

Maarit Mäkinen

DIGITAALINEN VOIMISTAMINEN PAIKALLISTEN YHTEISÖJEN KEHITTÄMISESSÄ

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Tampereen yliopiston
yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi
Tampereen yliopiston luentosalissa A1,
Kalevantie 4, Tampere,
lauantaina 18. huhtikuuta 2009 klo 12.

*Tampereen yliopisto
Tampere 2009*

**DIGITAALINEN VOIMISTAMINEN
PAIKALLISTEN YHTEISÖJEN
KEHITTÄMISESSÄ**

Maarit Mäkinen

Media Studies

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Tampereen yliopisto
Tiedotusopin laitos

Media Studies -sarjassa julkaistaan kirjoja, joiden aihepiirit liittyvät mediavälitteiseen viestintään. Näkökulmat voivat vaihdella laajasti mediakulttuurista poliittiseen julkisuuteen, joukkoviestinnän organisatiosta reseptioon, historiasta uusmediaan ja taloudesta tulkintaan.

Copyright ©2009 Maarit Mäkinen

Myynti

Tiedekirjakauppa TAJU
PL 617
33014 Tampereen yliopisto
puhelin (03) 3551 6055
fax (03) 3551 7685
taju@uta.fi
<http://granum.uta.fi>

Kansi

Sakari Viista

Projektivalokuvat

Maarit Mäkinen

Taitto

Aila Helin

Painettu väitöskirja

ISBN 978-951-44-7641-9

Sähköinen väitöskirja

Acta Electronica Universitatis Tamperensis 819

ISBN 978-951-44-7642-6 (pdf)

ISSN 1456-954X

<http://acta.uta.fi>

Tampereen yliopistopaino – Juvenes Print

Tampere 2009

ALKUSANAT

Tähän tutkimustyöhön sisältyy ajatus ja tavoite tutkia todellisuutta, jota voidaan myös muuttaa ja kehittää. Näin tutkimus on paitsi analysoivaa ja tietoa kokoavaa, myös uuden kehittämistä ja ympäristönsä kanssa vuorovaikutteista.

Runsaat kymmenen vuotta sitten aloitin toimintatutkijana Journalismin tutkimusyksikön uuden viestintäteknologian hankkeessa. Tietoyhteiskunta näyttäytyi uusien mahdollisuuksien ja lupausten ympäristönä, mutta oli samalla monien ihmisten kannalta entistä epäoikeudenmukaisempi. Tutkimus- ja kehitystyö yhteisöissä, jotka olivat vailla edellytyksiä osallistua täysivaltaisesti tietoyhteiskuntaan, vaikutti erityisen tärkeältä.

Olen kiitollinen, että työskentely Journalismin tutkimusyksikössä on mahdollistanut viestintäteknologian tutkimisen myös tasa-arvoista kehitystä edistävästä näkökulmasta. Tutkijan taipaleeseeni on sisällynyt seitsemän tutkimushanketta, jotka ovat pääosin liittyneet uuden viestintäteknologian soveltamiseen. Erityisen arvokasta kansainvälisen aineiston kokoamisen kannalta ovat olleet tutkijavierailuni Yhdysvaltoihin, Brasiliaan ja Keniaan. Tutkijavaihtovuoteni Kalifornian UC Berkeleyssä oli inspiraation lähteenä voimistumisen mallin kehittämiseksi.

Tätä väitöskirjaa ei olisi syntynyt ilman tutkijoiden välistä vuorovaikutusta ja kansainvälisiä yhteyksiä. Olen saanut työlleni tukea niin oman tutkijayhteisön kollegoilta kuin yhteisöllisiä kehityshankkeita toteutavilta tutkijoilta eri puolilla maailmaa. Tutkimustiedon välittäminen myös internetissä toimivissa yhteistyön verkostoissa on ensiarvoista tämän alan tutkimuksessa.

Erityisesti olen kiitoksen velkaa ohjaajalleni Ari Heinoselle, joka on sopivassa suhteessa kannustanut ja kyseenalaistanut matkan varrella. Kannustus ja ajatuksia selkiyttävät neuvot olivat minulle arvokkaita varsinkin niinä hetkinä, kun luottamus työstä suoriutumiseen horjui.

Tutkimusyksikön hyvä ilmapiiri oli helppo työskentely-ympäristö väitöskirjan tekijälle. Kiitän kollegoitani Pauliina Lehtosta, Esa Sirkkusta ja Esa Reunasta rakentavasta palautteesta työn eri vaiheissa. Kiitän Seppo Kangaspuntaa tarkoista huomioista työn loppusuoralla. Samoin kiitän Heikki Luostarista ja Pentti Raittilaa hyödyllisistä kommenteista. Työn loppuvaiheissa työni hioutui vielä esitarkastajien, Sinikka Sassin ja Marko Turpeisen ansiosta. Olen erittäin kiitollinen heiltä saamastani palautteesta.

Työni edistymisen kannalta apuna ja tukena ovat olleet myös projektiryhmien jäsenet, viimeisimpänä erityisesti Mapya-hankkeessa toimineet Viljakaisa Aaltonen, Jussi Impiö ja Charles Muriu. Muistan kiitollisena lisäksi kaikkia niitä yhteisöjen jäseniä, jotka ovat aktiivisuudellaan vaikuttaneet hankkeiden toteuttamiseen ja yhteisöjen voimistamiseen. Oppiminen on ollut molemminpuolista.

Tampereella helmikuussa 2009

Maarit Mäkinen

SISÄLLYSLUETTELO

Alkusanat	5
1 JOHDANTO	11
1.1 Tutkimuksen tausta ja tavoite	11
1.2 Tutkimuksen aineisto ja menetelmät	14
1.3 Työn rakenne	20
1.4 Keskeisimmät käsitteet	23
2 KANSALAISEN OSALLISUUS JA OSATTOMUUS TIETOYHTEISKUNNASSA	27
2.1 Kansalainen tietoyhteiskunnassa	29
2.1.1 Kansalainen sopeutujana	30
2.1.2 Kansalainen kuluttajana.....	35
2.1.3 Kansalainen osallistujana.....	37
2.1.4 Yhteenveto	39
2.2 Kansalaisen osallisuuden valmiudet ja esteet tietoyhteiskunnassa	42
2.2.1 Tietoyhteiskunnan osalliset ja osattomat	43
2.2.2 Psykologiset tietoyhteiskuntavalmiudet	46
2.2.3 Tietotekniset pääsyn valmiudet ja esteet.....	49
2.2.4 Taitovalmiudet ja viestinnän kompetenssi.....	52
2.2.5 Osallistumisen ja vaikuttamisen valmiudet	54
2.2.6 Yhteenveto	57
2.3 Kansalaisen digitaalinen toimijuus	59
2.3.1 Toimijuus e-kansalaisena.....	60
2.3.2 Kansalaislähtöinen toimijuus verkossa.....	64
2.3.3 Sosiaalinen media kansalaislähtöisen toimijuuden muotona.....	67
2.3.4 Yhteenveto	73

3	YHTEISÖLLISYYS TIETOYHTEISKUNNASSA.....	75
3.1	Yhteisö on yhteisyyttä	75
3.2	Yhteisöllisyyden kehitys.....	78
3.3	Yhteisyys vuorovaikutuksessa.....	85
3.4	Yhteisyys yhteenkuuluvuuden tunteena	90
3.5	Yhteisöt identiteetin rakentajina	94
3.6	Yhteenveto.....	97
4	YHTEISÖJEN OSALLISUUTTA TUKEVA VOIMISTAMINEN	101
4.1	Voimistuminen on mahdollistamista.....	103
4.2	Voimistuminen on oppimisen ja vuorovaikutuksen prosessi	107
4.3	Yhteisöjen kehittäminen ja voimistava pedagogiikka	110
4.4	Voimistumisen edellytykset	114
4.5	Voimistumisen mahdollisuudet ja merkitys osallisuudelle	119
4.6	Yhteenveto.....	122
5	DIGITAALINEN VOIMISTAMINEN YHTEISÖJEN KEHITTÄMISESSÄ	125
5.1	Digitaaliset sillat mahdollistajina	126
5.2	Vuorovaikutteiset verkostot yhteisöjen kehittämisessä	132
5.3	Yhteisölähtöiset verkkohankkeet.....	136
5.4	Verkkojulkaiseminen yhteisöjen voimistajana	141
5.5	Mansetorin kaupunginosat ja romani-sivustot digitaalisen voimistamisen esimerkkihankkeina	147
5.6	Viva Favela yhteisöjen voimistamisessa	151
5.7	Yhteisöllinen mediahanke matalan elintason kontekstissa.....	155
5.8	Yhteenveto.....	158

6 DIGITAALISEN VOIMISTUMISEN	
EDELLYTYKSET JA TARPEET YHTEISÖISSÄ	161
6.1 Digitaalisen voimistumisen yleiset edellytykset.....	162
6.2 Digitaalisen voimistumisen edellytykset Mansetorin kaupunginosissa.....	169
6.3 Digitaalisen voimistumisen edellytykset romanien ryhmässä	172
6.4 Digitaalisen voimistumisen edellytykset ja Viva Favela	174
6.5 Yhteenveto.....	177
7 VOIMISTUMINEN KEHITTYY	
SPIRAALIN TAVOIN	181
7.1 Voimistavat muutokset Mansetorin kaupunginosissa – ” <i>Olen ylpeä osallistumisestani</i> ”	183
7.2 Voimistavat muutokset romanien ryhmässä – ” <i>Parasta oli omien ajatusten esille tuonti</i> ”	190
7.3 Viva Favela ja yhteisöjulkaisun voimistavat vaikutukset – ” <i>Viva Favela on kuin ikkuna</i> ”	194
7.4 Itseilmaisu ja osallistuminen voimistumisen selvimmät indikaattorit	198
7.5 Indikaattorit voimistumisen eri vaiheissa	199
7.6 Voimistumisen spiraali.....	202
7.7 Voimistumisen käänteiset voimat	205
8 DIGITAALISEN VOIMISTUMISEN	
SPIRAALIMALLIN SOVELTAMINEN	211
8.1 Kansalaiset ja osallisuus Kenian viestintäkontekstissa.....	214
8.2 Kohdeyhteisöjen ja lasten viestinnälliset tarpeet sekä voimistumisen edellytykset	220
8.3 Voimistumisen indikaattorit evaluointivaiheessa.....	228

9 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ	237
9.1 Viestintäteknologian hankkeet yhteisöjen voimistajina.....	238
9.2 Spiraalimallin arviointi toimintatutkijan työvälineenä	243
9.3 Viestintäteknologiahankkeiden tutkimukselliset haasteet	248
LÄHTEET	
Kirjallisuus.....	255
Verkkosivut	276
Haastattelut	277
LIITE	
Työssä käsitellyt tutkimushankkeet	279
TIIVISTELMÄ	281
ABSTRACT	283

1

JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta ja tavoite

Taustalla ja vaikuttimina työlleni ovat tietoyhteiskunnan jyrkkenevä eriarvoisuuden problematiikka sekä yksipuolisen vastaanottava kansalaisuus, mikä aiheuttaa eriarvoisuutta suhteessa osallisuuteen ja vaikuttamiseen. Kansalaisten osattomuus ilmenee toisaalta kansalaisryhmien ja alueiden marginalisoitumisena hyvinvoinnista tai vuorovaikutuksen verkostoista, toisaalta kansalaisten ulkopuolisuuden kokemuksina yhteiskunnassa toimimisessa.

Omasta toimintatutkijan kokemustaustastani lähtien olen valinnut työlleni aktiivisen ja positiivisen tavoitteen: tutkia kansalaisten osallistumista ja kykeneviksi tulemistä tietoyhteiskunnan jäsenenä; miten se tapahtuu ja miten sitä voidaan tukea. Keskeistä on pohtia keinoja osallistuvamman kansalaisuuden edistämiseksi, jolloin kansalainen asemoituisi merkittävämpään subjektin rooliin vaikuttajana, osallistujana ja oman elämänsä kehittäjänä.

Tarkoitukseni on tutkia digitaalisen voimistumisen prosessia, joka voi lisätä tietoyhteiskunnan kansalaisten osallistuvaa roolia. Digitaalinen voimistuminen on luonteeltaan mahdollistava kehitysprosessi, joka merkitsee kansalaisten kykenevimmiksi kehittymistä tietoyhteiskunnan toimijoina. Esitän, että voimistuminen ei voi tapahtua ainoas-

taan välineellisiä digitaalisia siltoja rakentamalla, vaan niiden lisäksi tarvitaan vuorovaikutteisia kehitys- ja toimintamalleja, joilla lisätään osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia. Tämän tyyppisiä toimintamalleja edustavat esimerkiksi tässä työssä käsiteltävät paikallisyhteisöjen verkkojulkaisuhankkeet, joiden voimistavat tavoitteet liittyvät asukkaiden tietoyhteiskuntavalmiuksien lisäämiseen sekä itseilmaisun välineiden ja osallistavien verkostojen kehittämiseen.

Tietoyhteiskunnan eriarvoisuuteen liittyvää tutkimusta ns. digitaalisten kuilujen problematiikkaan liittyen on jo runsaasti. Eriarvoistumista ja kuilujen silloittamista ovat pohtineet tutkimuksissaan muun muassa Manuel Castells, Pippa Norris ja Lisa Servon sekä suomalaiset tutkijat Sinikka Sassi, Marja-Liisa Viherä ja Olli Hietanen. Kansalaisten osalliseen ja osattomaan rooliin tietoyhteiskunnassa ei sen sijaan ole kiinnitetty paljon huomiota. Kansalaisten toimijuutta ja valmiuksia ovat kriittisesti käsitelleet esimerkiksi Jan Servaes, Gerard Delanty, James Katz ja Ronald Rice sekä suomalaiset tutkijat Ari-Veikko Anttiroiko, Sami Borg ja Seija Ridell. Nykyisessä tutkimuskentässä ei ole juurikaan selvitetty miten osallisempaa kansalaisen roolia tietoyhteiskunnassa voitaisiin lisätä.

Alueellisia uuden viestintäteknologian kehityshankkeita (ICT for development) on toteutettu viimeisen kymmenen vuoden aikana ympäri maailman. Myös viestintään ja asukkaiden julkaisutoimintaan liittyviä uuden median hankkeita on toteutettu lukuisia erilaisissa kulttuurisissa konteksteissa. Näitä ennen vastaavia viestintähankkeita olivat perinteisen median, kuten kyläradion tai paikallistelevision yhteisölliset kehittämishankkeet. Yhteisöjä voimistavalla toimintamallilla on yhtymäkohtia myös organisaatioiden kehittämisen sekä monien kehitysmaahankkeiden kanssa.

Vaikka digitaalisen voimistamisen tyyppisiä hankkeita on toteutettu, niiden arvioimiseen ja analysoimiseen sopivia välineitä ei ole juuri kehitetty. Yhteisöhankkeita kuvaavissa raporteissa ei eritellä voimistamisen edellytyksiä tai esteitä. Myös kulttuurisen kontekstin merkitys arvioinneissa on jäänyt vähälle huomiolle. Esimerkiksi kehitysmaiden ICT-hankkeiden analysointiin ja onnistumisen arviointiin kaivattaisiin tutkimuksellisia välineitä.

Työni tarkoituksena onkin ensinnä 1) kartoittaa ja analysoida digitaaliseen voimistumiseen liittyvää teoreettista ja empiiristä aineistoa. Tämän jälkeen tavoitteeni on 2) kehittää aineiston pohjalta yhteisöllisten verkkoviestintähankkeiden analysoimiseen soveltuva digitaalisen voimistumisen malli. Kolmanneksi 3) sovellan ja testaen mallia yhteisöllisen viestintähankkeen suunnittelussa ja evaluoinnissa.

Digitaalisen voimistumisen malli on kehittynyt vähitellen toimin-
tatutkimusten aikana ja välillä. Tampereen yliopiston journalismin tut-
kimusyksikön *Paikallisuus verkkomediassa* ja *Verkkoyhteisöjen kehiti-*
tyminen -hankkeiden aikana (1998–2004) käynnistimme paikallisia
verkkojulkaisufoorumeita kansalaisryhmien kanssa. Verkkojulkaisu-
toiminta tamperelaisten asukasyhteisöjen ja muiden paikallisyhteisöjen
kanssa projektin kehittämällä *Mansetori*-portaalilla sai selvästi aikaan
positiivisia muutoksia, mutta muutosten tiellä oli myös esteitä. Ver-
taillessani tapahtuneita muutoksia tutkimissani yhteisöissä havaitsin
muutosprosessien samankaltaisuutta sekä muutosten esteitä ja hidas-
teita. Samalla selkiytyi erilaisten kontekstien merkitys voimistumises-
sa. Myöhemmin palattuani jälleen toimintatutkijan rooliin Keniassa
toteutetussa verkkojulkaisuhankkeessa *Mapya? – Social Media and*
Children in Low Income Communities (2007–2008) saatoin testata
voimistumisen mallia hankkeen suunnittelussa ja seurannassa. Näin
palautin tutkimuksen tulokset takaisin soveltaviin käytäntöihin.

Tieteellistä taustoitusta on ollut tarpeen tehdä monitieteisesti. Vah-
vimmin tutkimukseni pohjautuu tietoyhteiskuntaan ja viestintään liit-
tyvään tutkimukseen, johon tutkimusaineistoa löytyy niin sosiologian,
politiikan tutkimuksen kuin tiedotusopin alueilta. Voimistumiseen liit-
tyvä aineisto pohjautuu kasvatustieteiden ja -pedagogiikan sekä psyko-
logian tutkimukseen (esim. Marc Zimmerman, Paulo Freire, Juha Siit-
tonen). Yhteisöjen kehittämiseen ja toimintatutkimushankkeisiin liitty-
vää tutkimusta on tehty muun muassa sosiologian ja kasvatustieteiden
piirissä (esim. Lisa Servon, Ruth Alsop ja David Fetterman). Yhteis-
öllistä internetin käyttöä sekä uuteen teknologiaan liittyvää viestintää
ja julkaisu- toimintaa ovat analysoineet esimerkiksi Douglas Schuler,
Barry Wellman, Howard Rheingold, Nicholas Jankowski, Clemencia
Rodriguez ja Dan Gillmor.

1.2 Tutkimuksen aineisto ja menetelmät

Tässä työssäni empiirinen tutkimusaineisto yhdistyy teoreettiseen tietoon. Aineistossa (kts. liite tutkimushankkeista) keskeisenä ovat yhteisölliset verkkoviestintään liittyvät toimintatutkimukset, joita analysoimalla olen pyrkinyt selvittämään projektikohteissa tapahtuneita mahdollisia invariansseja eli säännönmukaisia ja varioivia piirteitä. Aineistoa on kerätty noin kymmenen vuoden aikana, ja tiedonkeruussa on käytetty muun muassa avoimia ja strukturoituja haastatteluja, lomakekyselyjä, tutkimuspäiväkirjoja ja viestinnällisiä harjoituksia. Empiiristä aineistoa on analysoitu sekä kohteena olevien projektien kuluessa että niiden jälkeen. Analysointini on ollut luonteeltaan induktiivista eli aineistosta lähtevää laadullista erittelyä. Olen ryhmitellyt ja käsitteellistänyt empiiristä aineistoa lisäksi teoreettisen aineiston avulla, jolloin tutkimuksesta on muodostunut työprosessien synteesi, joka sisältää myös deduktiivisia vaiheita. Kvalitatiivisen aineistoanalyysin pohjalta ja teoria-aineistoon yhdistäen olen myös rakentanut digitaalisen voimistumisen mallin, jonka testaan lopuksi käytäntöön soveltamalla. Näin tutkimus on myös itseään refleктоiva.

Empiirinen tutkimusaineisto koostuu suurelta osin tutkimushankkeiden *Paikallisuus verkkomediassa* (1998–2001) sekä *Verkkoyhteisöjen kehittyminen* (2001–2004) aikana toteutetuista yhteisöprojekteista, yhteisöissä tehdyistä haastatteluista sekä erilaisista hankkeisiin liittyvistä raporteista, artikkeleista, seminaareista ja tilaisuuksista. Hankkeet olivat melko mittavia sisältäen monitieteellistä ja kansainvälistä tutkimusyhteistyötä sekä useiden kymmenien tutkijoiden päätoimisen tai osa-aikaisen työpanoksen. Hankkeiden kuluessa tuotettiin kolmetoista tutkimus- tai työraporttia, parikymmentä artikkelia ja esitelmää, neljätoista hankkeisiin liittyvää opinnäyte- tai harjoitustyötä sekä mittaa-maton määrä yhteisöjen omaa sisällöntuotantoa. Tämän tutkimuksen aineisto pohjautuu nimenomaisesti hankkeiden yhteisöllisiin osioihin liittyviin tutkimustuloksiin, jotka olivat hankkeissa vastuualuettani.

Työskennellessäni hankkeissa osallistuvana toimintatutkijana saatoin kerätä aineistoa esimerkiksi kaupunginosien asukkaiden ja romaninyhteisön kokemuksista koko projektin ajalta. Koska hankkeet olivat luonteeltaan myös kehityshankkeita sekä alallaan lähes pioneereja,

tutkijan rooliin kuului alkuvaiheessa laaja-alaisesti niin kouluttamista, koordinoitua, konseptin suunnittelua kuin tuloksia analysoivaa tutkimusta. Konkreettisen työn hyötynä oli hyvin arjenläheinen näkökulma ihmisten tietotekniikan soveltamiseen, taitovalmiuksiin sekä esteisiin, joiden vuoksi osa ihmisistä ei voinut tai halunnut osallistua verkkoviestintään. Samoin saattoi havainnoida ja myötäelää positiiviset tilanteet, kun asukasryhmä julkaisi oman kotiseutunsa verkkosivut tai nuoret romanit julkaisivat ensimmäisen verkkolehtensä. Toimintatutkijan roolin haittana saattoi olla liika läheisyys tutkimuksen kohteisiin siinä vaiheessa, kun hankkeen tuloksia oli arvioitava kriittisesti. Tämä otettiin huomioon hankkeiden loppuvaiheessa, jolloin kerättiin aineistoa yhteisöjen jäsenten kokemuksista. Tällöin haastattelut annettiin ulkopuolisen tutkijan tehtäväksi, jonka lisäksi yhteisöjen edustajat kirjoittivat itse omista kokemuksistaan.

Kansainvälisen aineistonhankinnan kannalta arvokkaita ovat olleet hankkeiden yhteistyö *Massachusetts Institute of Technology Media Laboratoryn* tutkijoiden kanssa sekä tutkijavaihtovuoteni *Berkeley Center for Information Society* -tutkimusyksikössä *UC Berkeleyssä* (2003). Kansainvälinen verkostoituminen on mahdollistanut hankeyhteistyön lisäksi oman tutkimusalan laajan seuraamisen sekä tutustumisen vastaaviin hankkeisiin muualla. Yhdysvalloissa tutustumiskohteitani olivat yhteisölliset ICT- ja julkaisuhankkeet, kuten Melrosen kaupungin eläkeläisten *Melrose Mirror* -julkaisuhanke (1999), Blacksburgin *Electronic Village* -ICT-hanke (1999), New Yorkin *Harlem Live* nuorten julkaisuprojekti (2000) sekä kalifornialaisen säätiön, *Berkeley Foundation for Opportunities in Information Technology* nuorison tietotekniikan käyttöön liittyvä hanke (2003). Hankkeiden tutkijoiden ja koordinaattoreiden kokemukset ja tutkimustulokset täydensivät hyvin suomalaista aineistoani.

Vuosina 2004–2005 tutkimustyöni painottui tietoyhteiskunnan kansainvälisiin haasteisiin työskennellessäni Tampereen yliopiston hypermedialaboratorion tutkimushankkeessa *Global Challenges of eDevelopment*. Hankkeeseen liittyen tutustuin brasilialaiseen köyhien asuinalueiden *Viva Favela* -yhteisöjulkaisutoimintaan. Haastattelin hankkeen koordinaattoreita, siihen osallistuneita asukkaita sekä kahta ulkopuolista hankkeen tuntevaa brasilialaista tutkijaa. Voimistumisen

mallini oli kehitteillä, joten hain haastatteluilla jo siihen liittyviä merkkejä ja indikaattoreita. Nämä liittyivät aineistooni myös lisensiaatin työssäni vuonna 2006.

Empiirinen aineisto sekä tietoyhteiskuntaan liittyvä tutkimus antoivat viitteitä toisaalta eriarvoistumisen ja osattomuuden jyrkkemisestä, toisaalta viestintäteknologian voimistavista vaikutuksista useissa tutkimuskohteissa. Kartoitin osallisuuden ja osattomuuden problematiikkaa paljolti sosiologian ja politiikan tutkimuksen tietoyhteiskuntaan liittyvän tutkimuksen avulla sekä tarkastelin kansalaisen roolia muun muassa tietoyhteiskuntastrategioiden valossa. Osattomuuden ja marginaalisuuden vastavoimaksi nousivat voimistuminen ja sitä edistävät hankkeet. Voimistumiseen liittyvä teoria pohjautuu kasvatustieteiden sekä psykologian alueilla tehtyyn tutkimukseen. Voimistumisen malli rakentui yhdistämällä voimistumisen teoria empiiriseen viitekehykseen.

Palautin kehittämäni voimistumisen mallin käytäntöön vuosina 2007–2008, jolloin sovelsin ja arvioin voimistumisen mallia Keniassa toteutetussa toimintatutkimuksessa *Mapya? – Social Media and Children in Low Income Communities*. Mallia käytettiin sekä hankkeen suunnittelu- ja toteutusvaiheissa että loppuvaiheen evaluoinnissa. Hankkeen suunnitteluvaiheeseen sisältyi paikallisten tutkijoiden tekemiä taustaselvityksiä, haastatteluja sekä kohderyhmien perheille tehtyjä puolistrukturoituja lomakekyselyjä. Lisäksi kohderyhmiin kuuluvat lapset piirsivät viestintäkartoja ja kertoivat tutkijoille omista sosiaalisista verkostoistaan. Toiseksi selvitettiin lasten viestintään ja itseilmaisuuksiin liittyviä tarpeita, mikä toteutettiin haastatteluin sekä erilaisilla itseilmaisuuksiin liittyvillä tehtävillä. Hankkeen toiminnalliseen vaiheeseen sisältyi muun muassa lasten oman luokkalehden, radio-ohjelman sekä videoidun näytelmän tuottaminen. Lasten verkkofoorumin käyttöönoton jälkeen sovelsin voimistumisen mallia hankkeen evaluoinnissa. Evaluointia varten haastattelimme kohderyhmien lapsia sekä muita projektiin liittyviä toimijoita hankkeen merkityksistä. Samalla saatoin arvioida kehittämäni mallin toimivuutta analysoinnin ja arvioinnin työvälineinä.

Keskeisimpänä tutkimusmenetelmänä työssäni on *toimintatutkimus*, joka soveltuu hyvin aktiiviseen kehitystä tavoittelevaan tutkimukseen. Toimintatutkimus on syntynyt (1900-luvun alkupuolella) kritiikkinä

yksipuolisen akateemista, positivismiin pohjautunutta epädemokraattista tiedettä kohtaan. Toimintatutkimus ei perustu objektiivisen tiedon etsimiselle, vaan tieto on kontekstuaalista eli totta tietyssä ajan ja paikan määrittämässä tilanteessa. Koska tavoitteena on yhteisön toiminnan kehittäminen, onnistunut toimintatutkimus merkitsee entistä parempaa käytäntöä (ja tässä työssäni lisäksi käytäntöjä tukevaa teoriaa), joka osoittautuu toimivaksi. Toimintatutkimuksen totuuskriteeriä voidaan siis kutsua pragmaattiseksi (Huttunen ym. 1999). Toimintatutkimuksen rinnalla voidaan käyttää muita laadullisia menetelmiä tai myös määrällisiä tutkimusmenetelmiä, joita esimerkiksi tarkasteltavien hankkeiden tapauksessa käytettiin verkkoyhteyksien saatavuuden selvittämisessä.

Kuten jo toimintatutkimuksen alkuvaiheen kehittäjä sosiaalipsykologi Kurt Lewin (1890–1947) uskoi sosiaalitieteiden mahdollisuuksiin vaikuttaa ja muuttaa todellisuutta, on tässäkin tutkimuksessa pyrkimys käytännön ja teorian yhteen liittämiseen. Lewiniä myöhemmin arvostelleiden toimintatutkijoiden (esim. kasvatustieteilijät Wilfred Carr ja Stephen Kemmis) mukaisesti tässäkin tutkimuksessa ei toki esitetä toimintatutkimusta demokratian saavuttamisen tekniikaksi, vaikkakin demokraattiset käytännöt ovat tärkeitä ja kannustettavia toimintatutkimuksessa tapahtuvassa kommunikaatiossa sekä muutosten toteuttamisessa.

Toimintatutkimuksessa kiinnostuksen kohteena ovat *muutosprosessit*; miten kohteet voivat muuttua tai miksi ne eivät muutu. Tavoitteena ei siis ole ainoastaan selittää ja kuvata, vaan myös muuttaa sosiaalista todellisuutta sekä palvella kohteena olevia yhteisöjä. (Kuula 2001.) Kuvaaminen on tärkeää, mutta se nivoutuu kehittämistoimintaan. Toimintatutkimus on luonteeltaan prosessi, joka tähtää asioiden ja toimintakäytäntöjen kehittämiseen entistä paremmiksi (Aaltola & Syrjäjä 1999). Tyypillistä toimintatutkimukselle on myös, että tutkittavat kohteet ovat olennaisesti mukana aktiivisina subjekteina hankkeen eri vaiheissa toteuttamassa mahdollisia muutosprosesseja (Kemmis & Wilkinson 1998). Sovellan työssäni toimintatutkimuksen suuntausta, joka painottaa yhteisöllisyyden merkitystä toiminnassa ja toiminnan reflektoinnissa. Kemmis kutsuu lähestymistapaa osallistavaksi toimintatutkimukseksi (*participatory action research*). Voidaan puhua myös yhteisölähtöisestä (community-based) toimintatutkimuksesta, jossa

korostuu yhteisön osallistuminen kehittämisprosessin joka vaiheeseen (Heikkinen & Jyrkämä 1999, 49).

Toimintatutkimus käsitetään usein myös yhteisenä ja yhteisöllisenä oppimisprosessina, millä on tärkeä merkityksensä tässäkin työssä. Tutkimuksesta muodostuu toimijoiden yhteinen dialoginen oppimisprosessi, jossa tieto ja osaaminen kumuloituvat osallistujien hyväksi (Kotilainen 2004). Samalla mahdollistuu tutkimuksen itseään korjaava luonne. Toimintatutkimuksessa saatu tieto ja kokemus voidaan jo tutkimuksen aikana ottaa soveltavaan käyttöön. Oppiminen on toimintatutkimuksessa itseään refleктоiva prosessi, joka merkitsee suunnittelun, toiminnan, havainnoinnin ja arvioinnin vuorottelua (Kemmis & Wilkinson 1998). Toimintatutkimukselle tyypilliset näkökulmat ja menetelmät heijastuvat läpi työn niin empiiristen hankkeiden analysoinnissa kuin koko tutkimuksen tavoitteenasettelussa tuottaa käytäntöjä hyödyntäviä tuloksia.

Toimintatutkimuksen menetelmä sisältää myös ongelmia, joita omaan työhönikin sisältyi. Näistä useimmiten lienee mainittu tutkijan roolin dilemma (esim. Kuula 2001). Toisin kuin Lewinin aikaan, nykytutkijat pyrkivät siirtymään asiantuntijaroleista tutkittavien kanssa tasavertaisiksi osallistujiksi. Tutkijan rooli valistajana ja auktoriteettina on koettu ongelmalliseksi sekä haettu keinoja päästä ulkopuolisesta sisäpuolisiksi. Ratkaisuksi on esitetty esimerkiksi kommunikatiivista toimintatutkimusta, jolloin osallistujat kehittävät itse omaa yhteisöään demokraattisen vuorovaikutuksen kautta (Gustavsen 1997). Ajatus on kannatettava, koska tutkijan irtautuminen ekspertin roolista vähentää riippuvaisuussuhteiden syntymistä yhteisön ja tutkijoiden välille. Toisaalta hankkeissa, joiden tarkoituksena on hyödyntää uutta viestintäteknologiaa yhteisöissä, joissa uudet välineet ovat vielä tuntemattomia, tutkijan (tai tutkimushenkilökunnan) on yleensä toimittava myös konsultin ja ohjaajan rooleissa. Näin tapahtui myös tässä tutkimuksessa käsitellyissä hankkeissa, kuten Paikallisuus verkkomediassa -projektissa (1998–2001). Uuden teknologian käyttöönottovaiheessa oli tyypillistä, että tutkijat sukkuloivat niin konsultin, kouluttajan, koordinaattorin, osallistujan kuin analysoivan tutkijankin rooleissa. Tällöin olisi parasta jakaa tehtävät ainakin toteuttavaan ja evaluuvaan tutkimukseen, jolloin hankkeen tuloksia arvioivat tutkijat, jotka eivät ole

osallistuneet kenttätöyöhön. Näin toimittiin viimeiseksi käsiteltävässä Mapya-hankkeessa.

Määrittelen toimintatutkijan roolin käsitellyn tyyppisissä viestintä-tekniologian hankkeissa parhaimmillaan *edesauttajaksi* (facilitator), joka aktiivisesti auttaa ihmisiä auttamaan itse itseään. Toimintatutkija on muutoksen mahdollistaja, muttei pakottaja. Hän voi konsultin tapaan tarjota asiantuntija-apuaan neuvomalla ja opastamalla esimerkiksi tekniologian käytössä, mutta välttää asettumasta valistajaksi, joka tietäisi mikä muille on parhaaksi. Erityisesti tutkijalle vieraassa sosiokulttuurisessa ympäristössä, kuten Kenian tapauksessa, taustoittavan tutkimuksen tekeminen ennen toiminnallista vaihetta oli ensiarvoisen tärkeää. Tässä voidaan ottaa apuvälineeksi myös muita tutkimuksellisia menetelmiä, kuten etnografista tutkimusta, joka helpottaa ymmärtämään yhteisöjen kulttuurisia järjestelmiä. Kenian hankkeessa käytettiin runsaasti aikaa osallistuvaan havainnointiin ja haastatteluihin ennen varsinaisen kehityshankkeen alkamista.

Toimintatutkijan rooli tasavertaisena osallistujana ja muutoksen edesauttajana on joka tapauksessa ristiriitainen. Tässä käsiteltyjen hankkeiden alkuvaiheessa jouduin muun muassa pohtimaan oman persoonan ja aktiivisuuden vaikutusta yhteisöjen jäsenten osallistumishalukkuuteen. Useissa tutkimushankkeissa on huomattu aidosti innostavan tutkijan aikaansaavan selvempiä muutoksia. Tutkijan innostavuus ja aktiivisuus voivat kannustaa yhteisön jäseniä, mutta toisaalta liika aktiivisuus voi vaikuttaa päinvastoin, jolloin asioiden toteuttaminen jääkin tutkijan vastuulle. Kenian projektin tapauksessa taas ongelmallista oli demokraattisen dialogin käynnistäminen alistumaan tottuneiden lasten kanssa. Miten kehittää yhteisöä vuorovaikutuksen kautta, jos kohderyhmä ei suostu tai kykene dialogiin? Ryhmäkeskustelun analysointi ei aina tuottanutkaan haluttua informaatiota, vaan saattoi kertoa enemmän esimerkiksi vuorovaikutussäännöistä keskustelutilanteissa (Alasuutari 1994, 122–160).

Muutokseen pyrkivä toimintatutkimus voi vaikuttaa epäonnistuneelta, jos muutosta ei tapahdukaan. Kenellä on vastuu muutosten aikaansaamisesta? Onko muutoksia aikaansaamaton tutkimus resurssien tuhlausta? Toimintatutkija voi joutua itsesyytösten rasittamaksi, ellei hän hyväksy rooliaan muutosten mahdollistajana ja salli yhteisön ottaa

omaa vastuutaan muutoksista. Usein lopputuloksena saadaan myös täysin odottamattomia muutoksia, mikä on myös hyväksyttävä lopputulos. Näin tapahtui esimerkiksi Mapya-hankkeen kohderyhmissä.

Toimintatutkimusten tuloksia on tässä työssä arvioitu niitä keskenään vertailemalla, hankkeiden toteuttajien arvioita käyttämällä sekä ottamalla yhteisön jäsenet tulosten tulkeiksi. Tämän tutkimuksen hankkeissa yhteisöt osallistuivat arviointiin haastatteluiden, keskusteluiden ja omien kertomusten kautta. Toimintatutkimuksessa onnistumista mitataan myös toimivilla ja entistä paremmilla käytännöillä. Analysointi on monesti tapahtunut syklisesti ja rinnakkain hankkeiden toteuttamisen kanssa. Näin tutkimus on ollut luonteeltaan reflektiivistä ja saatanut kehittää hankkeita niiden toteuttamisen aikana. Arviointituloksia työn johtopäätöksissä.

Muutosprosesseihin ja kehitykseen kiinnittyvän toimintatutkimuksen tueksi rakennan työssäni myös tutkimuskohdetta jäsentävän teoreettisen mallin. Lähestymistavassani voi nähdä tässä kohdin myös grounded theory -tutkimuksen piirteitä, jossa keskeisenä on juuri uuden teorian luominen aineistoperustaisesti. Grounded theory -tutkimuksessa teoriaa luodaan aineistoa analysoimalla ja luokittelemalla eikä teorialähtöisesti (Strauss & Corbin 1990). Lähestymistapa soveltuu hyvin käsittelemälleni tutkimusalueelle, jossa on vähän olemassa olevaa teoriaa. Työssäni aineisto on merkittävässä asemassa teorian muodostamisessa, mutta teoria ja empiirinen aineisto täydentävät toisiaan. Mallin rakentamisen olennaisena osana on tutkimuskohteiden vertailu ja samankaltaisuuksien luokittelu, kuten grounded theoryn menetelmissä. Grounded theory ei olisi kuitenkaan sinällään riittänyt menetelmänä yhteisöjen kehittämiseen pyrkivässä työssä. Teoreettisen mallin tarkoitus on palvella myös toiminnan ja käytäntöjen tukena.

1.3 Työn rakenne

Työ etenee tiivistetysti tietoyhteiskunnan kansalaisen roolin ja osallisuuden/osattomuuden pohdinnasta keinoihin, miten osallisuutta voitaisiin lisätä ja seuraavaksi konkreettisiin esimerkkihankkeisiin, joiden voimistavia vaikutuksia analysoidaan. Työn kuluessa rakentuu digitaal-

lisen voimistumisen spiraalimalli, jota voidaan soveltaa yhteisöllisen verkkoviestinnän hankeanalyseissa.

Aluksi taustoitetaan osallisuus–osattomuus -problematiikkaa käsittelemällä tietoyhteiskunnan ulkoa ohjautuvuutta, mikä on yhteydessä autoritaariseen politiikkaan ja mekanistiseen päätöksentekoon (luku 2.1). Tässä asetelmassa kansalaisen roolia voi kuvailla vastaanottavaksi ja sopeutuvaksi enemmän kuin osallistuvaksi. Luvussa 2.2 arvioidaan kansalaisten osallisuuden mahdollisuuksia ja esteitä tietoyhteiskunnassa. Käsittelemän muun muassa e-kansalaisuutta, verkkotoimijuutta sekä sosiaalista mediaa kansalaisten digitaalisen toimijuuden muotoina.

Sosiaalisten verkostojen ja vuorovaikutuksen merkitys osallisuudelle johtaa yhteisöllisyyden tarkasteluun: mitä yhteisöllisyys on, millaisia muotoja se on saanut ja miten se vaikuttaa osallisen kansalaisuuden toteutumiseen (luku 3). Tarkastelen yhteisöllisyyttä vuorovaikutuksessa syntyvänä yhteisyytenä ja yhteenkuuluvuuden tunteena. Nämä voivat johtaa toiminnallisiin ja symbolisiin yhteisyyden muotoihin. Kumpikin yhteisyyden muoto vaikuttaa kansalaisten itsensä merkitykselliseksi osallisiksi kokemiseen sekä identiteetin muodostumiseen.

Seuraavaksi esitän, että yhteisöllisen toiminnan avulla voidaan kehittää osallistavia tekijöitä, jotka edistävät sekä yksilön että yhteisön toimimista tietoyhteiskunnan jäsenenä. Yhteisöjä kehittävä toiminta voi merkitä esimerkiksi yhteistä opiskelua, aluesuunnittelua, turvallisuuden parantamista tai asukkaiden työllistämiskeinojen kehittämistä. Ulkopuolinen taho, kuten projekti tai kehityshanke voi hyvin tukea tätä prosessia. Nimitän yhteisöjen osallisuutta tukevaa kehittämistä ulkopuolisen tukemana *voimistamiseksi*.

Yhteisöjen voimistuminen on mahdollistava oppimisen ja vuorovaikutuksen prosessi. Mahdollistava voimistuminen sisältää sekä yksilöllisen kompetenssin kasvua että osallistumiseen liittyvää toimintakykyisemmäksi kansalaiseksi kehittymistä. Luvussa 4 kuvailen yksilöiden ja yhteisöjen voimistamista, ja pohdin miten voimistamista voidaan hyödyntää osallisuuden edistämisessä.

Ehdotan voimistumisen prosessia toiminnalliseksi keinoksi vahvistaa osallisen kansalaisen ja yhteisön roolia tietoyhteiskunnassa. Voimistamisen välineinä voivat olla esimerkiksi koulutukset, uudet viestintävälineet tai uudet toimintamallit. Kun uutta viestintäteknologiaa

sovelletaan voimistumiskehityksen tukena, voidaan puhua *digitaalisesta voimistamisesta*.

Tietoyhteiskunnan kontekstissa uusi viestintäteknologia voi olla merkittävä työväline yhteisöjen voimistumisen edistämiseksi. Luvussa 5 käsittelen viestintäteknologian mahdollisuuksia digitaalisen eriarvoisuuden vähentämisessä sekä viestinnän kehittämisessä. Konkretisoin tarkastelua esittämällä käytäntöjä ja hankkeita, joissa internetiä ja erityisesti sen julkaisumahdollisuuksia hyödynnetään yhteisöjen kehittämisessä. Tässä kytken aiemmin käsitellyn voimistumisen teorian empiiristen hankkeiden tarkastelun näkökulmaksi.

Luvussa 6 hahmotan mahdollistavia puitteita digitaaliselle voimistumiselle yhteisöissä. Määrittelen voimistumisen käynnistymisen edellytykset lähtien aiemmin käsittelemistäni yleisen voimistumisen edellytyksistä sekä tietoyhteiskuntavalmiuksista. Korostan tässä yhteydessä yhteisön tarpeiden ja edellytysten kartoittamisen tärkeyttä ennen hankkeiden suunnittelua ja varsinaista toteutusvaihetta. Edellytykset ovat voimistumisprosessin käynnistäviä elementtejä, joista yhdenkin puuttuminen voi estää tai vaikeuttaa kehitystä.

Tarkastelen lähemmin digitaalisen voimistumisen edellytyksiä empiirisissä hankkeissa, joille yhteistä on alueellisten yhteisöjen osallistaminen ja kehittäminen verkkojulkaisu- ja toiminnan avulla. Käsittelem ensimmäisinä esimerkkeinä *Mansetori*-konseptiin kuuluvia kaupunginosien sekä romanien yhteisön verkkohankkeita. Toiseksi tarkastelen digitaalisen voimistumisen edellytyksiä *Viva Favela* -nimisessä brasilialaisessa verkkojulkaisu- ja hankkeessa. Hankkeet edustavat tyypeiltään korkean elintason yhteisöjä hyvinvoivassa kontekstissa (kaupunginosat), marginaalista yhteisöä korkean elintason kontekstissa (romanit) sekä marginaalista ja köyhää yhteisöä jyrkkien elintasoerojen kontekstissa (Brasilian favelat). Empiirisen aineiston pohjalta jatkan digitaalisen voimistumisen prosessin kuvaamista ja nostan esiin indikaattoreita, jotka osoittavat voimistumisen muutosalueita verkkojulkaisu- ja hankkeissa.

Digitaalisen voimistumisen prosessi indikaattoreineen rakentuu spiraalimaiseksi kuvioksi, joka saa alkunsa edellytyksistä ja etenee siitä erilaisten tiedollisten ja taidollisten muutosten kautta yhteisön sekä yksilöiden uusiksi voimavaroiksi (luku 7). Prosessi edistää erityisesti tietoyhteiskunnassa tarvittavia valmiuksia ja tukee kompetenttia toi-

mijuutta. Digitaalisen voimistumisen spiraalimalli kuvaa voimistavia elementtejä ja voimistavan kehityksen puutteita. Ehdotan mallin soveltamista yhteisöllisten viestintäteknologian hankkeiden analysointia ja arviointia helpottavana työvälineenä.

Tutkimustyön viimeisessä vaiheessa (luku 8) kuvaan spiraalimallin soveltavaa käyttöä Kenian köyhissä paikallisyhteisöissä toteutetussa uusmediahankkeessa *Mapya? – Social Media and Children in Low Income Communities*. Olen käyttänyt mallia hankkeen suunnitteluvaiheessa ja evaluoinnissa. Lopuksi (luku 9) arvioin soveltamisen pohjalta spiraalimallin toimivuutta vastaavien hankkeiden analysoinnissa ja pohdin mallin mahdollisia heikkouksia ja kehitystarpeita.

1.4 Keskeisimmät käsitteet

Tietoyhteiskuntakeskusteluun liittyy jo *tietoyhteiskunta*-termistä alkaen niin käsitteellistä kuin sisällöllistä epämääräisyyttä. Onhan tieto aina ollut merkittävässä asemassa yhteiskunnassa, ja nykyisin kaikkea viestintäteknologian välittämää aineistoa on yhä vaikeampi kutsua tiedoksi. (Esim. Kasvio 2001.) Termi saa eri merkityksiä esimerkiksi sen mukaan käsitetäänkö tiedolla yksinkertaista dataa, viestejä sisältävää informaatiota, ihmisen tulkitsemaa tietoa vai viisaudeksi luettavaa ymmärrystä. Käsitettä voidaan myös tarkastella eri näkökulmista, kuten semanttisen, pragmaattisen tai sosiaalisen tason kautta (Karvonen 2001). Tässä yhteydessä käytän kuitenkin Suomessa vakiintunutta tietoyhteiskunta-käsitettä sen puutteellisuuksista huolimatta kuvaamaan nykyistä jälkiteollista yhteiskuntaamme, jossa informaatio- ja viestintäteknikalla on keskeinen merkitys tiedon ja palveluiden välittämisessä, hyödyntämisessä sekä ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa.

Tietoyhteiskunta-termin sijaan voisin käyttää myös käsitteitä *informaatioyhteiskunta*, *verkostoyhteiskunta* tai *osaamisyhteiskunta*, joihin sisältyy hieman erilaiset painotukset. Informaatioyhteiskunta-termin lanseerasi jo 1970-luvulla japanilainen Yoneji Masuda, jonka mukaan informaatioyhteiskunta on tekniikan mahdollistama hyvinvointiyhteiskunnan korkein kehitysaste. Nykyisin yleisesti käytettävällä (information society) termillä on myös semanttinen problematiikkansa, joka antaa mahdollisuuden tulkita informaation niin käsittelemättömäksi

dataksi kuin merkitykselliseksi sisällöksi. Verkostoyhteiskunta kuvaa puolestaan yhteiskuntaa, jossa sosiaalisten verkostojen synnyttämien informaatiovirtojen merkitys korostuu (Castells 1997). Osallistuvasta kansalaisuudesta puhuttaessa voisi olla perusteltua puhua myös *vuoro-vaikutusyhteiskunnasta*, johon sisältyy monisuuntaisen interaktion ja vaikuttamisen elementit enemmän kuin yksisuuntaista viestintää kuvaava tieto- tai informaatioyhteiskunta. Tämä kuitenkin kuvaisi nykyistä yhteiskuntaamme turhan idealistisesti.

Kansalaisten osallisuudella (included) voidaan kuvata ihmisten kiinnittymistä yhteisöönsä, kun osallistumisella yleensä tarkoitetaan toiminnallista mukana olemista. Tässä työssä käytän osallisuuden käsitettä laajemmassa merkityksessä kuvaamaan kokemusta jäsenyydestä yhteisössä ja yhteiskunnassa, jossa ihmisellä on mahdollisuus olla mukana vaikuttamassa. Osallinen kansalainen on kompetentti yhteiskunnan jäsen. Hänellä on mahdollisuus osallistua, toimia ja vaikuttaa niin halutessaan. Toimijuus ja osallistuminen ilmentävät siis osallista kansalaisuutta. *Osaton (excluded)* puolestaan on vailla näitä mahdollisuuksia ja kokee ulkopuolisuutta suhteessa yhteisöönsä tai yhteiskuntaan ja siinä merkityksellisenä vaikuttamiseen. Ilman osallista ja toiminnallista puolta kansalaisuus ei toteudu täysimääräisesti.

Voimistumisella (empowerment) käsitän työssäni mahdollistavaa vahvistumista ja kompetenssin lisääntymistä, jolloin kansalaisen tai koko yhteisön edellytykset osallistuvana ja omaa elämäänsä hallitsevana tietoyhteiskunnan yksikkönä paranevat. Voimistuminen ja empowerment-käsite voidaan ymmärtää myös valtaantumisenä tai valtuuttamisena, jotka liittyvät voimaan ja valtaan suhteessa auktoriteetteihin. Tässä tapauksessa pidän kuitenkin kattokäsitteenä voimistumista, joka voi sisältää valtaantumista, mutta jonka olennaisin seuraus on ihmisten mahdollisuuksien kasvaminen itsenäisinä ja yhteistyökykyisinä toimijoina. Kun jokin ulkopuolinen taho toimii ja varustaa yhteisöjä niiden voimistumista edistäen, voidaan puhua yhteisöjen *voimistamisesta*.

Digitaalinen voimistuminen on prosessi, jossa digitaalisia välineitä kuten uutta viestintäteknologiaa sovelletaan voimistumiskehityksen tukena. Digitaalista voimistumista voi tapahtua sekä suhteessa kompetenttina kansalaisena elämiseen että suhteessa tietoyhteiskunnassa vaikuttamiseen. Kansalaiset voimistuvat siis sekä 1) kehittymällä ky-

kenevimmiksi oman elämän hallinnassaan että 2) oppimalla ja asemoitumalla tietoyhteiskunnan osallisiksi toimijoiksi ja vaikuttajiksi.

Yhteisö voi toimia osallistajana, sillä se kiinnittää yksilön sosiaaliseen kontaktiverkostoon sekä lisää yhteiskunnallista vaikuttavuutta, jota yksilöllä ei yksinään olisi. Yhteisö voi myös kannustaa ja tukea yksilön voimistumiskehitystä ja osallisuutta. Joskus yhteisö voi estää tai olla haitaksi yksilön voimistumispyrkimyksille. Yksilö ja yhteisö ovat näin tärkeässä vuorovaikutussuhteessa voimistumisen prosessissa. Työssäni olennaista on tarkastella yhteisön merkitystä voimistumisessa.

Yhteisöllisyys terminä voidaan ymmärtää eri tavoin eri konteksteissa ja tutkijan näkökulmasta riippuen. Esimerkiksi amerikkalainen yhteisöllisyys hahmottuu hieman toisin kuin pohjoismainen yhteisöllisyys. Yhdysvalloissa yhteisötyöllä on pitkät perinteet esimerkiksi eri kulttuuriyhteisöjen asioiden hoitamisessa. Pohjoismaissa taas yhteiskuntapolitiikan pitäisi huolehtia yhteisöjen tarpeista jokseenkin tasarvoisesti. Afrikkalainen tiivis yhteisöllisyys on puolestaan elintärkeää erityisesti köyhissä oloissa. Lisäksi yhteisöllisyyden merkitys voi vaihdella erilaisissa kulttuurisissa mikroyhteisöissä, kuten tässä työssä käsitellyssä romanien ryhmässä.

Tarkastelen yhteisöjä yhteisyytenä, joka syntyy vuorovaikutuksessa sekä yhteenkuuluvuuden tunteena. Nämä yhteisyyden muodot voivat toteutua toiminnallisina ja symbolisina yhteisyyden muotoina. Lisäksi käsittelen yhteisöllisyyttä kansalaisen merkitykselliseksi kokemisessa ja sosiaalisen identiteetin muodostumisessa. Nämä kaikki ovat merkittäviä osallisen kansalaisuuden toteutumisen kannalta. Tutkimuksen kohteina ovat alueelliset *paikallisyhteisöt*, jotka määrittävät yhteisen asuinalueen eli paikkaan sitoutumisen sekä siellä tapahtuvan yhteisen toiminnan perusteella.

Käsittelen esimerkkeinä paikallisissa yhteisöissä toteutettuja uuden viestintäteknologian hankkeita, joita nimitetään usein *ICT-kehityshankkeiksi* (*information and communication technology for development*). Näissä tieto- ja viestintäteknologiaa hyödynnetään yhteisöjen kehittämispyrkimyksissä. Tieto- ja viestintäteknologia voidaan määritellä hyvin laajasti kattaen kaikki digitaaliseen tietojen käsittelyyn sekä tietoliikenteeseen liittyvät laitteet, kuten tietokoneet, tietoverkot, televisiot,

pelikonsolit, dvd-laitteet sekä matkapuhelimet ja muut mobiilit laitteet. Rajoitan työssäni tarkastelun kohteiksi kuitenkin ne ICT-hankkeet, joissa sovellettavana teknologiana käytetään etupäässä tietokoneita sekä internetiä. Tämä siksi, että internet on tutkimuksen ajanjaksona mahdollistanut parhaiten yhteisöllisen julkaisutoiminnan sekä vuorovaikutteisiin verkostoihin osallistumisen. Yhteisölliset viestintäteknologian hankkeet kyseisenä ajanjaksona sisälsivät tyypillisimmillään juuri tietokoneiden ja tietoverkkojen hyödyntämiseen liittyviä pyrki- myksiä. Monet hankkeista olivat teknologiapainotteisia, kun tutkimuk- seni kohdehankkeissa painotus on viestinnällisissä käytännöissä.

Tarkastelen työssäni kansalaislähtöistä uuden viestintäteknologian käyttöä ja erityisesti yhteisöjen omia julkaisufoorumiteita. Tässä yhtey- dessä puhutaan usein *sosiaalisesta mediasta*, joka voi käsittää sekä kansalaisten tuottamia journalistisia sisältöjä että erityyppisiä jaetta- via sisältöjä ja palveluja. Sosiaalinen media merkitsee kuitenkin hy- vin yleisesti yhdessä tehtyjä mediasisältöjä, joiden tavoitteet eivät useinkaan liity voimistamiseen, vaan yhtä hyvin kaupallisiin ja viih- teellisiin tarkoituksiin. Olen tarkentanut tutkimuskohteeni käsittämään uuden viestintäteknologian keinoin tapahtuvaa *paikallisten yhteisöjen julkaisutoimintaa*, jonka tuloksena syntyy yhteisöllistä julkisuutta ja *yhteisömedioita*.

Palaan keskeisimpiin käsitteisiin tarkemmin myöhemmin aihe- alueita käsittelevien lukujen yhteydessä. Osallisuuden ja voimistumi- sen käsitteet ovat tutkimuksen tavoitteenasettelun kannalta merkittä- vimässä roolissa. Osallisuus saa työn kuluessa digitaalisen median soveltamisesta seuraavia merkityksiä, ja voimistuminen digitaalisena prosessina voi johtaa erityyppisiin voimistumisen muotoihin.

2

KANSALAISEN OSALLISUUS JA OSATTOMUUS TIETOYHTEISKUNNASSA

Ensimmäinen lennätinyhteys poikki Atlantin vuonna 1856 aiheutti hämmennystä. Outo ja uusi teknologia sai aikaan sekä pelkoa että odotuksia paremmasta yhteisymmärryksen maailmasta. Innokkaimmat uskoivat uuden yhdistyneen maailman ajan koittaneen, skeptikot taas pitivät mieluummin kiinni vanhasta. Tilanteen rauhoittuessa teknologia vakiintui osaksi arkipäivää, johon kuuluivat luonnollisena osana laajemmat ja nopeammat yhteydenpitomahdollisuudet (Standage 1999).

Pelon, kaaoksen ja maailmanrauhan visiot on käyty läpi yli vuosisata myöhemmin tietoyhteiskuntakeskusteluissa sekä uuden informaatio- ja viestintäteknologian yhteydessä. Globaali tietoyhteiskunta on nähty niin uhkana kuin lupauksena. Uhka liittyy teknologian ja kehityksen arvaamattomuuteen, kontrolloimattomuuteen ja jyrkkenevään epätasa-arvoon; lupaukset puolestaan lisääntyvään demokratiaan, yhteistoimintaan ja hyvinvointiin. Nykyään dualistinen jaottelu on jäänyt vähemmälle ja ajatukset uudesta teknologiasta ovat arkipäiväistyneet, mutta ilmapiirissä on yhä ulkoa ohjautuvasta tapahtumasta seuraavaa puolustusasennetta sekä deterministisen ajattelun piirteitä.

Ulkopuolelta vääjäämättömästi tuleva tietoyhteiskunta ja teknologis-taloudellinen determinismi näkyvät suomalaisen tietoyhteiskuntaretoriikan julkisessa puheessa ja hallinnollisissa strategioissa. Tietoyhteiskuntakehitys näyttäytyy väistämättömänä: siitä ei voi jäädä pois, siihen on ehdittävä kärkijoukoissa ja sen vaatimuksiin on sopeuduttava. Tietoyhteiskunta jää käsitteenä hämäräksi ja kansalainen lähinnä vastaanottajaksi. Viestin perussisältönä on kuitenkin dynaaminen kehitys, johon on päästävä mukaan tai huonosti käy.

Mistä sitten johtuu väistämättömyyden ulko ohjautuva tietoyhteiskuntaretoriikka? Perusteita voi löytää ensinnäkin valtapolitiikan yksinäisestä autoritaarisuudesta, mistä seuraa asioiden hyväksyvä kyseenalaistamattomuus. Tietoyhteiskuntaa on kehitetty ylhäältä alas asiantuntijoilta ja auktoriteeteilta alaisille, jotka vastaanottavat eivätkä osallistu. Toiseksi asiaan vaikuttaa markkinavoimien ja talouden arvostaminen, mistä seuraa markkinavetoinen kehitys. Kolmanneksi Suomessa on yleisesti ollut suotuisa ilmapiiri uudelle teknologialle (Castells & Himanen 2001, 142; Himanen 2004), jolloin teknologinen innovatiivisuus on saanut sanella resurssien jakautumista ja nauttinut myös merkittävää valtiollista tukea.

Teknologiamyönteisyys liittyy myös internetin varhaisimpiin kehitysvuosiin. Ensimmäiset vuosikymmenet tietoverkko liittyi lähinnä akateemisiin ja teknisiin kokeiluihin, kunnes 1990-luvulla kehitys tapahtui rysähdyksenä, jota vauhditti erityisesti kaupallisten intressien mukaantulo. Kehitystä siis suuntasivat toisaalta innovatiiviset insinöörit eli teknologia ja toisaalta sovellustyön rahoittajat eli markkinat. Teknologia- ja markkinavetoisuus saivat huolehtia tietoyhteiskunnan muotoutumisesta hyvinkin pitkään ja vapaasti ennen minkäänlaisia yhteiskunnallisia kannanottoja. Teknologia- ja markkinavetoisuus näkyvät myös tietoyhteiskuntaretoriikassa paitsi niiden suosimisena muiden aspektien kustannuksella, myös semantiikan tasolla esimerkiksi palvelu- ja kuluttaja-termien käytössä yhteyksissä, joissa ei ole kyse lainkaan kaupallisista toiminnoista. Markkinaehtoisuus on vaikuttanut myös median yksinäistymiseen sekä yleisön konstruoimiseen ensisijaisesti kuluttajiksi (Wiio 2006).

Ylhäältä alas -ajattelusta ja hallitsevasta taloudellisesta perspektiivistä seuraa näin tilanne, jossa tietoyhteiskuntaa on toteutettu pääosin hallinnollisina *strategioina ja palveluina*. Koska tietoyhteiskunta on

koettu vääjäämättömänä tekijänä, siihen on reagoitu strategioilla eli reaktiivisesti pyrkimällä ottamaan uusi tilanne hallintaan. Strategioilla on luotu visioita ja uskoa menestymiseen globaalissa kilpailussa. Palveluilla viitataan yleensä paitsi kaupallista hyötyä tavoitteleviin palveluihin, myös esimerkiksi yhteiskunnallis-sosiaalisiin palveluihin. Jopa osallistuminen ja vaikuttaminen kanavoidaan tarjottavien palveluiden kautta; muut osallistumisen keinot ovat vähäisiä.

Kun tietoyhteiskuntaa kehitetään pääosin hallinnon ja markkinoiden näkökulmasta, se kehittyy elitistisesti ja markkinavoimien ehdoilla. Vaarana on viestinnän yksiiänistyminen, viihteen ja kuluttamisen ylikorostuminen ja määrällisten arvojen painottuminen. Ilman tasapainottavia toimia voi olettaa hyvinvointikuilujen edelleen jyrkentyvän ja yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen kaventuvan. Seuraavissa luvuissa nostan käsittelyyn kansalaisen roolin tietoyhteiskunnassa.

2.1 Kansalainen tietoyhteiskunnassa

Tie tietoyhteiskuntaan on kivinen, mutta se on kuljettava. Oletko sinä valmis?

(Järvinen 1998)

Runsaat kymmenen vuotta sitten alkoi kansalaisen taivallus tietoyhteiskunnan poluilta nykyiselle valtatielle, joka on muuttunut entistä monimuotoisemmaksi ja nopeammin osaksi arjen käytäntöjä. Viestintätekniikka on mullistanut ihmisen arjen ja uudet viestintäalan innovaatiot yleistyvät yhä nopeammin osaksi arjen käytäntöjä. Uusia viestintävälineitä sovelletaan lisäksi entistä enemmän viihteelliseen käyttöön. (Sirkiä 2006; Himanen 2004.)

Kansalainen vastaanottaa uusia tuotteita, informaatiota ja poliittisia ohjelmia tai käyttää julkishallinnon verkottuvia palveluita. Julkishallinnon ja elinkeinoelämän näkökulmista kansalaisen osa on ollut enim-

---

¹ Tietoyhteiskunnan ensimmäiset askeleet otettiin toki aiemmin tutkimuksessa sekä tietokoneiden käytössä, mutta kansalaisia se kosketti läheisemmin vasta 90-luvulla, jolloin internet tuli kaiken kansan tietoisuuteen. Silloin käynnistyi yleinen keskustelu tietoverkon mahdollisuuksista sekä tietoyhteiskuntaan siirtymisestä mm. kansallisten strategioiden muodossa.

mäkseen sopeutua muuttuvan tietoyhteiskunnan haasteisiin ja muodostaa näkemyksensä vastaanottamisen kautta. Kansalaisuus määrittyy enemmänkin kohteena olemisena kuin toimimisena ”yhtenä meistä”. Samalla on kuitenkin lisääntynyt myös toiminnallisempi suuntaus, joka ilmenee esimerkiksi kansalaisten itse verkkoon tuottamina sisältöinä ja nettiyhteisöjen muodostamisena. Tämän tyyppinen digitaalisen aktiivisuuden nousu herättää toiveita vastaanottavan kansalaisuuden uudistumiselle. Tosin epäilijä voi leimata toiminnan hyväosaisten ajanvietteeksi, joka on kaukana todelliseen vaikuttamiseen pyrkivästä kansalaisuudesta.

Tässä luvussa tarkastelen kansalaisen roolia tietoyhteiskunnassa ja esittelen kolme puhetapaa, joilla kansalaista on asemoitu tietoyhteiskuntaretoriikassa. Nämä ovat *julkishallinnon*, *markkinatalouden* sekä *kansalaisyhteiskunnan puhetavat*. Aluksi käsittelen julkishallinnon määrittämää kansalaisuutta erilaisten hallinnollisten tietoyhteiskuntaohjelmien valossa (luku 2.1.1). Seuraavassa alaluvussa pohdin markkinoiden ohjaamaa kuluttajan roolia suhteessa tietoyhteiskunnassa osallisena toimimiseen (luku 2.1.2). Kolmanneksi otan mukaan kansalaisyhteiskunnan retoriikasta avautuvan näkökulman (luku 2.1.3), mikä voisi sisältää mahdollisuuksia uudistaa kansalaisen roolia vaikuttavana yhteiskunnan jäsenenä.

Tarkoitukseni on näin valottaa kansalaisuuden merkityksiä eri puhetapojen kautta. Kansalainen on näiden puhetapojen vaikutuspiirissä ja toteuttaa useita rooleja tilanteista riippuen. Erilaiset roolit (esim. kuluttaja ja aktiivinen osallistuja) ovat tarpeellisia, eikä kansalainen toimi ainoastaan yhden puhetavan mukaisessa roolissa. Jos kansalaisuutta kuvataan vain yhden puhetavan perspektiivistä, kuva tietoyhteiskunnan kansalaisesta jää yksiulotteiseksi. Lisäksi globalisaation myötä kansalaisuuden luonne on muuttunut eikä esimerkiksi kytkeydy valtioon tai kansakuntaan niin yksiselitteisesti kuin aiemmin.

2.1.1 Kansalainen sopeutujana

Ihmisestä tulee kansalainen, kun hän lähtee yksilöllisen elämänsä ulkopuoliseen yhteiskuntaan. Kansalaisuus sisältää vapauksia, oikeuksia ja velvollisuuksia. Yleisimmässä merkityksessä kansalaisuus voidaan käsitellä poliittisena ryhmäjäsenyytenä (Delanty 2000, 9). Kansalaisuus

voidaan nähdä symbolisena kansalaisoikeuksista nauttivana roolina sekä toiminnallisena kansalaisoikeuksia käyttävänä roolina. Ilman toiminnallista puolta kansalaisuus ei toteudu täysimääräisesti ja kansalainen jää vastaanottavan objektin rooliin.

Julkishallinnollisten ohjelmien kansalaisia koskevat tavoitteet liittyvät painotetusti tietoyhteiskuntavalmiuksien ja palveluiden saatavuuden kehittämiseen. Uudemmissa tietoyhteiskuntaohjelmissa kansalaisia koskevia teemoja ovat lisäksi asiakaslähtöisyys, helppokäyttöisyys ja tietoturva (Tietoyhteiskuntaohjelma 2006). Vaikka hallinnollisissa suunnitelmissa nousevat entistä enemmän esiin kansalaislähtöisyys ja kansalaisvaikuttaminen (esim. kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma), nämä eivät ole vakiintuneet käytännöiksi, jotka toteuttaisivat ainakaan vielä merkittävästi toimivaa kansalaisuutta.

Tietoyhteiskuntaohjelmat edustavat strategista suunnittelua, jonka tarkoituksena on päästä toivottuun päämäärään toimintaohjelman avulla. Vaikka strategioissa voidaan käsitellä laajoja asioita, jotka koskevat monien osapuolten elämää, ne ovat usein yksinäisiä ja autoritaarisia eivätkä salli kansalaisten osallistumista tai vaihtoehtoisia skenaarioita. Strategioissa on komentava sävy ja niihin voidaan sitouttaa osapuolia heiltä mitään kysymättä. Strateginen johtaminen voi tuottaa tuloksia tehokkaasti ja nopeasti, mutta sen soveltaminen laajoissa kaikkia kansalaisia koskevissa yhteiskunnallisissa asioissa ei palvele demokratian henkeä. (Karvonen 2001; Eriksson 1999.)

Tietoyhteiskuntastrategioiden, kuten hallituksen tietoyhteiskuntaohjelmaan kuuluvien raporttien², eurooppalaisten ohjelmien³ tai paikallisten strategiasuunnitelmien⁴, perspektiivistä ihmiset sopeutuvat ja vastaanottavat palveluja, mikä kaventaa kansalaisen mahdollisuuksia toimia osallistuvana subjektina yhteiskunnallisissa asioissa. Kansalainen sopeutujana määrittyy suhteessa muuttuviin ulkoisiin olosuhteisiin, joissa hänen on selviydyttävä. Tietoyhteiskuntaohjelmat vaativat

---

² Esim. Tietoyhteiskuntaohjelman loppuraportti 2007 Suomalaista tietoyhteiskuntaa rakentamassa. Hallituksen tietoyhteiskuntaohjelma 2003–2007 ja Tietoyhteiskuntaohjelma 2006 Uudistuva, ihmisläheinen ja kilpailukykyinen Suomi. Kansallinen tietoyhteiskuntastrategia 2007–2015.

³ Esim. eEurope 2005: Tietoyhteiskunta kaikille.

⁴ Esim. eTampere nostaa Tampereen maailman tietoyhteiskuntakehityksen kärki-kaupungiksi. Suunnitelma 2000.

kansalaiselta jatkuvaa opiskelua, tietojen ja taitojen päivittämistä sekä uuden teknologian haltuun ottamista.

Julkishallinto tukee jossain määrin ihmisen sopeutumista tietoyhteiskuntaan tarjoamalla mahdollisuuksia käyttää infrastruktuuria ja panostamalla koulutukseen. Näillä keinoin pyritään myös estämään tietoyhteiskunnasta syrjäytymistä. Valtionhallinto esimerkiksi asetti yhdeksi tietoyhteiskuntaohjelman tavoitteeksi, että ”kaikilla kansalaisilla on mahdollisuus hankkia kuhunkin elämäntilanteeseen soveltuvat tietotekniikan perustaidot, medialukutaidot sekä valmiudet tietoyhteiskunnan palveluiden käyttämiseen ” (Tietoyhteiskuntaohjelman loppuraportti 2007). Tuki siis kohdistuu teknologian saatavuuteen, teknologian käyttämisen oppimiseen ja näin pääsyyn taloudellisten ja hallinnollisten palveluiden käyttäjiksi.

Kansalainen on sopeutujana välineiden ja palveluiden vastaanottaja tai käyttäjä, jolta edellytetään käyttöön liittyvien asioiden hallintaa, mutta ei osallisuutta niiden suunnitteluun. Käyttäjä voi reagoida, mutta silti hän jää käyttäjän rooliinsa. Vaikka puhutaan käyttäjälähtöisyydestä ideana lähentyä käyttäjän tarpeita, oikeastaan ”informaatioyhteiskunnan normit ja profiilit ikään kuin käyttävät käyttäjää ja pyrkivät tätä kautta osaltaan tuottamaan halutun kaltaisia yksilöitä informaatioyhteiskuntaan” (Peltola 2003, 61). Tietoyhteiskuntaohjelmien retoriikka, jota valtamediakin osaltaan toistaa, tarjoaa ihmiselle yksipuolista roolimallia: hyvin tekniikkaa taitavaa ja kilpailutalouden keinoin pärjäävän käyttäjä-kuluttajan roolia. Esimerkiksi eEurope-ohjelmassa kansalaiset nimetään epäröimättä käyttäjiksi: ”keskipisteessä ovat käyttäjät”, kun halutaan korostaa heidän asemaansa (eEurope 2005: Tietoyhteiskunta kaikille).

Sopeutuvan käyttäjä-kansalaisuuden toteutumisen tärkeimmät edellytykset ovat: pääsy tekniikan luo, valmiudet sovellutusten käyttämiseen sekä sitä kautta myös kuluttamisen varmistaminen. Käyttäjä-roolistaan irtautunut kansalainen voi joutua puolestaan leimatuksi uhkaksi tai häiriköksi. Tietoyhteiskuntastrategioiden tavoitteissa käyttäjä-kansalaisia punnitaan useimmiten määrällisin kriteerein, kuten internet-yhteyksien määrällä ja palveluiden käytön volyymilla eikä esimerkiksi kiinnostuksena internetin tai teknologian mahdollisuuksiin arkielämässä. Määrällisellä käyttäjyydellä yleensä myös mitataan digitaalista

tasa-arvoisuutta ja eriarvoisuutta, mikä ei kerro esimerkiksi onko tietoyhteiskuntakehitys sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä. Sosiaalisesti kestävä tietoyhteiskuntakehitys sisältää sosiaalisen vastuun ja sitä mitataan pikemminkin laadullisin kuin määrällisin kriteerein. Tällöin kehittämisen intressinä ovat ihmisten todellisiin tarpeisiin liittyvät teknologian sovellukset, jolloin kehitystyötä on tehtävä yhteisöistä ja ihmisten sosiokulttuurisesta arjesta lähtien.

Sopeutuva kansalaisuus ja siitä johtuva riippuvaisuus asiantuntijoiden tekemistä ratkaisuista ovat yhteydessä autoritaariseen politiikkaan, kun taas osallistuva kansalaisuus edustaa ihmisten toimimista demokraattisesti johdetussa yhteiskunnassa. Viestinnän tutkija Jan Servaes jakaa päätöksenteon samanhenkisesti ”mekanistiseen” ja ”organiseen” malliin (kuvio 1). Konventionaaliset strategiat edustavat diffuusio-mekanistista mallia, kun taas osallistuvat toimintamuodot ovat Servaesin mukaan orgaanisempia, henkisesti orientoituvia ja humanimpia. Mekanistisen mallin mukaan ihmiset nähdään politiikan kohteina eli objekteina, kun orgaanisen mallin näkökulmasta ihmiset ovat toimijoita eli subjekteja. Mekanistinen johtajuus on autoritaarista päätöksentekoa, orgaaninen painottaa yhteistyötä, valtuuttamista ja sovittelemista. (Servaes 1999, 187–205.)

Mekanistinen malli		Orgaaninen malli
Ihmiset tarvitsevat apua. Hyväntekeväisyys.	<u>Yhteistyön motiivina:</u>	Ihmiset voivat auttaa itse itseään. Voimistuminen.
Ihmisillä ei ole kykyjä eikä resursseja itsenäiseen kehittymiseen. Ovat avuttomia.	<u>Olettamus kohderyhmästä:</u>	Ihmisillä on kyvyt itsenäiseen kehittymiseen. Kyvyt voidaan ottaa käyttöön.
Ongelmien ratkaisemista.	<u>Asenne ongelmia kohtaan:</u>	Ongelmien esittämistä
Tavoitteena päämäärien saavuttaminen	<u>Asenne osallistumista kohtaan:</u>	Päättymätön prosessi
Projektin päämäärien toteuttaminen	<u>Poliitikkojen /asiantuntijoiden tarkoitus:</u>	Tavoittelevat yhteistä näkemystä ja ymmärrystä kehityksestä
Opettaja-oppilas, holhoava	<u>Oppimisprosessi:</u>	Jokainen on samalla opettaja ja oppilas, empaattinen
Länsimainen on muita parempi	<u>Tiedon arvo:</u>	Perinteinen tieto on yhtä relevanttia

KUVIO 1: Jan Servaes jakaa politiikan teon yleisellä tasolla mekanistiseen ja orgaaniseen (Servaes 1999, 194). Mekanistinen malli merkitsee ylhäältä alas eli auktoriteettien määräämää työskentelyä, oppimista sekä tiedonkulkua. Orgaanisessa mallissa työskentely tapahtuu puolestaan ruohonjuuritasolla ja myös alhaalta ylös.

Poliittinen hallintokulttuurimme on luonteeltaan yhä suurelta osin mekanistinen, jolloin Servaesin esityksen mukaan kansalaiset nähdään avuttomina, holhottavina ja avun tarvitsijoina. Oletetaan, että ihmisillä ei ole kykyjä itsenäiseen kehittymiseen, ja projektien toteuttamiseksi tarvitaan poliitikkojen ja asiantuntijoiden ohjausta. Jos kuitenkin tavoitteena on osallinen ja toimiva kansalaisuus, ajattelutapa olisi muutettava Servaesin orgaanisen mallin suuntaan, jolloin kansalaiset nähdään kyvykkäinä, yhteistyökykyisinä ja itsenäisesti kehittyvinä.

(Servaes 1999, 194–195.) Servaesin mukaan on tärkeää löytää ihmisten olemassa olevat resurssit, jotka voidaan ottaa käyttöön ja edistää näin ihmisten voimistumista omin avuin. Servaesin esityksessä nostetaan arvoonsa myös perinteinen tieto, joka edustaa yhteisön omaa kulttuuriperinnettä, ja joka ei ole valtakulttuurin tuottamaa tietoa vähempiarvoista.

Useimmat tietoyhteiskuntaohjelmat ja niihin sopeutuvan kansalaisen rooli edustavat luonteeltaan Servaesin jaottelun mekanistista mallia, kun taas yhteistoiminnallinen suunnittelu ja osallistuvan kansalaisen -tyyppinen rooli sopivat orgaanisen mallin luokkaan. Mekanistinen malli on suoraviivaisuudessaan helpommin toteutettava ja tuloksia painottava, kun orgaanisen mallin toteuttaminen vaatii aikaa, resursseja ja kompromisseja. Orgaanisen mallin mukainen kansalaisuus vaatii muun muassa toimijuuteen oppimista.

2.1.2 Kansalainen kuluttajana

Toinen näkökulma tietoyhteiskunnan kansalaisuuteen avautuu markkinatalouden retoriikasta. Tällöin kansalainen asemoituu tuotteiden ja palvelujen vastaanottajaksi ja kuluttajaksi, joka määrittelee omaa rooliaan ostamalla.

Vastaanottavaa roolia kuvaa kohteena oleminen, ei itse toimiminen ja osallistuminen. Tämän tyyppinen retoriikka ei yleensä tunnista ihmistä aloitteellisen aktiivisessa roolissa tai yhteistyökumppanina, vaan hänelle tarjotaan, tiedotetaan ja häntä kasvatetaan yksisuuntaisesti. Kilpailutalouden hallinnollisessa retoriikassa kansalaiskeskeisyys merkitseekin usein palvelukeskeisyyttä eli kansalaisten asemoimista palveluiden vastaanottajiksi (esim. Alasuutari 2006).

Kuluttajaa ei voi kuitenkaan luokitella yksioikoisesti vain passiiviseksi kansalaiseksi. Tietoyhteiskunnan kuluttajan oletetaan olevan aktiivinen ja kyvykäs hoitamaan asioitaan, kuten käyttämään palveluita internetin kautta. Kuluttaja joutuu yhä enemmän vaativien tilanteiden eteen myös suhteessa uusiin viestintäteknologian laitteisiin, kuten valitessaan matkapuhelinta tai digitaalitelevisiion sovitinta. Tuotevalikoiden runsaus, tuotteiden valmistamiseen liittyvät eettiset arvot ja tuotteiden turvallisuus vaativat kuluttajalta entistä laajempaa tietämystä valintojen tueksi. Ollakseen tiedostava ja vastuuntuntoinen kuluttaja,

kansalaiselta vaaditaan omaehtoista aktiivisuutta kuluttajana ja asiakkaana. Siitä huolimatta kuluttaja jää vastaanottavaan asemaan, mikä ei salli aktiivista osallistumista suunnittelu- ja päätöksentekoprosesseihin. Kuluttaja voi valita ja valittaa, mutta ei juurikaan olla mukana kehityksen ohjaamisessa tai tuotantoprosesseissa (joitakin eettisen kuluttamisen liikkeitä lukuun ottamatta).

Vastaanottavan roolin vaikuttimina ovat yhtäältä autoritaarinen holhousmentaliteetti, toisaalta markkinatalous yhdistyneenä individualistisiin arvoihin. Vastaanottavassa roolissa on paljolti kyse myös ostovoimasta eli mitä ihminen pystyy itselleen hankkimaan. Individualistisessa kulttuurissa ihminen yhä enemmän ”ostaa elämänsä” eli täyttää tarpeitaan ja toiveitaan rahalla (Webster 2000), jolloin ihmisen rooli lähenee samalla markkinoiden tarjoamaa kuluttaja-identiteettiä. Tuotanto ja markkinat määrittelevät tarjontaa ja sitä kautta kuluttajien tarpeita (Ridell 2002). Ihmisten tarpeita siis enemmänkin luodaan kuin vastataan niihin.

Kulutuskeskeisyys voi jyrkentää ihmisten eriarvoisuutta myös viestinnän alueella. Jos esimerkiksi informaation laatu määrittyy taloudellisen ostovoiman mukaan, osa kansalaisista voi jäädä informaatiokuihuun, jossa tarjolla on ainoastaan ”jäteinformaatiota”, joka viihdyttää ja myy, mutta ei juuri sisällä informaatioarvoa (Webster 2000). Markkinaehtoinen journalismi kärsii yhdenmukaistumisesta ja yksiarvoistumisesta. Juhani Wiion mukaan markkinaehtoisessa kontekstissa media kutsuu kansalaisia keskusteluihin enemmän kuluttajamarkkinoiden jäsenenä kuin kansallisen yhteisön jäsenenä (Wiio 2006, 76). Myös internetistä näyttää tulleen yhä enemmän kuluttamisen foorumi. Arviota tukee viime vuosina selvästi lisääntynyt nettikaupan määrä esimerkiksi Suomessa ja Yhdysvalloissa (Madden 2006).

Julkishallinnon ja talouden retoriikan tarjoama kansalaisen rooli tietoyhteiskunnassa vaikuttaa rajalliselta osallisuuden ja yhteiskuntaan osallistumisen kannalta. Ihminen asemoidaan useammin kuluttajan ja asiakkaan kuin aktiivisen osallistujan ja vaikuttajan rooliin. Jos osallistuva kansalaisuus ja subjektina toimiminen eivät saa kannustusta, ihmisen onkin monin tavoin miellyttävämpää sopeutua palveluiden käyttäjäksi. Monet alkavat itsekkin ymmärtää itsensä kuluttajina enemmän kuin kansalaisina, unohtavat oikeutensa vaikuttaa yhteisiin asioihin ja odottavat asiantuntijoiden hoitavan ongelmien ratkaisun

(vrt. Servaesin mekanistinen malli). Näin hyväksymme meille tarjotut roolit, jolloin uusinnamme itse alisteista asemaamme (Sassi 2000, 6). Jan Servaes nimittää tilannetta opituksi riippuvaisuudeksi (learned dependence), joka on selvästi entisestään lisääntynyt tietoyhteiskunnassamme (Servaes 1999, 202). Yleensä ei kuitenkaan puhuta riippuvaisuudesta, vaan päinvastoin korostetaan lisääntyvää vapautta, joka määrittyy individualistisena vapautena huolehtia omasta menestymisestä kilpailutaloudessa.

2.1.3 Kansalainen osallistujana

Kolmanneksi lähestymistavaksi tietoyhteiskunnan kansalaisuuteen otan viime vuosina uudelleen keskusteluun nousseen kansalaisyhteiskunnan retoriikan. Mainintoja kansalaisyhteiskunnasta löytyy jo 1800-luvulta, mutta Suomessa kiinnostus nousi erityisesti kolmessa tilanteessa. 1990-luvun puolivälissä kansalaisyhteiskunta kutsuttiin apuun työllistäjänä vaikeassa työttömyystilanteessa. Sen jälkeen julkisen sektorin talouden kiristyttyä siitä toivottiin hyvinvointipalveluiden tuottajaa kuntien rinnalla, ja tämän vuosituhannen alussa kansalaisyhteiskunta on kutsuttu demokratiatalkoisiin kansalaisten laimean poliittisen kiinnostuksen vuoksi. (Harju 2005; Borg 2005.)

Kansalaisyhteiskunnan retoriikka tarjoaa ajatuksen toimivasta ja osallistuvasta kansalaisesta. Kansalaisyhteiskunnassa painottuvat kansalaisten omaehtoinen ja vapaaehtoinen toiminta eli järjestötoiminta, ammattiliittojen ja puolueiden toiminta, vapaa sivistystyö sekä erilaiset valtion ja markkinoiden ulkopuolelle jäävät kansalaisaktiivisuuden muodot. (Harju 2005; Kuronen 2000.) Kansalaisyhteiskunta siis vahvistaa kansalaisuuden omaehtoisen aktiivisuuden muotoja, jotka ovat puutteellisia julkishallinnon ja markkinoiden puhetavoissa. Kansalaisyhteiskunnan voi nähdä muodostavan julkisen alueen yksityisen ja julkishallinnon välille, jossa kansalaiset ovat yhdenvertaisia. Tällöin kansalaisuus toteutuu yksilön julkisena representaationa. Gerard Delanty huomauttaa, että todellisuudessa tämä julkinen alue on kuitenkin kallistunut jompaankumpaan sektoriin, poliittiseen tai taloudelliseen ja nykyisin painotus on lähinnä taloudellisella (Delanty 2000, 13).

Kansalaisyhteiskunnan kansalaiset ovat samalla toimijoita ja toiminnan kohteita eli politiikan teko on lähellä Servaesin orgaanista

mallia (vrt. luku 2.1.1). Kansalaisyhteiskunnan kansalainen voi parhaimmillaan toteuttaa itseään omista tarpeistaan ja lähtökohdistaan käsin, mitä hallinnollinen ja markkinatalouden tarjoama kansalaisen malli eivät tarjoa. Kansalaisyhteiskunta kannustaa oppimista esimerkiksi vapaan sivistystoiminnan kautta, ja ammattiliittojen sekä etujärjestöjen kautta se valvoo kansalaisten etuja suhteessa valtioon ja työnantajiin. (Harju 2005.) Kansalaisyhteiskunnan anti vaikuttaa tarpeelliselta osallistuvan kansalaisen ja koko yhteiskunnan kannalta, koska se lisää monenlaista hyvinvointia, osaamista, sosiaalista koheesiota ja ns. sosiaalista pääomaa.

Kansalaisyhteiskunnan mallin suurin puute on taloudellisten voimavarojen vähäisyys, johon esimerkiksi John Keane on kiinnittänyt huomiota. Keane ihmettelee mitä merkitystä voi olla kansalaisyhteiskunnalla, jolla ei ole suoranaista taloudellista valtaa (Keane 1998, Kurosen 2000 mukaan). Se tarvitseekin tuekseen julkista valtaa toimintaedellytysten turvaamiseksi. Kansalaisyhteiskunnan aseman vahvistumisen ei pitäisi poistaa perustuslain määräämää julkisen sektorin vastuuta kansalaisen perusturvasta. Kansalaisyhteiskunnan toiminnassa on luonnollisesti myös inhimilliseen kanssakäymiseen liittyvät ongelmansa, joita moni järjestötoimintaan osallistunut on varmasti kokenut.

Suomessa valtiovallan taholta pyritään kansalaisyhteiskunnan ja aktiivisen kansalaisuuden tukemiseen esimerkiksi poliittisin ohjelmin (esim. kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma 2004–2006). Julkisen sektorin ohjelmallinen työskentely aktiivisen kansalaisuuden lisäämiseksi esimerkiksi kansalaisuuskasvatuksen avulla on tärkeää myös sikäli, että yhteiskunnallinen jakautuminen aktiivisiin ja passiivisiin on jyrkentynyt (esim. Niemelä 2006), jolloin osa kansalaisista jää lähemmäs yksipuolista kuluttaja-identiteettiä. Poliittiset ohjelmat ovat hyvä avaus osallistuvan kansalaisuuden tukemiseksi, mutta toimintamalleina ne edustavat yhä ylhäältä alas -johtavaa mekanistista mallia (vrt. luku 2.1.1), jolloin niiden todellinen vaikutus kansalaisten osallistumiseen jää usein vaatimattomaksi (esim. valtiorhallinnon Otakantaa.fi-kansalaisfoorumi 2007⁵).

⁵ Oikeusministeriön (vuodesta 2007) ylläpitämän Otakantaa.fi -foorumin tavoitteena on kansalaisten osallistumismahdollisuuksien lisääminen valtiorhallinnon toiminnassa ja avoimuuden tukeminen. Foorumi on kuitenkin edelleen ylhäältä alas -toimiva, keskustelualueet ministeriöiden päättämiä, ja toimintatapana suurim-

Vaikka kansalaisyhteiskunta saa arvostusta suomalaisessa yhteiskunnassa, kansalaisten osallistuminen ja vaikuttaminen ovat meillä Pohjoismaiden vähäisintä. Vapaaehtoisjärjestöjen toimintaan osallistuminen on laimeata eivätkä ihmiset koe kansalaisuuttaan vaikuttajan rooliksi. (Borg 2005.) Kansalaisvaikuttamisen ohjelmien tulokset voivatkin jäädä vaatimattomiksi, jos samalla vanhan alamaiskulttuurin asenteet elävät tietoyhteiskuntapolitiikan strategiapuheissa ja suunnittelua tehdään edelleen mekanistisen johtamismallin mukaan (vrt. kuvio 1). Kansalaisvaikuttamisen kannalta myönteistä on suomalaisten luottamus yhteiskunnallisiin instituutioihin (Borg 2005). Luottamus voi kuitenkin sisältää myös ajatuksen alamaisasemasta ja toimia asenteellisena jarruna yhteiskunnalliselle osallistumiselle.

Jos markkinatalouden näkökulmasta kysytään mitä internet tarjoaa kansalaiselle ja valtion perspektiivistä pohditaan miten kansalainen siihen sopeutuu, voidaan kansalaisyhteiskunnan näkökulmasta keskustella mitä kansalainen haluaa sillä tehdä. Tietoyhteiskunnan kansalaisuus kuitenkin toteutuu usein näitä perspektiivejä yhdistellen. Se sisältää uusia aktiivisuuden muotoja, jotka liittyvät usein viihteelliseen toimintaan, mutta jotka voivat myös sisältää osallistumiseen ja vaikuttamiseen kykeneviä kansalaisaktiivisuuden muotoja (esim. kantaa ottavat weblogit, kuluttajaliikkeet tai nettiadressit). Globaalin tietoyhteiskunnan näkökulmasta tarkasteltuna kansalaisuus on irrottautunut valtiolisista ja kansallisista rajoista. Gerard Delanty näkee kansalaisuuden toteutuvan erilaisten kulttuurien yhdistämänä kosmopoliittisena kansalaisuutena. (Delanty 2000, 52–63.)

2.1.4 Yhteenveto

Olen edellä kuvaillut tietoyhteiskunnan kansalaisen roolia kolmen puhetavan kautta. Julkishallinnon retoriikka esittää kansalaisen mekanistisen hallintokulttuurin perspektiivistä palveluja vastaanottavana alamaaisena. Kansalainen joutuu tästä näkökulmasta sopeutumaan ylhäältä johdettuun tietoyhteiskuntakehitykseen, ja hän tarvitsee auktoriteettien apua uusista haasteista selvitäkseen. Häneltä odotetaan aktiivisuutta valmiuksiensa kehittämisessä, mutta ei omista näkemyksistä lähtevää

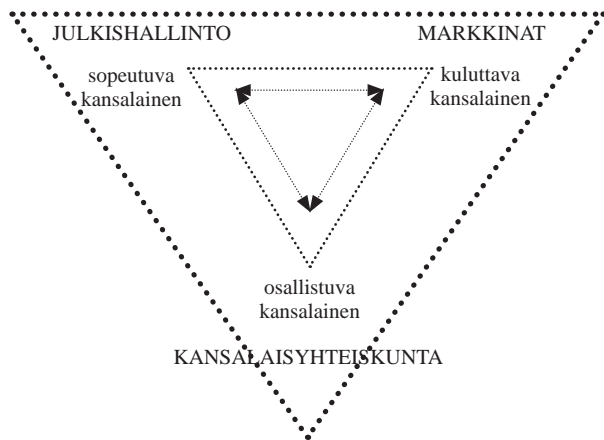
malle osalle kansalaisista vieras ja irrallaan varsinaisista päätöksentekoprosesseista. (Sähköisen kuulemisen kehittäminen valtionhallinnossa, II vaihe 2008.)

aktiivisuutta suhteessa yhteiskunnallisiin kehitysprosesseihin. Markkinoiden diskurssi käsittelee kansalaista kuluttajana, joka vastaanottaa tuotteita ja palveluita, mutta ei juuri osallistu niiden kehittämiseen. Tässä on tosin tapahtumassa muutoksia esimerkiksi käyttäjälähtöisen suunnittelun alueella, mutta silloinkin osallistumaan kutsutaan ainoastaan käyttäjä-kansalainen eikä itse tarpeitaan määrittävä kansalainen. Kolmanneksi esittämäni kansalaisyhteiskunnan näkökulma tuo esiin ajatuksen osallistuvasta kansalaisesta ja ikään kuin löytää uudelleen vapauksia, oikeuksia ja velvollisuuksia sisältävän toiminnallisen kansalaisuuden.

Suomalaisessa yhteiskunnassa valtion rooli on ollut perinteisesti vahva, vaikkakin sen merkitys on supistunut eurooppalaisen päätöksenteon, kuntien itsehallinnon lisääntymisen ja markkinoiden painoarvon kasvamisen takia. Markkinoiden vaikutusvalta on jatkuvasti kasvanut ja ulottuu myös julkisen sektorin puolelle sekä yli kansallisten rajojen. Kansalaisyhteiskunnan merkitys on nousemassa ja sitä tarvitaan entistä enemmän paikallisessa kehitystyössä. Se on myös tärkeä näkökulma, kun halutaan tukea osallistuvaa kansalaisuutta ja kansalaisten henkistä sekä sosiaalista hyvinvointia.

Työssäni kärkeen nousee kansalaisyhteiskunnan tarjoama perspektiivi, mutta samalla kaikki näkökulmat ovat tarpeellisia. Asemoinkin tietoyhteiskunnan kansalaisen näiden eri puhetapojen tarjoamien näkökulmien kolmion keskelle, jossa häneen vaikuttavat useat intressit. Kansalaisuudella on kolmiossa niin kuluttamiseen, sopeutumiseen kuin osallistumiseen liittyviä piirteitä, jotka painottuvat yksilöllisesti ja tilannekohtaisesti (kuvio 2). Vain yhteen kulmaan painottunut kansalaisuus, esimerkiksi kuluttavan kansalaisuuden ylikorostuminen, voi merkitä yksipuolisten arvojen korostumista (voiton maksimointi, asiakkuus, kulutusarvot) ja määrittellä kansalaisen identiteettiä kyseenalaisin perustein. Kolmiokuviota on käytetty aiemmin kuvattaessa kansalaisyhteiskuntaa valtion ja markkinoiden rinnalla (Cohen & Arato 1992, Kurosen 2000 mukaan). Asetan kansalaisen saman kolmion vaikutuspiiriin, jonka lisäksi hänellä on luonnollisesti oma yksityinen intressialueensa (perhe, sosiaaliset suhteet). Kolmiomallin tarkoitus on osoittaa myös osallistuvan ulottuvuuden tärkeys kansalaisuudesta puhuttaessa.

KUVIO 2: Kansalaisen paikka tietoyhteiskunnassa vaihtelee sopeutumisen, kuluttamisen ja osallistumisen alueilla. Markkinoiden ja julkishallinnon retoriikan näkökulmista kansalaisuus on useimmiten vastaanottavaa kohteena olemista, ja kansalaisyhteiskunnan retoriikan mukaan kansalainen on myös yhteiskunnan vaikuttaja. Kansalaisuus määrittyy näin eri puhetapojen kautta ja niiden yhdistelminä.

Tietoyhteiskunnan kansalaisuus määrittyy siis erilaisten puhetapojen kautta, joita kutakin tarvitaan, koska ihminen asemoituu yhteiskunnassa erilaisiin rooleihin. Kolmiomalli toimii ongelmattomasti, kun eri näkökulmat ovat jonkinlaisessa tasapainossa. Jos kansalaisuus jää vain vastaanottavan tyyppiseksi, se ei toteudu täysimääräisesti ja kansalainen on passiivinen suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan. Jos taas puhetavoista seuraavat käsitteet sekoittuvat ja asiakas-käyttäjätunkeutuu valtionhallinnon retoriikkaan kansalaisen sijaan, tilanne vahvistaa kansalaisen objektina olemisen luonnetta. Kansalaisuus ei määrity myöskään ainoastaan kansalaisyhteiskunnan kautta, koska ympäröivä todellisuus sisältää toimijoita useilta sektoreilta. Kansalaisyhteiskunnan näkökulmasta määritelty kansalaisuus ei siis ole ratkaisu objektina olemiseen, mutta se voi jossain määrin uusia yhteiskunnallisen toiminnan pelisääntöjä, jolloin kansalainen nähdään merkittävänä osana joukkuepeliä.

Seuraavaksi pohdin miten osallistuva kansalaisuus toteutuu nykyisessä tietoyhteiskunnassa: Mitkä ovat osallistumisen mahdollisuudet ja esteet sekä mitä on osattomuus tietoyhteiskunnassa?

2.2 Kansalaisen osallisuuden valmiudet ja esteet tietoyhteiskunnassa

Suomi esitellään tietoyhteiskuntakeskusteluissa mallimaana, jossa myös kansalaisten tietoyhteiskuntavalmiudet ovat maailman huipputluokkaa. World Economic Forumin vuosittaisen raportin mukaan Suomi on kilpaillut kärkisijoista niin tietoyhteiskuntavalmiuksien kuin kilpailukykyisyyden suhteen (2004–2005). Vuosina 2007–2008 Suomen paikka tietoyhteiskuntavalmiuksien mittauksessa aleni sijalle yksitoista (edellä mm. Ruotsi, Islanti, Sveitsi), mutta oli edelleen koulutuksen osalta ensimmäinen ja kilpailukykyarviossa kuudes. Raportissa tietoyhteiskuntavalmiuksien indeksi määritellään ”valtion tai yhteisön valmiuksien asteeksi osallistua ja hyötyä informaatio- ja kommunikatioteknologian kehityksestä”⁶. (World Economic Forum 2004–2008.)

Tietoyhteiskuntavalmiudet nähdään tämän tyyppisissä vertailuissa markkinatalouden ja kilpailuyhteiskunnan näkökulmista, jolloin kansalainen määrittäytyy käyttäjä–kuluttaja -roolin kautta. Myös hallinnon näkökulmasta, johon talouselämän retoriikka on levinnyt, tietoyhteiskuntavalmiuksien parantaminen rinnastetaan tietoyhteiskuntapalveluiden käytön tehostamiseen (esim. Tietoyhteiskuntaohjelman loppuraportti 2007). Tietoyhteiskuntavalmiuksilla usein tosiasiaa kuvataankin asiointi- ja kuluttajavalmiuksia. Uusi kansallinen tietoyhteiskuntastrategia 2015 visioi tulevaisuutta, jossa Suomesta luodaan yhtä aikaa ihmisläheinen ja kilpailukykyinen palveluyhteiskunta (Tietoyhteiskuntaohjelma 2006). Tässäkin visiossa kansalainen on enemmän asiakkaan kuin vaikuttavan osallistujan asemassa.

---

⁶ The Networked Readiness Index (NRI) on määritelty valtion valmistautuneisuuden asteeksi osallistua ja hyödyntää viestintäteknologiaa: “nation’s or community’s degree of preparation to participate in and benefit from information and communication technology (ICT) developments” (World Economic Forum 2004–2008).

Tarkoitukseni on seuraavaksi johtaa pohdintaa vastaanottavasta kansalaisuudesta osallisen kansalaisuuden suuntaan. Aluksi käsitelen osallisen ja osattoman kansalaisuuden merkityksiä ja toteutumista (luku 2.2.1). Seuraavaksi tarkastelen kansalaisten tietoyhteiskuntavalmiuksia osallisuuden toteutumisen kannalta (luvut 2.2.2–2.2.5). Jäsenen tietoyhteiskuntavalmiuksien tarkastelun psykologisiin, teknisiin, taitoihin liittyviin ja osallistumisen valmiuksiin. Käsitelen tietoyhteiskuntavalmiuksia enemmän toiminnallisen soveltamisen kuin ainoastaan omaksumisen valmiuksina. Tällöin ne ovat sidoksissa ihmisen omiin lähtökohtiin, asenteisiin sekä sosiaalisiin ja kulttuurisiin tekijöihin, eivät vain ulkoa tuleviin olosuhteisiin. Tietoyhteiskuntavalmiudet merkitsevät kykyjä hyödyntää uusia välineitä sekä toimintatapoja niin itsenäisen elämän hallinnassa kuin yhteisiin asioihin vaikuttamisessa ja osallistumisessa.

2.2.1 Tietoyhteiskunnan osalliset ja osattomat

Kilpailukyvyyn korostuminen lähes kaikilla elämänalueilla on tuottanut taloudellista menestystä, mutta samalla kansalaisryhmien ja alueiden välinen eriarvoisuus on kasvanut (Heiskala 2006, 39; Pelkonen 2008). Kilpailutaloudessa osa toimijoista voittaa ja osa häviää eikä Suomeen menestyminen kilpailukykyisenä tietoyhteiskuntamaana ole lisännyt kansalaisten hyvinvointia tasa-arvoisesti. Uhkana on kasvava alueellinen ja sosiaalinen eriarvoistuminen, joka tunnistetaan myös valtionhallinnon ohjelmapuheessa (Tietoyhteiskuntaohjelma 2006).

Digitaaliset kuilut (digital divide) ovat olleet esillä keskusteluissa 1990-luvun lopulta alkaen erityisesti Yhdysvalloissa, ja niillä on viitattu ihmisten eriarvoisiin mahdollisuuksiin käyttää uutta viestintäteknologiaa, erityisesti internetiä. Suomessa digitaalisia kuiluja ei ole nähty yhtä syvinä, ja eriarvoisuutta on pidetty enemmänkin syrjäisiä alueita koskevana ongelmana. Yhdysvalloissa digitaalisilla kuiluilla viitataan suoremmin uuteen talouteen ja kilpailukykyyn eli kansalaisten eriarvoisiin mahdollisuuksiin hyödyntää uuden talouden työkaluja ja olla mukana verkostotaloudessa (Sassi 2003, 42). Kun digitaalinen eriarvoisuus kytkeytyy taloudellis-hallinnolliseen näkökulmaan, huolenaiheet liittyvät ihmisten mahdollisuuksiin osallistua kuluttamiseen, ei niinkään yhteiskunnalliseen toimintaan tai vaikuttamiseen.

Digitaalisen eriarvoisuuden käsitettä käytetään myös kuvaamaan suhdetta teknologian saatavuuteen (access), jolloin korostuu käyttäjäkansalaisuus. Arviointi perustuu tällöin määrällisiin kriteereihin, kuten internet-yhteyksien määrään tai verkkopalveluiden käyttöasteeseen. Teknologian saavutettavuus ja käyttöaste eivät kuitenkaan riitä kuvaamaan kovin syvällisesti digitaalisen tasa-arvon toteutumista tietoyhteiskunnassa. Ne eivät riitä selvittämään moninaisia eriarvoisuuden ongelmia liittyen tietoyhteiskunnassa toimimiseen ja vaikuttamiseen. Pelkkään vastaanottamisen määrään keskittyminen voi olla haitallista, sillä se tukee talouden ja informaatioisältöjen valtavirtaistumista (Lievrouw 2004), mistä puolestaan seuraa näkökulmien vähentymistä sekä kulttuurista yhdenmukaistumista. Pohdintaan on hyödyllistä ottaa mukaan myös muita näkökulmia, kuten sosiaalisen ja demokraattisen eriarvoisuuden aspekteja (esim. Norris 2001).

Digitaalisen tasa-arvoisuuden ja eriarvoisuuden sijaan olenkin valinnut pohdinnan kohteeksi tietoyhteiskunnan kansalaisen *osallisuuden, joka kuvaa kansalaisen mahdollisuuksia olla täysivaltaisesti osallisena yhteisössään ja yhteiskunnassa, jossa hänellä on myös kyvyt ja mahdollisuudet vaikuttaa teknologian avulla tai ilman*. Osallisuus on myös kokemuksellinen tunne eikä sitä voida mitata määrällisesti tai ainoastaan välineiden käyttämiseen liittyen (Anttiroiko 2003, 16). Osallisuudella on hieman eri merkitys kuin osallistumisella, jolla yleensä tarkoitetaan toiminnallista mukana olemista. Osallisuus on laajempi käsite ja se sisältää toiminnallisen mahdollisuuden, jota osallinen kansalainen voi olla myös käyttämättä. Osalliselle kansalaiselle osallistuminen ei ole arvo sinänsä, vaan yksi keino vaikuttaa.

Osaton kansalainen puolestaan on vailla tarpeellisia kykyjä ja mahdollisuuksia olla mukana ja vaikuttaa. Osaton on ulkopuolinen suhteessa yhteisöönsä tai yhteiskuntaan ja siinä toimimiseen. Tietoyhteiskunnan kontekstissa uuden viestintäteknologian käyttötaidot ja viestintävalmiudet voivat vaikuttaa osallisuuden mahdollisuuksiin. Osattomuutta aiheuttavia tekijöitä on lukemattomia, kuten työttömyys, sairaus, taloudelliset vaikeudet tai informaation puute. Viestintäteknologiaa voidaan monesti soveltaa osallisuuden mahdollisuuksien lisäämiseen esimerkiksi sosiaalista vuorovaikutusta ja tiedonjakoa kehittämällä.

Osallisuus yhteiskunnassa ja siinä toimimisessa voidaan määritellä eri tyyppeihin, kuten *tieto-, suunnittelu-, päätös- ja toimintaosallisuuteen*. Sisäasiainministeriön osallisuushankkeessa kansalaisen tieto-osallisuus määritellään kuntatasolla kansalaisen oikeudeksi tiedon saamiseen ja tuottamiseen. Sitä edustaa esimerkiksi kunnan tiedottaminen ja kuntalaisten kuuleminen. Suunnitteluosallisuus on tieto-osallisuutta syvempää asioiden valmisteluun liittyvää vuorovaikutusta, kuten kaupunkifoorumien toiminta. Päätösosallisuus on suoraa osallistumista palvelujen tuottamista tai asuinalueita koskeviin päätöksiin esimerkiksi aluelautakunnan kautta. Toimintaosallisuus puolestaan edustaa kuntalaisten omaa toimintaa, kuten talkoovoimin toteutettavaa ympäristön kunnostusta. (Valtioneuvosto 2002.)

Lainsäädäntö ja valtionhallinnon retoriikka siis näyttäisivät ajatuksellisesti tukevan osallista kansalaisuutta, mutta käytännössä vaikuttamisen keinot ovat kuitenkin suomalaisille epäselviä eikä yhteiskunnallinen osallistuminen juuri kiinnosta (esim. Borg 2005). Omaehtoinen ruohonjuuritason toimintaosallisuus kansalaisyhteiskunnan malliin näyttäisi herättävän kiinnostusta, mutta toiminnan on vaikea löytää paikkaansa vakiintuneiden päätöksentekoprosessien rinnalla. Esteinä ja haasteina ovat niin viranomaisten asenteet ja ajanpuute kuin kansalaisten vieraantuminen politiikasta ja osallistumisen keinoista.

Sen sijaan markkinoiden näkökulmasta määrittyvä *kuluttajaosallisuus* on saanut yhteiskunnassa hyvin keskeisen aseman, mikä ei kuitenkaan edistä kansalaisten demokraattista ja vaikuttavaa osallisuutta. Tuloerojen kasvu jakaa kansalaisia Suomessakin yhä enemmän omistaviin ja omistamattomiin (haves, have-nots), mikä puolestaan tukee kilpailuyhteiskunnan kulutuskeskeistä ajattelua. Kansalaisten voimat kuluvat monesti materiaalisesta osallisuuden tavoittelemisesta eikä aika riitä kansalaisena osallistumiselle. Jo työ- ja perhe-elämän yhteen sovittaminen on haasteellista, saati aktiivisen kansalaisuuden toteuttaminen samassa yhtälössä. Suuntaus näyttäisi tukevan kansalaisten osallisuutta kuluttamisessa enemmän kuin vaikuttamisessa ja päätöksenteossa.

Seuraavissa alaluvuissa kytken osallisuuden viestintäteknologian hyödyntämiseen ja tarkastelen kansalaisten tietoyhteiskuntavalmiuksia osallisen kansalaisuuden kannalta. Vastaanottavien valmiuksien lisäksi

haluan nostaa erityisen huomion kohteiksi vuorovaikutukseen, osallistumiseen ja vaikuttamiseen liittyviä valmiuksia, jotka vasta lisäävät kansalaisuuden edellytyksiä merkittävänä toimijana. Ulkoisia tietoyhteiskuntavalmiuksia edeltävät psykologiset valmiudet, jotka ovat kaiken inhimillisen toiminnan lähtökohta, ja jotka määrittelevät ratkaisevasti myös viestintäteknologian käyttöä.

2.2.2 Psykologiset tietoyhteiskuntavalmiudet

– – jos ei oo minkäänlaista ennakkoavvistusta, niin ei sitä osaa kaivata edes koko nettiä. Se täytyy ensi kosketus saada, joku positiivinen asia minkä sieltä löytäs.

(Mansetori-hankkeeseen osallistunut tamperelainen mies, Kaivonen 2002, 69)⁷

Tietoyhteiskuntavalmiuksia mitataan yleensä painottaen teknisiä ja taidollisia valmiuksia eikä esimerkiksi ihmisten motivaatiota ja kiinnostusta. Kuitenkin psykologiset, kulttuuriset ja sosiaaliset tekijät vaikuttavat usein uuden teknologian käyttöönottoon ja käyttämisen jatkamiseen paljon merkittävämmän kuin tekniset valmiudet (Katz & Rice 2002, 96; Nurmela ym. 2004, 19; Mäkinen 2004). Voidaankin kysyä millaiset ovat kansalaisten psykologiset ja kulttuuriset tietoyhteiskuntavalmiudet.

Kansalaisten tietoyhteiskuntavalmiuksien kartoittamisessa on olennaista nähdä ihmisten yhteiskunnallinen ja yhteisöllinen konteksti eli se ympäristö ja arki, jossa eletään. Vaikka tietoyhteiskunnasta puhutaan globaalina, ihmisten kokema arki on hyvin paikallista ja monimuotoista eri alueilla, yhteisöissä ja olosuhteissa. Hyvinvointimaan perspektiivistä voi helposti unohtua, että vain pieni vähemmistö maapallon asukkaista käyttää internetiä, minkä vuoksi valtaosa maailman väestöstä tarvitsee toistaiseksi erilaisia viestintävalmiuksia omassa elinympäristössään kuin verkottunut vähemmistö.

---

⁷ Sitaatti on lainaus Virpi Kaivosen pro gradu -tutkielmasta (2002), johon hän haastatteli tamperelaiseen Mansetori-verkkohankkeeseen osallistuneita kaupunginosien asukkaita. Hankkeen aikana kehitettiin mm. kaupunginosien asukkaiden omia verkkosivuja. Kaivosen luvalla lainaan muutamia kohtia haastattelusta.

Digitaalista vähemmistöeliittiä ei voida asettaa universaaliksi ihanteeksi tietoyhteiskunnan kansalaisista, mihin kaikkien tulisi kritiikittömästi pyrkiä. Esimerkiksi erilaisista viestintäkulttuureista johtuen ihmisten ja yhteisöjen viestinnälliset tarpeet vaihtelevat. Yksilöä korostavan individualistisen kulttuurin arvostamat viestinnän valmiudet, kuten suora ja päämääräsuuntautunut viestintä ovat erilaisia kuin yhteisöllisen kulttuurin arvostamat epäsuoran ja tarpeet piilottavan viestinnän valmiudet (Servaes 1999; Viherä 2002, 52). Niinpä esimerkiksi verkkokeskustelu individualistisen kulttuurin ryhmässä vaatii toisenlaisia valmiuksia kuin yhteisöllisen kulttuurin ryhmässä. Tietoyhteiskuntavalmiuksien määrittely siis edellyttää yhteisön viestintäkulttuurin tunnistamista ja tuntemusta. Kulttuurinen ja sosiaalinen ympäristö on se lähtökohta, jossa tietoyhteiskuntavalmiuksia voidaan tarkastella ja jossa niitä voidaan myös kehittää.

Sosiaalisen ympäristön normit, arvot ja asenteet ohjaavat yhteisön jäsenten teknologian käyttöönottoa. Teknologia olisi valittava mielellään siten, että se tukee sopivasti vanhoja käytäntöjä. Uusi informaatioteknologia, kuten internet voi olla yhteisölle luonteva tapa kehittää viestintäänsä, jolloin se otetaan halukkaasti käyttöön. Sen sijaan yhteisössä, jossa suullinen viestintä on kirjallista esitystapaa tärkeämpää, voidaan helposti omaksua matkapuhelimen käyttö, mutta tietokoneen vaatima tekstin tuottaminen ei sovi niin hyvin yhteisön viestintäkulttuuriin. Tällöin valmiudet matkapuhelimen käyttämiseen ovat yhteisölle tietokoneen käyttövalmiuksia merkittävämmät.

Sosiaalinen yhteisö vaikuttaa paitsi teknologian käyttöönottoon, niin myös sen käytön tapoihin (Viherä 2002, 55–56). Esimerkiksi suomalaiset soveltavat matkapuhelimiaan luontevasti tekstiviestien lähettämiseen, kun taas japanilaiset käyttävät matkapuhelimiaan mobiilipelaamiseen muita enemmän. Monikulttuurisissa ympäristöissä kuten Yhdysvalloissa on havaittu, että etniset ryhmät soveltavat internetiä omiin tarpeisiinsa hieman toisistaan poikkeavasti liittyen esimerkiksi informaationhakuun ja verkossa osallistumiseen (Katz & Rice 2002). Myös muut demografiset tekijät, kuten ikä, sukupuoli, tulot ja koulutus, vaikuttavat sosiokulttuurisen ympäristön ohella ihmisten psykologisiin valmiuksiin ja sitä kautta teknologian soveltamiseen.

Vaikka tietoyhteiskunnan sosiokulttuuriset olosuhteet ovat eri alueilla ja yhteisöissä monimuotoisia, tietoyhteiskuntavalmiuksille ase-

tetaan usein yleisluonteiset ja määrälliset mittarit, jotka eivät riittävästi huomioi näitä eroavuuksia. Teknologia sovelluksineen ei ole arvopaata. Arvot ja asenteet leviävät teknologian ja sen välittämän sisällön myötä, ja kielellinen ylivalta luonnollisesti edistää myös kulttuurista yhdenmukaistumista. Niinpä valmiuksien tarkastelussa ja valmiuksia kehittämissä ohjelmissa olisi hyödyksi ottaa esiin myös sosiaalinen, kulttuurinen ja yhteisöllinen perspektiivi. Tietoyhteiskuntavalmiuksien kehittäminen yhteisöjen omia tarpeita ja omaa sisällöntuotantoa tukien edistää monimuotoisempaa kehitystä.

Kulttuurista monimuotoisuutta tukevat esimerkiksi tilanteet, joissa yhteisöissä itsessään syntyy tietoisuus tietoyhteiskunnan mahdollisuuksista, ja yhteisö ryhtyy omaehtoisesti etsimään keinoja uusien välineiden hyödyntämiseen. Amerikkalaiset tutkijat ovat huomanneet, että ihmisten saavutettua riittävän tietoisuuden teknologian tarjoamista hyödyistä etniseen taustaan liittyvä digitaalinen eriarvoisuus häviää (Katz & Rice 2002, 322). Tästä kriittisen tietoisuuden lähtökohdasta, jolloin tietoyhteiskunnan mahdollisuudet tiedostetaan ihmisen päämäärien ja yhteisössään toimimisen kannalta, voi seuraavassa vaiheessa syntyä kiinnostus ja motivaatio hankkia siihen kontekstiin sopivia valmiuksia. *Tietoisuus* on siis ensimmäinen psykologinen edellytys tietoyhteiskuntavalmiuksille.

Tietoisuuden pohjalta syntyvä kiinnostus esimerkiksi internetin käyttöön edellyttää teknisiltä sovelluksilta relevantteja toimintoja ja sisältöjä. Jos uuden teknologian käyttöönotto ei tuota kansalaisen elämään mitään parannusta eivätkä sisällöt ole hänen kontekstissaan olennaisia, tietoiseksi tuleminen ei johda motivaatioon. *Motivaatio* voi myös sammua, jos ihminen pettyy hänen kannaltaan turhiin sisältöihin tai liian hankalaan ja kalliiseen teknologiaan, jolloin hän tarkoituksellisesti jättäytyy tekniikan soveltamisen ulkopuolelle (ns. drop outs). Suomalaisten internetin käytön tutkimuksessa todettiin esimerkiksi, että ihmiset eivät kiinnostu verkon käytöstä, jos sen palvelutarjonnassa ei ole ihmisen elämänkaaren vaiheeseen sopivia palveluita. Saman selvityksen mukaan nykyinen ja tuleva internetin palvelutarjonta vastaa parhaiten ylempien toimihenkilöiden elämäntilanteen tarpeisiin (Nurmela & Sirkiä 2005). Internetiä käyttämättömien amerikkalaisten haastattelussa 32 % henkilöistä ilmoitti, että verkon käyttö ei kiinnosta heitä, mikä oli suurin syy käyttämättömyyteen (Fox 2005). Asenteel-

liset syyt vaikuttivat olevan merkittävin este internetin käytölle myös eurooppalaisen tutkimuksen mukaan, jossa haastateltiin alhaisessa sosioekonomisessa asemassa olevia kansalaisia kuudessa Euroopan maassa. Internetiä käyttämättömistä 65 % kertoi, etteivät he tarvitse internetiä. Toisaalta tutkimuksessa jäi erittelemättä oliko heillä tarvittava tietoisuus internetin tarjoamista käyttömahdollisuuksista. Toiseksi yleisin este tutkimuksen mukaan oli taitojen puute (53 %) ja kolmanneksi tulivat taloudelliset syyt (39 %). (Van Aerschot ym. 2008.)

2.2.3 Tietotekniset pääsyn valmiudet ja esteet

Miks tietokoneet on niin äärimmäisen monimutkaisia? Että tuntuu että niiden käyttöön ja niiden ajantasalla pitämiseen ja asetuksiin täytyy olla joku IT-guru. Ja sitten ei oo olemassa semmosia helpejä, josta todella sais esimerkiksi kotiin avun edullisesti, kun siellä joku pieni bitti on mennyt nurin tai joku asetus on muuttunut tai olet ostanut uuden ohjelman etkä osaa saada sitä pyörimään. Kyllä minusta se vaatii liikaa siihen hyötyyn nähden –.

(Mansetori-hankkeeseen osallistunut tamperelainen nainen. Kaivonen 2002, 71)

Suomalaiset ovat tilastollisesti maailman kärkijoukoissa muiden pohjoismaiden kanssa tarkasteltaessa yksilöiden valmiuksia hyödyntää uutta informaatioteknologiaa. Valmiustekijät sisältävät tässä medialukutaidot, verkkoon pääsyn ja verkottumisen asteen (World Economic Forum 2004). Myös Tilastokeskuksen tutkimus tukee käsitystä, että tieto- ja viestintäteknikka on suomalaisilla hyvin hallinnassa (Nurmela & Sirkiä 2005). Samalla kuitenkin ruohonjuuritason hankkeet kertovat kokemuksista, joissa kansalaiset pitävät teknisiä laitteita ja ohjelmistojaa kalliina, hankalina sekä huonosti heidän tarpeisiinsa suunniteltuina (Kaivonen 2002; Sirkkunen ym. 2004; Bäcklund 2003).

Tilastollisesti vuoden 2008 keväällä 83 prosenttia 15–74-vuotiaista suomalaisista oli käyttänyt internetiä viimeksi kuluneiden kolmen kuukauden aikana (Tilastokeskus 2008). Yhdysvalloissa internetin käyttöaste oli PEW:n tilastojen mukaan 73 prosenttia, mutta luku vaihtelee jyrkästi osavaltioittain (Horrigan 2008). Myös demografiset erot, kuten etninen tausta, ikä, tulot ja koulutus korreloivat internetin käytön ja

käyttämättömyyden kanssa. Yhdysvalloissa koulutus ja tulotaso ovat selvimmin kansalaisten netin käyttöön ja käyttämättömyyteen vaikuttavat tekijät. Suomessa koulutus ja internetin käyttö näyttävät korreloivan, mutta tulotaso ratkaisevampia ovat tarve ja motivaatio. (Nurmelä ym. 2004; Fox 2005; Katz & Rice 2002, 323.) Tilastoilla voidaan kertoa teknisestä pääsystä internetiin sekä jotakin teknisistä käyttövalmiuksista, mutta kovin syvällistä ymmärrystä taitovalmiuksista tai tietoyhteiskuntaan osallistumisen valmiuksista ne eivät tarjoa.

Tekniikkaan liittyvät tilastot ovat pinnallisia myös sikäli, että ne eivät juuri kerro käytön funktioista. Jos internetiä käytetään etäopiskelun välineenä, on sen merkitys täysin toinen kuin jos sen pääasiallinen käyttötarkoitus on viihteellinen. Internetin käyttötarkoitus kuitenkin jakaa ihmisiä rinnastuen usein muihin demografisiin tekijöihin, kuten koulutukseen. Esimerkiksi tutkittaessa suomalaisnuorten internetin käyttöä pelikäyttö oli selvästi yleisempää alemman koulutuksen saaneiden keskuudessa, kun taas sähköpostin käyttö ja verkko-osallistuminen olivat suosituimpia korkeamman koulutuksen saaneilla (Melkas 2004, 43). Teknistä pääsyä ja käyttöä kuvaavat tilastot ovat usein liian yleisiä kertoakseen tietotekniikan käytön vaikutuksista ja merkityksistä.

Suomalaisissa yhteisöllisissä verkkohankkeissa (1998–2004) huomattiin, että monet pääsyn ja osallistumisen esteet liittyivät liian vaikeaan tekniikkaan (Sirkkunen ym. 2004; Rantanen 2003, 108–109). Tutkimushankkeisiin osallistuneiden yhteisöjen jäsenten kommenteista välittyi runsaasti kriittisiä viestejä niin teknisten laitteiden kuin ohjelmistojen suunnittelijoille sekä avunpyyntöjä teknisen tuen saamiseksi. Jatkuvat epäonnistumiset teknisten hankaluuksien edessä johtivat turhautumiseen ja mahdollisesti kokonaan käytöstä luopumiseen.

Yhteisöllisissä hankkeissa, joissa ihmisten tarpeet ja toiveet nostetaan lähtökohdiksi, voi kehittyä sosiaalisia innovaatioita teknisiä esteitä helpottamaan. Esimerkiksi Helsingin Maunulan Nettimaunula-projektin aikana syntyi kansalaisten innovaationa taloyhtiökohtainen laajakaistayhteys, joka mallina levisi taloyhtiöstä toiseen helpottaen asukasryhmien verkkoyhteyksien hankkimista ratkaisevasti edullisemmin (Mäenpää 2003, 98–100). Tämän tyyppinen toiminta edustaa eräänlaista sosiaalista innovointia, jossa ruohonjuuritasossa toimijat pyrkivät löytämään ratkaisuja markkinatalouden tarjonnan ohi.

Tietotuvat, kirjastot, CTC-keskukset (Community Technology Center) ja muut tietoteknisiä laitteita sekä koulutusta järjestävät alueelliset yksiköt toimivat osaltaan kansalaisten tietoteknisten valmiuksien parantajina. Suomen laaja kirjastoverkosto tarjoaa useimmille paikallisen mahdollisuuden tietokoneiden ja verkkoyhteyksien käyttämiseen. Tietotuvat, tietokonein varustetut infokioskit sekä erilaiset kansalaislähtöiset ICT-hankkeet ovat lisäksi täydentäneet kansalaisten verkkoon pääsyä sekä tehneet merkittävää työtä opastaessaan tietotekniikan käytössä. Yhdysvalloissa CTC-keskusten rooli on ollut tärkeä kansalaisten verkkoon pääsyn kannalta (Servon 2002, 45–76). Toisin kuin suomalaiset syrjäisille alueille perustetut tietotuvat, CTC-keskukset sijaitsevat suurimmaksi osaksi taajamissa.

Tietotupien ja CTC-keskusten merkitys teknisen pääsyn mahdollistajana sekä teknisenä tukena ja oppimisympäristönä laajoille kansalaisryhmille digitaalisen tasa-arvoisuuden lisäämiseksi on ollut merkittävä, mutta hyvinvointimaissa niiden määrä on viime vuosina vähentynyt kotikoneiden verkkoyhteyksien yleistyttyä. Sen sijaan monissa kehittyvissä maissa tietotuvat ja internet-kahvilat ovat monesti valtaväestön ainoa mahdollisuus käyttää tietokoneita. Teknisen infrastruktuurin lisäksi merkittävää on myös niissä tarjottava ohjaus ja koulutus. Tietotuvassa voidaan ylittää niin teknologian kustannuksiin kuin sen vaikeakäyttöisyyteen liittyviä esteitä, luoda virikkeellinen oppimisympäristö sekä toteuttaa yhteisöllistä hyvinvointia lisäävää toimintaa.

Tiedonsiirtonopeuksien erot kansalaisten välillä ovat myös luoneet digitaalista eriarvoisuutta. Laajakaistan saatavuuteen liittyvät kuilut syventävät jo olemassa olevia digitaalisia kuiluja. Koulutettu ja hyvin toimeentuleva väestö käyttää todennäköisimmin nettiä myös nopeimmilla yhteyksillä. Tiedonsiirtonopeus puolestaan vaikuttaa internetin käyttömahdollisuuksiin. Tiedostojen lataaminen, osallistuminen verkkokeskusteluihin tai omien sisältöjen luominen on selvästi yleisempää laajakaistayhteyksien käyttäjillä kuin modeemin tai ISDN-liittymän kautta otettavien yhteyksien käyttäjillä. (Fox 2006.) Laajakaidan saatavuuteen liittyvä eriarvoisuus on nopeasti kaventumassa (Yhdysvalloissa 40 % lisäys laajakaistayhteyksissä vuodesta 2005 vuoteen 2006), mikä merkitsee yhä enemmän osallistumismahdollisuuksia netin kautta myös tavallisille kansalaisille eikä ainoastaan ”laajakaistaeliitille” (Horrigan 2006).

Kilpailuyhteiskunnassa painottuvat tekniset valmiudet ja oppiminen sopeuttavassa merkityksessä. Toinen vaihtoehto olisi suunnitella teknologiaa kansalaisten ja yhteisöjen kanssa. Tällöin kansalaiset olisivat mukana suunnitteluprosessin alusta alkaen ideoimassa, innovoimassa ja toteuttamassa uusia käytäntöjä. Yhteisölähtöinen tietotekniikka lähitisi jo olemassa olevista tarpeista ja arjen haasteista. Usein kuitenkin tekniset sovellukset suunnitellaan ensin, jonka jälkeen vasta testataan ja etsitään tarpeita sovelluksille.

2.2.4 Taitovalmiudet ja viestinnän kompetenssi

Tietoyhteiskuntaa kuvataan usein osaamisen ja oppimisen yhteiskunnaksi, jossa osaaminen nähdään yhteiskunnan keskeisenä voimavarana ja jossa systemaattisesti kehitetään kaikkien yhteiskunnan toimijoiden oppimisvalmiuksia. Osaamisyhteiskunnassa arvostetaan asiantuntijaosaamista ja elinikäistä oppimista. Oppimisessa voi olla kyse niin ihmisen omasta kehittymisestä kuin sopeutumisesta muuttuvaan ympäristöön (Heinonen ym. 2003, 31–33). Tietoyhteiskunnassa yleensä painotetaan jälkimmäistä aktiivisen sopeutumisen päämäärää. Koska tietoyhteiskunta käsitetään dynaamisen muutoksen alaiseksi ympäristöksi, oppimisen on oltava jatkuvaa ja taitojen aina päivitettyjä. Erityisesti tekniikan käyttöön liittyvät taitovalmiudet vanhenevat nopeasti, joten tärkeää on oppimaan oppiminen. Vuonna 2006 haastatelluista suomalaisista 32 % oli osallistunut tietokonekurssille kolmen viimeisen vuoden aikana (Tietoyhteiskuntaohjelma 2006).

Tietoyhteiskunnan taitovalmiuksiksi tutkijat nimeävät: tietotekniset käyttötaidot, medialukutaito, asiointitaidot sekä verkosto- ja viestintätaidot (esim. Jääskeläinen 2000; Viherä 2002; Kupiainen 2006), joihin lisäksi (luvussa 2.2.5) osallistumisen ja vaikuttamisen valmiudet. Valmiuksista kolme ensimmäistä liittyvät vastaanottoon ja käyttämiseen, neljä jälkimmäistä vuorovaikutteiseen ja proaktiiviseen toimintaan. Vastaanottoon liittyvät taitovalmiudet ovat niitä perusvalmiuksia, joiden avulla ihminen osaa käyttää palveluiden edellyttämiä teknisiä laitteita, lukea informaation sisältöjä sekä käyttää tietoyhteiskunnan tarjoamia asiointipalveluita.

Tietokoneen käyttötaito rinnastetaan nykyisin lukutaidon kaltaiseen jokaiselle kansalaiselle välttämättömään valmiuteen (Inkinen 2004).

Tietoyhteiskunnan lukutaitoa nimitetään usein medialukutaidoksi tai mediataidoksi, joka kuvaa kykyä käyttää erilaisia viestimiä, ymmärtää niiden toimintaperiaatteita ja luoda niillä kommunikaatiota (Suoranta 2006; Livingstone 2004). Medialukutaidon määrittelytavat hieman vaihtelevat, mutta olennaista kaikissa on yhteiskunnan teknologisoitumisen, digitalisoitumisen ja visualisoitumisen aiheuttamat uudet haasteet perinteiseen lukutaitoon verrattuna (Kupiainen 2006). Medialukutaito vaatii monia uusia ja erilaisia valmiuksia viestintävälineiden perinteisestä poikkeavasta esitystavasta johtuen. Medialukutaidossa yhdistyvät tekninen suoritus ja sisällön vastaanottoon liittyvät haasteet. Erityisesti nuorten tapauksessa tekninen suoritus on usein helpompaa kuin viestien vastaanottoon liittyvät haasteet. Siksi medialukutaitoihin pitäisi sisällyttää valmiudet mediasisältöjen kriittiseen ja analyttiseen tarkasteluun.

Vaikka uusi medialukutaito on strategiaohjelmissa keskeisessä asemassa, sen levittäminen laajasti väestön keskuudessa on useinkin jäänyt projektien ja kansalaisten itsensä varaan (Castells & Himanen 2001, 99). Jos medialukutaitoa ei saada koulutuksen kautta demokraattisesti kansan keskuuteen, tilanne kasaa hyvinvointia jo ennestään osaaville. Tilastokeskuksen tutkimuksen mukaan internetin käytössä onkin nähtävillä jonkinlaista polarisoitumista. Ne jotka jo ennestäänkin ovat taitavia käyttämään internetiä ja sen asiointipalveluja, käyttävät niitä yhä aktiivisemmin ja monipuolisemmin (Nurmela & Sirkiä 2005). Voi myös syntyä sisäpiirejä ja ulkopuolisia. Tietoyhteiskunnan sisäpiirit jakavat keskenään jo ennestään yhteisen kulttuurin, tietope rustan sekä symbolikielen (Britz 2004), joten heille informaation vastaanotto ja käsittely on luontevaa ja he pystyvät hallinnoimaan sitä parhaiten. Tästä kulttuuriperinteestä ja osaamisesta ulkopuolisiksi jääneet jäävät helposti ulkopuolisiksi myös tietoyhteiskunnan verkostoissa.

Marja-Liisa Viherä esittää, että yhteisö hyötyy taidoistaan ja osaamisesta vain, jos se tarjoaa jäsenilleen mahdollisuuden vaihtaa informaatiota ja jos yhteisön jäsenillä on sosiaalisen kanssakäymisen taidot sekä motivaatio (Viherä 2002). Osaaminen siis leviää ja kumuloituu yhteisöllisen viestinnän avulla. Tätä vuorovaikutteista taitovalmiutta voidaan nimittää *viestintävalmiudeksi* tai *kommunikatiiviseksi kompetenssiksi* (Viherä 2002; Jääskeläinen 2000, 61). Viherä selittää viestintävalmiudet kolmen eri komponentin: liittymän, osaamisen sekä mo-

tivaation avulla. Nämä komponentit avaavat mahdollisuudet viestinnälle ja yhdenkin puuttuminen on viestinnän este. Pirkko Jääskeläinen määrittelee kommunikatiivisen kompetenssin kyvyksi tavoitteelliseen ja tulokselliseen kommunikointiin. Viestijä on tällöin aktiivinen toimija, joka pyrkii tavoitteisiin ja vaikuttamiseen. Osaavan ja osallistuvan kansalaisuuden toteutumiseksi medialukutaitojen lisäksi tarvitaan näin ollen viestinnän kompetenssia. Medialukutaitoinen ymmärtää, tulkitsee ja ottaa vastaan erilaisia mediasisältöjä. Kompetentti viestintätaitoinen sen lisäksi lähettää sanomia eri viestintävälineillä, kommunikoi vuorovaikutteisissa verkostoissa ja hyödyntää niitä päämääriensä saavuttamiseksi. Nykyisin monet tutkijat ovat lisänneet medialukutaidon määrittelyyn vuorovaikutukseen liittyviä puolia, mutta käsite jää silti usein luonteeltaan vastaanottavaksi ilman lisätäsmennyksiä.

Kaikki eivät tarvitse samoja taitovalmiuksia hyvään elämään. Jos tietoyhteiskunnan taitovalmiuksilla käsitetään kapea-alaisia kykyjä, niiden liiallinen suosiminen voi vaarantaa kulttuurista monimuotoisuutta. Jos esimerkiksi kulttuuriperinnettä tallennetaan yhä laajemmin digitaalisesti teksti- ja kuvatalenteina, taidot tallentaa perinnettä suullisesti tarinoilla ja lauluilla voivat vähentyä. Tietoyhteiskunnan taitovalmiuksien korostuessa liikaa myös monet muut ihmisten tasapainoiseen hyvinvointiin liittyvät valmiudet jäävät huomiotta. Taitovalmiuksien kapea-alaistuminen johtuu ennen kaikkea kilpailutalouden vaatimuksista: ”Tietoyhteiskunta ei ole ollut kansalaisista tai heidän yhteisöistään lähtevä tavoite, vaan tehokkuuden jatkuvaa lisäämistä ja sen ulottamista uusille ihmistyön osa-alueille, –” (Nurmela 2004). Taitovalmiuksien sijaan voisi puhua myös elämänhallinnan valmiuksista, jotka ovat ihmisen ulkoisten olojen ja sisäisen rakenteen vuorovaikutusta (Jääskeläinen 2000, 63). Taitovalmiuksilla ei tällöin pyritä vastaamaan ulkoihin uhkiin, kuten tietoyhteiskuntaan, vaan paremmin vuorovaikutukseen ulkoisten tilanteiden kanssa.

2.2.5 Osallistumisen ja vaikuttamisen valmiudet

Jos kansalaisten tietoyhteiskuntavalmiudet ymmärretään lähinnä asiointi- ja kuluttajavalmiuksina, yhteisölliseen elämään kuuluva sosiaalinen ja osallistuva ulottuvuus jäävät huomioimatta. Tällöin kansalaisten demokraattiseen yhteistyöhön liittyvät taidot vähenevät ja

osallistuminen voi olla yhä hankalampaa. Tietoyhteiskuntaa leimaavat kuitenkin juuri vuorovaikutteiset verkostot, jotka jakavat ja yhdistelevät tietoa, ihmisiä sekä osaamista. Jos osallistuminen näissä verkostoissa kasaantuu jo ennestäänkin osallistumista ja vaikuttamista hallinneille, heikompiosaiset jäävät entistä enemmän syrjään yhteisestä suunnittelusta ja päätöksenteosta.

Otankin tietoyhteiskuntavalmiuksien tarkasteluun mukaan käsitteet *osallistuminen* ja *vaikuttaminen*. Osallistuminen on laajasti käsitettynä mukana olemista sosiaalisissa tilanteissa, ja kansalaisena osallistuminen viittaa ihmisten mukana olemiseen prosesseissa, joissa yhteisöjen tai toimijoiden kollektiivisia asioita käsitellään, suunnitellaan ja toimeenpannaan. Osallistumista luonnehtivat sosiaalinen ja toiminnallinen ulottuvuus. Jos kansalaisena osallistuminen on ainoastaan äänestämistä annetuista vaihtoehdoista, se on välillistä. Suoraan osallistumalla kansalainen voi olla mukana päätöksenteon eri vaiheissa kuten valmistelussa. Vaikka kansalaisilta saatetaan kysyä näkemyksiä asioiden käsittelevävaiheessa, varsinainen päätöksentekovaihe pidetään länsimaissa tiukasti hallinnon käsissä eli edustuksellisenä. (Anttiroiko 2003, 14–15.)

Suomessa kansalaisten osallistuminen vallan verkostoissa ei ole helppoa, sillä verkostopuhe on yksisuuntaista ja yhteistyö autoritaarisesti johdettua. Ihmiset eivät määriyty hallinnon perspektiivistä verkostojen toimijoiksi tai yhteistyökumppaneiksi, vaan heihin suhtaudutaan enemmänkin kollektiivina tai kytkeytyneinä johonkin instituutioon kuten opiskelijat oppilaitokseensa (Lehtimäki 1999). Osallistuminen sallitaan lisäksi monesti liian myöhäisessä vaiheessa, jolloin kansalaisen osallistuminen ei enää muuta ratkaisevasti jo tehtyjä suunnitelmia. Tällöin osallistuminen näyttäytyy pikemminkin valittamisena (Sassi 2003).

Tietoyhteiskunnan osallistumisen valmiudet ovat kansalaiselle vaativia saavuttaa myös sikäli, että ne edellyttävät sekä yhteiskunnallisten prosessien hallinnollista ja poliittista tuntemusta että osallistumisen keinojen ja kanavien hallitsemista. Kansalaiset taas eivät tunne riittävästi vaikuttamisen virallisia tapoja eikä perinteinen vaikuttaminen moniakaan edes kiinnostaa. Osallistuminen konventionaalisten kanavien kautta, kuten äänestämällä, puoluetoiminnassa tai hallinnollisten toimielimien sisällä, on kuitenkin yleensä hyväksyttävämpää kuin

osallistuminen suoraan mielenosoituksissa tai kansalaisaktivistiryhmien toiminnan kautta.

Tutkimusten mukaan kuntalaiset haluavat entistä enemmän osallistua muilla tavoin kuin perinteisin vaikuttamisen menetelmin, kuten äänestämällä. Tähän mennessä ei ole kuitenkaan selvitetty kattavasti miten ihmiset haluaisivat osallistua. (Bäcklund & Paavola 2003, 52; Borg 2005.) Tämä näkökulma olisi arvokas demokraattisen yhteiskunnan kehittämisen kannalta. Tällä hetkellä asiointivalmiuksien painotus ja osallistumisen hankaluus näyttävät vievän suuntaan, jossa valmiudet osallistua jäävät jatkossakin puutteellisiksi.

Vaikuttaminen tekee osallistumisesta mielekästä. Vaikuttamalla kansalaiset voivat saada aikaan muutoksia yhteisöön ja yhteiskuntaan liittyvissä asioissa. Jos kansalaisille tarjotaan ainoastaan hallinnon yksisuuntaista tiedotusta, voidaan todeta kansalaisvaikuttamisen jääneen osallistumisen tikapuiden ensimmäiselle askelmalle (Anttiroiko 2003). Vaikuttamisella on todellista merkitystä, jos kansalaiset voivat osallistua suunnitteluun, valmisteluun ja heidän vuorovaikutuksensa hallinnon kanssa on mahdollisimman tasavertaista.

Kansalaisten osallistumisen ja vaikuttamisen valmiuksia on ajoittain pyritty lisäämään erilaisilla osallistavilla toimenpiteillä. Tällainen institutionaalinen ylhäältä alas osallistaminen voi tarkoittaa esimerkiksi asukkaiden mielipiteiden keräämistä kaupunkisuunnitteluun liittyvissä asioissa, kuntalaiskyselyjä ja sähköisiä keskustelufoorumeita. Usein verkon keskustelut ja mielipiteet jäävät kuitenkin huomioimatta todellisessa päätöksenteossa, sillä 1) verkon kautta osallistumisella ei ole vakiintuneita pelisääntöjä eivätkä virkamiehet halua/pysty sitoutumaan verkkoviestintään, 2) hallinnolle jää epäselväksi keiden näkemyksiä mielipiteet edustavat ja 3) kansalaisilta tulevan informaatiovirran käsittelyyn ei ole resursseja. Koska monet osallistamistoimet esimerkiksi verkkofoorumeilla jäävät merkityksettömiksi, kansalaiset eivät usko sitä kautta vaikuttamiseen ja tulevat entistä epäilevämmiksi vaikuttamisen mahdollisuuksiinsa. Verkko tarjoaa erinomaisen tilan kansalaisten osallistumiselle ja vaikuttamiselle, mutta jos kaikki osapuolet eivät sitoudu vuorovaikutukseen, viestintä jää kansalaisten keskeiseksi ja vaikuttaminen näennäiseksi. (Sassi 2003; Bäcklund 2003; Schuler 1996.)

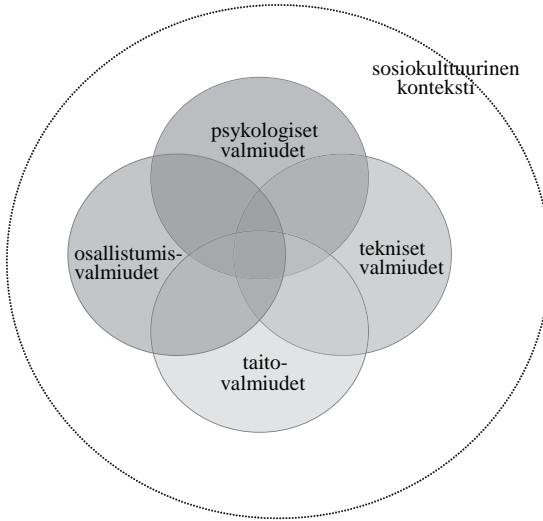

Kansalaisten osallisuuden kannalta tietoyhteiskuntavalmiuksien tarkastelussa olennaisia ovat vuorovaikutukseen ja osallistumiseen liittyvät valmiudet. Kansalaisosallisuus, yhteisöllinen osallistuminen, sosiaalinen vuorovaikutus ja yhteistoiminnallisuus eri osapuolten välillä ovat tietoyhteiskuntavalmiuksien tulevia haasteita, joiden huomiotta jättäminen lisää päätöksenteosta vieraantumista ja yhteiskunnan fragmentoitumista.

2.2.6 Yhteenveto

Tietoyhteiskuntavalmiudet ovat edellytyksiä, joita kansalainen tarvitsee toimiessaan tietoyhteiskunnan jäsenenä ja hyödyntäessään uutta viestintäteknologiaa. Jos jokin edellytyksistä puuttuu, osallistuminen voi vaikeutua tai estyä. Hyvät valmiudet puolestaan edistävät sekä kansalaisen henkilökohtaista elämää että yhteiskuntaan osallistumista. Valmiuksilla kansalaiset ottavat haltuun uusia viestintäkeinoja ja voivat toimia vapaammin omassa kontekstissaan.

Olen jäsentänyt tietoyhteiskuntavalmiudet psykologisiin, teknisiin, taidollisiin sekä osallistumiseen liittyviin valmiuksiin. Osallistumaan kykenevä kansalainen on mukana prosesseissa, joissa yhteisiä asioita käsitellään, suunnitellaan ja toimeenpannaan.

KUVIO 3: Tietoyhteiskunnan kansalaisen osallisuuden valmiudet voidaan jäsentää psykologisiin (tietoisuus ja motivaatio), teknisiin, taitovalmiuksiin ja osallistumisen valmiuksiin. Kansalaisen sosiokulttuurinen ympäristö vaikuttaa valmiuksiin, jolloin ne eivät ole yhteismitallisia kaikissa kulttuuriympäristöissä ja konteksteissa.

Tietoyhteiskunnassa eläminen ja toimiminen edellyttävät yhä enemmän myös kriittisen vastaanoton valmiuksia, informaatiotulvassa selviämisen valmiuksia ja oman elämän hallinnan valmiuksia. Kansalaisen on kyettävä seulomaan olennaisia sisältöjä, opittava lähdekriittiseksi ja muodostettava omat näkemyksensä usein hyvin pinnallisesti esitetystä informaatiosta. Kansalaisen oma vastuu valmiuksistaan lisääntyy jatkuvasti. Usein tietoyhteiskunnan kansalaiselta vaaditaan myös jatkuvan sopeutumisen, sitoutumattomuuden ja loputtoman tehokkuuden valmiuksia, joita hallinnollisissa ohjelmissa ei juuri pohdita.

Seuraavassa luvussa tarkastelen tietoyhteiskunnan kansalaisen uudenlaisia toimijuuden ja osallisuuden muotoja, joita nimitän digitaalisiksi toimijuudeksi. Digitaalinen toimijuus on osallisen kansalaisuuden toiminnallinen ulottuvuus.

2.3 Kansalaisen digitaalinen toimijuus

Uudet viestintävälineet ja internetin julkaisuustila ovat mahdollistaneet runsaasti uusia itseilmaisun, tiedon sosiaalisen tuottamisen ja vaihdon sekä yhteistoiminnan muotoja. Kansalaisten nettiaktiivisuus synnyttää eräänlaista uutta kansankulttuuria sekä digitaalista toimijuutta.

Digitaalinen toimijuus mahdollistuu, kun teknisen pääsyn ja käyttämisen lisäksi otetaan haltuun osallistumisen, tiedon jakamisen ja tuottamisen valmiuksia. Digitaalisella toimijuudella on sekä yksilöllisiä että kollektiivisiä muotoja, mutta vasta yhteistoimintaan liittyen toimijuus voi saada osallisuuteen ja vaikuttamiseen liittyviä merkityksiä. Jos digitaalinen toimijuus toteutuu ainoastaan henkilön itseilmaisun välineenä, sen merkitys voi jäädä yksilötasolle. Demokratian toteutumiseksi toimijuudella pitäisi olla lisäksi päätöksentekoon vaikuttavia merkityksiä. Netissä on jo nähty esimerkiksi yritysten vastuuseen liittyviä boikotteja (Nike-vastainen kampanja), globalisaation vastaliikkeitä (Attac), kansalaisadresseja (Jokela-adressi), luonnonkatastrofien dokumentointia ja kadonneiden etsintää (Thaimaan tsunami) sekä runsaasti kriittistä keskustelua esimerkiksi sotatilanteisiin liittyen (Irak). Helppo kuvaaminen ja videointi matkapuhelimilla sekä internetin julkaisumahdollisuudet tekevät jokaisesta kansalaisesta potentiaalisen julkaisijan ja vaikuttajan, vaikkakin tämän tyyppisen toimijuuden todellisista vaikutuksista ei vielä voida tehdä merkittäviä päätelmiä.

Käsittelen seuraavassa joitakin kansalaisten digitaalisen toimijuuden muotoja. Aluksi tarkastelen 1) toimijuutta e-kansalaisena, mikä on hallinnollinen näkökulma kansalaisen osallistumisen ja vaikuttamisen muotoihin tietoyhteiskunnassa (luku 2.3.1). Toiseksi 2) pohdin kehityssuuntaa käyttäjätoimijuudesta omaehtoiseen toimijuuteen eli miten kansalaiset hyödyntävät uusia digitaalisia viestintävälineitä osallistumiseen (luku 2.3.2). Tätä voisi nimittää myös kansalaisyhteiskunnan näkökulmaksi toimijuuteen. Kolmanneksi 3) käsittelen sosiaalista mediaa, josta on viime vuosina muodostunut suosittu digitaalisen toimijuuden ja itseilmaisun muoto (luku 2.3.3). Sosiaalisen median toimijuuden voi sanoa toteutuvan niin kansalaisyhteiskunnan kuin markkinoiden alueilla.

2.3.1 Toimijuus e-kansalaisena

Toimijuus e-kansalaisena määritellään yleensä hallinnollisten valtakanteiden kautta, jolloin kansalainen toimii verkkopalveluiden käyttäjänä ja opiskelee siihen tarvittavia valmiuksia. Kansalaiset käyttävät jonkin verran kuntien ja valtion verkkopalveluja. Eurooppalaisen tutkimuksen mukaan 50 % internetiä käyttäneistä suomalaisista oli vuoden 2007 aikana käyttänyt valtionhallinnon palveluita netin kautta (Eurostat 2007). Verkkopalveluiden käyttö on kuitenkin lähinnä tiedon hakemista sekä henkilökohtaisten asioiden hoitamista, ei juurikaan vaikuttamaan pyrkivää osallistumista (Nurmela & Sirkiä 2005). Kansainvälisessä UN e-Government Survey 2008 -vertailussa suomalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet verkon välityksellä ovat puutteellisia moniin muihin hyvinvointimaihin verrattuna (sijaluku 45, edellä esim. Ruotsi, Tanska, Norja, Yhdysvallat, Hollanti) (Parjo 2008). Tilanteen tekee hieman paradoksaaliseksi kaksi vastakkaista kehityssuuntaa: samalla kun hallinto on opetellut uuden lainsäädännön mukaista kansalaisten osallistamista, kansalaiset ovat suunnanneet aktiivisuutensa paljolti toisaalle, puolueiden ja hallinnon organisoiman osallistumisen ulkopuolelle (Häyhtiö & Rinne 2007).

Hallinnon tarjoamat vuorovaikutukseen pyrkivät palvelut eivät toistaiseksi ole saavuttaneet merkittävää suosiota kansalaisten keskuudessa. Valtionhallinnon kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman keskeisimpiä verkkovaikuttamisen hankkeita viime vuosina ovat olleet *Otakantaa.fi* -keskustelufoorumi ja *Kansanvalta.fi* -verkkoportaali. Otakantaa.fi järjestää kansalaiskeskusteluja, jotka liittyvät valtionhallinnon hankkeisiin ja kansanvalta.fi puolestaan sisältää aineistoa suomalaisesta poliittisesta järjestelmästä ja siinä vaikuttamisesta. Molemmissa palveluissa on kannatettava ajatus kansalaisten osallistamisesta päätöksentekoon, mutta tosiasiaassa ne eivät ole juuri aktivoineet osallistumista. Keskeisimpinä ongelmina palveluissa ovat keskusteluille ennalta määritelty agenda ja keskustelun jääminen merkityksettömäksi päätöksentekoon vaikuttamisen kannalta (Häyhtiö & Rinne 2007).

Paikallisesti esimerkiksi Tampereen kaupunki on pyrkinyt vuorovaikutukseen kaupunkilaisten kanssa *Kansalaiskioski*-verkkopalvelulla ja *VALMA*-valmistelufoorumeilla. Kansalaiskioski-verkkopalvelun

sivuilla kuntalaiset kysyvät harvakseltaan rakentamiseen, vapaa-aikaan ja sosiaalipalveluihin liittyvistä aiheista (parikymmentä kysymystä kullakin aihealueella vuoden 2007 aikana); muilla aihealueilla kuten talous ja kaavoitus, kysymyksiä on vielä vähemmän. Liikenne on sen sijaan aktivoitunut kaupunkilaisia (satakunta kysymystä vuoden 2007 aikana). Yleisellä kaupungin keskustelupalstalla mielipiteiden vähyys johti palstan sulkemiseen vuoden 2008 alussa. Kaupungin verkkosivut palvelevatkin lähinnä kaupungin yksisuuntaista tiedottamista sekä kuntalaisten asiointia, joka on ollut helppo siirtää verkkoon (Kuusisto 2007). Joitakin merkkejä vuorovaikutteiseen suuntaan on kuitenkin oraalla, kuten VALMA-valmistelufoorumi, joka tuo valmisteilla olevia asioita verkkoon kaupunkilaisten kommentoitavaksi (valma.tampere.fi 2008).

Useimmille kansalaisille toimijuus merkitsee hallinnollisesti määriteltä palveluiden käyttäjän roolia, tai kuten Sinikka Sassi kuvailee, valitsijan ja valittajan roolia. Vaikka sekä valitsemisella että valittamisella voi olla vaikutuksia, ne ovat lähinnä korjaavia eivätkä rakentavia ja päätöksentekoprosesseihin osallistuvia toimintamuotoja (Sassi 2000). Formaalin osallistumisen keinoja on tarjolla, mutta ne eivät kiinnosta tai niihin ei ole aikaa (esim. Borg 2005). Osallistuakseen kansalaisen on omattava sekä tekniset taidot ja viestintävalmiudet että kansalaisvaikuttamisen taidot; ja vaikka osallistumisen muotoja on lukuisia, osallistumisen kynnyks on usein entistä korkeampi. EU-kansalaisuus ja kansainvälistyvä kansalaisuus vieroittavat myös monia yhä kauemmas päätöksentekoprosesseista.

Verkko julkisuustilana mahdollistaa vuorovaikutteisia suhteita ilman ennalta annettuja dikotomisia kategorioita, kuten subjekti–objekti-asetelmia (Peltola & Åkerman 1999). Tällöin merkittäväksi tulee millä tavoin verkoston toimijat linkittyvät keskenään ja ovat mukana tiedonmuodostusprosessissa. Vaikka subjekti–objekti -asetelmat voidaan purkaa, verkostossa rakentuu epäsymmetrisiä suhteita eli valtasuhteita. Valta perustuu verkon dynamiikkaan ja tavoiteltaviin kytköksiin toimijoiden kesken. (Peltola & Åkerman 1999; Barabási 2002.) Monien tutkijoiden mielestä julkinen verkkotila on fragmentoitunut ja hierarkkinen, vaikka se voisi olla yhteistoiminnallinen ja tasa-arvoisuutta suosiva. Hallinnon näkökulmasta kansalainen on verkossa yhä objektina

eikä internetiä nähdä vakiintuneita valtasuhteita horjuttavana rakenteena. Kansalainen on vallan kohteena, kun demokratian toteutumiseksi kansalaisen olisi toimittava myös subjektina.

Jürgen Habermasin ajatus julkisuudesta, jossa kansalaiset voisivat tasa-arvoisesti keskustella ja argumentoida sekä siten vaikuttaa päätöksentekoon, innoitti aikanaan vaihtoehtoista mediaa, ja sittemmin se nostettiin uudelleen esiin internet-aikakaudella. Julkisen kansalaisvaikuttamisen idea on kuitenkin usein kaatunut mahdottomana. Internetin julkisuustilassa tämän tyyppisiä vaikuttamisen foorumeita syntyy, mutta ne kohtaavat myös monia haasteita, kuten foorumin elitistisyys, yhdenmukaistuminen ja päätöksentekijöiden puuttuminen keskusteluista. Verkon vaikuttamisen foorumit saattavat jäädäkin pienten aktivistiryhmien hetkelliseksi ponnistukseksi. (Heller 2001; Slevin 2000, 77.) Julkinen kansalaiskeskustelun ja vaikuttamisen verkkotila voi toimiessaan kannustaa osallistuvaan kansalaisuuteen. ”Verkon osajulkisuuksien merkitys on siinä, että ne voivat toimia herätteidenantajina, poliittisesti tärkeiden kysymysten esiin nostajina, uusien diskursioiden alullepanijoina ja symbolisten hierarkioiden kyseenalaistajina” (Sassi 2000, 7).

Kansalaisyhteiskunnan ja osallistuvan toiminnan kannalta internet-verkon merkittävimpiä ominaisuuksia ovat toimijoiden yhteen kytkentä sekä avoin vuorovaikutus ja näkemysten julkisuus. Yhteen kytkentä mahdollistaa samanhenkisten aktiivien liittoutumisen ja toiminnan tehostamisen (Sassi 2000,10), mutta se voi tarkoittaa myös yhteyksien luomista kansalaisten ja hallinnollisten toimijoiden välillä. Jälkimmäisen lajin kytkennät toteutuvat jossain määrin formaalin hallinnon puitteissa, kuten kuntalaisille tarjotuissa verkkopalveluissa, mutta kansalaislähtöisinä aloitteina ja vuorovaikutussuhteina ne ovat haasteellisia. Kansalaisten osallistumisen lisäämiseksi olisi tarvetta aktiivisten nettiä käyttävien kansalaisten ja hallinnollisten instituutioiden paremmalle kytkeytymiselle.

Verkkotilaa voidaan kuvata myös ns. kolmantena paikkana, jossa ihmiset voivat oleilla ja jutustella kuten paikallisessa kahvilassa. Kolmas paikka on avoimen vuorovaikutuksen tila, jossa interaktiivisuus toteutuu vapaamuotoisesti ja tasa-arvoisesti. Useimmilla ihmisillä on jokin kolmas paikka, jossa he voivat tavata muita ja joka on kodin

(ensimmäinen paikka) ja työn (toinen paikka) ulkopuolinen ympäristö. (Schuler 1996, 41.) Virtuaalisesti tällaisissa tiloissa oleskelu voi tapahtua myös simultaanisesti tai asynkronisesti, jolloin ihminen verkottuu yhtä aikaa moniin paikkoihin ja seurailee kunkin kuppikunnan keskustelija tai osallistuu niihin omalla ajallaan.

Verkkotila kansalaisten todellisen vaikuttamisen paikkana vaatisi nykyistä tiiviimpää yhteistyötä toimijoiden kesken sekä uusia innovatiivisia ratkaisuja, jotka eivät ainoastaan toistaisi entisiä vaikuttamisen tapoja uusin välinein. Tämän tyyppisiä sovelluksia voisivat olla verkkotilat, joissa kansalaiset nostavat agendalle itselleen läheisiä aiheita, haastavat päättäjät mukaan keskusteluun ja voivat seurata keskustelujen ja aloitteiden vaikutusta päätöksentekoprosessien eri vaiheissa. Tärkeää olisi toimijoiden (hallinnon, asiantuntijoiden, tekniikan kehittäjien, yritysten ja kansalaisten) voimien yhdistäminen luovien sovellusten kehittämiseksi. Kansalaislähtöinen verkkojulkisuus jää merkityksettömäksi vaikuttamisen välineenä, jos päätöksentekijät eivät osallistu ja sitoudu vuorovaikutukseen. Oleellinen puoli verkon julkisen käytön mielekkyyttä on, että paikallisen julkishallinnon edustajat lähtevät mukaan – hallinnon julkisuusperiaatteen hengessä – avoimeen vuorovaikutukseen verkossa kaupunkilaisten kanssa (Ridell 2000, 88). Kansalaisten verkkoaktiivisuus on kuitenkin usein koettu lähinnä lisärasitteena, joka häiritsee varsinaista virkatyötä (esim. Kuusisto 2007).

Verkolla sinänsä ei tutkimusten mukaan ole suoraa vaikutusta kansalaisten yhteiskunnallisen osallistumisen aktiivisuuteen, mutta sen käyttö näyttäisi liittyvän lisääntyvään yhteiskunnalliseen tietoisuuteen (Katz & Rice 2002; Heikkilä & Lehtonen 2003). Verkon avulla on mahdollista kokeilla ja lujittaa itsenäisen toimijan identiteettiä, vastustaa kategorisoivia viranomaiskäytäntöjä ja osoittaa ”pienen ihmisen” kaltaisten määritysten alistavuus (Sassi 2000, 10). Verkko ei luonnollisesti riitä valtasuhteiden muuttamiseen, vaan kansalaisen rooli on uudistettava muuta kautta. Mikään teknologinen ratkaisu ei sinänsä pysty vaikuttamaan poliittiseen muutokseen ellei hallitseva eliitti halua tasa-arvoista dialogia ja vallan jakamista kansalaisten kanssa.

2.3.2 Kansalaislähtöinen toimijuus verkossa

Kansalaislähtöisissä vaikuttamaan pyrkivissä hankkeissa on avattu uudenlaisia vaikuttamisen tapoja. Niissä vuorovaikutteiset foorumit on rakennettu kansalaisryhmien kanssa ja keskusteluun nostettu heitä kiinnostavia aiheita. Esimerkiksi perinteisin keinoin heikosti osallistuvat nuoret on saatu kiinnostumaan vaikuttamisesta uusilla välineillä. *Oppilaat paikallisina vaikuttajina* -hankkeessa Hämeenlinnassa kehitettiin nuorison kanssa heille sopivia uusia kansalaisvaikuttamisen tapoja verkkoa soveltaen. Hankkeeseen osallistuneista lukion ja yläasteen oppilaista 49 % ilmoitti projektin lisänsen heidän vaikutusmahdollisuuksiaan paljon tai jonkin verran. Oppilaat kokivat päässeensä vaikuttamaan esimerkiksi kouluun ja harrastuksiin liittyviin asioihin sekä liikenneturvallisuuteen. Erityisesti työelämän ulkopuolella olevien äitien lapset kokivat vaikutusmahdollisuutensa lisääntyneen (79 %), joten hankkeen voi sanoa toimineen myös syrjäytymisuhkaa vähentäen. Haastatellut projektiin osallistuneet nuoret toivoivat kaupungin päättäjien aktiivisempaa mukanaoloa ja erityisesti hankkeessa syntyneiden ideoiden toteuttamista. (Kotilainen 2005.)

Virallisten osallistumisprosessien ulkopuolella tapahtuva vaikuttaminen on saanut ihmisiä liikkeelle myös esimerkiksi kaupunkisuunnitteluhankkeessa Helsingissä ja verkkojulkaisuhankkeessa Tampereella. Helsingin Maunulassa ja Lauttasaaressa toteutettiin vuosina 2000–2002 yhdessä asukasryhmien kanssa asuinympäristöön liittyviä suunnitteluprojekteja, joissa asukasiantuntijuutta kehittämällä ja kannustamalla pyrittiin saattamaan asukkaat merkittävän vaikuttajan asemaan. Internetin avulla asukkaat haastoivat kaupunkisuunnittelun ja poliittisen päätöksenteon avoimuuteen, tosin vuorovaikutus hallinnon, asiantuntijoiden ja asukkaiden välillä ei ollut ongelmatonta. (Stafans 2004.)

Tampereella puolestaan kehitettiin tutkimushankkeeseen liittyen (1998–2004) paikallisen kansalaisvaikuttamisen virtuaalisia välineitä, kuten Osallistujan opas ja aloitejärjestelmä⁸. Kansalaisvaikuttamisen

---

⁸ Osallistujan opas sisälsi tietoa mm. kansalaisvaikuttamisesta, ympäristövaikuttamisesta ja kuluttajan oppaan. Aloitejärjestelmä oli puolestaan Tampereen kaupungin viranhaltijoiden kanssa suunniteltu verkkosovellus, jolla kaupunkilaiset voisivat tehdä aloitteita ja seurata niiden etenemistä.

verkkosovellusten kehittämisessä haasteellista oli kuitenkin aktiivisten kansalaistoimijoiden vähäinen määrä sekä verkkotoiminnan jääminen virallisten päätöksentekoprosessien ja täten todellisen vaikuttamisen ulkopuolelle. Verkossa osallistumista vaikeuttaakin usein se, että kansalaisosallistumisen suhde edustuksellisen demokratian käytäntöihin on epäselvä. Keskustelun mielekkyys katoaa, jos sitä ei oteta huomioon todellisessa päätöksenteossa. (Hokka ym. 2004.)

Osallistumista edistävässä toiminnassa vaikuttaa olevan kaksi toisensa ohittavaa keskustelusuuntaa, hallinnollinen ja ns. aktionistinen diskurssi (Häyhtiö & Rinne 2007). Edellinen pyrkii osallistamaan kansalaisia hallinnon näkökulmasta luomalla kanavia kansalaiskeskustelulle. Jälkimmäinen diskurssi painottaa kansalaislähtöisiä uuden toiminnan muotoja ja kutsuu päättäjiä näille foorumeille. Kumpikaan diskurssi ei kykene toteuttamaan tavoitteitaan, jos se ei tavoita vuoro-vaikutuksen toista osapuolta.

Uusien digitaalisten viestintävälineiden kansalaisia ”valtauttava” voima on erityisesti mahdollisuus ottaa aktiivinen rooli tiedon tuottajana, toisin kuin teollisen kulttuurituotannon aikana. Keskittyneen tietotalouden (rahatalous, ohjelmistotuotanto, tiede) ja kulttuurituotannon (elokuvat, musiikki, media) jälkeen voidaan nähdä siirtymistä hajautuneisiin tiedontuottajiin, vertaisverkostoihin ja kansalaistoimijoihin. Muutoksesta seuraa ei-kaupallisen tiedon ja kulttuurin lisääntynyt merkitys (Benkler 2006). Avoimien verkostojen ansiosta tiedon ja kulttuurin sosiaalinen tuotanto sekä vaihto ovat tulleet mahdolliseksi yhä useammalle kansalaiselle. Nähtäväksi jää onko kansalaistoimijoiden lilliputtiarmeijoista taloudellisten jättiläisten, kuten elokuvatuottajien tai mediatalojen todellisiksi haastajiksi vai päätyykö vertaistuotanto lopulta tuotteistetuksi.

Kansalaisten omaehtoinen toimijuus saa verkossa yhä lukuisampia ilmenemismuotoja, mihin on merkittävästi vaikuttanut julkaisusovellusten kehittyminen entistä helppokäyttöisemmiksi. Toimijuuden luokitteluksi ei ole vakiintuneita käytäntöjä, mutta toimintaa voidaan jäsentää esimerkiksi aktiivisuuden tyypeihin: 1) sisällöntuotantoon ja julkaisemiseen (esim. weblogit, wikit ja kotisivut), 2) sisältöjen jakamiseen (esim. kuvien jakamista), 3) sosiaaliseen verkostoitumiseen, 4) yhteistoiminnallisiin projekteihin (kuten julkaisuprojekti tai aktivistiliike) sekä 5) virtuaalimaailmoissa tapahtuviin aktiviteetteihin

(vrt. Lietsala & Sirkkunen 2008). Kansalaisten verkkotoimijuus edustaa useimmiten ad hoc -tyyppistä toimijuutta, joka kokoaa toimijat verkostoksi jonkin tavoitteen tai intressin yhdistämänä, ja joka päättyy yhteisen intressin hävittyä. Intressien yhdistämät sosiaaliset verkostot saavat usein yhteisö-leiman, vaikkakin niiden yhteisölliset ominaisuudet ja keskinäiset sidokset voivat olla hyvin heikkoja. (Yhteisöllisyydestä enemmän luvussa 3.)

Internet-verkostoissa kansalainen ottaa haltuunsa uusia rooleja, jolloin autonomia tehdä asioita vastaanottavan käyttäjyyden ulkopuolella lisääntyy. Tämä voi merkitä esimerkiksi osallistumista tiedontuotantoon erilaisissa sosiaalisten palveluiden verkoissa (kuten YouTube tai Facebook). Kansalaisten digitaalinen toimijuus on toistaiseksi esimerkiksi Suomessa painottunut enemmän viihteellisiin ja sosiaalisiin tarpeisiin kuin vaikuttavaan osallistumiseen, mutta välineiden haltuunoton jälkeen se voi tuottaa vielä monipuolisempiakin osallistumisen muotoja.

Internetin verkkotila soveltuu hyvin tukemaan kansalaisten yhteisöllistä ongelmanratkaisua ja suunnittelua, koska se on luonteeltaan avoin ja vapaa (ellei valtio ole rajoittanut tätä vapautta). Internetin vapauksilla voidaan tarkoittaa ilmaisun vapautta, sosiaalisen kanssakäymisen vapautta, tiedon saamisen ja tuottamisen vapautta ja paikkaan sitoutumattomuuden vapautta. Kansalaiset ovat soveltaneet vapautta myös erilaisiin kollektiivisiin kehitysohjelmiksi, kuten avoimen lähdekoodin ohjelmistojen yhteiseen kehittämiseen tai ihmisten mobiilisoimiseen yhteisen asian hyväksi. Tällöin tapahtuu myös kollektiivista oppimista sekä yhteisön että yksilöiden hyväksi.

Sosiaalisten verkostojen muodostumisen keskeinen syy on eri toimijoiden toisiaan täydentävän osaamisen ja resurssien yhdistämisen tuloksesta saatava etu. Mitä heterogeenisempi joukko verkostoon liittyy, sitä monipuolisempia näkemyksiä, asiantuntemusta ja resursseja se kokoaa. Erilaisuus on yhteisöllisen verkoston voimavara, sillä se johtaa todennäköisemmin uusiin ideoihin ja innovaatioihin kuin homogeeninen ja yhtenäistä ajattelua edustava ihmisryhmä. (Miettinen ym. 1999.) Kansalaisten ja erilaisten toimijoiden muodostamat verkostot tarjoavat vielä käyttämättömiä mahdollisuuksia suunnittelussa, ongelmien ratkaisussa ja tietoyhteiskunnan kehittämisessä. Verkostojen kautta voi syntyä myös uuden tyyppistä osallistumiskulttuuria, mikä

uusintaa kansalaisen roolia käyttäjä-kuluttajasta aktiivisempaan suuntaan.

2.3.3 Sosiaalinen media kansalaislähtöisen toimijuuden muotona

Kansalaislähtöisen toimijuuden tuloksena on syntynyt runsaasti kansalaisten tuottamaa ja muille jaettavaa informaatiota sekä palveluja, mitä voidaan kutsua laajassa merkityksessä sosiaalisiksi mediaksi (esim. Lietsala & Sirkkunen 2008). Sosiaalinen media käsittää sekä kansalaisten tuottamia journalistisia sisältöjä että erityyppisiä jaettavia kulttuurisisältöjä ja palveluja. Tunnetuimpia sosiaalisen median palveluja ovat weblogit, wikit ja podcastit, mutta samaan ryhmään liitetään laajasti myös esimerkiksi tiedostojen ja ohjelmistojen jakeluverkostot, kuvien ja videoiden julkaisufoorumit, yhteisöjen julkaisu- ja keskustelutilat sekä monenlaiset informaation jakeluverkostot. Sosiaalinen media voi toteutua erilaisin viestintävälinein, internetin lisäksi esimerkiksi yhteisöllisen digitaalisen television (Lahti ym. 2006; Kangaspunta 2006) tai ns. uuden sukupolven matkapuhelimien avulla (esim. Koskinen 2006).

Sosiaalinen media, osallistuva media, vertaismedia ja kansan media yrittävät termeinä vielä epämääräisesti kuvata sitä julkisuutta, jota kansalaiset omaehtoisella toiminnallaan tuottavat. Vaikka termejä käytetään nimenomaan uuden viestintäteknologian yhteydessä, kansalaisten tuottama julkisuus ei toki ole mikään uusi keksintö. Kansalaisten medioita on toteutettu perinteisin välinein, kuten sanomalehtien, radion ja paikallistelevisiön avulla. Käsittelen tämän tyyppistä kansanjournalismia ja käsitteellisiä eroja tarkemmin luvussa 5.4. Sosiaalisen median käsitteen ”media”-osa ei useinkaan viittaa journalistiseen välineeseen tai sisältöihin, vaan väljässä merkityksessä erilaisten sisältöjen välittämiseen.

Sosiaalinen media sisältää vuorovaikutteisuuden merkityksen eli viestintä toteutuu yleensä monisuuntaisesti ja sosiaalisten verkostojen avulla. Sosiaalisten verkostojen avulla ihmiset voivat jakaa mielipiteitä, näkemyksiä, kokemuksia tai erilaisia mediasisältöjä, kuten videoita, musiikkia tai kuvia. Sosiaalinen media ei kuitenkaan aina merkitse

tasa-arvoista vuorovaikutusta, vaan sen sisällä voi olla hierarkkisia valtasuhteita eri toimijoiden kesken. Se ei myöskään ole taloudellisista intresseistä vapaata, vaan yhä useammat liiketoiminnan harjoittajat osallistuvat sosiaalisen median verkostoihin ja pyrkivät tuotteistamaan sitä liiketoiminnaksi (esim. Scholz 2007; Lietsala & Sirkkunen 2008). Liiketalouden edustajia sosiaalisen median kentällä ovat esimerkiksi kuvien, videoiden ja yhteisöllisten sisältöjen julkaisemiseen tarkoitettut verkkopalvelut: Flickr, YouTube, MySpace ja Facebook. Näille sosiaalinen media on taloudellista liiketoimintaa. Esimerkiksi hakukoneyhtiö Google osti videoita jakavan YouTube -palvelun 1.6 miljardin arvoisella osakekaupalla vuonna 2006. Yhteisöllisten palveluiden MySpacen ja Facebookin arvoksi on arvioitu jo 15 miljardia vuonna 2008 (esim. Scholz 2008). Tunnetuimpia taloudellista hyötyä tavoittelemattomia sosiaalisen median palveluita puolestaan edustavat esimerkiksi käyttäjiensä luoma Wikipedia-tietosanakirja sekä kansainvälinen journalistista aineistoa kokoava Indymedia.

Wikipedia sisälsi maaliskuussa 2008 2 266 669 englanninkielistä artikkelia ja suomenkielisessä wikissä 153 562 artikkelia. Weblogien suosio on nopeasti kasvanut. 57 miljoonaa amerikkalaisista aikuisista (39 % internetin käyttäjistä) seuraa blogeja ja 12 miljoonaa (8 % internetin käyttäjistä) tekee omaa blogia. Technoratin haun mukaan maaliskuussa 2007 maailmassa oli 70 miljoonaa blogia ja päivittäin syntyy noin 120 000 uutta (Sifry 2007). Useimmat blogit ovat sävyllään henkilökohtaisia ja kirjoittajat kertovat tärkeimmiksi motiiveikseen itseilmaisun, kokemusten ja tiedon jakamisen sekä jossain määrin toisten ajattelutapoihin vaikuttamisen. Bloggaus voi olla myös keino legitimoitua kirjoittajana ja osoittaa taitonsa. Bloggaus voi toimia syrjäytymistä vastaan ja voimistaa kansalaisia tai yhteisöjä, jotka ovat taloudellisista, sosiaalisista tai muista syistä eriarvoisessa asemassa. Näille ryhmille bloggaus tarjoaa keinon saada äänensä kuuluville ja siten huomiota vertaisina toimijoina. (Lenhart & Fox 2006; Bowman & Willis 2003.)

Sosiaalisen median, kuten blogien tuottaminen vaikuttaisi olevan luonteeltaan yhteisöllistä ja sosiaalista pääomaa tuottavaa, mutta samalla siinä on hyvin individualistisia piirteitä. Vaikka blogosfääri muodostaa heimojen kaltaisia yhteisöjä, joita kokoavat yhteiset intressit, niihin liitytään ja niistä jäädään pois yleensä henkilökohtaisten tarpei-

den perusteella. Henkilökohtainen itseilmaisu on myös merkittävä syy julkaisemiseen. Osa tutkijoista pitää blogeja demokratisoivana ilmiönä, mikä mahdollistaa valtamedian huomiota vaille jääneiden vaihtoehtoisten näkemysten julkitulemisen. Heidän mukaansa tämän tyyppinen julkisuuden demokratisoituminen puolestaan vaikuttaa journalistisiin käytäntöihin ja tulevaisuuden yhteiskuntapoliittiseen diskurssiin (esim. Gillmor 2004; Bowman & Willis 2003; Lintulahti 2006). Toisaalta bloggaus voidaan luokitella vain seuraavaksi askeleeksi narsistisessa ja ekshibitionistisessa kulttuurissa, jossa mediaympäristöä leimaavat tosi-tv:n kaltaiset ilmiöt (Lenhart & Fox 2006).

Tim O'Reilly luonnehtii internetin kehittyvää muotoa web 2.0:ksi, jota kuvaavat esimerkiksi käyttäjien lisäämät sisällöt palveluihin, tietojen ja tiedostojen jakaminen, vertaisverkotot sekä päätösvallan hajauttaminen verkkopalveluissa. Web 2.0:lla on kuvattu erilaisia ilmiöitä, jotka liittyvät staattisen webin muuttumiseen dynaamiseksi, yhteisölliseksi ja proaktiivisesti uusia sisältöjä tuottavaksi verkostoksi. (O'Reilly 2005.) Suuntaus on osallistuvaa toimijuutta kannustava ainakin niille kansalaisille, joilla on hallussaan riittävät valmiudet ja edellytykset olla mukana näissä verkostoissa.

Voisiko sosiaalinen media, kuten blogit sitten tuottaa uudenlaista kansalaisia osallistavaa toimintaa? Yochai Benkler puhuu liiketalouden muuttumisesta osallistumistaloudeksi, johon liittyy kansalaisen lisääntyvä autonomia tehdä asioita kuluttajuuden ulkopuolella. Benkler näkee osallistumistalouden entistä kriittisempänä ja itseään reflektoivana kulttuurina, jossa ei-kaupallisen tiedon ja kulttuurin merkitys on lisääntynyt. (Benkler 2006.) Sosiaalinen media voisi siis laajentaa kansalaisen roolia kuluttajasta aktiivisemmän toimijuuden suuntaan. Toisaalta ajatus sisältää oman sudenkuoppansa aktiivisen kansalaisuuden kannalta. Benkleriä voidaan arvostella markkinaintressien tahallisesta piilottamisesta yhteisölliseen ei-kaupalliseen toimintaan. Jos työn tuottajat saadaan tuntemaan, ettei ansaitsemisella ole niin väliä, he tuottavat yritykselle liikevoittoa lähes ilmaiseksi tai ovat jopa valmiita maksamaan tuottamistaan sisällöistä. Esimerkiksi virtuaalielämää tarjoava SecondLife on oivaltanut tämän tuloksellisesti. (Scholz 2008.) Vaikka kaupalliset intressit eivät useinkaan ohjaa julkaisupalveluiden käyttäjien motivaatiota, sosiaalisen median alustojen tuottajajätiläiset ovat tehneet kentästä paljolti kaupallisten intressien pelikentän. Sosiaalista

mediaa voidaan siis tarkastella toisaalta sosiaalisen median liiketoiminnan näkökulmasta, joka tarjoaa julkaisupalveluja käyttäjille ja toisaalta kansalaisen osallistuvaan toimintaan liittyvästä näkökulmasta.

Stephen Coleman luonnehtii blogeja kolmella julkisuustilaa demokratisoivalla ominaisuudella, jotka voivat lisätä kansalaisen osallisen toimijuuden mahdollisuuksia. Ensinnäkin toiminta tapahtuu yksityisen ja julkisen rajapinnassa. Blogosfääri tarjoaa sillan yksityisestä itseilmaisesta sosiaaliseen julkisuustilaan, jossa yhteenliittyminen ja toiminta tapahtuvat. Yksityinen tila voi olla turvallisempi mielipiteiden esittämiselle, ja samalla julkinen tila mahdollistaa interaktiivisuuden ja muihin vaikuttamisen. Toiseksi blogit ovat keino ilmaista vielä keskenäisiä ajatuksia. Julki lausuttuina näkemykset selkiytyvät, kehittyvät ja niitä on mahdollista hioa vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Kolmanneksi blogit ovat keino marginaalisille äänille päästä julkisuuteen. Näitä ovat esimerkiksi köyhät alueet ja yhteisöt, jotka ovat yleensä julkisuudessa vain ulkopuolisten, kuten valtamedioiden toimittajien edustamana. Yhteisöjen julkisuuskuvaa on tällöin kapea-alainen tai jopa todellisuuden vastainen, koska yhteisön jäsenet eivät itse pääse siihen vaikuttamaan. (Coleman 2005; Bimber ym. 2005.)

Etelä-korealainen kansalaisjournalistinen verkkojulkaisu *OhmyNews* ja esimerkiksi Iranin politiikkaa kommentoiva blogi *Editor:Myself* toimivat juuri kansalaisten omien näkemysten kanavana, jotka eivät voisi toteutua ilman internetiä. Sosiaalinen media on tällöin kanava autenttiselle itseilmaisulle, joka on periaatteessa vapaa vallanpitäjien ja median politiikasta sekä kontrollista (Coleman 2005). Näin kansalaiset saavat äänensä kuuluville ilman edustuksellisia väliportaita. *OhmyNews* syntyi Etelä-Korean yhteiskunnallisessa tilanteessa, jolloin demokratia oli saavutettu, mutta kansalaiset kaipasivat sen toteutumista myös käytännössä (vuoden 2000 alussa). Valtamedia oli yhä konservatiivinen, kansalaiset eivät luottaneet siihen ja ilmassa oli selvä vapaan ilmaisun purkautumisen tarve. Kansalaislähtöiselle julkisuudelle oli siis valmiina sosiaalinen tilaus, mitä tukivat lisäksi erinomaiset tekniset edellytykset, kuten maailman paras laajakaistan levinneisyys kotitalouksissa. (Sutton 2006.) *OhmyNews*in onnistuminen kansalaisten osallistajana julkisuustilassa näyttää perustuvan psykologisiin ja teknisiin valmiuksiin sekä yhteiskunnalliseen kontekstiin, jossa puuttui kanava kansalaisten näkemyksille. Lisäksi demokratian

vakiintuminen mahdollisti osallistumisen laillisesti (vrt. edellytyksistä luku 2.2.5).

Sosiaalinen media ei kuitenkaan sinänsä ole demokratisoiva ja osallistava, koska verkkotilassa vain harvat tulevat huomatuiksi. Miljoonien blogien ja verkkojulkaisujen näkemykset jäävät bittiavaruudessa vaille kuulihoita ja vastavuoroisuutta. Huomioiduksi tulevat eri tavoin aggregoiduiksi tulleet, kuten käyttäjien tai palvelun ylläpitäjän arvostamat sivustot. Erilaiset listaustekniikat (suosituimmat, linkatuimmat, luetuimmat) määrittelevät sivustojen julkisuusarvoa ja siten merkittävyyttä keskustelukanavina. Vaarana on tällöin myös manipuloivien tekniikoiden käyttö, kuten hakupalvelujen kärkipaikkojen ostaminen. Tulevaisuudessa yhä tärkeämmäksi nouseekin listaustekniikoiden demokraattisuus (Coleman 2005). Toinen sosiaalisen median kritiikki viestinnän demokratisoitumisen kannalta kohdistuu ryhmäpolarisointumiseen. Vaikka internetin julkisuustila tarjoaa viestintää monipuolistavia näkemyksiä, lukijat yleensä tarttuvat viesteihin, jotka tukevat heidän omia asenteitaan. Näin lukijat enemmänkin lujittavat entisiä ajatuksiaan kuin avartavat niitä. Kolmanneksi julkisuustilasta valitaan yleensä jo vakiintuneen aseman ja luottamuksen hankkineita informaationlähteitä, kuten suuria mediayhtiöitä. Tällöin pienemmät tiedon tuottajat eivät juuri pääse kilpailemaan samassa sarjassa. (Coleman 2005; Gillmor 2004.) Lisäksi kriittistä keskustelua herättää kysymys tekijänoikeuksista jakamisen talouden kulttuurissa. Asia koskettaa niin kulttuurin tuottajia kuin mediayrityksiä, jotka voivat vastata haasteseen vaatimalla lisää rajoituksia tai lähtemällä mukaan osallistumistalouteen omilla keinoillaan.

Kansalaisten kulttuurinen ja poliittinen toimijuus sosiaalisen median tuottajina voi merkitä uusia osallisuuden ja aktiivisuuden muotoja tietoyhteiskunnassa, mutta se sisältää vielä muotoutumattomia ja ratkaisemattomia asioita, kuten tekijänoikeuskysymykset sekä vapaaseen julkaisemiseen liittyvät vaaratekijät. Vielä on mahdotonta sanoa missä määrin kansalaisten tuottamista sisällöistä syntyy uutta ja merkittävää toimintakulttuuria, ja miltä osin sisältöjä ohjaa liiketoiminta markkinoineen, jolloin vaikuttamaan pyrkivä osallisuus jää marginaaliseksi.

Sosiaalinen media on selvästi muuttamassa mediajulkisuutta professionaalisesti ohjatusta julkisuudesta vapaammaksi julkaisu-toiminnaksi. Kansalaisen julkaisumahdollisuudet ovat tulleet teknisesti rat-

kaisevasti helpommaksi. Esimerkiksi uuden blogin voi pystyttää palvelun avulla parissa minuutissa. Julkisuustilan lisääntynyt vapaus on näin monimuotoistanut kansalaisen roolia laajentaen sitä vastaanottajan ja kuluttajan rooleista myös tuottajaksi ja osallistujaksi.

Samalla kansalaisen toimijuus on kuitenkin aktivoitunut etupäässä käyttäjä-toimijuutena (vrt. luku 2.1.2). Suosituimmat sosiaalisen median julkaisu- ja palvelut on suunniteltu liiketoiminnallisesta näkökulmasta palveluiden käyttäjille. Kansalainen voi luoda sisältöä palveluiden avulla melko vapaasti, mutta on rajoitettu palvelun tarjoamiin ominaisuuksiin. Palvelu on suunniteltu esimerkiksi kuvien jakamiseen tai yhteisöjen yhteydenpitoon tietyin ehdoin ja edellytyksin. Palvelun käyttö edellyttää henkilötietojen luovuttamista palvelun ylläpitäjälle, käyttäjäehtojen noudattamista ja esimerkiksi käyttäjäprofiilin määrittelyä. Käyttäjät voivat ladata vapaasti palveluun itsestään tietoja, mutta eivät useinkaan poistaa niitä (esim. Flickr, Facebook). Palvelun käyttäjä ei siis yleensä tiedä mitä hänen tiedoilleen lopulta tapahtuu. Julkaisupalvelun tarjoaja voi esimerkiksi ”jakaa tietoja kolmansille osapuolille rajoitetuissa olosuhteissa”, mikä usein käytännössä palvelee liiketoiminnallisia päämääriä kuten markkinointia (esim. Facebookin käyttöehdot 7.6.2008). Palvelun tarjoaja puolestaan irtisanoutuu vastuista palvelun sisältöjen ja toimivuuden suhteen sekä pidättää itsellään oikeuden poistaa käyttäjien tuottamia sisältöjä tarvitsematta antaa siitä selitystä ja joutumatta siitä vastuuseen (MySpacen käyttöehtosopimus 28.2.2008).

Sosiaalisen median alueella kansalaisen mahdollisuudet sisältöjen julkaisemiseen ovat siis lisääntyneet ja julkisuuden kenttä on entistä vapaampi, mutta helppokäyttöiset julkaisemisen palvelut asettavat aktiivisuudelle käyttäjä-toimijuuden rajat. Tämä merkitsee esimerkiksi sosiaalisen median tuottaman julkisuuden ohjautumista markkinoiden ehdottamiin muotoihin, kuten henkilökohtaisten kuvien jakamiseen verkossa tai yhteydenpitoon ystävien kanssa verkkopalvelussa kasvokkaisen tapaamisen sijaan. Nuorelle kuulumisen yhteisölliseen verkkobrändiin voi liittyä hyväksytyksi tulemiseen, ja jäsenyys LinkedIn-palvelussa voi olla uraansa luovalle ratkaisevaa oman alan sosiaalisessa verkottumisessa. Kaupalliset julkaisupalvelut ovat yksinkertaistaneet julkaisu- ja toimintaa ja samalla kannustaneet käyttäjiä etupäässä viihteellisiin verkkoaktiivisuuden muotoihin. Verkkojulkisuus

on siis lisännyt kansalaisen vapautta julkisuustilan muokkaajana ja toimijana, mutta toiminnallisuus näyttäytyy enemmän käyttäjä-toimijuutena kuin omista tarpeista ja luovuudesta lähtevänä toimijuutena.

2.3.4 Yhteenveto

Tässä luvussa olen kuvannut kansalaisen digitaalista toimijuutta ja sen mahdollisuuksia edistää kansalaisten osallistuvaa roolia. Käsittelin toimijuutta ensin hallinnollisesta perspektiivistä, mikä sisältää valtionhallinnon ja kuntien pyrkimyksiä aktivoida kansalaisia hallinnollisten verkkopalveluiden käyttäjiksi. Kansalaisten osallistumista on nytemmin pyritty kannustamaan myös erityisin poliittisin ohjelmin ja vuorovaikutteisia verkkofoorumeita tarjoamalla. Tämän tyyppinen hallinnollinen diskurssi ei ole kuitenkaan saavuttanut suosiota kansalaisten keskuudessa, ja palvelut ovat jääneet merkityksettömäksi todellisen päätöksenteon käytännöissä. Toiseksi suuntasin tarkastelun käyttäjätoimijuudesta omaehtoiseen toimijuuteen ja tarkastelin kansalaislähtöisiä digitaalisen osallistumisen tapoja. Niiden voi sanoa edustavan aktionistista diskurssia, joka on tuottanut vaihtoehtoisia osallistumisen merkityksiä ja käytäntöjä alhaalta ylös. Niissä kansalaiset ovat jossain määrin aktivoituneet vaikuttamaan pyrkiviksi osallistujiksi, mutta käytännöt ovat jääneet hetkellisiksi eikä niilläkään ole ollut sanottavaa vaikutusta päätöksentekoprosesseihin. Kolmanneksi käsittelin sosiaalista mediaa, josta on muodostunut trendikäs ja suosittu digitaalisen toimijuuden muoto. Sosiaalinen media on edistänyt kansalaisten mahdollisuuksia osallistua ja julkaista, mutta mikään teknologia ei sinänsä demokratisoi ilman vaikuttamista mahdollistavia käytäntöjä.

Merkittävää kansalaisen osallisuuden kannalta kuitenkin on, että digitaalisessa julkisuustilassa näyttäisi syntyvän aktiivista osallistuskulttuuria, mikä yhdistää ihmisiä sosiaalisiksi verkostoiksi ja yhteisöiksi, jotka jakavat keskenään tietoa, osaamista ja erilaisia hyödyllisiä resursseja. Digitaalisessa kansalaislähtöisessä julkisuudessa kansalaisen rooli on myös monipuolistunut vastaanottavasta käyttäjätoimijuudesta tuottajaksi, osallistujaksi, toimijaksi ja parhaimmillaan myös vaikuttajaksi.

Sosiaalisten verkostojen muodostama yhteisöllisyys on saanut tietoyhteiskunnassa uudenlaisia piirteitä erityisesti uuden viestintäteknologian välineiden ansiosta. Yhteisöllisyys on muodikas käsite, jolla nimetään usein väljinkin perustein esimerkiksi ihmisryhmiä, jotka ovat keskenään hetkellisesti kanssakäymisissä tai joilla on yhteisiä intressejä. Yhteisöllisyyteen liittyy myös nostalgiaa sekä toiveita sillä vahvistetuista ihmisten välisistä sidoksista ja yhteisvastuusta, jotka tuntuvat vähentyneen individualistisessa kulttuurissa. Tutkijoiden arviot yhteisöllisyyden muuttumisesta tietoyhteiskunnassa vaihtelevat (vrt. esim. Putnam 2000; Wellman 2001), mutta samaa mieltä yleensä ollaan yhteisöllisyyden hyödyllisyydestä. Yhteisö tarjoaa yksilölle kontaktiverkoston, johon hän voi tuntea kuuluvansa ja jota kautta hän voi paremmin osallistua yhteiskunnallisiin asioihin. Yhteisö osallistaa yksilöä kiinnittämällä hänet yhteisiin arvoihin ja normeihin. Yhteisön merkitys on siis huomattava kansalaiselle, vaikka yhteisöllisyyden muodot ovat muuttuneet.

Seuraavassa luvussa pohdinkin lähemmin yhteisöllisyyttä tietoyhteiskunnassa: Mitä yhteisöllisyys on, millaisia muotoja se on saanut ja mitä merkitystä yhteisöllisyydellä on erityisesti osallisen kansalaisuuden toteutumisessa?

3

YHTEISÖLLISYYS TIETOYHTEISKUNNASSA

3.1 Yhteisö on yhteisyyttä

Yhteisöllisyys on vahvasti mukana aikamme keskusteluissa ja se on käsitteenä levinnyt niin markkinoiden, politiikan kuin kansalaisyhteiskunnan retoriikkaan. Yhteisökeskusteluun liittyy sekä positiivisia että kriittisiä latauksia, normatiivisia lausuntoja ja suuria odotuksia. Tässä työssä yhteisöllisyydessä on keskeistä erityisesti sen toiminnallinen ja osallistava merkitys. Toiminnallisuus liittyy yhteisön kykyyn muodostaa vuorovaikutteisia ja vaikuttamaan kykeneviä suhteita. Yhteisö kiinnittää lisäksi yksilön yhteisiin arvoihin, historiaan ja kulttuuriin, mikä on merkittävää sosiaalisen tuen ja kehityksen takia. (Etzioni 2003, 227.) Yhteisö on tärkeässä asemassa myös yksilön identiteetin määrittelyssä. Yhteisöllisyys ja identiteetti kietoutuvat yhteen sekä ihmisen itsensä määrittelyn kannalta että identiteetin määrittelyssä suhteessa ympäristöön ja siinä toimimiseen.

Monien tutkijoiden mukaan yhteisöllisyyden arvostuksen nousu on merkki turvan hakemisesta epävarmuuden ja muutosten sävyttämässä ajassa (esim. Castells 1997; Bauman 2001). Globaalissa tietoyhteiskunnassa haetaan turvaa ja pysyvyyttä yhteisöllisyydestä, joka toimisi

moraalisesti hyvän ja oikeudenmukaisen ylläpitäjänä suojaten siihen kuuluvia ulkopuoliselta kaaokselta. Yksi keskeisimmistä tämän tyyppisen yhteisökeskustelun suuntauksista on kommunitarismi, joka edustaa individualistisen kilpailuajattelun sijaan yhteisöllisiä arvoja korostavaa yhteiskuntaetiikkaa. Kommunitarismissa kansalaisuus määritellään yhteisöllisellä alueella olevaksi ilmiöksi, eikä osaksi markkinoita, kuten liberalismissa, tai osaksi valtiota, kuten sosiaalidemokratiassa (Saastamoinen 2002). Tämä erityisesti Yhdysvalloissa suosiota saanut näkökulma palauttaa hyvinvointivaltion jaon ja oikeudenmukaisuuden kysymyksiä takaisin yhteisöille, jolloin yhteisöillä ja yksilöillä on keskinäinen yhteisvastuu sekä velvollisuus toimia aktiivisesti itsensä ja toinen toisensa hyväksi. Yhdysvalloissa kommunitarismi on sävyttynyt yksilökeskeisemmäksi kuin esimerkiksi eurooppalaisessa keskustelussa; ja kollektiivisessa kulttuuriympäristössä kuten Afrikassa kommunitarismi saa eri merkityksen. (Hellsten 1999.)

Yhteisöjen merkitystä korostaa myös tutkimus ja keskustelu sosiaalisen pääomasta. Näkökulman mukaan sosiaalinen pääoma karttuu yhteisöllisessä vuorovaikutuksessa ja johtaa lisääntyvään hyvinvointiin paremmin kuin individualistinen ja kuluttajalähtöinen toiminta. Sosiaalisen pääoman käsite on keskeinen mm. James Colemanin, Robert Putnamin ja Francis Fukuyaman tutkimuksissa. Sosiaalinen pääoma liittyy tässä työssä erityisesti yhteisön osallistavaan merkitykseen (luku 3.4). Tarkoitukseni ei ole ottaa kantaa yhteisöllisyyden elvyttämisen tarpeisiin sinänsä, vaan olennaisinta on tarkastella yhteisöjä yhteistoiminnallisina ja kehittyvinä toimijoina.

Yhteisön käsitettä on vaikea määritellä kattavasti. Sanakirja tarjoaa yhteisölle kaksi määritelmää. Ensinnäkin yhteisö on oikeushenkilöiden yhteenliittymä, joka pyrkii toteuttamaan jotain päämääriä. Julkisia yhteisöjä ovat esimerkiksi valtio, kunnat, kirkko ja yksityisiä esimerkiksi yhdistykset ja yritykset. Kyseessä ovat tällöin erilaiset sopimussuhteet. Toiseksi yhteisö on ihmisten välisten suhteiden muodostama kokonaisuus eli sosiaalinen järjestelmä (Haarala ym.1997). Sosiaalitieteissä viitataan usein George Hilleryn 1950-luvulla tekemään yhteisöjä koskevaan tutkimukseen. Hillery löysi jo silloisesta sosiologisesta kirjallisuudesta 94 erilaista yhteisön määritelmää, joiden liki ainoa yhdistävä tekijä oli viittaus ihmisiin. Hän päätyi kolmijakoon, joka on sittemmin ollut yleisesti käytetty empirisessä yhteisötutkimuksessa. Sen mukaan

yhteisö voidaan käsittää alueellisena yksikkönä, sosiaalisena yksikkönä ja yhteenkuuluvuuden tunteiden symbolisena yksikkönä. (Lehtonen 1990, 19; Saastamoinen 2000.) Määritelmä kuvailee yhteisöllisyyden ulottuvuuksia, mutta jää edelleen väljäksi ja yleiseksi.

Sosiologi Zygmunt Bauman kuvaa yhteisöä vastakkainasettelun, kuten sisäryhmien ja ulkoryhmien sekä meidän ja muiden kautta. Baumanin mukaan ulkoryhmä on se kuvitteellinen vastavoima, jonka sisäryhmä tarvitsee identiteetilleen ja eheydelleen. Sisäryhmään liittyvät yhteenkuuluvuuden tunne, luottamus ja sitoutuminen. Yhteenkuuluvuuden tunne on tärkeä elementti Baumanin yhteisöllisyydessä. Yhteisö on ryhmä, jossa ihmisiä yhdistävät tekijät ovat tärkeämpiä kuin mikään mikä saattaisi jakaa sen. (Bauman 1997.) Bauman jättää yhteisön käsitteen edelleen hyvin laajaksi.

Amitai Etzioni⁹ puolestaan määrittelee yhteisön kahden elementin yhdistelmäksi: 1) yhteisö on yksilöistä koostuvan ryhmän muodostama affektiivisten suhteiden verkosto sekä 2) sitoutumista jaettuihin arvoihin, normeihin, merkityksiin ja historiaan eli tiettyyn kulttuuriin (Etzioni 2000). Etzionin yhteisöä luonnehtivat siis merkitykselliset sosiaaliset sidokset sekä yhteinen arvopohja, joihin kumpaankin hän suhtautuu samalla kriittisesti. Yhteenkuuluvuutta vahvistavat sosiaaliset sidokset ovat hänen mukaansa periaatteessa hyviä, kunhan ne eivät rajoita yksilön omaa kehitystä (Etzioni 2000).

Nämä kaksi elementtiä, yhteenkuuluvuutta luova sosiaalisten suhteiden verkosto sekä yhteiset arvot tai intressit, toistuvat jossain määrin eri tutkijoiden kuvaamissa yhteisömääritelmissä. Lisäksi puhutaan usein yhteenkuuluvuuden tunteen elementistä (esim. Bauman 1997, 92; Hodgett 2003, 238; Lehtonen 1990). Yhteisöjen tutkija Barry Wellman määrittelee yhteisön ihmissuhteiden verkostoksi, joka tarjoaa sosiaalisuutta, tukea, tietoa, yhteenkuuluvuuden tunnetta sekä sosiaalisen identiteetin. Ihmisen paikka yhteisön verkostossa vaikuttaa siihen millaisiin resursseihin hänellä on mahdollisuus. (Wellman 2001, 228.)

Vertailtuaan erilaisia yhteisön määritelmiä Heikki Lehtonen päätyi toteamaan, että varmaa on vain se, että yhteisöllillä on jotakin yhteis-

---

⁹ Sosiologian professori Amitai Etzionin perustama kommunitaristinen verkosto (<http://www2.gwu.edu/~ccps/>) tutkii ja esittelee kommunitaristisia näkemyksiä yhteiskunnallisiin aiheisiin liittyen ja ajattelutapa on synnyttänyt yhteiskunnallisuus-filosofis-poliittista keskustelua.

tä. Lehtonen tarkasteleeikin yhteisöä lähtien yhteisyyden käsitteestä ja jakaa yhteisyyden muodot toimintaan ja tunteisiin. Lehtosen mukaan yhteisyys syntyy 1) vuorovaikutuksessa sekä 2) yhteenkuuluvuuden tunteena. Nämä kaksi yhteisyyden kehitysprosessia puolestaan voivat johtaa toiminnallisiin yhteisöihin sekä symbolisiin yhteisyyden muotoihin. Symbolinen yhteisyys voi olla esimerkiksi kulttuurista tai ideologista ja usein se määrää suhtautumista asioihin (Lehtonen 1990, 23–27.) Jaottelu vaikuttaa toimivalta empiirisen tutkimuksen näkökulmaa sekä yhteisön osallisuutta lisäävää merkitystä ajatellen.

Tarkastelenkin jatkossa (luvuissa 3.3 ja 3.4) yhteisöllisyyttä 1) *vuorovaikutuksessa syntyvänä yhteisyytenä*, joka voi ilmetä toiminnallisina yhteisöinä sekä 2) *yhteenkuuluvuuden tunteena*, joka voi toteutua symbolisina yhteisyysmuotoina. Toiminnallinen ja symbolinen yhteisyys voivat luonnollisesti myös esiintyä samassa yhteisössä sulkematta pois toisiaan. Kumpikin yhteisyyden muoto vaikuttaa kansalaisen itsensä merkitykselliseksi kokemiseen eli identiteetin muodostumiseen, jota käsitelen luvussa 3.5.

Koska tutkimuskohteinani ovat yhteisöt tietoyhteiskunnan kontekstissa, taustoitin ensin lyhyesti yhteisöllisyyden luonnetta ja muutokset kehitystä.

3.2 Yhteisöllisyyden kehitys

Vaikka yhteisökäsité alkaa nykyisin lähentyä minkä tahansa vuorovaikutussuhteen yleisnimikettä, sitä kehystää yhä nostalginen mielikuva ideaalista (kylä)yhteisöstä, jossa vallitsee oikeudenmukaisuus ja epäitsekäs yhteishenki. Yhteisöihin liittyvä keskustelu on osin kiinnittynyt ongelmattomaan 1800-luvun käsitykseen (Lehtonen 1990, 36). Lehtosen mukaan eurooppalaisen yhteiskunnan historiasta ei kuitenkaan löydy yhteisöidealia vastaavaa vuorovaikutusjärjestelmää. Yhteisöjen jäsenet eivät ennenkään olleet tasa-arvoisia ja yhteisöjen toimintaan vaikuttivat olennaisesti ulkopuoliset rakenteet, kuten vallitseva laki. Esimodernin yhteisön muotoja olivat sukuyhteisöt, keskiajan statusyhteisöt (ammattikuntakiltoja, kommuuneja, seuroja) ja kaupungistumisen myötä paikallisyhteisöt (porvariyhteisöt). Teollistuminen ja palkkaperustainen työ synnyttivät työyhteisöt sekä työläisten ryhmittyy-

misen poliittisesti ja ammatillisesti. (Lehtonen 1990.) Yhteiskunnallinen tilanne, työnjaon perusteet ja valtarakenteet ovat siis kulloinkin vaikuttaneet ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja riippuvuussuhteisiin synnyttäen ajalle tyypillistä yhteisöllisyyttä.

Yhteisöllisyyden luonne vaihtelee myös kulttuureittain. Esimerkiksi Yhdysvalloissa klassinen yhteisön jäsenyys ei yleensä ollut periytyvää ja pysyvää kuten Euroopassa. Niinpä yhteisöllisyys oli vapaammin valittavissa. Yhdysvalloissa yhteisöiksi muodostuivat kylät ja etniset ryhmät sekä erilaiset alueelliset toimijaryhmät. Amerikkalaiset muuttivat paikasta toiseen eurooppalaisia enemmän, ja uusilla alueilla asiat totuttiin hoitamaan yhteisön kesken. Sosiologi Claude Fischer puhuu *yhteisöllisyyden paradoksista*, jolla hän tarkoittaa individualismin ja yhteisöön kuulumisen samanaikaista merkitystä. Amerikkalaiset arvostavat yhteisöjään ja ovat niissä aktiivisia, mutta vain niin pitkään kuin yhteisö täyttää yksilön tarpeet. Euroopassa yhteisöllisyys muuttui modernissa yhteiskunnassa myös vapaammin valittaviksi sopimussuhteiksi, mutta yhteisöllisyys on yhä hieman erilaista. Claude Fischer kuvaa amerikkalaisen ja eurooppalaisen yhteisöllisyyden eroa tilanteella, jossa ihminen muuttaa uuteen asuinpaikkaan ja etsii siellä kirkkoa. Jos kirkkoa ei löydy, amerikkalainen kokoaa yhteisön ja perustaa sellaisen. Eurooppalainen puolestaan olettaa, että kirkko on odottamassa valmiina. (Fischer 2003.) Yhdysvalloissa yhteisöt olivat perinteisesti toiminnallisia yksiköitä, joiden kautta yksilöt saattoivat vaikuttaa.

Modernissa länsimaisessa yhteiskunnassa statusyhteisöjen merkitys on yleisesti vähentynyt ja yhteisöllisyydessä painottuvat erilaiset sopimussuhteet. Näin yhteisöllisyyden käsite on laajentunut symbolisen yhteisön suuntaan, jolloin yksilöt voivat vapaammin valita yhteisönsä. Lehtosen mukaan modernin yhteiskunnan sosiaalisen vuorovaikutuksen kenttänä on yhteisöjen sijaan kansalaisyhteiskunta, jonka kytkennät talouteen ja valtioon määrittävät sosiaalisen vuorovaikutuksen edellytykset. Samalla yksilöiden toimintamahdollisuudet ovat suuremmat kuin missään esimodernissa yhteisössä. (Lehtonen 1990.) Modernin yhteisöllisyyden muotoina syntyivät muun muassa seurat ja yhdistykset.

Vaikka yhteisöjen luonne on muuttunut tietoyhteiskunnassa perinteisistä yhteisöistä individualistisempaan suuntaan, ne eivät ole tyystin kadonneet ”yksin keilaaviksi yksilöiksi” (vrt. *Bowling Alone*, Putnam

2000). Postmoderneja yhteisöjä luonnehtivat 1) *yhteinen intressi* ja 2) *vaihdettavuus*. Ihmiset haluavat yhä kuulua yhteisöihin, mutta yhteisöt valitaan vapaasti ja yksilöllisin perustein. Ihmiset kokoontuvat mieltymystensä mukaisesti ryhmiin. Jos ryhmä ei miellytä, se jätetään. Jos yhteisö puolestaan täyttää yksilön tarpeet, yksilö on myös valmis työskentelemään sen hyväksi. Claude Fischerin mukaan yhteisöä luonnehtii lisäksi 3) *vapaaehtoisuus*. Koska yhteisöihin ei sitouduta, ne voivat myös hajota koska hyvänsä. (Fischer 2003.)

Tyypillistä postmodernille yhteisöllisyydelle on paikan ja ajan merkitysten väheneminen. Yhteisöllisyys on muuttunut ”door-to-door”-suhteista enemmän useiden sosiaalisten ryhmien kanssa tapahtuvaksi ”person-to-person” -suhteiksi tai esimerkiksi nettiyhteisöille tyypilliseksi ”role-to-role” -suhteiksi. Vaikka paikan merkitys yhteisöllisessä toiminnassa on selvästi vähentynyt, asuinpaikalla naapurustoiheen on yhä merkitystä. Ihmiset haluavat asua turvallisella alueella, jossa lapset voi lähettää huoletta kouluun ja jossa on tarjolla riittävästi palveluita ja toimintaa. Myös naapureiden tunteminen ja heihin luottaminen ovat merkittäviä asuinpaikassa viihtymiseen liittyviä tekijöitä. (esim. Wellman 2001.) Useiden tutkijoiden mukaan yhteisöllisyyttä kaivataan nimenomaan individualismin vastavoimana; turvallisuuden, luottamuksen ja ns. sosiaalisen pääoman uudelleen rakentajana (esim. Putnam 2000; Wellman 2001; Sirianni & Friedland 2001).

Paikallisen yhteisöllisyyden korostaminen onkin noussut eräänlaiseksi vastareaktioksi globalisaatiolle ja hyvinvointivaltion tuen vähenemiselle. Työelämän muutokset pakottavat ihmiset muuttamaan kulloinkin tarjotun työn perässä ja väestö kasautuu yhä suurempiin keskuksiin, jolloin paikallisuus saa uusia merkityksiä. Paikallinen yhteisöllisyys ei sisällä enää niinkään sitoutumiseen ja pysyvyyteen liittyviä merkityksiä, vaan yksilölle tärkeää voi olla yhteisön tarjoama turvallisuus ja toiminnalliset mahdollisuudet. Paikallinen yhteisö voi tarjota ainakin hetkellisen turvasaarekkeen epävarmuuksien maailmassa ja mahdollisuuden käsitellä erilaisia lähipiiriin liittyviä puutteita tai ongelmia. Paikallinen yhteistyö voi myös olla keino kehittää yhteisön tietoyhteiskuntavalmiuksia ja näin kytkeä se osaksi globaalia kehitystä, mihin yksilö ei yksin kykenisi (esim. Oppivat Seutukunnat -hanke¹⁰).

¹⁰ Sitran tietoyhteiskunnan kehittämissohjelman OSKU:n (Oppivat Seutukunnat, 2000–2004) keskeisenä tavoitteena oli paikallisten projektien kehittäminen

Paikallisuuden merkityksen lisääntyminen liittyy osaltaan hyvinvointivaltioiden purkautumisen uhkaan, jossa valtion kansalaiselle tarjoama turva vähitellen heikkenee ja osin häviää (Soine-Rajanummi & Saastamoinen 2002). Samalla paikallisten vallankäyttäjien, kuten kuntien vastuu ja päätäntävalta esimerkiksi liittyen resurssien käyttöön on lisääntynyt. Tilanne on lisännyt sekä kansalaisten välistä taloudellista eriarvoisuutta että eroja taantuvien ja vauraiden alueiden välillä. Tutkijat esittävät, että uudenlainen paikallisuuden korostus liittyy kysymyksiin riskienhallinnan ja ratkaisumallien muutoksista. Uusliberaalissa ajattelussa riskejä ei ymmärretä vain negatiivisina, vaan välttämättöminä muuttuvan yhteiskunnan osatekijöinä. Yhteiskunnan turvarakenteiden säilyttämisen sijaan puretaan sääntelykoneistoa ja vastuullistetaan ihmiset varautumaan riskeihin yksilöinä ja yhteisöinä. Yhteiskunnan vastuun sijaan puhutaan vastuullisista autonomisista yksilöistä sekä yhteisöistä. (Soine-Rajanummi & Saastamoinen 2002.) Paikallinen yhteisö on tällöin entistäkin tärkeämpi toimija yksilön vaikutusmahdollisuuksien kannalta. Vaikka vastuun painopisteen muuttuminen paikalliseksi ja yksilölliseksi on monin tavoin positiivista, se voi toimia samalla oikeutuksena hyvinvointivaltion ja sen tarjoamien palveluiden romuttamiseen. Suuntauksen uhkakuvana voi olla lisäksi alueiden valvontaan ja kurinpitoon liittyvien vastuiden palautuminen paikallisyhteisöille, jos sitä ei julkishallinnon taholta hoideta (esim. valvonnan puuttuminen köyhien asutusalueilla). Yhteisöllisyyden uusi korostaminen voi siis negatiivisessa mielessä toimia verukkeena hyvinvointivaltion purkamiselle.

Paikalliset yhteisöt toteuttavat nykyisin runsaasti erilaisia hankkeita, jotka liittyvät alueiden kehittämiseen ja riskienhallintaan. Tällaisia ovat esimerkiksi osallisuushankkeet, joilla pyritään aktivoimaan ja yhteisöllistämään erilaisia riskiryhmiä, kuten työttömiä tai maahanmuuttajia. Hankkeiden hyötynä on kansalaisten aktiivisuuden ja vaikutusmahdollisuuksien mahdollinen lisääntyminen, mutta ulkoa tuotettu yhteisöllistäminen voi myös epäonnistua ja johtaa uusiin vastuisiin, joita yhteisö ja yksilöt eivät itse kykene kantamaan.

---

alueellisten tarpeiden pohjalta. OSKU:n alussa pilottialueet olivat tyypillisesti tietoyhteiskuntakehityksen syrjäalueita, mutta nousivat projektin aikana ainakin kansalliselle keskivertotasolle (<http://www.oskut.net>).

Sosiaaliset suhteet paikallisella asuinalueella ovat vain osa tietoyhteiskunnan kansalaisen sosiaalisia verkostoja. Tyypillistä postmodernille yhteisöihin liittymiselle on *moniyhteisöllisyys*, jolloin ihmiset kuuluvat samanaikaisesti paikallisuuden, intressien ja tavoitteiden yhdistämiin ryhmiin. Paikallinen yhteisöllisyys voi tällöin jäädä ohueksi, koska asukkaiden aika ja voimavarat eivät riitä kaikkeen osallistumiseen. Yhteisöllisyys saa usein myös hybridejä muotoja, jolloin paikallisella yhteisöllä on lisäksi virtuaalinen toimintamuotonsa, johon asukkaat voivat osallistua ajan ja paikan rajoitteista riippumatta. Länsimaisten kaupunkialueiden asukkaille sopivin keskinäisen sosiaalisen vuorovaikutuksen aste voi olla hyvän päivän tuttavuus ja yhteisyys silloin kun itse haluaa (Bäcklund & Korhonen 1998). Postmoderni yhteisöllisyys on yleensä vapaaehtoista ja siitä voi löytää lukemattomia uudenlaisia toteutumismuotoja (kuluttajayhteisöt, projektiyhteisöt, peliyhteisöt, oppimisen yhteisöt). Yhteisö (esim. ystäväpiiri) voidaan helposti mobilisoida ja yhdistää kätevästi muihin sosiaalisiin verkostoihin. Näin yhteisöllisyys on usein entistä monimuotoisempaa ja ihmiset kutoutuvat kontaktiensa kautta osaksi laajempia sosiaalisia verkostoja kuin koskaan aiemmin.

Virtuaalinen yhteisöllisyys on usein heimojen kaltaista, symbolista ja yhteisiin intresseihin perustuvaa yhteen liittymistä ja vuorovaikutusta. Verkkoyhteisöt voivat olla sekä pelkästään virtuaalisesti toimivia että reaali maailmassa olevien yhteisöjen virtuaalisia tiedotus- ja toimintaympäristöjä.

Verkkoyhteisöt voivat olla tyypiltään esimerkiksi:

- 1) paikallisten yhteisöjen virtuaalisia toimintaympäristöjä,
  - 2) yhteisistä intresseistä syntyneitä yhteisöjä,
  - 3) olemassa olevien yhteisöjen virtuaalisia muotoja,
  - 4) ainoastaan verkossa toimivia online-yhteisöjä tai
  - 5) tuotettuja yhteisöjä
- (Mäkinen 2000, 30–31)

(1) Paikallisten yhteisöjen virtuaalisia muotoja edustavat esimerkiksi kylien, kaupunginosien tai asukasyhdistysten verkkosivustot. (2) Yhteisten intressien pohjalta muodostunut verkkoyhteisö koostuu usein

harrastusryhmistä ja erityisaloista kiinnostuneista. (3) Olemassa olevat yhteisöt voivat perustaa www-sivut ja laajentaa toimintaansa myös virtuaaliseksi. (4) Ainoastaan verkossa toimiva yhteisö on usein verkossa syntynyt ja sen jäsenet ovat profiloituneet keskustelemaan yhteisesti kiinnostavista aiheista. Nykyään verkossa on myös runsaasti (5) ulkopuolelta tuotettuja yhteisöjä, kuten tuotteiden ympärille tai viihdekäyttöön luotuja verkkosivustoja, joihin sisältyy vuorovaikutteisia elementtejä. Esimerkiksi medialiiketalous pyrkii tuottamaan kohderyhmäyhteisöjä, joita se kutsuu yhteisöiksi. Näistä yhteisöistä voi puolestaan muodostua kuluttajayhteisö tai asiakasyhteisö sopiville tuotteille (Kangasputa 2006, 173–178). On kuitenkin kiistanalaista voidaanko pelkän kuluttajuuden yhdistämiä ihmisiä kutsua yhteisöksi varsinkaan jos he eivät itse koe tämän kaltaista yhteenkuuluvuutta. Yhteisöllisyyteen liittyviä teknisiä rakenteita on helppo tuottaa, mutta yhteisöllisyyden kokemusta on vaikeaa synnyttää ulkopuolelta, ellei ryhmä tunne yhteenkuuluvuutta ennestään. (Esim. Backlund & Korhonen 1998.) Tuotettuja yhteisöjä edustavat myös esimerkiksi peli- tai viihdekäyttöön suunnitellut verkkosivustot, kuten *Second Life* ja teinikäisten *Habbo Hotel*.

Tietoyhteiskunnan kontekstissa puhutaan usein *uusiyhteisöllisyydestä*, joka voi toteutua niin verkossa kuin kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa. Sitä luonnehditaan termeillä avoimuus, vaihdettavuus, uuden teknologian käyttö ja ympäröivän globaalien kontekstien selvempi vaikutus yhteisön elämään. Douglas Schulerin mukaan merkittävin ero vanhassa ja uudessa yhteisöllisyydessä on uuden yhteisön tietoisuus. Yhteisöllä on oltava menestyäkseen entistä vahvempi tietoisuus sekä itsestään että ympäröivästä miljööstä (sisältäen fyysisen, poliittisen, taloudellisen, sosiaalisen ja muut olosuhteet). Schulerin mukaan uuden yhteisön on kyettävä tietoisuutensa pohjalta asettamaan hyviä periaatteita (toisten huomioiminen) sekä tavoitteita, joita kohti pyritään aktiivisella toiminnalla. Ajattelutavan mukaan yhteisö ei siis voi jättäytyä esimerkiksi valtiovallan tuen varaan. (Schuler 1996, 8–22.)

Yhteisöjen tutkija Howard Rheingold käsittelee yhteisöjä erityisesti virtuaalisessa ulottuvuudessa, ns. kolmannessa paikassa ja elektronisella torilla, jossa virtuaaliset heimot jakavat kokemuksiaan, tunteitaan ja tietojaan. Rheingoldille virtuaalinen yhteisö näyttäytyy humanin kansalaistoiminnan tilana niin kauan kunnes ”politiikan ja talouden

isot pojat valtaavat sen, sensuroivat sen ja myyvät sen sitten meil-le takaisin” (Rheingold 1998, 4). Vaikka Rheingold puhuu erityises-ti virtuaalisesta yhteisöllisyydestä ja mobiilien laitteiden kokoamasta yhteisöllisyydestä, hänen havaintonsa pätevät myös trendeihin, joita tapahtuu paikallisissa yhteisöissä. Yhteistyötä ja kommunikaatiota pa-rantaakseen paikalliset yhteisöt ovat hyödyntäneet esimerkiksi verkko-julkaisemisen välineitä ja yhteisöllisyys on muuttunut viestinnältään avoimemmaksi, ajan ja paikan suhteen joustavaksi sekä aktiivisuudeltaan vaihtelevaksi.

Amerikkalaiset kommunitaristit suhtautuvat kriittisesti juuri tämän tyyppiseen parveilevaan ja heimojen kaltaiseen uusyhteisöllisyyteen, joka ei sitouta eikä kannu vastuuta jäsenistään. Kommunitaristien mu-kaan tarvitsemme yhteisöjä, jotka ovat moraalisia ja vastuullisia sub-jekteja. Sattumanvaraiset yksilöiden yhteenliittymät, kuten modernit elämäntapayhteisöt ja kulutusyhteisöt, eivät täytä näitä vaatimuksia. (Haatanen 2000.)

Kommunitaristinen ajattelumalli nostaa sen sijaan arvokkaaksi pit-käjännitteisen, yhteisen historian ja kulttuurin jakavan yhteisöllisyy-den. Ajattelu toimii kaivattuna kritiikkinä amerikkalaiselle liberalis-mille, kulutuskulttuurille ja eurooppalaiselle valtiokeskeisyydelle. Sa-malla sitä voidaan kuitenkin kritisoida sen lukkiutumisesta vanhakan-taiseen yhteisöideaaliin, joka muistuttaa perinteistä pikkukaupungin yhteisöllisyyttä eikä välttämättä näe uuden yhteisöllisyyden mahdolli-suuksia. Kommunitaristit esittävät uhkakuvia yhteisöjen lisääntyvästä polarisaatiosta, jolloin tärkeiksi nousevat jäsenyys sopivissa yhteisöis-sä ja riittävä maksukykyisyys turvallisella alueella asumiseen (Haata-nen 2000, 71). Tämän tyyppinen varallisuuden määrittämä alueellinen jakautuminen on yleistymässä Suomessakin, mihin liittyy alueiden valvonnan lisääntyminen ja yksityisalueiden sulkeminen. Näin tur-vallisuuden hintana voi olla omaan yhteisöön sulkeutuminen (esim. Bauman 2001). Yhteisöllisyys toteutuu usein köyhien ja rikkaiden elä-mässä täysin eri mielessä. Usein köyhien ja vähemmistöjen yhteisöt täyttävät klassisen yhteisön tunnusmerkit, koska ne ovat pakotettuja siihen (Saastamoinen 2002).

Olen edellä kuvannut postmodernia yhteisöllisyyttä, joka on koke-nut nopeita muodonmuutoksia erityisesti hyvinvointivaltioissa, jois-sa uusi viestintäteknologia on edelleen laajentanut yhteisön käsitettä

erilaisiin teknologiavälitteisiin muotoihin. Tämän parveilevan uusyhteisöllisyyden ja individualismin kritiikiksi on noussut kommunitaristinen ajattelu, jonka mukaan yhteiskuntamme tarvitsee moraalaisia ja vastuullisia yhteisöjä. Yhteisökeskusteluissa on mukana sekä markkinatalouden sävyttämiä puheenvuoroja ja yhteisöllisyyden tuottamista että kansalaisyhteiskunnasta nousevia näkemyksiä, kuten vertaisverkostojen tyyppisten yhteisöjen esiin nostamista. Lisäksi keskusteluissa on yhä kaipuuta hyviä arvoja palauttaviin yhteisöihin, kuten kommunitaristit esittävät.

Osallisen ja vaikuttavan kansalaisuuden kannalta keskeisintä yhteisöllisyydessä on sen mahdollistava ja mukaan ottava merkitys. Tarkastelenkin seuraavissa alaluvuissa yhteisöllisyyttä erityisesti vuorovaikutuksen, yhteenkuuluvuuden ja identiteetin muodostamisen merkityksissä.

3.3 Yhteisyys vuorovaikutuksessa

Yhteisö määritellään usein vuorovaikutuksen ja yhteisymmärryksen sitomana yhteisyytenä (vrt. luvun alun määritelmät). Lehtonen erottelee yhteisyyden kahdeksi kehitysprosessiksi: 1) yhteisyys vuorovaikutuksessa kehittyvänä ilmiönä ja 2) yhteisyys tietoisuudessa vahvistuvana yhteenkuuluvuuden tunteena (Lehtonen 1990, 23). Käsittelen ensin yhteisöllisyyttä vuorovaikutuksen ja kontaktiverkostojen alueena sekä kehitysprosessina.

Sosiaaliset kontaktiverkostot ovat vaikuttavan toiminnan edellytys. Verkostot muodostavat osaamiskeskittymiä ja solmukohtia, jotka ovat vetovoimaisia ja keräävät ympärilleen lisää kontakteja. Toisaalta muodostuu verkostojen laita-alueita, periferioita, jotka jäävät syrjään aktiivisesta toiminnasta. (Peltola 2003, 60.) Usein kontaktiverkostojen vetovoimaisimpia solmuja ovat jo muutoinkin osaavat alueet ja yhteisöt, mutta vetovoimaisuutta voidaan myös lisätä yhteistyötä tehostamalla.

Ihmisten väliset kontaktiverkostot voivat muodostua yhteisöiksi, kun niitä yhdistävät intressit tai yhteiset tavoitteet. Yhteisö jakaa keskenään tietoa ja osaamista, vaikuttaa kollektiivina yksilöitä paremmin ja parhaimmillaan tukee jäseniään heidän pyrkimyksissään. Mitä laajempia ja monitasoisempia verkostot ovat, sitä paremmin voidaan

hyödyntää eri osapuolten osaamista ja näkemyksiä sekä johtaa niistä demokraattisia päätöksiä. Tutkimusten mukaan kansalaisten mukaan ottaminen esimerkiksi paikalliseen päätöksentekoon synnyttää asukkaissa enemmän sitoutumista paikallisiin asioihin ja tekee samalla yhteisöistä vahvempia ja toimintakykyisempiä (esim. Sassi 2000, 6).

Yhteisölliset verkostot voivat lisätä siihen kuuluvien jäsentensä luottamusta, luottamus lisää yhteistyötä ja yhteistyö taas lisää luottamusta. Tätä kutsutaan sosiaalisen pääoman muodostumiseksi. (Esim. Katz & Rice 2002, 329; Sirianni & Friedland 2001.) Sosiaalinen pääoma karttuu yhteisöllisessä vuorovaikutuksessa vaikuttaen yhteisön ja yksilön valmiuksiin vaikuttaa yhteiskunnassa. Yhteistoiminta voi lisätä merkittävästi alueiden ja yhteisöjen hyvinvointia. Yhteisöllisen yhteistoiminnan on todettu korreloivan muun muassa terveyden, vähäisen rikollisuuden ja taloudellisen menestymisen kanssa. Vastaavasti on huomattu alueellisten ristiriitojen synnyttävän pahoinvointia, kuten rikollisuutta. (Putnam 2000.)

Vuorovaikutuksen rakenteistuminen yhteisöissä ja kontaktiverkostoissa vaikuttaa olennaisesti vuorovaikutuksen tuloksiin esimerkiksi päätöksentekoprosesseissa. Vuorovaikutus perustuu erilaisiin tekijöihin, kuten kieleen, kulttuuriin ja valtasuhteisiin. Näihin tekijöihin liittyy sääntöjä, normeja ja asenteita, joita viestijät joutuvat noudattamaan päästäkseen tavoitteisiinsa. Esimerkiksi keskustelu yksilön vapautta korostavassa kulttuurissa etenee toisin pelisäännöin kuin autoritaarisessa ja holhoavassa kulttuurissa, vaikkakin länsimaisen kulttuurin globaali leviäminen yhdenmukaistaa myös viestintäkulttuuria. Valtasuhteet määrittävät puheenvuoroille painoarvon ja siten vaikuttavat vuorovaikutuksen lopputuloksiin.

Vuorovaikutuksessa viestintävirrät voivat liikkua horisontaalisesti, vertikaalisesti, risteillen tai toisensa täysin ohittaen. Klassisessa johtamisessa viestintä tapahtuu ylhäältä alas komentavassa sävyssä. Yhteisössä tai yhteiskunnassa tämä merkitsee tilannetta, jossa yhteisön jäsenet (esim. asukkaat) vastaanottavat ja reagoivat, mutta viestintävirrät kulkevat ylhäältä alas ja alhaalta ylös rakentavaa dialogia tuottamatta. Horisontaalisen tason yhteistyössä taas tapahtuu moniäänistä keskustelua vuorovaikutuksen prosessin aikana, jolloin voidaan esittää erilaisia perspektiivejä ja vaihtoehtoja yhteisesti puntaroitaviksi. Yhteistoimin-

nallisessa suunnittelussa asioita käsitellään prosessuaalisesti, jolloin esimerkiksi erilaiset toimijaryhmät ja asukkaat saavat esittää ja lisätä omat näkemyksensä suunnitelmaan, joka kehittyy prosessin aikana ehdotuksista, näkemyksistä ja niiden kompromisseista seuraavaan muotoonsa. (Eriksson 1999, 32–52.) Yhteistoiminnallinen vuorovaikutusmalli johtaa usein helpommin kaikkien osapuolten osallistumiseen ja yhteisiin tavoitteisiin sitoutumiseen kuin komentavan viestinnän malli.

Tietoyhteiskunnan uusyhteisöllisyyteen liitetään usein horisontaalinen ja tasavertainen viestintä, jota voidaan toteuttaa esimerkiksi internetin verkkotilassa. Internet mahdollistaa kyllä teknisesti tasa-arvoisina näyttäytyvät viestintävirrat, mutta valtasuhteet ovat usein epäsymmetrisiä verkkotilassakin. Toiset näkyvät sielläkin enemmän kuin toiset, toiset ovat vapaampia kuin toiset ja toisia kuunnellaan enemmän kuin toisia. Verkossa viestintävirrat voivat näyttää horisontaalisilta, mutta usein viestien vaikuttavuudella on erilaisia painoarvoja, jotka ovat kytköksissä niiden merkittävyyteen reaali maailmassa. Toisaalta uusheimoistumiseksi kutsuttu yhteisöjen monenkirjaisuus on päässyt esiin internetin ansiosta aivan uudella tavalla. Vuorovaikutus on näin paljon entistä moniulotteisempaa ja erilaisia näkemyksiä mukaan ottavaa.

Vuorovaikutus on prosessi, jossa luodaan ja muutetaan arvoja, joiden perusteella ihmiset ohjaavat toimintaansa. Vuorovaikutuksessa asioita voidaan yhteisesti käsitellä ja ne jäsenyivät yksilön ajatuksissa mielekkäästi. Näin esimerkiksi poliittiset mielipiteet tai erilaisten tavoitteiden suhteellinen asema tärkeysjärjestyksessä voi muuttua. Yhteisön rooli vuorovaikutuksessa on siten tärkeä yksilön näkemysten ja arvojen jäsentymisessä. (Bauman 1997, 148; Kangaspunta 2006, 102.)

Uusyhteisöjen ja verkkoviestinnän aikana arvojen ja informaation moninaisuus antaa laajat mahdollisuudet näkemysten avartamiselle ja uusien rakentamiselle. Useiden tutkijoiden mukaan ryhmissä keskustelemalla ihmiset voivat oppia, avartaa ja selkeyttää omia näkemyksiään esimerkiksi poliittisista aiheista (esim. Habermas 2006; Tam 1998). Kommunitaristien mukaan yhteisöissä ja yhteiskunnassa päätöksenteon tulisi perustua kansalaisten informointiin, avoimeen keskusteluun ja kyselyihin, joissa kaikki osapuolet voivat osallistua tasavertaisesti. Valtarakenteet olisi saatava demokraattisemmiksi niin kaupunginosa-

yhteisöissä, kouluissa, paikallishallinnossa kuin valtion laitoksissa ja yrityksissä. Päätöksentekoon tarvittavan informaation tulisi olla kaikkien saatavilla eikä ainoastaan valtaeliitin erityisoikeus (Tam 1998).

Yhteisön sisäisen vuorovaikutuksen lisäksi kriittisen tärkeää on vuorovaikutus yhteisöjen välillä. Vaikka uusyhteisöllisyys on entistä läpinäkyvämpää ja verkottuneempaa, se mahdollistaa myös fragmentoitumisen sisäryhmiin ja ulkoryhmiin, jolloin ihmiset liittoutuvat vain samanmielisten kanssa saaden vuorovaikutuksessa ainoastaan tukea jo vakiintuneille näkemyksilleen. Näin yhteisöön ei virtaa uusia ajatuksia, jotka voisivat kehittää sitä. Uusyhteisö voi muistuttaa eristäytynyttä kyläyhteisöä entisajan syrjäisellä seudulla. Samanmielisyyttä esiintyy puhtaimmillaan eristäytyneiden ihmisten keskuudessa, joilla ei ole tilaisuutta miettiä tekemisiään ulkopuolisen näkökulmasta (Bauman 1997).

Yhteisymmärrystä, yhteistä arvopohjaa ja moraalialueita korostavat kommunitaristit suhtautuvat epäillen heimomaisten uusyhteisöjen vuorovaikutukseen. Heimomaistuminen voi johtaa polarisoituneisiin ja vihamielisiin osakulttuureihin, jotka eivät kykene keskinäiseen dialogiin. Henry Tam puhuu maailmankylästä yhteisöjen yhteisönä, jossa mikään yksittäinen yhteisö ei voi toimia vaikuttamatta samalla muuhin yhteisöihin. Niinpä yhteisöjen olisi tunnettava yhteisvastuuta ja toimittava harmonisessa vuorovaikutuksessa korottamatta omia arvojaan toisten yläpuolelle. (Tam 1998, 13–30.)

Avoimen vuorovaikutuksen puuttuminen yhteisössä tai yhteisöjen kesken tekee yhteisöstä yksilön kannalta vankilan, joka turvallisuuden tarjoamisen nimissä viekin yksilön ilmaisun tai toiminnan vapauden. Yhteisö voi toimia mahdollistajana tai rajoittajana, ja molempia yhtä aikaa. Yhteisö voi tarjota päämääriä ja taitoja, jotka edistävät elämää yhteisön sisällä, mutta ovat sopimattomia ryhmän rajojen ulkopuolella. Yksilö joutuu tällöin ristiriitaan yhteisön ulkopuolella, ja hänen on tehtävä arvovalintansa joko perinteen ja yhteisön mukaan tai lähdeittävä vastavirtaan (Bauman 1997.) Vapauden ja riippuvuuden dialektiikka suhteessa toisiin ihmisiin vaikuttaa jossain määrin jokaiseen antaen vapaudelle tiettyjä rajoitteita. Parhaimmillaan yhteisö sallii avoimen vuorovaikutuksen ja kannustaa jäseniään kehittymään, jolloin kompetenssin lisääntyä myös vapauden aste voi kasvaa.

Globalisaatio synnyttää uudenlaisia läheisyyden ja vuorovaikutuksen muotoja, joita perinteinen paikallisuutta korostava yhteisödiskurssi ei kykene kunnolla jäsentämään (Saastamoinen 2002). Postmodernien yhteisöjen, kuten verkkoyhteisöjen, vuorovaikutuksen rakentavia mahdollisuuksia voidaan kritisoida esimerkiksi yhteisöllisen arvopohjan puutteesta ja viestinnän viihteellisen painotuksen vuoksi. Hieman toisesta näkökulmasta ne voidaan nähdä individualismin ja markkinatalouden kritiikkinä (esim. ekologiset liikkeet ja vertaisverkot) sekä marginaalisten ryhmien uudeksi keinoksi päästä osaksi yhteiskunnan vuorovaikutusta. Ainoastaan verkkotilassa tapahtuva vuorovaikutus voi vielä olla vaikutuksiltaan rajallista, mutta saattaa saada lisääntyvää painoarvoa tulevaisuuden julkisessa keskustelussa. Toisaalta verkko-keskusteluilla on yksilölle usein hyvinkin merkittävä vaikutus (esim. erilaiset sosiaaliset tukiverkot).

Yhteisyys vuorovaikutuksessa voi saada aikaan lisääntyvää yhteisymmärrystä sekä yhteisöllistä toimintaa. Vuorovaikutuksessa kehittyviä yhteisöjä voidaan nimittää oppiviksi, osallistuviksi ja vaikuttaviksi yhteisöiksi. Yhteisöjä, joissa vuorovaikutus johtaa esimerkiksi yhteisten asioiden suunnitteluun ja yhteisöä koskeviin muutoksiin, voidaan kutsua myös toiminnalliseksi yhteisöiksi. Heikki Lehtosen mukaan sellainen yhteisyys, joka ei konkretisoidu vuorovaikutuksena ja toimintana, jää ainoastaan yhteisyyden muodoksi. Yhteisön määritelmä siis sisältää vuorovaikutusjärjestelmän vaatimuksen. (Lehtonen 1990, 24.) Lehtosen mukaan symbolinen yhteisyys, joka merkitsee ainoastaan tietoisuudessa syntyvää yhteenkuuluvuuden tunnetta, ei ole vielä yhteisöllisyyttä. Tässä mielessä näkemys on lähellä kommunitaristien ajattelua.

Vuorovaikutuksessa toiminnalliseksi kehittyvä yhteisöllisyys, kuten paikalliset asukas-yhteisöt, seurakunnat, yhdistykset tai muut kolmannen sektorin yhteisöt, ovat merkittäviä kansalaisyhteiskunnan toimijoita kansalaisten osallistumisen ja vaikuttamisen kannalta. Samalla tietoyhteiskunnan uusyhteisöllisyydessä on kiinnostavia mahdollisuuksia esimerkiksi hybrideille verkkotilaan laajeneville yhteisöille, yhteiskunnan äänettömille ja marginaalisille yhteisöille sekä vaikuttamaan pyrkiville yhteisöille, jotka saavat näkemyksensä julki ja voivat organisoida verkkoviestinnän avulla.

3.4 Yhteisyys yhteenkuuluvuuden tunteena

Vuorovaikutuksen kautta tulemme osaksi muita ja tunnemme yhteenkuuluvuutta muihin ihmisiin. Yhteenkuuluvuuden tunteen ja sosiaalisen etäisyyden aste vaihtelee, mutta yhteiskunnassa olemme aina riippuvaisia muista ihmisistä, heidän toiminnastaan ja vaikutuksista yhteisten asioiden hoitamiseen. Samoin olemme osallisia toisten ihmisten elämässä vuorovaikutuksen, toiminnan ja omien valintojemme seurausten kautta. Yhteenkuuluvuutta ei siis voi täysin välttää, ja laajimmillaan yhteenkuuluvuus merkitsee maailmankylän kokoista vuorovaikutuksen ketjua, joka yhdistää kaikki jonkinasteiseen toistensa vaikutuspiiriin.

Tietoyhteiskunnan maailmankylässä muodostuu vuorovaikutuksen ja valintojen vaikutusten aiheuttamaa tarkoituksellista ja tahatonta yhteisyyttä (esim. ilmastonmuutos). Yhteisöllisyys puolestaan ilmenee ihmisten kokemana yhteenkuuluvuuden tunteena ja sitoutumisena yhteisiin arvoihin tai asioihin. Yhteenkuuluvuuden tunne voi johtua yhteisestä historiasta, traditioista, säännöistä ja normeista tai se voi olla henkistä ja moraalista läheisyyttä. Myös yhteiset päämäärät tai kiinnostuksen kohteet voivat johtaa yhteenkuuluvuuden tunteeseen, joka sitoo ihmisiä. Yhteenkuuluvuuden tunteen sitoma yhteisöllisyys voi konkretisoitua yhteisinä toimintoina päämäärien saavuttamiseksi tai se voi jäädä symboliseksi yhteisöllisyydeksi, joka toteutuu esimerkiksi virtuaalisesti, mutta siinä ei ole toiminnallista ulottuvuutta (Kangaspunta 2006, 90).

Yhteenkuuluvuuden tunteen sitoma yhteisöllisyys voi merkitä jäsenilleen *osallisuutta yhteiseen viestintään, informaatioon, kulttuuriin, historiaan, arvoihin ja identiteettiin*. Yhteisön jäsen voi myös olla mukana yhteisten asioiden suunnittelussa ja päätöksenteossa. Yhteenkuuluvuuden mahdollistama osallisuus merkitsee jäsenilleen usein sekä yhteisön tarjoamaa *turvaa* että sen mahdollistamia *vaikuttamismahdollisuuksia* yhteisön sisällä ja sen ulkopuolella.

Osallisuus yhteisön viestinnässä ja informaation jaossa on yksilölle tärkeää. Niistä osattomaksi jäänyt kokee itsensä vieraantuneeksi ja ulkopuoliseksi yhteisistä asioista. Ilman tietoja sekä vuorovaikutuksen kykyjä ja välineitä ihmiset vieraantuvat myös poliittisesti, eli osallisuus

on tässä mielessä myös demokratian toteutumisen ehto (Schuler 1990, 116). Tässä yhteydessä puhutaan ”information haves ja have-nots” -jaottelusta eli ihmisistä ja ryhmistä, joilla on tai joilla ei ole riittävästi informaatiota, taitoja ja välineitä (esim. Wresch 1996). Henry Tam korostaa, että osallisuus tietoon, taitoihin ja päätöksentekoon pitäisi olla kaikkien eikä ainoastaan eliitin saama oikeus (Tam 1998, 19). Yhteisöt voivat tässä mielessä toimia yksilöitä osallistaen, eli jakamalla yhteistä tietoa ja osaamista ne ottavat yksilöt mukaan yhteiseen toimintaan ja hyvinvointiin. Yksilö pääsee osalliseksi yhteisestä sosiaalisesta pääomasta ja voi puolestaan kartuttaa tätä pääomaa vuorovaikutukseen ja yhteistoimintaan osallistumalla.

Yhteenkuuluvuus yhteisön kulttuuriin, historiaan ja arvoihin on merkittävää ihmisen identiteetin muodostamisessa sekä oman roolin hahmottamisessa suhteessa ympäristöön. Joidenkin tutkijoiden mukaan juuri tämä erottaa todelliset yhteisöt hetkellisistä uusiyhteisöllisyyden muodoista. Esimerkiksi Tam kirjoittaa kommunitarismien yhteisten arvojen ja yhteisvastuun periaatteesta. Vaikka eri kulttuureissa ja yhteisöissä on poikkeavia sääntöjä ja arvoja, on löydettävissä myös universaaleja arvoja, joiden tulisi yhdistää kaikkia yhteisöjä. Näitä arvoja ovat: 1) rakkauden arvo eli toisista välittäminen, myötätuntoisuus, ystävällisyys ja kiintymys; 2) viisauden arvo eli ymmärrys ja arvostelu; 3) oikeudenmukaisuuden arvo liittyen toisten ihmisten kunnioittavaan kohtelemiseen sekä 4) itsensä toteuttamisen arvo eli yksilön mahdollisuus kehittyä täyteen mittaansa ja nauttia saavutuksistaan. Nämä perusarvot mahdollistavat Tamin mukaan sekä yksilöiden osallisuuden ja toistensa tukemisen yhteisöissä että erilaisten yhteisöjen harmonisen vuorovaikutuksen. Ilman universaaleja perusarvoja yhteisöt joutuvat ristiriitaan ja vaikuttavat haitallisesti toinen toisiinsa globaalissa maailmanyhteisössä. (Tam 1998, 14–16.)

Yhteisyys yhteenkuuluvuuden tunteena mahdollistaa yhteisen hyvän, kuten luottamuksen ja toinen toisensa auttamisen karttumisen. Tällöin puhutaan sosiaalisen pääoman lisääntymisestä. Amerikkalaisen Robert Putnamin tarkoittamassa mielessä sosiaalisella pääomalla viitataan yhteisölliseen kehittymiseen, luottamukseen ja keskinäiseen vastuuseen, jotka ovat erityisesti paikallisten yhteisöjen ominaisuuksia (Putnam 2000). Putnamin huoli yhteisöllisen sosiaalisen pääoman

katoamisesta on lähellä amerikkalaisten kommunitaristien näkemyksiä yhteisöllisen moraalisen vastuun häviämisestä yhteiskunnassamme. Sen sijaan monet postmodernien yhteisöjen ja verkkoyhteisöjen tutkijat uskovat sosiaalisen pääoman karttuvan uusissakin yhteisöllisyyden muodoissa (esim. Fischer 2001; Quan-Haase & Wellman 2004; Rheingold 2000). Uusi viestintäteknologia täydentää ihmisten vuorovaikutusta, ja kytkee näin heidät sekä entisiin että uusiin yhteisöllisyyden muotoihin. Internetin vertaisverkostojen tyyppinen yhteisen tiedon tai muun yhteisen hyvän kokoaminen sekä jakaminen yhteisön jäsenten kesken voivat olla esimerkkejä virtuaalisesti kertyvästä sosiaalisesta pääomasta. Tosin tämän tyyppinen osallisuus ei useinkaan sisällä Putnamin tähdentämän luottamuksen ja vastuun elementtejä. Toisaalta voidaan löytää esimerkkejä verkkoyhteisöllisyydestä, kuten erilaiset sosiaaliset tukiverkostot, joissa rakentuu luottamuksellinen ilmapiiri ja toistensa tukeminen paremminkin kuin reaalia maailman yhteisöissä.

Kun perinteisissä yhteisöissä painottui jäsenten yhteenkuuluvuuden tunne yhteisestä historiasta, kulttuurista ja arvoista; tietoyhteiskunnan yhteisöissä yhteenkuuluvuus painottuu enemmänkin yhteisiin intresseihin, tietoihin ja taitoihin. Lisäksi yhteenkuuluvuus on nykyisin entistä hetkellisempää ja usein tilannekohtaista yhteen liittymistä. Kun yhteinen intressi lakkaa olemasta, myös yhteisö voi hajota. Voidaan pohtia riittääkö ihmiselle tilannekohtainen yhteenkuuluvuus vai tarvitseeko hän pysyvämpiä sidoksia yhteisöihin. Vaikuttaisi siltä, että tilannekohtaisten sidosten osallisuuden muodot lisääntyvät pysyvien sidosten kustannuksella. Yksilölle avautuu näin mahdollisuuksia osallistua omien halujensa ja mieltymystensä mukaiseen yhteistyöhön maailmanlaajuisesti, mutta samalla vahvojen ihmissuhteiden ja oman arvomaailman muodostaminen pirstaloituneiden sosiaalisten suhteiden kautta voi olla entistä hankalampaa. Myös osallisuuden ja yhteenkuuluvuuden tunteen saavuttaminen voi olla vaikeaa ilman pysyviä yhteisöllisyyden rakenteita.

Kalle Haatanen nostaa esiin uusyhteisöllisyyden uhkakuvan, saarekkeisen yhteiskunnan, jota leimaa dialogin ja kommunikaation mahdolltomuus yhteisen arvopohjan puuttuessa. Mikäli yhteisöt eivät ole ankkuroituneita yhteiseen historiaan, kulttuuriin, uskontoon tai johonkin muuhun arvopohjaan, ne saattavat riistäytyä äärirelativistisiksi liik-

keiksi ja erillisiksi saarekkeiksi. Kommunitaristien tapaan Haatanen kiinnittää huomiota kulttuurista ja yhteiskunnallista kiinteyttä ylläpitäviin tekijöihin, joiden merkitys on yksilölle yhtäaikaaisesti sekä rajoitettava että mahdollistava. ”Todellisuus on raskasta”, mutta merkityksellisyttä ja hyvää elämää voi syntyä vain tiettyjen rasittavien tekijöiden vallitessa. (Haatanen 2000, 75–90.)

Yhteisöllisyyden inklusiiviset ominaisuudet ovat yleensä kannatettavia, mutta eksklusiiviset piirteet pelottavia ja tuomittavia. Mukaan ottava yhteisöllisyys osallistaa, kehittää ja parantaa jäsentensä elämänlaatua, mutta voi samalla sulkea muut ulkopuolisiksi. Sisäryhmien ja ulkoryhmien, meidän ja muiden välille muodostuu joko yhteistyökykyisiä verkostoja tai ylitsepääsemättömiä muureja. Esimerkiksi vähemmistökansallisuuksien yhteisöt voidaan sulkea ulkopuolisiksi homogeenisuutta vaalivassa kulttuurissa (esim. Suomen romanit). Dialogi etnisten vähemmistöjen ja valtaväestön kesken voi olla niukkaa, mikä ilmenee muun muassa mediasisältöjä analysoitaessa. Etniset vähemmistöt ovat usein sivuosassa heitä itseään koskevissa jutuissa tai he pääsevät esiin yksilöimättömänä massana. Kun vähemmistöt pääsevät mediassa puhujiksi, ei useinkaan ole lainkaan muita puhujia eli vuorovaikutusta ei pääse syntymään. (Raittila 2002.) Myös hyvinvoivan eliitin yhteisöllisyys on usein muita ulos sulkevaa. Samalla maailmankylän yhteisöllillä on yhä merkittävämpi riippuvaisuus muista yhteisöistä, joten varsinaisia yhteenottoja on vältettävä ainakin diplomaattisella kanssakäymisellä.

Koska yksilöiden hyvinvoinnin on todettu lisääntyvän yhteisöllisen yhteistyön ja hyvinvoinnin ilmapiirissä,¹¹ monessa kehityshankkeessa pyritään edistämään ihmisten hyvinvointia nimenomaan yhteisöllisillä toiminnoilla. Osallisuushankkeet ovat usein tämän tyyppisiä mukaan ottavia ja osallistumaan kannustavia projekteja, joissa keskeisinä toimijoina ovat alueelliset yhteisöt. Ihmisryhmiä pyritään joskus myös yhteisöllistämään ulkopuolelta, jotta ne järjestäytyisivät yhteisöllisesti ja saavuttaisivat näin yhteisöllisen toiminnan etuja. Käsittelen yhteisöllisiä kehityshankkeita tarkemmin luvussa 4.

---

¹¹ Esim. tutkija Markku Hyypä väittää suomenruotsalaisten paremman terveyden johtuvan voimakkaasta yhteisöllisyydestä (Hyypä 2002).

3.5 Yhteisöt identiteetin rakentajina

Yhteisöön kuulumisen tunne liittyy vahvasti identiteetin muodostamiseen. Määrittelemme itsemme paljolti sen kautta mihin yhteisöön kuulumme ja miten olemme osallisia erilaisiin suhteisiin näissä yhteisöissä (Saastamoinen 2000). Tätä voidaan kutsua sosiaaliseksi tai kollektiiviseksi identiteetiksi. Esimodernissa yhteiskunnassa keskeistä oli asema sukuyhteisön jäsenenä, keskiajalla statusyhteisön ja säädyn jäsenenä, teollistumisen myötä identiteetti kiinnittyi omistussuhteisiin ja niistä johtuviin luokka-asemiin. 1960-luvulla taas identiteetin ja yhteisöllisyyden väliset suhteet saivat uusia ulottuvuuksia sosiaalisten liikkeiden (opiskelijaliike, rauhanliike, feministinen liike) johdosta. Tällöin käsitys suhteellisen pysyvistä ja ennalta määrätystä identiteetistä alkoi murtua, ja ihmiset saattoivat enemmän rakentaa identiteettiään omien tarpeidensa ja mieltymystensä pohjalta. Samalla monet marginaaliset ryhmät saattoivat päästä esille ja saada oikeutusta olemassaololleen. Identiteetin rakentaminen alkoi siis olla enemmän sosiaalisesti rakentuvaa kuin deterministisesti määrättyä. (Saastamoinen 2000; Lehtonen 1990.)

Modernissa yhteiskunnassa identiteetin määrittelyyn vaikuttivat keskeisesti sukupuoli, luokka ja etninen ryhmä. Näiden rinnalle ja tilalle postmodernissa maailmassa ovat tulleet enemmän valintoihin perustuvat ja elämäntapaan liittyvät identiteetinmäärittelyt. Perinteisten joko-tai -identiteettien tilalle ovat tulleet yhä useammin monenlaiset sekä-että -identiteetit. Mikko Saastamoinen kuvaa yhteisöllisiä identiteettejä luonteeltaan *ekspressiivisiksi* ja *performatiivisiksi* (Saastamoinen 2000, 6.) Yksilöiden identiteettiä voivat määrittää yhtäaikaaisesti esimerkiksi sukuyhteisö, naapurusto, kaupunki, työyhteisö, etninen yhteisö, harrastusyhteisö, uskontoon liittyvä yhteisö ja poliittiseen ideologiaan liittyvä yhteisö. Lisäksi yksilöt voivat kiinnittyä hetkellisiin identiteettiä muokkaaviin ja heijastaviin yhteisöihin (esim. protestiliikkeet ja kampanjat) sekä vaihdella osallisuuttaan melko vapaasti useimpien yhteisöjen jäsenyyden kohdalla.

Näin rakentuva postmoderni subjekti ei koostu yhdestä vaan monista identiteeteistä, jotka voivat olla hyvinkin hajanaisia ja vaikuttaa keskenään ristiriitaisilta. Kenneth J. Gergen onkin huolissaan nykyajan ristiriitaisten arvojen, näkemysten ja totuuksien aiheuttamasta häm-

mennyksestä minäkuvan rakentamisessa. Monien totuuksien yhteiskunnassa on vaikea uskoa ja luottaa mihinkään, mikä johtaa ihmisten lisääntyvään epäluuloisuuteen ja kyynisyyteen kaikkea kohtaan. Työyhteisön jäsenenä ihmisiltä odotetaan jatkuvaa joustamista, tehokkuutta ja sopeutumista vaihteleviin vaatimuksiin. Arvoiksi ja tavoitteiksi taas tarjotaan kuluttamista ja viihteen esittämiä roolimalleja. (Gergen 2000.) Kun tämä kaikki heijastuu minäkuvaan, siitäkin on vaarassa rakentua pirstaleinen, vaihteleva ja mihinkään syvällisempiin arvoihin kiinnittymätön.

Gergen näkee tietoyhteiskunnan johtavan yhteisöjen ja identiteetin kriisiin kolmella tavalla: ensinnäkin väestö mobilisoituu yhä enemmän työn ja harrastusten perässä, jolloin asuinalueet jäävät nukkumalähiöiksi; toiseksi sosiaaliset suhteet laajenevat, jolloin merkittävien sosiaalisten suhteiden määrä vähenee; ja kolmanneksi vahvat sosiaaliset siteet murenevat, jolloin aika ei riitä syvälliseen vuorovaikutukseen läheisten kanssa. Spontaanin osallistumisen tuottaman ilon sijaan ihmiset kokevat olevansa sosiaalisten suhteiden velvollisuuksien rasittamia. (Gergen 2000.) Gergenin lohduttoman näkemyksen sijaan voidaan kuitenkin esittää täysin vastakkaisia analyyseja.

Ensinnäkin viestintäteknologian ansiosta naapurusto on saavutettavissa myös mobiilisti ja asuinyhteisöön voi kiinnittyä joustavammin missä ja milloin itselle sopii. Toiseksi laajenevat sosiaaliset verkostot eivät välttämättä johda merkittävien ja syvien sosiaalisten siteiden häviämiseen, vaan enemmänkin sosiaalisten suhteiden monimuotoistumiseen ja monitasoistumiseen. Tällöin internet nähdään sosiaalisen vuorovaikutuksen ja osallistumisen täydentäjänä eikä korvaajana (Quan-Haase & Wellman 2004). Kolmanneksi viestintäteknologia mahdollistaa vuorovaikutuksen jatkumisen läheisten ihmisten välillä etäisyyksistä huolimatta. Näin kosketus omaan historiaan ja yhteisölliseen identiteettiin voi olla helpompi säilyttää vaihtelevissa olosuhteissa.

Ainoastaan virtuaalitilassa tapahtuva yhteisöllisyyden muodostus ja siihen liittyvät rooli-identiteetit ovat puolestaan täysin uudenlainen konteksti identiteetin rakentumiselle. Epävakaassa ja sitoutumisesta vapaassa verkossa on ikään kuin mahdollisuudet kaikkeen eikä velvoitteita mihinkään. Ihmiset voivat olla verkossa aktiivisia toimijoita ja keskustelijoita tai ainoastaan seurailijoita. Lisäksi konteksti mahdol-

listaa anonyymin osallistumisen ja *kuvitteelliset identiteetit*. Voidaan pohtia, miten ihmisen todellinen minäkuva rakentuu virtuaalisissa yhteisöissä keksittyjen identiteettien vuorovaikutuksessa. Tilanne voi vaikuttaa huolestuttavalta erityisesti silloin, jos ihmisen sosiaalinen kanssakäyminen tapahtuu ja suhteet kehittyvät ainoastaan virtuaalisesti eikä dialogiin osallistuvien todellisesta henkilöllisyydestä ole varmuutta.

Postmodernin identiteetin rakentumisessa myös joukkoviestinnällä on merkittävä osuus. Valtamedia tarjoaa erilaisia samastumisen, käyttäytymisen ja asennoitumisen malleja, joihin voimme vertailla omaa minäkuvaamme ja kehittää sitä. Nämä mallit voivat sekä avartaa että stereotypistää omaa identiteettiämme (Kangaspunta 2006, 112). Esi-merkiksi viihteellisen mediasisällön valtaosin tarjoama naiskuva voi kaventaa nuoren naisen minäkuva, jos hän ei samalla saa identiteettinsä rakennusaineiksi mitään muita malleja. Samoin valtamedian välittämä kuva vähemmistöryhmistä on usein stereotyypinen tai kapea-alainen.

Jos identiteetti sanellaan ulkoapäin, kuten valtamedian tarjoama kuva vähemmistöryhmistä, se jää yksipuoliseksi. Media jakaa ihmiset ”meihin” ja ”muihin”, jolloin näkökulma on yleensä vallassa olevien ”meidän”, johon ”muita” verrataan. Toiseuden rakentaminen on yksi median vallankäytön muoto (Kivikuru 2002). Ulkoapäin saneltu tai yksiäänisesti tuotettu identiteetti on kapea-alainen, koska se ei pääse rakentumaan dialogisesti. Yksipuolista kuluttaja- tai alamainen-identiteettiä voi pitää myös ulkoapäin tuotetuksi identiteetiksi, jos siihen ei sisälly vuorovaikutteista ulottuvuutta (vrt. luvut 2.1.1 ja 2.1.2).

Sosiaalisen konstruktionismin¹² mukaan ihmisen yksilöllisyys on sosiaalisten vuorovaikutusprosessien tuote. Identiteettiä tarkastellaan diskursiivisena konstruktiona eli sosiaalinen elämä määrittelee ihmistä. Näin identiteetit ovat sosiaalisesti tuotettavia ja muutettavia, eivät pysyviä. Länsimaisen tieteen identiteetikäsitystä kritisoinut Gergen haluaa siirtää painopistettä pois individualistisesta ”minä ensin”-kulttuurista kohti suhteita ja yhteisvastuullisuutta. (Gergen 2000;

---

¹² Tässä yhteydessä voitaisiin myös käyttää termiä konstruktionismi tai konstruktivismi. Sosiaalinen konstruktionismi kuitenkin painottaa yhteisön merkitystä identiteetin muodostuksessa toisin kuin perinteinen psykologinen ja kasvatustieteellinen konstruktivismi. (Gergen 1994; Parkkisenniemi 2000.)

Saastamoinen 2000.) Jos erilaisia arvomaailmoja edustavat yhteisöt johtavat pluralismiin ja ristiriitoihin, sosiaalinen konstruktionismi pyrkii ymmärtämään erilaisia näkemyksiä ja saattamaan ne yhteistoiminnalliseen dialogiin.

Sosiaalinen konstruktionismi ei etsi universaaleja arvoja, kuten kommunitaristit, vaan se hyväksyy maailman ja identiteettien moninaisuuden. Maailmaa ei pyritä ennustamaan ja kontrolloimaan, vaan kertomaan vaihtoehtoisia kertomuksia siitä miten asiat voisivat olla (Saastamoinen 2000). Näin konstruktionistinen näkökulma hyväksyy arjen ristiriitaisuuden ja identiteettien moninaisuuden sekä pyrkii vastaamaan ongelmiin vallankäytön avoimuuden, ihmisten mukaan ottamisen ja erilaisuuksien ymmärtämisen avulla. Näkökulmaa on sovellettu myös sosiaalityöhön ja yhteisöjen kehittämiseen, mistä tarkemmin seuraavassa luvussa.

3.6 Yhteenvedo

Olen edellä kuvannut yhteisöllisyyttä, joka on kokenut monia muodonmuutoksia sukuyhteisöistä ja statusyhteisöistä paikallisiin, ammatillisiin, intressiperustaisiin ja verkkoyhteisöihin. Yhteisöllisyys on aina herättänyt kiinnostusta ja positiivisia tunteita, vaikkei sitä ole oikeastaan koskaan saavutettukaan. Yhteisöllisyyttä on aina joko oletettu olevaksi menneisyydessä tai odotettu saavutettavaksi tulevaisuudessa. Sitä ei ole yksiselitteisesti myöskään kyetty määrittelemään, joten termiä on vapaasti käytetty kuvaamaan lähes mitä hyvänsä ihmisten yhteen liittymistä. Useimmiten tutkijat ovat kuitenkin määritelleet yhteisöllisyyteen kuuluviksi sosiaalisten suhteiden ja vuorovaikutuksen sekä yhteisten intressien elementit. Lisäksi yhteisöllisyyteen liitetään yleensä yhteenkuuluvuuden tunteen ja osallisuuden elementit.

Kun perinteisessä yhteisöllisyydessä yhdistäviä tekijöitä olivat historia, kulttuuri, arvot ja perinteet, niin tietoyhteiskunnan yhteisöjä yhdistävät enemmän intressit, tiedot ja taidot. Paikallinen yhteisöllisyys on muuttunut pysyvien sidosten kyläyhteisöstä vaihtuvien asukkaiden lähiöyhteisyydeksi, joissa asukkaille riittää useimmiten hyvän päivän tuttavuus ja yhteinen toiminta silloin kun itselle sopii. Uusi yhteisöllisyys on monimuotoista ja ihmiset voivat yhtäaikaisesti ja

eriateisesti kuulua niin paikallisiin, intressiperustaisiin kuin ammatillisiin yhteisöihin, joista monet toimivat myös verkossa.

Olen tarkastellut yhteisöllisyyttä ensinnä vuorovaikutuksessa syntyvänä yhteisyytenä (luku 3.3), mikä voi lisätä yhteisymmärrystä sekä toimimista yhteisten päämäärien hyväksi. Vuorovaikutus määrittää muun muassa yksilön ja yhteisön paikan yhteiskunnassa. Yhteisön sisäisen vuorovaikutuksen lisäksi yhteisöjen keskinäinen dialogi on tärkeää, jotta ne eivät sulkeudu erillisiksi saarekkeiksi. Toiseksi käsittelin yhteisöllisyyttä yhteenkuuluvuuden tunteena (luku 3.4), joka mahdollistaa yhteisen hyvän, kuten toisten auttamisen ja luottamuksen karttumisen. Yhteisöllisyys yhteenkuuluvuuden tunteena voi olla myös symbolista yhteisyyttä, jonka yhdistävinä sisältöinä ovat esimerkiksi kulttuuri, maailmankatsomus, poliittinen asenne tai ideologia. Mukaan ottava yhteisöllisyys osallistaa ja parantaa jäsentensä elämänlaatua, mutta voi samalla sulkea muut ulkopuolisiksi. Kommunitaristit ehdottavat fragmentoitumisen välttämiseksi universaaleja kaikkia yhteisöjä yhdistäviä arvoja. Sosiaalisen konstruktionismin edustajat puolestaan hyväksyvät yhteisöjen erilaisuuden ja ehdottavat avointa dialogia. Lopuksi tarkastelin yhteisöllisyyttä identiteetin muodostamisen kannalta (luku 3.5), mikä vaikuttaa ihmisen itsensä merkitykselliseksi kokemiseen. Ihmisen sosiaalinen identiteetti määrittyy paljolti juuri suhteessa yhteisöihin kuulumiseen ja siihen miten hän niissä osallistuu. Tietoyhteiskunnan yhteisöllisyysmuotojen ja virtuaaliverkoston kontekstissa sosiaalinen identiteetti on rakennettava täysin toisin pelisäännöin kuin aiemmin.

Yhteisöllisyys kytkeytyy tässä työssä sen osallistumista, vuorovaikutusta ja merkittävänä kansalaisena toimimista edesauttavaan merkitykseen. Yhteisöllisen toiminnan avulla voidaan kehittää tämän tyyppisiä osallistavia tekijöitä, jotka edistävät yksilön ja koko yhteisön menestymistä tietoyhteiskunnan jäseninä. Yhteisöjen kehittäminen voi merkitä esimerkiksi yhteisöllistä opiskelua, alueellista yhteistoimintaa, turvallisuuden lisäämistä tai työllistymismahdollisuuksien parantamista. Seuraavassa luvussa tarkastelen yhteisöjen kehittämistä yhteisölähtöisenä toimintana. Yhteisölähtöinen kehittäminen tapahtuu yhteisön jäsenten ehdoilla ja sitä voidaan toteuttaa esimerkiksi kaupunkisuunnittelussa tai alueellisessa hankkeessa. Nimitän yhteisöjen osallisuutta

tukevaa kehittämistä *voimistamiseksi*. Voimistaminen mahdollistaa kehittymistä sekä omassa elämänhallinnassa että yhteisiin asioihin vaikuttamisessa.

4

YHTEISÖJEN OSALLISUUTTA TUKEVA VOIMISTAMINEN

Kuten edellä olen esittänyt, osallistuvan demokratian toteutumiseksi kansalaisten tulisi asemoitua subjekteiksi, jotka voivat toimia yhteisöllisesti sekä itsenäisesti. Subjekteina toimiminen vaatii power with -tyyppistä valtaa sekä taitoja erotuksena power over -tyyppiselle valtalalle (Sirianni 2001, 23). Tämä valta on interaktiivista, horisontaalista ja moniäänistä. Osallistuvan demokratian kansalaisilla on omia henkilökohtaisia intressejään laajempi näkemys horisontti yhteiskuntaan ja he näkevät oman roolinsa myös muutosten tekijöinä. He kykenevät kriittiseen ja avoimeen dialogiin vallanpitäjien kanssa.

Koska tietoyhteiskunnan kansalainen on paljolti vastaanottavassa objektin roolissa (vrt. luku 2.1), ja monet yhteisöt ovat eriarvoisessa asemassa (vrt. luku 3), tarvitaan keinoja osallisuuden lisäämiseksi. Tarkasteltaessa ihmisten ja yhteisöjen marginalisoitumista erilaisissa olosuhteissa on havaittu, että yhteistä osattomuuden kokemukselle on *sananvallattomuus ja kykenemättömyys*. Eriarvoisuutta kokevat ihmiset eivät kykene järjestämään itselleen parempia edellytyksiä liittyen esimerkiksi kaupankäyntiin, talouteen, hallintoon tai yhteisiin asioihin vaikuttamiseen. (World Bank 2002.) Eriarvoisuus ja osattomuus voivat koskea niin ihmisiä köyhillä alueilla kuin eri tavoin marginaalisiksi jääviä ihmisiä hyvinvointiyhteiskunnissa. Kykyjen ja voimavarojen

puute johtaa muista riippuvaisuuteen, jolloin eriarvoisuus ja osattomuus syvenevät.

Tässä luvussa ehdotan ns. *voimistumisen* (empowerment) prosessia keinoksi vahvistaa yksilöitä ja yhteisöjä huomaamaan omat toimintakykynsä ja kehittää mahdollisuuksiaan osallistua ja toimia kriittisinä sekä aktiivisina tietoyhteiskunnan subjekteina. Voimistuminen tapahtuu a) suhteessa oman elämän hallintaan ja b) suhteessa yhteisiin asioihin vaikuttamiseen.

Empowerment -käsite on tunnettu kasvatustieteissä, sosiologiassa, psykologiassa ja taloustieteissä. Voimistumiseen liittyvää teoriaa on hyödynnetty esimerkiksi organisaatioiden, asiantuntijayhteisöjen ja oppimisympäristöjen kehittämisessä ja arvioinnissa (esim. Järvinen 2007; Oesch 2007), mutta vähemmän alueellisten yhteisöjen tutkimus- ja kehitystyössä. Käsite on hankalasti suomennettava, ja se on käännetty muun muassa voimaantumiseksi, vahvistamiseksi, valtautumiseksi ja väkevytykseksi. Empowerment-termi ei sisällä eroa asioihin kykenevyyden (power in) ja asioiden hallinnan (power over) välillä, joten suomennokset ovat jakautuneet näihin kahteen suuntaan (Antikainen 1996). Myös vallan integraatio (power with) sisältyy empowerment-termiin, joten käsite on melko laaja yhdellä suomennoksella korvattavaksi.

Olen valinnut empowerment-prosessia tässä parhaiten kuvailevaksi suomennokseksi voimistumisen, joka merkitsee melko laaja-alaista *empowerment-as-enablement* -tyyppistä mahdollistavaa kehitystä. Tämä mahdollistava voimistuminen sisältää sekä yksilöllistä kasvua ja kompetenssin lisääntymistä että osallistumiseen liittyvää toimintakykyisemmäksi kansalaiseksi kehittymistä. Voimistuminen ei tässä ensisijaisesti merkitse valtamuutosta suhteessa auktoriteetteihin (empowerment-by-authorization), koska monesti valta sinänsä ei ole tavoiteltava päämäärä, vaan ennemminkin mahdollisuutta parempaan tiedonhankintaan, terveyteen, taitoihin, koulutukseen tai osallistumiseen yhteisistä asioista päätettäessä. (Zimmerman 1995, 593; Siitonen & Robinson 1998). Voimistuminen mahdollistaa niin henkilökohtaiseen kuin yhteisölliseen ja yhteiskunnalliseen hyvinvointiin liittyvää kasvamista.

Voimistumisen prosessissa yksilön tai yhteisön voimavarat ja kykenevyys lisääntyvät, jolloin he voivat paremmin ilmaista itseään, vai-

kuttaa ja toimia osallisina elämäänsä vaikuttavissa asioissa. Voimistuminen voidaan määritellä myös yksilön tai yhteisön lisääntyväksi kykenevyydeksi tehdä valintoja sekä aikaansaada näistä valinnoista toivottuja tuloksia (Alsop & Heinsohn 2005). Voimistumisella viitataan sekä prosessiin että sen lopputuloksiin, jotka kumpikin ovat olennaisia voimistumisesta analysoitaessa. Voimistumisprosessin tukena voidaan käyttää *voimistavia* toimenpiteitä ja projekteja, kuten yhteisöllisiä koulutus- tai teknologiahankeita.

Seuraavissa alaluvuissa kuvailen voimistumisen prosessia yksilöiden ja yhteisöjen kannalta: Mitä mahdollisuuksia prosessiin sisältyy, miten voimistumista voidaan edistää, ja miten se voi edesauttaa osallisena tietoyhteiskunnan jäsenenä toimimista? Käytän apunani voimistumisesta tehtyä tutkimusta erityisesti kasvatustieteiden, psykologian ja sosiologian aloilla. Vaikka voimistuminen ja osallistavat hankkeet kiinnostavat yhä enemmän tutkijoita, voimistumisen prosessin analysoimiseen ja sen vaikutusten arvioimiseen tarvittavien indikaattoreiden kehittäminen on vasta alullaan (esim. Alsop & Heinsohn 2005; Järvinen 2007).

4.1 Voimistuminen on mahdollistamista

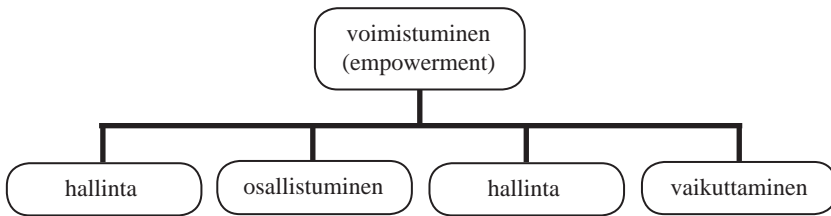
Tutkimukseni keskiössä on kansalaisten osallistuminen ja kykeneviksi tuleminen tietoyhteiskunnan kansalaisina; miten se tapahtuu ja miten sitä voidaan tukea. Nimitän tätä mahdollistavaa tapahtumasarjaa empowerment-prosessiksi, jonka tässä siis suomennan voimistumiseksi.

Jaan aluksi voimistumisen mahdollisuudet karkeasti luokitellen neljään ulottuvuuteen, jotka olen johtanut yhteisöjen voimistamishankkeiden tavoitekuvauksista¹³: *kykenevyyteen, osallistumiseen, hallintaan ja vaikuttamiseen* (kuvio 4). Kykenevyys merkitsee tietoja, taitoja ja osaamista; osallistuminen sisältää toiminnallisia mukana olemisen tapoja; hallinta kuvaa elämänhallintaa ja mahdollisuuksia suhteessa

---

¹³ Köyhiä yhteisöjä voimistamaan pyrkivissä hankkeissa päämääräksi usein nimitään: tiedon saaminen, toiminnallinen kykenevyys, osallisuus ja osallistuminen sekä poliittinen ja hallinnollinen oikeudenmukaisuus (Narayan-Parker 2002).

valtaan; ja vaikuttaminen puolestaan merkitsee kansalaisen mahdollisuuksia edistää tärkeiksi kokemiaan asioita.

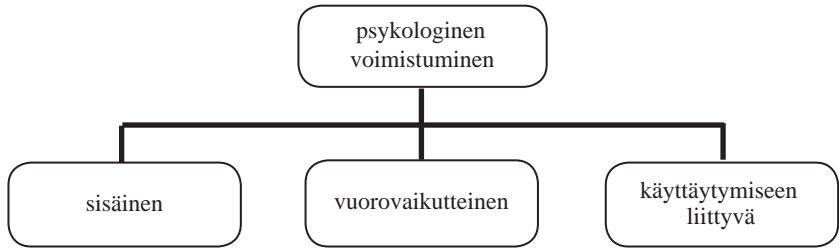

KUVIO 4: Voimistumisen neljä ulottuvuutta.

Nämä ovat mahdollistavia elementtejä, eli kehittyminen kykenevyyden, hallinnan, osallistumisen ja vaikuttamisen osa-alueilla lisää ihmisen mahdollisuuksia niin henkilökohtaisessa kuin yhteiskunnallisessa toiminnassa. Käytän elementtejä myöhemmin tarkastellessani verkoviestintähankkeiden voimistavia vaikutuksia. Jaottelu on kuitenkin vielä yleisluonteinen, joten syvennän näkökulmaa psykologisella voimistumisen määritelmällä.

Voimistumisen teoriaa kehittänyt Marc Zimmerman luonnehtii ihmisen psykologista voimistumista lisääntyväksi kontrollin tunteeksi ja kriittiseksi tietoisuudeksi ympäristöstään sekä aktiiviseksi sitoutumiseksi siihen (Zimmerman 1995, 592). Tämä kuvaa hyvin sitä sisäistä muutosta, jota yhteiskunnassa toimiminen kansalaisilta edellyttää. Zimmermanin kuvaama yksilön voimistuminen koostuu kolmenlaisesta komponentista: sisäinen (intrapersonal), vuorovaikutteinen (interactional) ja käyttäytymiseen liittyvä (behavioral) (kuvio 5). Sisäinen voimistuminen antaa uskoa siihen, että kykenee toimimaan ja vaikuttamaan tietyssä kontekstissa. Ihminen esimerkiksi käsittää tiettyjen taitojen tärkeyden ja osaa hankkia näitä valmiuksia. Vuorovaikutteinen komponentti merkitsee ymmärrystä siitä miten kontekstissa olevat järjestelmät toimivat, miten asiat ja ihmiset vaikuttavat toinen toisiinsa, ja mitä vaaditaan päämäärien saavuttamiseksi. Käyttäytymisen komponentti liittyy sitoutumisen ja yhteisöllisen osallistumisen kautta tapahtuvaan toimintaan ja vaikuttamiseen. (Zimmerman 1995, 588).

KUVIO 5: Yksilön psykologisen voimistumisen kolme komponenttia (Zimmerman 1995).

Zimmerman tähdentää, että psykologinen voimistuminen on enemmän kuin vain ihmisen sisäinen konstruktio ja vaatii myös vuorovaikutteisen ja behavioristisen komponentin tarkastelua. Koska kyseessä ovat avoimet konstruktio, joissa ihmisten elämäntilanteet ja olosuhteet vaihtelevat, on huomioitava näiden olosuhteiden sekä kulttuurin vaikutus voimistumista arvioitaessa. Erityisesti vuorovaikutteinen ja käyttäytymiseen liittyvä komponentti toteutuu eri konteksteissa eri tavoin. Tämä on huomioitava esimerkiksi työskenneltäessä eri kulttuuriympäristöissä. Zimmerman ottaa esiin myös komponenttien toisiinsa vaikuttamisen, mutta ei pohdi sitä sen pidemmälle omassa tutkimuksessaan.

Juha Siitonen on käsitellyt laajasti sisäistä voimantunnetta luokanopettajiksi opiskelevien ammatillista kasvua tutkivassa väitöskirjassaan ja kuvaa sitä ”omia voimavaroja ja vastuullista luovuutta vapauttavaksi tunteeksi”. Sisäisen voimantunteen saavuttanut haluaa yrittää parhaansa, on positiivisesti latautunut ja ottaa vastuuta myös muiden yhteisön jäsenten hyvinvoinnista. (Siitonen 1999, 61.) Siitosen mukaan sisäinen voimantunne on yhteydessä seitsemään kategoriaan: vapaus, vastuu, arvostus, luottamus, konteksti, ilmapiiri ja myönteisyys. Ne ovat toisiinsa kytkeytyneitä ja ratkaisevat puutteet yhdessäkin kategoriassa voivat estää sisäisen voimantunteen rakentumista. Vaikka Siitonen liittyy kategoriat sisäisen voimantunteen syntymiseen, ne nähdäkseni kuuluvat leimallisesti myös ryhmässä toimimiseen eli vuorovaikutteiseen voimistumisen alueeseen. Lisäisin sisäiseen voimistumiseen myös henkilökohtaiseen kasvuun liittyviä alueita kuten päämäärätietoisuus, tasapainoisuus, itsearvostus, erilaisten taitojen hallitseminen, luovuus, rohkeus ja toiveikkuus.

Psykologiset voimistumisen komponentit kuvaavat yksilön sisäiseen, vuorovaikutteiseen ja käyttäytymiseen liittyvää mahdollistavaa kehitystä. Aluksi esittämäni yleisluokitus kykenevyyden, hallinnan, osallistumisen ja vaikuttamisen alueisiin puolestaan kuvaa yksilön tai yhteisön sosiaalis-yhteiskunnalliseen toimintaan mahdollistavaa kehitystä.

Voimistuminen voidaan luokitella myös reaktiiviseen ja proaktiiviseen, joista edellinen viittaa esimerkiksi yhteisön mahdollisuuksiin reagoida uhkaavaan vaaraan ja jälkimmäinen kykyyn ponnistella kohti valittuja tavoitteita. Tutkittaessa yhteisöjen reaktiivista voimistumista esimerkiksi suhteessa ympäristön muuttuviin tilanteisiin tutkijat ovat löytäneet neljä voimistumisen ulottuvuutta, jotka ovat tarpeellisia yhteisön kehittymisen kannalta. 1) Muodollinen voimistuminen, joka merkitsee virallisia vaikuttamisen tapoja vaikuttaa päätöksentekoon. 2) Sisäinen voimistuminen, joka viittaa (kuten Zimmermankin on esittänyt) tunteeseen omista kyvyistä ja tilanteiden hallinnasta. 3) Instrumentaalinen voimistuminen, joka merkitsee sitä kapasiteettia, jota osallistuminen päätöksentekoprosesseihin edellyttää (kuten tieto, materiaaliset resurssit, kyvyt, lailliset oikeudet). 4) Substantiivinen voimistuminen, joka viittaa todelliseen voimistumisen mahdollisuuteen eli siihen miten kansalaiset voivat löytää ratkaisuja, jotka otetaan huomioon päätöksenteossa. (Rich ym. 1995, 667.) Nämä neljä ulottuvuutta vaikuttavat yhdessä yhteisölliseen voimistumiseen ja sen mahdollisuuksiin vastata tehokkaasti kollektiivisesti vaikuttaviin asioihin. Tietoyhteiskunnan kontekstissa voisi esimerkiksi olla hyödyllistä arvioida mahdollisuuksia ja puutteita näillä alueilla.

Mahdollistava psykologinen ja toiminnallinen voimistaminen voisivat tarjota keinoja pohdittaessa yhteiskunnan ylhäältä alas suuntautuvan vallankäytön puutteita ja kansalaisten vähäistä osallistumisaktiivisuutta. Voimistaminen voisi siis toimia välineenä edistää tietoyhteiskunnan kansalaisten osallistuvaa roolia. Voimistuminen toimii parhaimmillaan hyvinvointia lisäävänä kierteenä, joka vahvistaa itse itseään kierros kierrokselta ja auttaa suhtautumaan toiveikkaasti tulevaisuuteen. Seuraavassa tarkastelenkin voimistumisen luonnetta jatkuvana oppimisen ja vuorovaikutuksen prosessina.

4.2 Voimistuminen on oppimisen ja vuorovaikutuksen prosessi

Keskeisimpiä voimistumista kuvaavia ominaisuuksia ovat voimistumisen *prosessiluonne* ja *kontekstiriippuvuus*. Voimistumisen prosessi käynnistyy ihmisen tai yhteisön eräänlaisena tietoisuuden heräämisenä omasta ympäristöstään ja mahdollisuuksistaan. Tapahtumasarjan näyttämönä on ihmisen oma elämämaailma ja konteksti, josta sitä ei voida irrottaa ja toistaa sellaisenaan toisessa kontekstissa. Konteksti sisältää ihmisen sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristön sekä senhetkisen elämäntilanteen tavoitteineen. Voimistumisen prosessin osatekijöinä ovat siis ihminen eli toimija kykyineen sekä ympäristö eli konteksti mahdollistavine rakenteineen (Alsop & Heinsohn 2005). Konteksti olosuhteineen voi vaikuttaa voimistumista helpottavasti tai jarruttavasti.

Voimistumista tutkittaessa voi olla hyödyllistä erottaa prosessi sen lopputuloksista (Zimmerman 1995, 583). Prosessissa ihminen kasvaa kriittisesti tiedostavammaksi sekä oppii kehittymään ja toimimaan tarkoituksenmukaisesti. Tätä tapahtumasarjaa voisi kuvata keskiöstä ulospäin kasvavalla spiraalilla, jossa erilaiset osaprosessit (taitojen oppiminen, kompetenssin kasvu, itsenäinen elämänhallinta) vaikuttavat toinen toisiinsa ja sysäävät liikkeelle uusia muutoksia. Tämän spiraalin uudet pyörähdykset vain lisäävät voimistumisprosessin vahvuutta. Samoin voisi kuvitella veteen heitettyä kiveä pintaan muodostuvine renkaineen, jotka kasvavat jatkuvasti ulospäin laajeneviksi alueiksi tapahtuman seurauksena.

Myös Zimmerman kuvaa voimistumista prosessiksi, jossa ihmiset oppivat hallitsemaan elämäänsä, osallistumaan demokraattisesti yhteisössään ja ymmärtämään kriittisesti ympäristöään (Zimmerman 1995, 570). Lopputuloksina on hänen mukaansa seurauksia, kuten yksilöllisiä taitoja tai yhteisön resurssien parempaa saavutettavuutta, joita voidaan tutkia voimistumisen prosessin onnistumista arvioitaessa. Nähdäkseni voimistumisessa olennaisinta on kuitenkin itse prosessi, jonka aikana tapahtuu kuvailtavissa olevaa laadullista kehitystä enemmän kuin määrällisesti mitattavia muutoksia. Tällainen kuvailtava muutos voi olla esimerkiksi yksilön parempi kykenevyys kehittää omaa elinympäristöään.

Siitonen mainitsee voimistumis- ja motivaatioprosessien tutkimuksissa usein käytetyn kolmijaon 1) päämäärien asettaminen, 2) päämääriin suuntautuminen ja 3) toiminnan seurauksena saavutettu tila (Siitonen 1999, 97). Vaikka Siitonen täsmentää kolmijaon osioiden olevan ennakoimattomalla tavalla yhteydessä toisiinsa, pidän luokittelua melko mekanistisena. Näinhän luonnollisesti usein toimitaan esimerkiksi yhteisöllisissä kehityshankkeissa, joissa marginaalisia ryhmiä pyritään voimistamaan kolmijakomallin periaatteella. Kriittisin kohta on ”toiminnan seurauksena saavutettu tila”, joka pitäisi saada kestäväksi ja jatkuvaksi tilaksi.

Voimistumiskierre vaatii sen liikkeessä pitämistä, mikä merkitsee valmiutta muutoksiin, niihin reagoimista ja muutokseen osallistumista. Jos yksilö tai yhteisö voimistuu ja vahvistuu kerran esimerkiksi yhteisöllisen kehitysprojektin tukemana, tilanne antaa valmiuksia kehittymiseen jatkossakin, mutta on myös mahdollista, että kerran voimistunut myöhemmin taantuu prosessin pysähtyessä. Olennaista on siis prosessin jatkuvuus.

Voimistumisen osaprosesseja on luokiteltu kategorioiksi, mutta nämä pätevät vain kohteena olevassa kontekstissa, kuten opettajiin liittyvässä tutkimuksessa (esim. Siitonen 1999, 117).¹⁴ Omassa tutkimuksessani kategoriat taas tulevat liittymään yhteisöjen digitaaliseen voimistumiseen, joten ne on luotava uudelleen siihen tarkoitukseen ja ympäristöön soveltuviksi.

Vaikka tutkijat käsittelevät voimistumista nimenomaan yksilöstä itsestään lähtevänä prosessina, voimistumisen käsitteen vuorovaikutteinen (interactional) komponentti vaikuttaa vahvasti kietoutuvan koko voimistumisen tapahtuman määrittelyyn. Tutkimuskirjallisuudessa kuvataan yleensä voimistumisen seurauksena vain yksilöllisiä muutoksia, vaikka kaikki tapahtuu sosiaalisissa tilanteissa kuten yhteisöissä, koululuokissa tai työorganisaatioissa. Yksilön kasvu on sidoksissa yhteisöön ja ympäristöön. Sosiaalinen ympäristö tukee voimistumista tai on sille haasteena.

Yhteisö on hyvin merkittävässä roolissa voimistumisen tapahtumassa. Voimistunut yhteisö ei merkitse vain joukkoa voimistuneita

---

¹⁴ Siitonen luokittelee osaprosessit päämääriin, kykyuskomuksiin, kontekstiuskomuksiin ja emootioihin liittyviksi osaprosesseiksi.

ta yksilöitä, vaan yksilö voimistuu yhteisön tuella ja voi puolestaan edesauttaa koko yhteisön voimistumista. Vaikka voimistuminen on yksilöstä lähtevä prosessi eikä siihen voida ulkopuolelta pakottaa, sitä voidaan tukea esimerkiksi yhteisön taholta. Jos yhteisö on kannustava ja voimistumista tukeva, yksilö sitoutuu helpommin tähän yhteisöön. Voimistuminen siis korreloi yhteisöön sitoutumisen kanssa, mikä taas parantaa koko yhteisön hyvinvointia. Monesti ihmiset voimistuvat ja auttavat toisiaan voimistumaan huomaamatta miten se tapahtuu tai edes että se tapahtuu (Siitonen & Robinson 1998).

Koska tietoyhteiskunnan yhteisö on usein perinteistä helpommin vaihdettavissa, yksilö voi lähteä toiseen yhteisöön, jos nykyinen ei tarjoa riittävää kannustusta ja hyvinvointia. Heikentävässä (disempowering) yhteisössä ja kontekstissa on yksilöiden kannalta kaksi vaihtoehtoa kehittymiselle: A) Yksilöt (joilla on riittävä tietoisuus tilanteesta) vaihtavat voimistavampaan ympäristöön ja yhteisöön. Tällöin yksilöt voimistuvat, mutta yhteisö vuotaa ulos vähäisimmätkin voimavaransa. B) Luodaan kannustava ympäristö nykyisessä yhteisössä, jolloin koko yhteisöllä on paremmat edellytykset voimistumiselle. Tässä tutkimuksessa käsittelemme erityisesti jälkimmäistä vaihtoehtoa.

Voimistumisprosessin tulisi päättyä yhteisön kykenevyyteen itsenäiseen toimintaan omassa ympäristössään ja olosuhteisiin vaikuttamisessa. Tämä pätee niin yksilön kuin yhteisön voimistumisessa. Erityisillä ”voimistavilla” projekteilla voidaan hyvinkin kannustaa voimistumiseen, mutta niiden päämääränä tulisi olla ihmisten oppiminen voimistumaan edelleen omin avuin. Hankkeiden riskinä on uusien riippuvuussuhteiden luominen projektiin, ulkopuolisiin auttajin tai ulkoa tuotuun teknologiaan (esim. Servaes 1999, 116). Siksi voimistumisen konsepti tulisi luoda yhdessä ihmisten kanssa heidän kontekstissaan.

Yhteisöjen ja yksilöiden voimistuminen on oppimisprosessi, johon kuuluu vuorovaikutteinen tietojen ja taitojen jakaminen. Seuraavassa tarkastelen sitä, miten voimistumisprosessiin voi vaikuttaa ja miten kannustaa yhteisöjä sekä yksilöitä saavuttamaan itsenäisen voimantunteen, jolloin myös horisontaalinen viestintä ja osallistuminen tietoyhteiskunnassa lisääntyisivät.

4.3 Yhteisöjen kehittäminen ja voimistava pedagogiikka

Viestinnän säännöt ovat avaintekijä voimistamisessa tai sen estämisessä (Shor 1992, 14). Ira Shor viittaa tässä opiskelutilanteeseen, jossa olisi päästävä opettajakeskeisestä puheesta dialogiin subjektien välillä. Viestintävirtojen monisuuntaistaminen ja heikkojen viestien vahvistaminen ovat ratkaisevia myös marginaalisten yhteisöjen ja yksilöiden voimistamisessa.

Toinen voimistamisen avaintekijä on *yhteisölähtöisyys* (community driven), ei ainoastaan osallistuva kehittäminen (community participation). Yhteisölähtöisyys merkitsee sosiokulttuurisen kontekstin kunnioittamista, yhteisön tarpeiden, vahvuuksien ja heikkouksien kartoittamista sekä yhteisön jäsenten osallistumista voimistumisprosessin joka vaiheeseen suunnittelusta toteuttamiseen ja arvioimiseen. Yhteisölähtöinen voimistaminen ei tarjoa valmiita ratkaisumalleja ulkoapäin, vaan edistää jo yhteisön hyviksi koettuja toimintatapoja ja kehittää uusia yhdessä yhteisön jäsenten kanssa hyödyntäen heidän omia kokemuksiaan ja asiantuntemustaan. (esim. Foster-Fishman ym. 1998; Freire 2001.) Näin pyritään välttämään myös liika riippuvaisuuden syntyminen ulkopuolisen kehittäjän ja yhteisön välille.

Yhteisölähtöisesti toteutettua kehittämisprojektia tai ohjelmaa, jolla pyritään yhteisön parempaan hyvinvointiin, terveyteen, turvallisuuteen, työllistämiseen tai muuhun yhteisön kehittämiseen, voi hyvin nimittää voimistamisprojektiksi, joka käynnistetään ulkopuolisin avuin. Tässä tutkimuksessa käsittelemäni tietoyhteiskunnan aktiivinen kansalaisuus ja osallisuuden kannustaminen voivat samoin olla voimistamisen keskiössä. Prosessissa tapahtuvat muutokset yleensä myös edistävät muita positiivisia muutoksia, jolloin esimerkiksi taitojen lisääntyessä myös työllisyysnäköymät paranevat tai turvallisemmaksi koetussa ympäristössä on helpompi osallistua.

Hyvänä apuna yhteisölähtöiseen voimistamiseen on oppimisteorioista lähtöisin oleva (sosiaalisen) *konstruktionismin näkökulma*. Sosiaalinen konstruktionismi edustaa käsitystä todellisuuden rakentumisesta paljolti sosiaalisten ja kielellisten konstruktioiden kautta. Tieto on historiallisesti ja kontekstuaalisesti muotoutunutta tietystä ajassa ja paikassa, joten ihmisten kokema todellisuus myös vaihtelee ajassa ja paikassa. Niinpä konstruktionisti ei kanna huolta objektiivisuudes-

ta tai yleistettävyyksistä, vaan pitää tärkeämpänä autenttisuutta ja luotettavuutta. (Foster-Fishman ym.1998.) Sosiaalisesta konstruktionismista on olemassa eri suuntauksia¹⁵ ja itse käsitekin vaihtelee: jotkut puhuvat konstruktionismista ja toiset konstruktivismista (Roos 2001). Kognitiivis-konstruktivistisessa opetuksessa suositetaan oppijakeskeisiä menetelmiä ja yksilön kiinnostuksen kohteita. Sosiaalisessa konstruktionismissa sen sijaan korostetaan yhteisöllistä ja kulttuurista näkökulmaa oppimisprosesseissa.

Sosiaalisen konstruktionismin historiallisena kehiksenä ovat erilaiset käsitykset tiedon syntymisestä sekä parhaista opetusmenetelmistä. Tiivistäen taustalla on muun muassa kritiikki objektiivista tiedon muodostamista ja autoritaarisia opetusmenetelmiä kohtaan. Näkemys kritisoi aikanaan myös fenomenologista ajatusta tiedon muodostamisesta sisäsyntyisenä yksilön ominaisuutena. (Berger 1994/1966; Parkkiseniemi 2000). Näkökulma korostaa sen sijaan aktiivista tiedon prosessoimista ja tiedon tuottamista yhteisöllisesti.

Voimistumista kannustavassa toiminnassa sosiaalisen konstruktionismin näkökulma merkitsee yhteisön mukana oloa tilanteiden ja muutosten rakentajina, ei vääjäämättömiin olosuhteisiin sopeutujina. Ulkopuolisen toimijan kannalta näkökulma merkitsee myös yhteisön todellisuuden kunnioittamista¹⁶ ja historiallis-kulttuurisen kontekstin huomioimista.

Tämän tyyppistä näkemystä edustaa myös *sosiokulttuurinen konstruktionismi*, konstruktionismin yksi suuntaus, joka ottaa huomioon erityisesti sosiaalisen ja kulttuurisen yhteyden tiedon konstruomisessa. Näkökulma tähdentää, että yksilön ja yhteisön kehittymiseen vaikuttavat oleellisesti sekä sosiaalinen ympäristö toimintoiheen että yksilöiden ja yhteisön kulttuuri. Tämä on erityisen merkittävää toimittaessa

---

¹⁵ (Sosiaalinen) konstruktionismi äärimmillään edustaa näkemystä, jonka mukaan todellisuus on sosiaalisesti ja kielen kautta konstruoitu. Näin kaksi ihmistä konstruoii maailmaa väistämättä eri tavoin. Lievempänä näkemys pitää myös ihmisistä riippumattomia asioita mahdollisina. Konstruktionismista on useita eri versioita, ja sitä on sovellettu sekä teoriana että metodina. Teorian perusteoksiin kuuluu Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin *The Social Construction of Reality* (1966).

¹⁶ Tämä ei merkitse esimerkiksi väkivallan tai ihmisoikeusrikkomusten hyväksyntää, jos sellainen kuuluu yhteisön perinteisiin.

monikulttuurisissa tai projektin käynnistäjille vieraisissa yhteisöissä (Foster-Fishman ym.1998; Roos 2001).

Taloustieteistä lähtöisin oleva innovaatioiden ja kehityksen diffuusio-malli, jolla on pyritty esittämään innovaatioiden leviäminen ja käyttöönotto uusissa ympäristöissä, on hieman kapea-alainen edistämään voimistumisen prosessia, koska se ei huomioi sosiaalista ja kulttuurista kontekstia (kts. Rogers 1995). Diffuusio-malli edustaa vertikaalista ylhäältä alas -prosessia, jonka vaarana ovat länsimaisen kulttuurin ja teknologian ylivalta ja siitä johtuva riippuvaisuussuhteiden ylläpitäminen. Kulttuurin ja viestinnän alueilla diffuusio voi vähitellen parantaa ns. kulttuurista demokratisaatiota, joka merkitsee kansan pääsyä kulttuurin kuluttajiksi. Se ei kuitenkaan johda kulttuuriseen demokratiaan, jossa puolestaan tuetaan kansalaisten osallistumista myös kulttuurin luomiseen. (Servaes 1999, 17–47; Kurki 2000, 57.)

Voimistumista voidaan tukea esimerkiksi hakemalla oppia kasvatustieteistä sekä *sosiokulttuurisen innostamisen* sosiaalipedagogiikasta. Voimistuminen on eräänlaista opittua toiveikkautta (learned hopefulness). Kasvatustieteilijä, opettaja ja aktivisti Paulo Freiren ”vapautuksen pedagogiikan” lähtökohtana on ihmisten arkipäiväinen elämä. Tietoisuuden herättyä ihmiset huomaavat ja oppivat miten arkipäivän toiminta liittyy laajempiin yhteyksiin. Tiedostamisen kautta he myös ryhtyvät parantamaan tilannettaan. Freire hylkäsi jyrkästi vertikaalisen opetuksen ja viestinnän sekä korosti ihmisen mahdollisuutta muuttaa epäkohtia niihin sopeutumisen sijaan.

Jos koululaitoksista lähtien opetetaan yksisuuntaista tiedon vastaanottoa, ihmiset eivät sisäistä subjektin roolia vastuullisina yhteiskunnan jäseninä. Auktoriteetteja kunnioittava asenne vahvistaa perinteisiä valtasuhteita eikä kannusta luovuuteen tai kriittisyyteen. Freire puolestaan peräänkuulutti kriittisiä ja autenttisia oppilaita, jotka konstruoivat ja rekonstruoivat opetettua asiaa yhdessä opettajan rinnalla. (Freire 2001.) Freireläistä pedagogiikkaa yhdistettynä sosiokulttuurisen konstruktio- nismiin näkökulmaan voidaan mielestäni hyvin soveltaa myös yhteisöjen ja niiden oppimisen sekä voimistumisen edistämisessä.

Sosiokulttuurisen innostamisen tavoitteena on elämän laadun parantaminen, ns. sosiaalinen transformaatio, ja sitä toteutetaan käytännöllä, jotka kasvattavat ihmisiä aktiivisiksi toimijoiksi yhteisöis- sään. Innostamisen pedagogiikan juuret ovat jo toisen maailmansodan

jälkeisessä Ranskassa ja Freiren vapautuksen opit olivat merkittäviä erityisesti latinalais-amerikkalaisessa keskustelussa 60–70-luvuilla. Innostaminen sosiaalisena toimintana kansainvälisemmin sai jalansijaa vasta myöhemmin (Kurki 2000, 36). Ensimmäinen suomalainen, Leena Kurjen oppikirja julkaistiin vasta vuonna 2000 ja Freiren tunnetuin teos, *Pedagogy of the Oppressed* (1970) suomennettiin vuonna 2005.

Sosiokulttuurisen innostamisen keskeiset asiat: yhteisöllisyys, osallistuminen, dialogi, luovuus ja toimintaan sitoutuminen ovat hyvin keskeisiä myös käsittelemäni voimistumisen kannalta. Innostaminen suuntautuu kommunikaation edistämiseen ja subjekti–subjekti -vuorovaikutussuhteen kehittämiseen. Demokratisaation eli kulttuurin leviämisen sijaan pyritään kulttuuriseen demokratiaan eli ihmisten itse toimimiseen myös kulttuurin tuottajina.

Sosiokulttuurisen konstruktionismin näkökulman ja sosiokulttuurisen innostamisen pedagogiikan lisäksi ehdotan voimistumisen edistämiseen *osallistuvan toimintatutkimuksen* menetelmää. Osallistuvassa toimintatutkimuksessa tutkija ja yhteisö (tutkimuskohde) asettuvat vertaisdialogiin keskenään, jolloin kaikki osallistujat ovat mahdollisimman tasavertaisia ja kompetentteja. Osallistuvat toimintatutkimukset auttavat ihmisiä tarkastelemaan ja muuttamaan sosiaalista todellisuutta.¹⁷ Tutkimuksen kuluessa analysoidaan niin lähtötilannetta kuin toiminnan aikaansaamia tuloksia ja muutoksia. (esim. Kuula 2001.) Tutkimuksen pääroolissa on yhteisö ja sen hyvinvointi, jolloin tarkastelun kohteena ovat nimenomaan voimistavat muutokset yhteisössä. Muutos tapahtuu osallistumalla, opiskelemalla, käytännön toiminnalla ja kriittisesti reflektoidulla saavutettu muutos, mistä voi seurata taas uutta muutostarvetta ja toimintaa. (Kemmis & Wilkinson 1998, 23.) Toimintatutkimuksen tavoitteena voi olla esimerkiksi yhteisön viestintäkäytäntöjen kehittäminen, taitojen oppiminen, osallistumismahdollisuuksien parantaminen tai mikä tahansa yhteisöä kehittävä muutos.

Ulkopuolinen voimistamisprojekti on tietenkin mahdollisuuksiltaan rajallinen ja haastava (esimerkiksi tutkijan roolin osalta), mutta silti

---

¹⁷ Yhteisöjen kehittämisessä puhutaan myös ns. operationaalisesta tutkimuksesta, joka edustaa systemaattista lähestymistapaa kehittämistyöhön esimerkiksi mallintamisen avulla (Midgley & Ochoa-Arias 2004). Operationaalisella orientaatiolla voitaisiin vaikkapa uusintaa yhteisöllisen päätöksenteon mallia entistä demokraattisemmaksi.

kelvollinen tapa käynnistää voimistumisen prosessi, tutkia sen onnistumista ja tuottaa toiminnallisia malleja toteuttamiskelpoisiksi käytännöiksi.

4.4 Voimistumisen edellytykset

Yhteisön tai yksilön kykyyn tehdä voimistavia valintoja vaikuttavat a) toimijan itsensä valmiudet ja edellytykset sekä b) ympäröivän kontekstin mahdollistavat tekijät ja rakenteet (Alsop ym. 2006). Nimitän näitä voimistumisen edellytyksiksi, joilla on tärkeä merkitys voimistumisprosessin käynnistymisessä. Toimijaan liittyvät edellytykset ovat sekä välineellisiä, taidollisia ja taloudellisia että psykologisia.

Tietoisuus ja motivaatio ovat voimistumisprosessin psykologisia edellytyksiä, joita tarvitaan prosessin käynnistämiseen. Tietoisuuden herääminen on yleensä voimistumisprosessin ensimmäinen askel. Kyseessä on eräänlainen oivallus omasta itsemäärittelystä, omasta roolista yhteiskunnassa ja mahdollisuuksista vaikuttaa elämänsä kulkuun. Tietoisuus tarkoittaa sekä ulkoisen maailman että sisäisten pyrkimysten ja voimien tiedostamista ja esittämistä. Tietoisuus on siis sekä sisäisen kasvun asia että sosiaaliseen elämään ja kommunikaatioon liittyvä asia. Kansalaisen tietoisuuden herääminen tietoyhteiskunnassa voi käytännössä merkitä esimerkiksi teknologian tarjoamien mahdollisuuksien ymmärtämistä oman elämänlaadun parantamisessa (vrt. kansalaisen psykologiset osallisuuden valmiudet tietoyhteiskunnassa luvussa 2.2.2).

Paulo Freire määrittelee kolme askelta kriittiseen tietoisuuteen lähtien alkeellisimmasta tietoisuuden muodosta: 1) intransiivinen tietoisuus: kaikki tapahtuu korkeamman auktoriteetin tahdosta, joten ihmisen ei itse kannata yrittää tehdä muutoksia, 2) semi-transitiivinen tietoisuus: syy-seuraus -periaatteella toimiva todellisuus, joka on lyhyen tähtäimen ajattelua syvällisempiä pohtimatta, ja 3) kriittinen tietoisuus, jolloin ihminen on tietoinen asioiden perimmäisistä syistä ja haluaa vaikuttaa sekä kyseenalaistaa. (Freire 2001.) Voimistumisessa voidaan puhua juuri kriittisen tietoisuuden kasvattamisesta.

Kriittisen tietoisuuden herääminen liittyy ennen kaikkea voimistumisen henkilökohtaiseen (intrapersonal) komponenttiin. Tietoinen

ihminen asennoituu itseensä kykenevänä subjektina, ymmärtää asemansa suhteessa ympäristöönsä ja voi asettaa itselleen tietoisia päämääriä. Hän kykenee arvioimaan tilanteita ja muutostarpeita, kuten uuden oppimisen tarpeita muuttuvassa yhteiskunnassa tai työpaikalla.

Koska tietoinen ihminen näkee muutostarpeet ja asettaa päämääriä, hän on orientoitunut ja motivoitunut toimintaan päämäärien saavuttamiseksi. Ihmisen on yleensä saavutettava perustarpeet tyydyttävä hyvinvointi ennen kuin hän kiinnostuu sisäisestä kehittämisestä ja voimistumisesta. Näin voidaan suhtautua esimerkiksi kehitystyöhön: Ihmisten perustarpeet, kuten ruoka ja terveydenhuolto, on ensin turvattava ja vasta sen jälkeen kehitettävä sekundaarisia asioita kuten teknologiaa tai hallintomallia. Toisaalta perustarpeiden tyydyttämisen asteelle jäämistä voidaan arvostella sillä, että vasta sekundaaristen tarpeiden toteuttaminen on todellinen keino vapautua köyhyden kierteestä ja saavuttaa kestäviä toimintatapoja sekä kehitystä.

Motivaatio kuvaa voimistumisprosessin suuntaa eli mihin pyritään ja sitä emotionaalista tilaa, joka ihmisellä on oltava toimintaan ryhtyäkseen. Motivationaaliset prosessit ovat 1) ihmisen eivätkä olosuhteiden ominaisuuksia, 2) ne suuntautuvat tulevaisuuteen ja 3) ne ovat luonteeltaan evaluatiivisia pikemmin kuin instrumentaalisia. Juha Siitosen lainaaman Martin Fordin motivoivien järjestelmien teorian mukaan motivaatio koostuu päämääristä, emootioista ja henkilökohtaisista toimintauskomuksista. Jos yksikin näistä komponenteista puuttuu, ihminen ei motivoidu aloittamaan toimintaa, vaikka muut elementit olisivat kunnossa. (Siitonen 1999, 110.)

Motivaatiota voidaan kasvattaa joissakin tilanteissa, mutta siihen ei voida pakottaa. Ihmistä ei voida pakottaa suuntautumaan johonkin päämäärään, välittämään jostakin tai uskomaan optimistisesti omiin mahdollisuuksiinsa. Motivaattorina voi tosin toimia esimerkiksi haluttava päämäärä (yliopistotutkinto), sosiaalinen ympäristö (kannustava ilmapiiri) tai henkilö (projektin koordinaattori). Toisten ihmisten läsnäolo usein motivoi ihmistä esimerkiksi yrittämään enemmän. (Munro ym. 1997, 36.)

Koska motivaatio on keskeinen elementti voimistumisen käynnistymisessä, sitä pitäisi pyrkiä lisäämään kannustamalla siihen liittyvien komponenttien toteutumista. Motivaatiota lisäävät henkilökohtaiset päämäärät ovat ”ajatuksia toivotuista tai ei-toivotuista tiloista tai

tuloksista, jotka ihminen haluaisi saavuttaa tai välttää” (Siitonen 1999, 111). Motivaation kasvattaminen voi tapahtua esimerkiksi keskittymällä lyhyen tähtäyksen päämääriin, jotka ovat yksilön kykyjen ja olosuhteiden puitteissa mahdollisia. Päämäärien ryhmittäminen siten, että saavutetaan mahdollisimman monia eritasoisia tavoitteita, on myös tehokas keino kasvattaa motivaatiota (Siitonen 1999, 112). Päämäärät voivat edustaa myös toivottuja seurauksia ihmisten ja heidän ympäristönsä välisessä suhteessa. Tällöin olisi parasta, jos mahdollisimman monet yhteisön jäsenet voisivat motivoitua yhteisten päämäärien saavuttamiseksi. Positiivinen ja kannustava ilmapiiri voi edesauttaa motivoivien emootioiden syntymistä.

Päämäärien saavuttamiseksi ei riitä, että ihmisellä on tarvittavat kyvyt ja taidot, vaan hänen on myös uskottava onnistumiseensa. Kykyuskomuksia voidaan kasvattaa ympäristössä, jossa on saatavilla tukea ja neuvontaa. Kykyuskomukset ovat ”arvioivia ajatuksia ja sisältävät vertailun toivottujen seurausten (ts. joidenkin päämäärien) ja ennakoitujen seurausten (ts. sen mitä ihminen odottaa tapahtuvan, jos hän tavoittelee päämäärää) välillä” (Siitonen 1999, 113).

Voimistumista kannustavassa toiminnassa on syytä huomioida, että motivaatio on kulttuurisidonnainen eli arvot ja päämäärät, osittain myös emootiot ja kykyuskomukset, ovat erilaisia eri kulttuureissa. Motivaatioprosessiin vaikuttaa esimerkiksi se elääkö ihminen individualistisessa vai kollektivistisessä kulttuurissa, eli liittyvätkö toivotut tilat henkilökohtaisiin vai yhteisöllisiin päämääriin. Länsimaisissa kulttuureissa päämäärinä on usein menestymiseen, tuottavuuteen ja tehokkuuteen liittyviä arvoja, kun taas harmoniaa korostavissa kulttuureissa tärkeämpiä voivat olla tasapainoisuus, rauha ja henkiset päämäärät. Motivaation synnyttäminen ulkopuolisen kulttuurin (usein länsimaisen) mallin mukaan on haasteellista, koska ulkopuolisen on vaikeaa toimia arvovapaasti. Esimerkiksi kehitysyhteistyössä siirrettävä apu sisältää usein auttajamaan tuomaa kulttuuria arvoineen, mikä voi muuttaa sivutuotteena vastaanottajan käsityksiä toivotuista tulevaisuuden tiloista. (Munro ym 1997; Servaes 1999.) Tätä pyritään välttämään edellä mainitussa yhteisölähtöisessä sosiokulttuurisen konstruktionismin lähestymistavassa, jossa kulttuuriset tekijät ja konteksti ovat voimistumisen prosessin lähtökohtana.

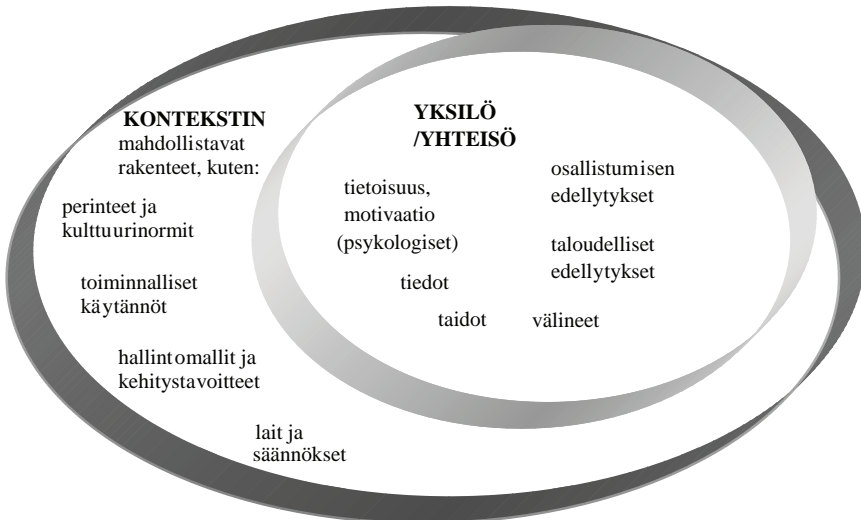
Voimistumisen prosessin käynnistyminen vaatiikin riittävästi sekä yksilön valmiuksiin että kontekstiin liittyviä edellytyksiä. Voimistumisen käynnistymisen edellytyksiä arvioitaessa voidaan kysyä: 1) Onko henkilöllä mahdollisuudet tehdä voimistava valinta (esim. ryhtyä opiskelemaan)? 2) Käyttääkö henkilö tätä mahdollisuutta? 3) Johtaako valinta toivottuihin tuloksiin (esim. taloudellisiin parannuksiin)? (Alsop & Heinsohn 2005). Prosessin käynnistyminen ja jatkuminen riippuvat sekä henkilökohtaisista että olosuhteisiin liittyvistä edellytyksistä.

Voimistumisen käynnistyminen vaatii niin edellä käsiteltyjä *psykologisia* edellytyksiä (motivaatio, tietoisuus) kuin toiminnan mahdollistumiseen liittyviä edellytyksiä eli *tiedollisia, taidollisia, taloudellisia, välineellisiä* sekä *osallistumisen valmiuksia*. Nämä kaikki vaikuttavat siihen pystyykö henkilö tekemään voimistumista lisääviä valintoja ja mihin valinnat johtavat. Jos esimerkiksi afrikkalainen äiti haluaisi lähettää tyttärensä kouluun, mutta hänellä ei ole siihen taloudellisia edellytyksiä ja muu perhe ei kannusta tyttärien kouluttamista, voimistuminen liittyen oppimiseen ja siitä seuraaviin hyötyihin estyy. Edellytykset vaikuttavat toinen toisiinsa (esim. taloudellinen tilanne vaikuttaa asenteisiin) ja ne myös lisääntyvät voimistumisen prosessissa. Näin tapahtuu esimerkiksi tilanteessa, jossa tytär voidaan lähettää kouluun ulkopuolisen tuen turvin ja hänen tiedolliset ja taidolliset valmiutensa lisääntyvät. Nämä valmiudet puolestaan toimivat edellytyksinä muille hyödyllisille valinnoille ja voimistumisen prosesseille, kuten ammatilliselle kehittymiselle tai kyläyhteisössä vaikuttamiselle.

Konteksti eli ympäristö olosuhteineen muodostaa ne mahdollistavat rakenteet, joiden puitteissa voimistuminen voi tapahtua tai se voi estyä. Nämä ovat niitä virallisia ja epävirallisia tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen onko henkilöllä mahdollisuudet tehdä voimistava valinta ja johtaako valinta toivottuihin seurauksiin. Jos esimerkiksi maanviljelijä hakee viljelystensä laajentamiseksi pankkilainaa ja hänen pitäisi täyttää kaksikymmentä lomaketta hakemusta varten, voimistumisen mahdollistavat rakenteet voivat olla liian vaativia asian edistämiseksi (varsinkin jos maanviljelijä on kirjoitustaidoton). (Alsop & Heinsohn 2005.) Samoin voi tapahtua tietoyhteiskunnassa vaikuttamaan pyrkivälle kansalaiselle, jos vaikuttamisen mahdollistavat käytännöt ovat liian monimutkaisia tai kansalaisille ei sallita todellista sananvaltaa.

Voimistumisen edellytykset voidaan kuvata mahdollistavana alkutilanteena, jossa yksilöön/yhteisöön sekä kontekstiin liittyviä valmiuksia on riittävästi ja ne ovat suotuisia voimistumiskehitykselle. Voimistumisen käynnistyttyä edellytykset yleensä edelleen paranevat, jolloin prosessista tulee itse itseään vahvistava.

Tämä alkutilanne voidaan havainnollistaa yksilöön, yhteisöön ja kontekstin mahdollistaviin rakenteisiin liittyvien edellytysten kenttinä (kuvio 6). Toimijan (yksilön tai yhteisön) valmiuksiin liittyviä edellytyksiä ovat tietoisuus ja motivaatio (psykologiset), taidolliset, tiedolliset, välineelliset, taloudelliset ja osallistumiseen liittyvät edellytykset. Kontekstiin eli mahdollistaviin rakenteisiin liittyviä edellytyksiä ovat esim. lait ja säännökset, hallintomallit, käytännöt ja kulttuuri. Nämä vaikuttavat siihen pystyykö henkilö (tai yhteisö) tekemään voimistumista lisääviä valintoja ja mihin valinnat johtavat. Ulkopuolinen taho kuten projekti voi parantaa ratkaisevasti monien edellytysten saata- vuutta.

KUVIO 6: Voimistumisen käynnistyminen vaatii sekä toimijaan (yksilö/yhteisö) että kontekstiin liittyviä edellytyksiä. Nämä vaikuttavat siihen pystyykö toimija tekemään voimistumista lisääviä valintoja ja mihin nämä valinnat johtavat.

4.5 Voimistumisen mahdollisuudet ja merkitys osallisuudelle

Voimistumisen prosessissa yksilö ja yhteisö voivat kasvaa erilaisten osaprosessien (esim. taitojen oppiminen → kompetenssin kasvu → itsenäinen elämänhallinta) kautta entistä paremmin itsensä ja ympäristönsä tiedostaviksi ja siinä osallistumaan kykeneviksi. Koska tapahtumasarja on itsessään merkityksellinen ja palkitseva (sillä prosessi vaatii jatkuvaa uusiutumista eikä varsinaisesti pääty), sen varrella tapahtuvat muutokset ovat kaikki tärkeitä osia voimistumisessa.

Yksilön kannalta voimistumisen prosessissa voi tapahtua monenlaisia osamuutoksia: 1) Muutos tiedostamisessa: ihminen *oivaltaa* paremmin itsensä ja roolinsa suhteessa ympäristöön. 2) Muutos motivaatiossa: ihminen *suuntautuu* johonkin positiivisella emotionaalisella latauksella. 3) Muutos päämäärien asettamisessa: ihminen *asettaa* päämääriksi toivottuja nykyisistä oloista poikkeavia tulevaisuuden tiloja, jotka hän kokee arvokkaiksi. 4) Muutos kykyuskuksissa: ihminen *arvioi* päämäärän suhteutettuna omiin kykyihinsä ja kontekstiin. 5) Muutos taidoissa: ihminen *opettelee* tarvittavia uusia taitoja päämäärien saavuttamiseksi. 6) Muutos kompetenssissa: ihminen *kykenee* hallitsemaan paremmin omaa elämäänsä ja tietää miten yhteiskunta toimii. 7) Muutos vapaudessa: ihminen *ajattelee, valitsee ja toimii* vapaasti. Hän asettaa itsenäisesti päämääriä, luo suunnitelmia, kokeilee, yrittää ja erehtyy vapaasti ja omalla vastuulla. 8) Muutos itsetunnossa ja luottamuksessa: ihminen *tuntee* hallitsevansa omaa elämäänsä ja luottaa kykyynsä saavuttaa asettamiaan päämääriä. 9) Muutos kontrollissa: ihminen *kontrolloi* itse elämäänsä sen hetkessä kontekstissa. 10) Muutos osallistumisessa: ihminen *vaikuttaa* asioihin osallistumisen kautta yhteisössä ja yhteiskunnassa. (Koostettu eri lähteiden pohjalta, kuten Siitonen 1999 ja Shor 1992.)

Useiden tutkijoiden mukaan yksilön kompetenssin kasvu vaikuttaa katalyyttin tavoin osallistumiseen ja sitoutumiseen. Osallistuminen ja ihmisten välinen vuorovaikutus voivat olla sekä avain voimistumiseen että voimistumisen seuraus (Shor 1992; Siitonen 1999; Antikainen 1996; Servaes 1999). Avoin ja tasa-arvoinen vuorovaikutus subjekti-subjekti -tasolla (*speak with, ei speak to*) mahdollistaa parhaiten yksilön ja yhteisön osallistumisen ja sitä kautta voimistumisen.

Yhteisön kannalta voimistumisen aikana tapahtuvia muutoksia voi kuvailla esimerkiksi *sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman* lisääntymisellä. Sosiaalinen pääoma viittaa siihen luottamukseen, normeihin ja verkostoihin, joita ihmiset voivat käyttää arkipäivän ongelmien ratkaisemisessa. Esimerkiksi yhteisölliset ja yhdistysten verkostot ovat sosiaalisen pääoman edustajia. Sosiaalinen pääoma on yhteisöllistä hyvinvointia tuottava ja akkumuloituva. (Sirianni 2001, 13; Putnam 2000; kts. myös luku 3.)

Voimistumisen prosessissa edellä mainitut yksilölliset muutokset lisäävät myös yhteisön sosiaalista pääomaa ja käänteisesti korkean sosiaalisen pääoman omaava yhteisö on yksilölle parempi elinympäristö voimistumiskehityksen kannalta. Perinteistä naapuriapua edustavat paikalliset yhteisöt ovat monissa länsimaissa häviäviä sosiaalisen pääoman ympäristöjä, kun sen sijaan erilaiset yhdistykset, aktivistiryhmät ja harrastuskerhot ovat uudentyypisiä tapoja kerryttää sosiaalista pääomaa. Sosiaalisen pääoman käsitteellä on pyritty muun muassa selvittämään alueellisen hyvinvoinnin eroja; sen heikkous on kuitenkin käsitteen väljyys ja erilaiset suuntaukset.

Osallistumaan ja vaikuttamaan kykeneväksi tuleminen ovat voimistumisen keskeisimpiä mahdollisia seurauksia (esim. Antikainen 1996, 253; Fetterman 2001, 13). Lisääntyvä itseymmärrys, taitomuutokset ja kompetenssi voivat siis johtaa parempiin mahdollisuuksiin osallistua tietoyhteiskuntaan täysivaltaisen subjektin roolissa. Tämä merkitsee aktiivista osallisuutta yhteisistä asioista päättämiseen, mutta yhtä hyvin myös aktiivista osallisuutta oman elämän kontrollointiin, vapautta valita ja toimia yhteiskunnassa sekä osallisuutta tietoon, koulutukseen ja yleiseen hyvinvointiin. Voimistunut ihminen tai yhteisö on osallinen tietoyhteiskunnan jäsen.

Ehdotan voimistumisen kehitysprosessia *toiminnalliseksi keinoksi* vahvistaa aktiivisen ja osallisen kansalaisen sekä yhteisön roolia tietoyhteiskunnassa. Voimistuminen voi toteutua missä hyvänsä kontekstissa, mutta toimintatapa ja tavoiteltavat päämäärät ovat aina sidoksissa kulttuuriin ja olosuhteisiin. Voimistumisen prosessin päämääränä on oman elämän kontrolli, jolloin yksilö ja yhteisö voivat toimia vapaasti ja kykenevinä yhteiskunnan jäseninä. Yksilö ja yhteisö voimistuvat rinnakkain ja osallistumisen mahdollistamiseksi voimistaminen painottuu yhteisölliseen toimintaan.

Ulkopuolinen hanke voi käynnistää ja tukea voimistumista. Ulkopuolinen voi lisätä voimistumisen edellytyksiä esimerkiksi soveltamalla sosiokulttuurista innostamista ja yhteisölähtöistä toimintaa, jolloin vahvistetaan psykologisia, tiedollisia ja taidollisia edellytyksiä. Projekti tai hanke voi tarjota lisäksi välineitä ja mahdollisesti taloudellista tukea voimistumisen edistämiseksi. Voimistumisen tukena voidaan käyttää esimerkiksi viestintäteknologiaa, yhteisöllistä toimintaa ja koulutusta. Kontekstiin liittyvien edellytysten lisäämiseksi tarvitaan myös hallinnollista ja yhteiskunnallista tukea sekä yhteistyötä. Kulttuurin ja historian muodostamat edellytykset ovat puolestaan se kontekstiin kuuluva kehys, jonka puitteissa voimistuminen voi tapahtua, ja johon ulkopuolisen tahon kuten projektin on yleensä vaikea vaikuttaa. Toisaalta yhteisölähtöisen voimistumisen vaikutuksesta kontekstissa voi tapahtua suuriakin muutoksia esimerkiksi psykologisten ja tiedollisten edellytysten lisääntyessä (esim. naisten asema muuttuu itsenäisemmäksi).

Voimistumisen arvioinnissa voidaan käyttää esimerkiksi toimitatutkimuksissa yleisesti sovellettua *itseään reflektoivaa kehämallia*, joka sisältää jokaisen toiminnallisen vaiheen jälkeisen itsearvioinnin, mikä jälkeen toiminta jälleen jatkuu (Kemmis & Wilkinson 1998). David Fetterman on kehittänyt samantyyppisestä ajattelusta arvioinnin työvälineeksi ”kolmen askeleen evaluaation”. Siinä yhteisö määrittelee itse tavoitteensa ja visionsa projektin suhteen sekä arvioi ja reflektoi voimistumisprosessin etenemistä sen eri vaiheissa (Fetterman 2001, 3). Voimistumisen evaluaation ensimmäinen askel on a) projektin päämäärän ja vision hahmottaminen. Projektin henkilökunta ja yhteisön jäsenet määrittelevät päämäärät omien näkemystensä mukaan, niistä keskustellaan ja ne kirjataan ylös. Päämäärien ei tarvitse olla samoja kuin projektin virallinen missio eikä niistä tarvitse vallita täyttä konsensusta. Projektin mission asettamisen jälkeen toisena askeleena on b) nykytilanteen arviointi. Henkilökunta ja yhteisön jäsenet listaavat projektin merkittävimmät saavutukset ja/tai aktiviteetit (esim. oma tiedotuslehti tai atk-kurssi). Fetterman ehdottaa kunkin osallistujan nimeävän 10–20 saavutuksen/aktiviteetin listan, jotka ryhmässä koottaan kymmenen tärkeimmän listaksi. Nämä kymmenen pisteytetään 1–10 asteikolla sen mukaan miten hyvin siinä kohdin on onnistuttu. Näin arvioidaan projektin vahvuudet ja heikkoudet. Lopuksi edellisten

vaiheiden pohjalta c) suunnitellaan tulevaisuutta. Osallistujat listaavat tavoitteita sekä pohtivat strategioita ja aikatauluja niiden saavuttamiseksi. Tavoitteet on asetettava projektin toimintaan, resursseihin ja mahdollisuuksiin sopiviksi.

Fettermanin kuvaama *voimistumisen evaluointi* (Empowerment Evaluation) on suhteellisen uusi, lähinnä käyttäytymistieteilijöiden tarjoama näkökulma ja käytäntö erilaisten ohjelmien ja projektien arviointiin. Tyypillistä voimistumisen evaluoinnille on muun muassa tavoite vaikuttaa ohjelman onnistumiseen, eli arvioija on mukana edistämässä projektia osallistuvan toimintatutkimuksen periaatteiden tapaan eikä ainoastaan tarkkailijan roolissa. Evaluointia toteutetaan ohjelman joka vaiheessa siten, että arvioinnista ja reflektoinnista tulee osa ohjelman säännöllistä toimintaa. (Wandersman ym. 2004.) Evaluoinnilla pyritään ohjelman menestymiseen ja yhteisön oppimiseen, ja sitä voidaan hyvin soveltaa voimistumisen prosessin aikana. Mielenkiintoista onkin, että evaluoinnista tulee näin samalla voimistava instrumentti, joka vaikuttaa voimistumiskehitystä tukien.

4.6 Yhteenveto

Edellä olen kuvannut voimistumisen prosessin mahdollisuuksia ja merkitystä ihmisten kykeneviksi tulemiselle ja osallisuudelle. Jaoin voimistumisen karkeasti neljään ulottuvuuteen: kykenevyyteen, osallistumiseen, hallintaan ja vaikuttamiseen. Tämän lisäksi tarkastelin yksilön psykologista voimistumista, jolla käsitetään sisäistä, vuorovaikutukseen ja käyttäytymiseen liittyvää kehitystä. Esitin miten voimistuminen on luonteeltaan oppimisen ja vuorovaikutuksen prosessi, joka edistää sekä 1) yksilön oman elämän hallintaa että 2) osallistumisen ja vaikuttamisen valmiuksia.

Voimistumisen prosessin käynnistyminen vaatii yksilöön ja kontekstiin liittyviä edellytyksiä, jotka vaikuttavat siihen pystyykö yksilö tekemään voimistumista lisääviä valintoja ja mihin valinnat johtavat. Yhteisön rooli on merkittävä voimistumistapahtumassa ja parhaimmillaan koko yhteisö kehittyy prosessissa.

Ulkopuolinen hanke voi tukea ja edistää voimistumista. Yhteisölähtöinen voimistaminen on tärkeää, koska se edistää hyvinvoinnin edellytyksiä ihmisten omissa elinympäristöissä. Yhteisöjen kehittämisessä voidaan soveltaa esimerkiksi voimistavaa pedagogiikkaa, jota toteutetaan yhteisölähtöisesti ja sosiokulttuurisen kontekstin ehdoilla. Hankkeen itsereflektiivinen evaluointi tukee myös voimistumiskehitystä.

Seuraavassa luvussa tarkastelen miten uutta viestintäteknologiaa voidaan soveltaa digitaalisen eriarvoisuuden vähentämisessä ja yhteisöjen osallistavassa voimistamisessa. Lisääntynyt tiedon digitalisointi ja siitä seuraava informaatiotalous näyttäisivät joiltain osin vain entisestään kärjistävän ihmisten välistä eriarvoisuutta, vaikka uusi teknologia mahdollistaa entistä avoimemman pääsyn tiedon ja hyvinvoinnin verkostoihin. Jo ennestään menestyvät hyötyvät informaatiotaloudesta ensimmäisinä. Digitaalinen eriarvoisuus liittyy mahdollisuuksiin tai niiden puutteeseen käyttää uutta viestintäteknologiaa itselleen hyödyllisesti sekä mahdollisuuksiin tai niiden puutteeseen vaikuttaa ja osallistua täysivaltaisesti tietoyhteiskuntaan. Lisää huomiota kaivattaisiin erityisesti jälkimmäiseen, jota kutsun myös osattomuudeksi tietoyhteiskunnassa.

Käsittelen seuraavassa viestintäteknologian mahdollisuuksia yksilöiden ja yhteisöjen kykenevinä subjekteina toimimisen, viestinnän sekä osallisuuden kannalta. Pohdin miten erityisesti internetiä voidaan käyttää edellä kuvatun voimistumisen prosessin sekä kansalaisten osallisuuden edistämisen tukena tietoyhteiskunnassa.

5

DIGITAALINEN VOIMISTAMINEN YHTEISÖJEN KEHITTÄMISESSÄ

Tietoyhteiskunnassa uusi viestintäteknologia voi olla merkittävä väline yhteisöjen voimistumisen ja omaehtoisen toimijuuden edistämiseksi. Kutsun tämän tyyppistä viestintäteknologian soveltamista digitaaliseksi voimistamiseksi. Se merkitsee siis viestintäteknologian käyttämistä edellä kuvatun voimistumisen prosessin tukena.

Määrittelen digitaalisen voimistumisen (*digital empowerment-as-enablement* -tyyppiseksi *mahdollistavaksi kehitysprosessiksi*, joka sisältää sekä yksilöllistä kompetenssin lisääntymistä että osallistumiseen liittyvää toimintakykyisemmäksi kansalaiseksi oppimista. Digitaalinen voimistuminen ei merkitse vain voimistumista viestintäteknologian käyttämisen merkityksessä, vaan voimistumista *sen avulla* paremman kontrollin saavuttamiseksi tietoyhteiskunnan toimijana. Digitaalinen voimistuminen voi vastata myös eriarvoisuuden haasteisiin eli ihmisryhmien ja alueiden jakautumiseen tietoyhteiskunnan osallisiin ja osattomiin. Voimistavalla kehityksellä voidaan rakentaa siltoja tämänkaltaisten kuilujen ylittämiseksi.

Digitaalinen voimistuminen perustuu positiiviseen ja samalla kriittiseen asenteeseen teknologian mahdollisuuksia kohtaan. Digitaalinen voimistuminen voi osaltaan edesauttaa demokraattisempaa tietoyhteiskuntakehitystä yhteisöjen ja ihmisryhmien välillä sekä osallistaa

ihmisiä enemmän toimiviksi kuin vastaanottaviksi kansalaisiksi. Tällöin teknologian käyttömuotojen pitää kuitenkin palvella nimenomaan osallistuvaa ja vaikuttavaa, ei vain vastaanottavaa soveltamista. Viestintäteknologiaa voidaan toki soveltaa myös erilaisten ääri liikkeiden, terroristiryhmien ja rikollisryhmien ”voimistamisessa” ja propagandasäältöjen levittämisessä. Tämän tyyppiset ilmiöt eivät ole kuitenkaan tämän tutkimuksen kohteena.

Käsittelen aluksi uuden viestintäteknologian mahdollistavia vaikutuksia digitaalisen eriarvoisuuden vähentämisessä (5.1). Hyvinvointia haittaavia digitaalisia kuiluja on sekä kehittyvissä maissa että tietoyhteiskunnan kärkimaissa, kuten Suomessa. Voimistavilla toimilla voidaan jossain määrin vähentää tämän tyyppistä eriarvoisuutta. Seuraavaksi pohdin viestintäteknologian mahdollistavia vaikutuksia vuorovaikutuksen ja viestinnän kehittämisen alueilla (5.2). Vuorovaikutteiset sosiaaliset verkostot ovat avaintekijä yksilöiden ja yhteisöjen voimistumiselle.

Viimeisissä alaluvuissa tarkoitukseni on lähentyä käytäntöjä, joilla edistetään yhteisöjen voimistumista uuden viestintäteknologian avulla. Käsittelen tässä yhteydessä paikallisia hankkeita, joissa viestintäteknologiaa hyödynnetään yhteisöjen kehittämiseen ja niiden toiminnan tukemiseen (5.3). Näitä voidaan kutsua yhteisö- tai kansalaisverkko-hankkeiksi. Lopuksi pohdin verkkovälitteisen julkaisutoiminnan soveltamista yhteisöjen hyvinvoinnin ja osallisuuden edistämässä (5.4). Esittelen muutamia hankkeita, joissa kansalaiset ja yhteisöt toimivat julkaisijoina ja hallinnoivat omia yhteisöllisiä medioitaan (5.5–5.7). Yhteisöllisillä julkaisuhankkeilla edistetään osallista tietoyhteiskunnan kansalaisuutta, mutta hankkeiden aikaansaamia voimistavia merkityksiä ei juuri ole tutkittu. Tarkoitukseni on kytkeä edellä esittämäni voimistumiseen liittyvä teoria empiiristen hankkeiden tarkasteluun ja johtaa siitä työväline verkkohankkeiden arviointiin.

5.1 Digitaaliset sillat mahdollistajina

Informaatioteknologialla on ambivalentti vaikutus yhteiskunnan hyvinvointiin; yhtäältä se mahdollistaa yhä useammalle pääsyn tietoyhteiskunnan hyvinvointia edistäviin verkostoihin, mutta toisaalta syntyy

ns. digitaalisia kuiluja eli eriarvostavaa kehitystä. Tästä seuraa ihmisten välistä eriarvoisuutta tiedon saannin, käytön ja vuorovaikutteisen viestinnän suhteen. Kuilut viittaavat myös maantieteellisten alueiden ja yhteisöjen tietoyhteiskunnan mahdollisuuksien ulkopuolelle jäämiseen. Samalla kun informaatioteknologian käyttö leviää hyvää vauhtia, eriarvoistuminen joiltain osin entisestään syvenee liittyen monesti ihmisten taloudelliseen eriarvoisuuteen ja teknologian leviämisen alkuvaiheen elitistiseen luonteeseen.

Digitaalisen eriarvoisuuden ongelmiin voidaan vastata ns. digitaalisia siltoja rakentamalla ja digitaalisesti tasapainoista yhteiskuntaa kehittämällä. Digitaalisten siltojen ja tasapainon käsitteet ovat kuiluja positiivisempia käsitteitä, jotka ohjaavat aktiiviseen toimintaan ongelmien etsimisen sijaan (Heinonen ym. 2003). Viestintäteknologiaa voidaan hyödyntää tasa-arvoa lisäävänä silloittajana eli välineellisenä edellytyksenä, mikä mahdollistaa voimistumisen käynnistymisen.

Digitaalisia siltoja voidaan rakentaa koulutuksilla, teknisillä laitteilla, teknologian käyttöä helpottavilla sovelluksilla sekä erilaisilla voimistavilla hankkeilla. Digitaalisin silloin voidaan ylittää esimerkiksi teknisiä, taidollisia, sosiaalisia, taloudellisia, maantieteellisiä tai muita yksilön sekä yhteisön hyvinvointia ja kehittymistä häiritseviä kuiluja.

Tasapainottavia siltoja tarvitaan globaalisti kahdella suunnalla, joita tarkastelen seuraavassa:

1. tietoyhteiskuntakehityksestä jälkeen jääneissä, yleensä nk. kehitysvivissä maissa,
2. tietoyhteiskunnan kärkimaissa, yleensä nk. hyvinvointimaissa vähentämään alueellista ja ihmisryhmien välistä eriarvoisuutta.

Kehitystyö uuden teknologian avulla on kiistanalaista. Voidaan esimerkiksi kysyä mitä hyötyä tietokoneesta on ihmiselle, joka ansaitsee alle dollarin päivässä. Eikö hänelle tärkeämpää olisi perustarpeiden, kuten ruoan ja terveydenhuollon turvaaminen? Kysymys on varmasti oikeutettu, mutta toisaalta ensisijaisiin perustarpeisiin vastaamisen asteelle jääminen vastaa vain ongelman oireisiin eikä syihin. Vasta toissijaisiin tarpeisiin vastaaminen (koulutus, taloudenhallinta, informaationjakotaidot) voi vapauttaa köyhyyden kierteestä pitkällä aikavälillä ja johtaa voimistaviin vaikutuksiin (esim. Servon 2002, 20). Viestintäteknologia voi hyvinkin toimia kehityksen tikkaina tai käynnistäjänä, jolla edis-

tetään näitä toissijaisia resurssitarpeita ja näin käännetään suunta voimistavaan kierteeseen.

ICT-kehityshankkeiden arvostelijoiden mielestä kehityksen pitäisi edetä eurooppalaisen mallin mukaan eli vähitellen yksinkertaisesta teknologiasta vaativampaan. Tällöin esimerkiksi viestintäteknologian tapauksessa yhteisölle tietokonetta sopivampi väline olisi radio tai paperijulkaisu. Toisaalta on esitetty, että kehittyvät maat voisivat edetä nopeammin kehitysvaiheita ylittämällä (leapfrog) ja soveltaa heti uusinta teknologiaa. Näin on tapahtunut esimerkiksi matkapuhelinteknologian yleistyttyä monilla vaikeakulkuisilla alueilla analogisia linjoja nopeammin. Samoin näyttäisi käyvän internet-yhteyksien tapauksessa, kun kehitysmaissa sovelletaan langattomia verkkoja kaapeli-verkkoteknologian sijaan (esim. YK:n kehityshanke Sri Lankassa¹⁸). Internet voi olla myös jakelukanavana painettavaa julkaisua huomattavasti edullisempi.

Kehittyvissä maissa informaatioteknologian avulla on saatu aikaan esimerkiksi kyläyhteisöjen voimistumista tiedon saantia helpottamalla ja maataloustuotteiden kaupankäyntiä tehostamalla. Teknologian avulla kolmannen maailman asukkaat pääsevät esimerkiksi osallisiksi globaalin talouden verkostoista ja informaatiovirroista (esim. Maailmanpankin ja YK:n yhteisölliset kehityshankkeet). Viestintäteknologian kehitysohjelmissa pyritään voimistaviin vaikutuksiin ainakin seuraavilla alueilla: 1) informaation ja infrastruktuurin saatavuus, 2) kapasiteetin lisääminen ja koulutus, 3) e-hallinto, 4) ympäristö ja maatalous, 5) avoimet ohjelmistot, 6) naisten asema, 7) terveys, 8) politiikka ja 9) tekniset innovaatiot (Asia-Pacific Development Information Program). ICT-projekteilla pyritään tukemaan muuta kehitystä ja uudet välineet liitetään osaksi laajempia kehityshankkeita. Esimerkiksi Salomonsaarten *People First Network* edustaa hanketta, jossa viestintäteknologian avulla edistetään asukkaiden yhteydenpitoa saarten välillä sekä etäopiskelun mahdollisuuksia. Hanke lisää yhteisöjen kapasiteettia ja valmiuksia toimia itsenäisesti geografisesti haasteellisessa viestintäympäristössä. (Dougherty 2006.)

---

¹⁸ UNDP:n projekti Mahavilachchiya kylässä Sri Lankassa: <http://www.apdip.net/news/lk-evillage>

Digitaalisten siltojen luominen tietoyhteiskunnan kärkeä kehitäessä on vaativaa ja edellyttää sosiokulttuurin tuntemusta sekä kehitystoiminnan kohteena olevien yhteisöjen aktiivista osallistumista. Valmiin teknologian ja toimintamallien siirtäminen kulttuuriympäristöstä toiseen ei yleensä riitä itsenäisen kehityksen takaamiseksi. Tämän tyyppiset hankkeet, joissa rakennetaan digitaalisia siltoja ”ylhäältä alas” kehityksessä laiteinvestoinneilla, saavat osakseen myös runsaasti kritiikkiä. Esimerkkeiksi sopivat kolme hanketta, joissa tavoitteena on ollut suunnitella mahdollistavaa teknologiaa kehitysmaiden väestölle. Intialainen *Simputer*, brasilialainen *Computador Popular* sekä myöhempi *One Laptop Per Child* -hanke pyrkivät osallistamaan erityisesti kehitysmaiden köyhiä väestönosia tietoyhteiskunnan jäsenyyteen. Kämmentietokoneen kokoinen Linux-käyttöjärjestelmällä toimiva *Simputer* (Simple Computer) kehitettiin 2000-luvun alussa köyhille ja usein lukutaidottomille intialaisille sopivaksi välineeksi päästä osaksi internetin hyötyedosta. *Simputer* oli suunniteltu sekä henkilökohtaiseksi että kylien yhteiskäyttöön soveltuvaksi välineeksi, jolla esimerkiksi maanviljelijät saattaisivat verrata satonsa hintoja markkinoilla. Brasilian *Computador Popular* (CP) oli puolestaan hallituksen yritys tarjota edullinen tietokone internet-yhteyksillä myös pienituloisille kansalaisille. Hanke jouduttiin kuitenkin hyllyttämään taloudellisista syistä ennen laitteiden valmistuksen alkamista. Myöskään tietokoneita valmistavat yritykset eivät kiinnostuneet CP:n tuottamisesta, joten hanke jäi toteuttamatta. Kumpikaan hankkeista ei saavuttanut menestystä ja niitä on arvosteltu muun muassa liiasta teknologia-vetoisuudesta, ylhäältä alas suunnittelusta sekä käyttäjien todellisten tarpeiden ja markkinoiden intressien huomiotta jättämisestä. (Fonseca & Pal 2003; Wired.com 2006.)

One Laptop Per Child -hanke pyrkii kuilujen tasoittamiseen tarjoamalla edullista tietokonetta erityisesti kehitysmaiden lapsille, jotka voisivat hyödyntää sitä koulukirjan tapaan oppimistarkoituksiin. Vapaiden markkinoiden sijaan projektin kehittäjät pyrkivät sopimuksiin maiden hallitusten kanssa, minkä on tarkoitus johtaa tietokoneiden massalevitykseen koululaisille. Vaikka hankkeen tutkijat korostavat tietokoneen välineellistä merkitystä oppimisessa, projekti on saanut osakseen myös runsaasti arvostelua. Epäileviä kannanottoja on kohdistunut esimerkiksi laitteiden ja ohjelmistojen puutteellisuuksiin, teknologiavetoisuuteen

sekä koko hankkeen tarpeellisuuteen kohdemaiden ja lasten kannalta¹⁹. Toisaalta voidaan ajatella, että kaikki välineet ja vaikutteet ovat peräisin jostakin toisesta ympäristöstä, ja yhteisö voi lopulta itse ratkaista sen käyttötarkoituksen kontruktivistisen oppimismallin mukaisesti (vrt. luku 4.3).

Sosiokulttuurisen konstruktionismin mukaan digitaalisesti tasa-arvoista kehitystä voivat tukea varmimmin yhteisölähtöiset hankkeet sekä avoimet vuorovaikutuksen ja innovaatioiden verkostot. Tämän tyyppistä avointa innovaatioverkostoa edustaa esimerkiksi *Bytes For All* -verkosto, joka pyrkii vapaaehtoisvoimin kehittämään ja esittelemään toimintamalleja, jotka soveltuisivat lisäämään digitaalista tasa-arvoa erityisesti Etelä-Aasian alueella. Yhteisölähtöisiä hankkeita ovat esimerkiksi Intian kontekstissa ns. info-kioskit, jotka toimivat hyvin monenlaisten viestintään liittyvien palveluiden tarjoajina. Viestintäteknologia voi tukea yhteisöjen omista tarpeista lähteviä toimintoja, kuten kylän tiedonvälitystä, työllistymistä ja yrittäjyyttä. Tämän tyyppistä mallia edustaa myös intialainen informaatiota ja erilaisia tukipalveluita tarjoava *Tarahaat.com* -verkosto.

Tietoyhteiskunnan kärkimaissa, kuten Suomessa ja Yhdysvalloissa digitaalisten siltojen avulla mahdollistetaan tasa-arvoisempaa kehitystä ja voimistumista esimerkiksi luomalla käyttäjäystävällisempää tekniikkaa, demokraattisempia palveluja ja osallistumista helpottavia verkkosovelluksia. Näissä maissa digitaalisia siltoja tarvitaan erityisesti polarisoituneen väestön sosiaalisten ja taloudellisten kuilujen ylittämiseksi. ICT-hankkeilla onkin aikaansaatu merkittäviä tuloksia marginaalisten ihmisryhmien ja syrjäisten alueiden voimistamisessa.

Suomessa esimerkiksi *Oppiva Ylä-Karjala* ja *Oppiva Vaara-Karjala* -hankkeet (1997–2003) pyrkivät osaltaan ehkäisemään alueellista taantumista ja syrjäytymistä tietotekniikan keinoin. Hankkeiden tavoitteena oli luoda verkottuneen seutukunnan mallia, jossa asukkaille turvataan tasa-arvoiset mahdollisuudet olla mukana tietoyhteiskunnan kehityksessä syrjäisestä sijainnista huolimatta. Hankkeiden aikana luotiin muun muassa helppokäyttöinen kansalaisverkko, johon kolmannes seutukunnan jäsenistä liittyi. Verkon tarkoituksena oli toimia yhteydenpidon ja kansalaiskeskustelun välineenä. Kokeilussa mukana

---

¹⁹ Esim: [http:// wiki.laptop.org](http://wiki.laptop.org) (15.3.2007)

olevia kuntia leimasivat työttömyys, heikko koulutustaso ja ikääntyminen. Projektin aikana koulutettiin alueen työttömiä tietotekniikan kouluttajiksi, jolloin he saivat tätä kautta uuden ammatin tietotekniikan parissa omalla kotiseudullaan. Hankkeen päämääränä oli luoda käyttäjälähtöistä tietoyhteiskuntaa ja tuoda tietotekniikkaa ihmisten arjen tasolle. Näissäkin digitaalinen silta on kuitenkin rakennettu ylhäältä päin, ja voidaan pohtia vastasiko tarjonta todellista kysyntää. Hanketta seurannut tutkija Tarja Cronberg arvioi, että syrjäytymisuhan alla elävät kansalaiset eivät juuri itse tee aloitteita. Ideat tulevat ulkopuolelta, mutta ne voivat silti tuoda rohkaisua ja itseluottamusta. Cronbergin mukaan projektin tarjoama koulutus antoikin osallistujille uusia valmiuksia, rohkaisua ja itsetuntoa suoran työllistymisen lisäksi. Tietotekniikan käyttöä tärkeämpää voi kuitenkin olla vuorovaikutustaitojen kehittyminen (Uotinen & Tuuva ym. 2001; Tuuva & Uotinen 1999; Cronberg 1999).

Kalifornialainen projekti ja säätiö, *Berkeley Foundation for Opportunities in Information Technology*, tukee etnisten vähemmistöjen mahdollisuuksia päästä informaatioteknologian aloille, joissa he ovat selvästi aliedustettuina. Projektin kohderyhmänä ovat erityisesti nuoret, jotka ovat lähellä ammatinvalinnan ajankohtaa ja voivat tehdä ratkaisevia askelia tulevaisuutensa suhteen. Projektin tarkoituksena ei ole ohjata kaikkia IT-aloille, vaan ennemminkin tarjota uusia perspektiivejä ja kannustaa hyödyllisiin valintoihin. Työmuotoihin kuuluvat uravalintoihin liittyvät tilaisuudet sekä kesäleirit²⁰, joissa opetetaan muun muassa ohjelmointia.

Digitaalisilla silloilla, kuten koulutuksella, välineillä ja sopivalla ohjauksella, voidaan lisätä tasa-arvoisempaa kehitystä. Niillä mahdollistetaan voimistumisen käynnistyminen muiden edellytysten lisäksi (vrt. voimistumisen edellytykset luvussa 4.4). Koska hyvinvoivilla yhteisöillä ja ihmisryhmillä on yleensä valmiiksi paremmat yleiset voimistumisen edellytykset, uusi teknologia voimistaa heitä ensimmäisinä. Digitaalisin silloin mahdollisuudet voidaan ulottaa hieman useampien saataville ja aikaansaada näin voimistavaa vaikutusta.

---

²⁰ Suomessa on järjestetty myös ns. viestintäleirejä, joissa nuoret saavat kehittää viestintävalmiuksiaan muun muassa omaa lehteä, radio-ohjelmaa ja videoita tekemällä (Viherä 2002).

Voimistumisen kaikki osa-alueet: kyvykkyys, hallinta, osallistuminen ja vaikuttaminen eivät mahdollistu luomalla ainoastaan ylhäältä alas suuntautuvia siltoja. Siksi digitaalisten siltojen lisäksi tarvitaan vuorovaikutuksessa syntyvää kehitystä ja toimintamalleja, joissa lisääntään osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia. Avoimen vuorovaikutuksen ja tasa-arvoisen osallistumisen lisääminen on kannatettavaa myös tietoyhteiskunnan yhteisöjen mahdollisen fragmentoitumisen purkamisessa. Vuorovaikutteiset kansalaisten verkostot voimistavat yhteisöjä yksisuuntaisia siltoja monipuolisemmin mahdollistaen enemmän osallistumiseen ja omaehtoiseen toimijuuteen liittyvää kehitystä.

5.2 Vuorovaikutteiset verkostot yhteisöjen kehittämisessä

Viestintäteknologian ansiosta informaatiovirtoja siirtyy nopeasti paikasta toiseen luoden vaikutelman supistuvasta maailmasta. Verkostomaisesti toimivassa yhteiskunnassa, jossa tiedolla on merkittävä vaihtoarvo, tietopakettien ja yhteyksien saavutettavuus on tärkeää yhteistoiminnan onnistumiseksi. Manuel Castells kutsuu suuntausta informaatiokapitalismiksi eli tietoyhteiskunnan taloudellisena perustana on yhä enemmän globalisoituva informaatiopääoma (Castells 1997). Teknologia palvelee yhteiskunnallisia ja sosiaalisia verkostoja, jotka muodostuvat voimakkaista ja heikoista informaatiovirroista. Informaatioverkostot kytkevät parhaiten yhteen verkoston vahvimpia osapuolia eli solmuja, jolloin muodostuu informaatiovirtojen dominoivia keskitymiä ja toisaalta vähemmän suosittuja periferioita. Näin informaatiopääoma jossain määrin kasautuu.

Yochai Benkler jatkaa Castellsin tietoyhteiskunnan analysointia nostamalla keskeiseksi informaatiotuotannon hajautumisen avoimiksi vertaisverkoiksi, joissa viestintäteknologian sovellusten ansiosta kansalaisilla ja yhteisöillä on mahdollisuus myös tuottaa itse julkisuutta ja edistää demokraattista kehitystä (Benkler 2006). Tietoyhteiskunnan tekniset verkot sosiaalisine verkostoineen mahdollistavat runsaasti voimistavaa kehitystä ja yhteisöille hyödyllistä horisontaalista vuorovaikutusta. Verkostoitunut yhteiskunta parantaa kansalaisten autonomisia mahdollisuuksia osallistua, vaikuttaa ja kyvykkyyttä toimia. Toisaalta

vaarana on heränneen kansalaisaktiivisuuden päätyminen talouden tai hallinnon valjastamaksi, jolloin vuorovaikutuksen verkostojen mahdollisuudet vapauden ja oikeudenmukaisuuden edistäjinä kaventuvat (esim. Benkler 2006). Näin voi tapahtua, jos informaation jakelua joudutaan valtioiden taholta rajoittamaan tai jos vuorovaikutus tuotteistetaan vain markkinoiden säätelöiksi palveluiksi.

Vuorovaikutus on kehityksen edellytys niin yhteisöjen sisällä kuin niiden välillä. Vaikka esimerkiksi internet mahdollistaa vuorovaikutuksen tehokkaammin kuin aiemmat viestintävälineet, yhtenä negatiivisena kehityssuuntana voi olla yhteisöjen fragmentoituminen sisäryhmiin ja ulkoryhmiin, samanmielisyyden korostuminen sekä vuorovaikutuksen puuttuminen yhteisöjen välillä (vrt. luku 3.3). Yhteisöjen välisen vuorovaikutuksen puuttuminen voi johtaa näkemysten erilaisuuksien kärjistymiseen ja vihamielisyyteen. Lisäksi marginaalisten yhteisöjen, kuten köyhien tai etnisten ryhmien jäädessä vuorovaikutuksen ulkopuolelle, ne jäävät myös hyvinvoinnin ulkopuolelle. Nämä yhteisöt ovat usein tiiviitä perinteisen yhteisöllisyyden merkityksessä, ja niille on ominaista keskinäinen vuorovaikutus ja toisten auttaminen (esim. vähemmistöjen ghetot). Hyvinvointia lisäävää voimistumista ei kuitenkaan tapahdu riittävästi, jos dialogi yhteiskunnan muiden yhteisöjen kanssa on puutteellista tai epätasa-arvoista. Dialogin puuttumiseen voi olla useita syitä, kuten taloudelliset ja teknis-aidolliset puutokset, asenteelliset syyt tai kulttuurisiin käytäntöihin liittyvät syyt. Esimerkiksi voidaan verrata Suomen romanien ja suomenruotsalaisten tilannetta. Molemmissa yhteisöissä keskinäinen vuorovaikutus ja tuki lisäävät sosiaalista pääomaa, mutta romanien yhteisö on silti jäänyt jälkeen valtaväestön hyvinvoinnista kun taas suomenruotsalaisia sosiaalinen pääoma on tutkimuksen mukaan voimistanut valtaväestöä elinvoimaisemmaksi (Hyyppä 2002). Yhteisöjen välinen vuorovaikutus on avain kehitykselle. Kun asioita käsitellään yhteisesti, ne jäsentyvät ja saavat uusia painoarvoja. Ilman yhteisöjen välistä vuorovaikutusta ajatusten ja vaikutteiden vaihtoa ei tapahdu ja kehitys hidastuu tai pysähtyy. Globalisaatio osaltaan vaatii myös uudenlaisia vuorovaikutuksen muotoja, jolloin paikallinen viestintä voi jäädä vaikutuksiltaan riittämättömäksi.

Uutta viestintäteknologiaa, kuten internetiä voidaan soveltaa voimistavassa ja osallistavassa tarkoituksessa esimerkiksi tukemalla ho-

risontaalisten informaatiovirtojen syntymistä ja näkyvyyttä sekä avaa-
malla uusia informaatiovirtoja marginaalisille alueille ja ihmisryhmi-
le. Tällöin myös marginaaliset ryhmät pääsevät helpommin osallisiksi
informatiivisesta, sosiaalisesta ja usein myös taloudellisesta pääomas-
ta. Olennaista on monimuotoisen ja monisuuntaisen viestinnän sekä
kulttuurisen vuorovaikutuksen huomioiminen.

Voimistumista voi tapahtua esimerkiksi seuraavia vuorovaikuttei-
sen verkkoviestinnän alueita tukemalla:

- informaatiota jaetaan, ei vain lähetetä yksisuuntaisesti,
- kannustetaan erilaisten näkemysten julkaisemista,
- edistetään tasa-arvoista keskustelua,
- lisätään vaikuttamisen mahdollisuuksia.

Verkkoteknologian avulla voidaan helposti *jakaa informaatiota moni-
suuntaisesti*. Avoimessa verkostossa informaatio karttuu, sitä voidaan
korjata ja sitä voi potentiaalisesti käyttää ilman että se samalla vähe-
nee keneltäkään (esim. wikipedia ja vertaisverkostot). Monisuuntainen
informaation jakaminen mahdollistaa myös yhteisöjen osallistumisen
informaation tuottamiseen, jolloin vältetään sisältöjen yksipuolistu-
minen. Kansalaisen ja yhteisön kannalta monisuuntainen informaatio-
sisältöjen jakaminen voi lisätä niin kyvykkyyttä, hallintaa kuin osallis-
tumisen mahdollisuuksia eli voimistumisen eri osa-alueita.

Erilaiset näkemykset pääsevät verkon kautta julkisuuteen, mikä on
mahdollistunut aivan uudella tavalla. Esimerkiksi aktiiviset kansalais-
ryhmät ja yhteisöt voivat tuoda esiin mielipiteensä heitä koskettavista
asioista. Parhaimmillaan voimistamista tapahtuu tällöin hallinnan
ja osallistumisen alueilla. Jos nämä informaatiovirrat jäävät yleisöltä
huomiotta, niiden julkisuusarvo ei kuitenkaan ole merkittävä. Ilmaise-
misen mahdollisuus (esim. weblogeissa) voi silti olla tärkeää yksilön
psykologiselle voimistumiselle ja aikaansaada esimerkiksi itseluotta-
mukseen ja käyttäytymiseen liittyvää kehitystä.

Verkkokeskustelu mahdollistaa *eri osapuolten osallistumisen näke-
mysten vaihtamiseen tasa-arvoisella areenalla*. Vuorovaikutteinen
viestintä on edellytys demokraattiselle päätöksenteolle, joten kansalai-
sella pitäisi olla mahdollisuus esimerkiksi keskustelujen kautta osallis-
tua häntä koskettavien asioiden päätöksentekoprosesseihin niiden eri

vaiheissa. Verkkokeskustelujen haasteena olisi saada kaikki relevantit asianosaiset keskustelun piiriin, jotta siihen osallistuminen voimistaisi eri osapuolia.

Vaikuttaminen vuorovaikutuksen kautta verkkoympäristössä mahdollistuu silloin, kun eri osapuolet ovat valmiita hyväksymään esimerkiksi internetin vaikuttamisen kanavana. Yksisuuntainen yritteliäisyys ei johda tuloksiin, vaan vaikuttaminen edellyttää suotuisaa ilmastoa näkemysten vaihtamiselle ja hyväksytyjä toimintamalleja vaikuttamisen keinoiksi. Toimintamallina voi olla esimerkiksi aloitejärjestelmä kaupunkilaisten aloitteiden tekemiseksi ja niiden seuraamiseksi (Hokka 2004).

Voimistuminen ja sosiaalisen pääoman kasvu tapahtuvat verkossa erityisesti juuri kollektiivisen interaktion kautta (Katz & Rice 2002, 203). Vuorovaikutteisuuden tarpeesta on syntynyt erilaisia online-yhteisöjä, postituslistoja, yhteisöllisiä verkkojulkaisuja ja toimintatapoja, joissa kansalaiset käyttävät verkkoa mielipiteiden ilmaisemiseen ja vaikuttamiseen. Osallistuminen näihin interaktion muotoihin usein lisää digitaalisen voimistumisen positiivisia seurauksia: tietoa, kompetenssia ja valmiutta toimia kriittisenä tietoyhteiskunnan kansalaisena. Suurimpia esteitä vuorovaikutuksen tiellä ovat alussa mainitut viestintävirtojen keskittyminen, yhteisöjen välisen vuorovaikutuksen puute, markkinavoimien dominoivuus ja kansalaisten viestien marginaaliin jääminen todellisen vaikuttamisen kannalta.

Konteksti mahdollistavine rakenteineen voi tukea tai estää vuorovaikutuksessa tapahtuvaa voimistumista. Valtionhallinto rajoittaa monissa maissa tiedon ja näkemysten vapaata kulkua, jolloin avoin vuorovaikutus estyy tai siitä voi tulla rikollista. Verkon aktiiviset toimijat ponnistelevat kuitenkin rajoituksia vastaan vaatiessa avointa ja vapaata ilmaisua, kuten kansainvälinen *Reporters Without Borders* -verkosto, *Independent Media Center* ja ihmisoikeusrikkomuksista bloggaamaan kannustava *Human Rights Watch* -sivusto.

Erilaisilla kehitystä tukevilla hankkeilla voidaan edistää verkko- viestinnän voimistavia vaikutuksia. Hankkeet voivat toimia muutoksen katalysaattoreina ja olla osana muuta kehitystä. Seuraavassa luvussa tarkastelen muutamia yhteisöllisiä kehityshankkeita, joissa on sovellettu uutta viestintäteknologiaa voimistavassa merkityksessä. Tarkastelen

erityisesti internetin soveltamista, mikä on ollut tyypillisin yhteisöjen voimistamishankkeiden uuden viestintäteknologian väline tutkimuksen käsittämänä ajanjaksona.

5.3 Yhteisölähtöiset verkkohankkeet

Paikalliset yhteisöt hyötyvät uudesta viestintäteknologiasta käyttämällä sitä yhteistoimintansa tehostamiseen ja valmiuksiensa parantamiseen. Yhteisö kehittyy esimerkiksi uusia tieto-taitoja opiskelemalla, informaatiota jakamalla sekä vuorovaikutusta ja osallistumistapoja monipuolistamalla. Voimistumista voi siis tapahtua aiemmin mainituilla kykenevyyden, hallinnan, osallistumisen ja vaikuttamisen osaluilla. Erityisen selviä muutoksia on saatu aikaan köyhien ja syrjäisten asuinalueiden projekteissa, joissa teknologia on tukenut ihmisten valmiuksia. Korkean elintason alueilla muutokset yleensä painottuvat viestinnälliseen kehitykseen ja asukkaiden osallistumistapojen lisääntymiseen.

Viestintäteknologia (tässä internet) voi välineellisesti voimistaa yhteisöä esimerkiksi:

- *tietovarantona*, jota yhteisön jäsenet voivat hyödyntää ja jakaa,
- *tiedotuskanavana* yhteisöllisistä asioista,
- *vuorovaikutuksen ja sosiaalisen verkostoitumisen foorumina*,
- *osallistumispaikkana* yhteisöä koskevien asioiden käsittelylle,
- *julkaisupaikkana* omille ja yhteisön näkemyksille.

Tiedonsaannin ja vuorovaikutuksen kasvu lisäävät yhteisön monenlaisia hyvinvointia, jota kutsutaan usein sosiaalseksi pääomaksi. Koska verkosto kytkee hyvin yhteen ihmisiä resursseineen, internet voi toimia teknologiana, jonka kautta yhteistä hyvää lisätään. Internet tukee perinteisen sosiaalisen pääoman muotoja kuten kontaktiverkostoja, tiedon saavuttamista sekä uudelleen luomista, ystävyysuhteiden verkostoja, yhteisöllisyyttä sekä osallistumiseen ja päätöksentekoon liittyvää organisoitumista. Internet-ympäristön vahvuuksiin kuuluu, että se kokoaa yhteistä pääomaa, jota kuka tahansa voi potentiaalisesti käyttää.

Kehitysmaiden uuden viestintäteknologian hankkeista puhutaan usein paitsi voimistavina myös yhteisöjen *kyvykkyyden lisäämisen projekteina* (capacity building). Hankkeiden tavoitteena on kehittää organisaatioiden tai yhteisöjen tiedotuskanavia ja osallistumiskeinoja omien kehitysprosessiensä tukena (Lagcao 2003; Jabry ym. 2006). Yhteisöjen kyvykkyyttä lisääviä projekteja on toteutettu lukuisasti esimerkiksi Afrikassa, Intiassa sekä Latinalaisessa Amerikassa. Projekteja rahoittavat ja toteuttavat useimmiten kehitysyhteistyöjärjestöt, kansalaisjärjestöt, tutkimuslaitokset, Maailmanpankki, Unesco sekä maailmanmarkkinoilla toimivat yritykset. Hankkeissa on muun muassa luotu virtuaalisia oppimisympäristöjä, jaettu informaatiota eristäytyneille alueille, keskusteltu yhteisöä koskettavista asioista ja tarjottu terveysvalistusta. Esimerkiksi Intiassa toteutetut infokeskukset toimivat usein yhteisöjen monipalvelukeskuksina, joissa uuden teknologian ansiosta kyläläiset voivat yhtä hyvin opiskella ja hakea tietoa kuin hoitaa vieranomaisasioita tai osallistua ajankohtaiseen keskusteluun. Näissä hankkeissa korostetaan yhteisöjen omaa toiminnallista roolia (Mangesi 2004). Kehityshankkeita on raportoitu runsaasti esimerkinomaisiksi käytännöiksi (esim. *Digital Opportunity.org* ja *Digital Divide.net* -verkostoissa), mutta niitä arvioivia tutkimuksia ja vaikutusten arviointia ei juuri ole saatavilla.

Viva Rio on esimerkki mittavasta voimistamishankkeesta Brasilian Rio de Janeirossa, jossa pyritään alueellisten slummikortteleiden asukkaiden valmiuksien, turvallisuuden ja elintason parantamiseen (vuodesta 1993). Hankkeeseen kuuluu useita projekteja, kuten: Viva Favela -verkkojulkaisu, Future Station -tietotuvat, Radio Viva Favela, etäopiskeluprojekteja, pienlaint yritysten perustamiseksi, reilun kaupan maatalouden edistämistä sekä ekologista projekteja. Lisäksi Viva Rion nimissä järjestetään kampanjoita rauhan ja aseiden vähentämisen puolesta. *Viva Favela*, yksi Viva Rion projekteista on faveloiden eli slummikortteleiden asukkaiden oma verkkojulkaisu, jonka pää tarkoitus on alueiden julkisuus kuvan monipuolistaminen ja asukkaiden näkemysten julkistaminen. Käsittelen tätä osahanketta myöhemmin esimerkkinä yhteisöllisestä verkkojulkaisemisesta voimistajana.

Amerikkalainen *Computer Clubhouse* -konsepti on tukenut yhteisöjen voimistumista viestintäteknologian avulla vuodesta 1993 ja levin-

nyt 21 maahan yli 100 kerhotalon verkostoksi (tilanne maaliskuussa 2008). Computer Clubhouse on MIT Media Laboratoryn ja Bostonin Museum of Sciencen perustama sekä Intel Corporationin tukema hanke, joka pyrkii erityisesti köyhien asuinalueiden nuorten kompetenssin lisäämiseen. Clubhouse-mallin päämääränä on tukea yhteisöllistä kehittymistä tarjoamalla viestintäteknologian välineitä ja opetusta sekä kannustamalla nuoria oman elämänsä hallinnassa. Clubhousen nuoret opiskelevat hankkeessa tietotuotteiden suunnittelijoiksi ja tuottajiksi, eivät vain kuluttajiksi. Oppiminen tapahtuu konstruktionistisin periaattein, eli nuoret luovat uusia asioita omia kokemuksiaan hyödyntäen, mikä antaa parhaiten merkitystä heille itselleen. Nuoret oppivat ilmaisemaan itseään uusien viestintävälineiden avulla, mikä edistää voimistumisprosessia ja valmistaa nuoria erilaisiin haasteisiin. (Computer Clubhouse 2007; Resnick ym. 2001, 263–287.)

Voimistavaa lähiöprojektia edustaa Bostonissa sijaitseva *Camfield Estates* asukashanke, jossa vuodesta 2000 alkaen ryhdyttiin MIT Media Laboratoryn tutkijoiden toimesta kehittämään köyhän asukas-yhteisön sosiaalista verkostoitumista. Toimintatutkijan hypoteesina oli, että sosiokulttuurisen konstruktionismin ja yhteisön omiin voimavaroihin perustuvan lähestymistavan avulla voidaan teknologiaa hyödyntämällä vaikuttaa positiivisesti yhteisön kehittämiseen (Pinkett 2002, 100). Projektin ensimmäisessä vaiheessa järjestettiin tiedotuskampanjoita, tietotekniikka-koulutuksia ja osallistujien talouksiin lahjoitettiin tietokoneet internet-yhteyksineen. Toisessa vaiheessa rakennettiin yhteisöllinen verkko, johon koottiin alueellista hyötytietoa ja identifioitiin asukkaat taitokuvauksineen. Camfieldin hankkeen ideana oli keskittyä mahdollisten puutosten sijaan yhteisön omiin voimavaroihin ja kartoittaa ne teknologian avulla kaikkien saataville. Merkittävimmät voimistumisprosessin muutokset Camfieldissä liittyivät sosiaalisten verkostojen laajentumiseen ja parantuneisiin informatiivisiin resursseihin. Aukkaiden tietoisuus yhteisöllisistä asioista, ihmisistä ja resursseista lisääntyi merkittävästi. Projektin raportista voi päätellä, että horisontaalisten informaatiovirtojen määrä monipuolistui ja vahvistui. Opiskelun kautta yhteisön jäsenten kompetenssi ja itseluottamus oppijoina paranivat. Toisaalta tavoite yhteisön omasta informaation tuottamisesta koettiin haasteelliseksi. (Pinkett 2002.)

Melrosen kaupungin eläkeläisten *Silver Stringers* -projekti käynnistettiin yhteistyössä MIT Media Laboratoryn tutkijoiden kanssa vuonna 1996. Hankkeen tavoitteena oli luoda helppokäyttöinen julkaisujärjestelmä, jolla iäkkäät henkilöt oppisivat helposti julkaisemaan omia tarinoitaan. Tutkijat halusivat samalla kannustaa ryhmää yhdessä oppimiseen ja toimimiseen. Ryhmän seniorit olivat mukana julkaisutoiminnassa toimituksellisissa rooleissa: reporttereina, valokuvaajina, toimitussihteereinä ja verkkosivujen suunnittelijoina. Ryhmän jäsenet oppivat näin uusia taitoja ja löysivät uusia kiinnostuksen kohteita. Jokainen saattoi osallistua kuitenkin omalla tavallaan eikä tekninen suoritus ollut keskeisintä. Ikäihmiset pääsivät näin mukaan tietoyhteiskuntakehitykseen eivätkä kokeneet syrjäytyvänsä. Melrose Mirror oli myös tärkeä yhteiseen toimintaan osallistaja vähentäen eristyneisyyden kokemuksia, joita ikääntyneillä saattaa olla. (Smith ym. 2000.) Tutkimushankkeen päätyttyä ryhmä jatkoi julkaisutoimintaa, ja *Melrose Mirror* -julkaisu on edelleen verkossa (elokuussa 2008).

1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa toteutettiin monissa teknologian kärkimaissa vastaavia alueellisia voimistamaan pyrkiviä verkkohankkeita, joissa tavoitteet olivat usein resurssihin nähden varsin korkealla. Suomessa tämän tyyppisiä olivat kaupunginosahankkeet, joissa uuden viestintäteknologian keinoin pyrittiin esimerkiksi osallistamaan asukkaita alueelliseen suunnitteluun ja vaikuttamiseen. *Kotikatu*-hanke oli Suomen Kotiseutuliiton ja Helsingin Kaupunginosayhdistysten Liiton vuonna 1997 käynnistämä asukasprojekti, jota toteutti Helsingin Teknillisen Korkeakoulun arkkitehtiosasto tutkijoinen. *Kotikatu*-hankkeen tavoitteena oli löytää keinoja, joilla parantaa ihmisten vaikutusmahdollisuuksia heidän omaa asuinympäristöään koskevissa asioissa. Hanke toteutettiin Helsingin Pihlajiston sekä myöhemmin Lauttasaaren ja Maunulan kaupunginosissa. Pihlajiston kotisivuille koottiin aluetta esitteleviä sisältöjä ja asumiseen liittyvää tietoa: karttoja, taloyhtiöiden tietoja, remonttitietokanta, huoltoyritysten yhteystietoja sekä alueen yksityisiä ja julkisia palveluja. Asukkaiden vuorovaikutukseen perustettiin omia palstoja sekä erityinen Pihlajisto Paremmaksi -palsta asukkaiden kysymyksiä ja viranomaisten vastauksia varten. Sivuilla saattoi myös seurata aluetta koskevia suunnitelmia ja rakennusprojekteja interaktiivisten mallien avulla, minkä toivottiin lisäävän vuorovaikutusta asukkaiden ja päättäjien välillä.

Maunulan kaupunginosassa toteutettiin myöhemmin lisäksi *Nettimaunula*-hanke (2001–2003), joka oli Sitran rahoittaman *Oppivat Seutukunnat* -hankkeen osaprojekti. Nettimaunulan tavoitteena oli rakentaa paikallista tietoyhteiskunnan mallia, jossa luodaan sekä edellytykset tietotekniikan käytölle että asukkaiden arkipäivää palvelevia sisältöjä. Malliin kuului teknisen infrastruktuurin parantamista, asukkaiden kouluttamista sekä sisällöntuotantoa, johon liittyi julkaisutyökalun kehittäminen. (Rantanen 2003, 63–72.) Hankkeen tavoitteita, kuten asukkaiden tietoteknisten taitojen parantaminen, laajempi osallistuminen aluesuunnitteluun ja parempi työllistyminen, voi pitää digitaalisen voimistamisen tyypisinä tavoitteina. Taitomuutoksiin liittyvät tavoitteet toteutuivat osallistumiseen liittyviä pyrkimyksiä paremmin. Asukasyhteisössä syntyi aktiivisuutta muutamissa aluetta koskevissa kysymyksissä sekä laajakaistahanke eräänlaisena sosiaalisena innovaationa. Tutkijoiden mukaan Nettimaunula ei luonut erityisempää virtuaalista yhteisöllisyyttä eikä siitä muodostunut vuorovaikutteista kanavaa hallinnon suuntaan päätöksentekijöiden kiinnostumattomuuden vuoksi. Sen sijaan Nettimaunula saattoi vahvistaa positiivisesti mielikuvaa Maunulasta sekä toimia keräytyvänä tietolähteenä ja asioiden dokumentointivälineenä. (Mäenpää 2003, 73–104.)

Tampereella toteutettiin samoihin aikoihin (1998–2004) yliopiston Journalismin tutkimusyksikön *Mansetori*-hanke²¹, jonka tavoitteita voi kutsua yhteisöjä voimistaviksi. Pyrkimyksenä oli luoda konsepti, jossa muun muassa kaupunkilaisten mahdollisuudet ilmaista näkemyksiään sekä kyvykkyys osallistua paikallisesti paranisivat. Hanke edesauttoi tavoitteita esimerkiksi tarjoamalla tietotekniikan koulutuksia sekä kehittämällä erilaisia vaikuttamista helpottavia tietopankkeja, sovelluksia ja keskustelukanavia. Internetiä sovellettiin hankkeessa niin informaatiovarantona, tiedotuskanavana, keskustelufoorumina, osallistumispaikkana kuin julkaisupaikkana. Työskentelin hankkeessa toimintatutkijana sen alusta alkaen.

Yhteisöllistä internetin käyttöä voi tarkastella hieman eri näkökulmista riippuen siitä ollaanko kiinnostuneita a) teknologian hyödyntämisestä erilaisten yhteisön toimintojen tehostamisessa, jolloin luodaan

²¹ Mansetori-portaali (<http://www.mansetori.fi>, osoite syyskuussa 2008) kehitettiin tutkimus- ja kehityshankeissa: Paikallisuus verkkomediassa (1998–2001) sekä Verkkoyhteisöjen kehittyminen (2001–2004).

digitaalinen yhteisöverkko eli tekninen infrastruktuuri vai b) yhteisöllisestä julkaisemisesta, jolloin luodaan yhteisöllinen media. Edellisessä tapauksessa yhteisöllä voi olla käytössään esimerkiksi järjestelmä, joka tarjoaa pääsyn paikallisiin tietolähteisiin ja yhteisöllisen vuorovaikutuksen välineitä (esim. Kotikatu ja Nettimaunula). Tällöin olennaista on pääsy järjestelmään, tietoihin ja palvelun käyttämiseen. Jälkimmäinen tavoite painottaa enemmänkin yhteisön omaa osallistumista tiedon tuottamiseen ja koko julkaisutilan luonteeseen (esim. Mansetorin yhteisöjen julkaiseminen). Tällöin olennaista on soveltaa teknologiaa julkaisemisessa ja osallistumisessa.

Tarkastelen seuraavassa erityisesti jälkimmäistä eli yhteisöllistä verkkojulkaisemista osallistavana ja voimistavana käytäntönä. Lisäksi pyrin hieman täsmentämään kansalaisten verkkojulkaisemiseen liittyviä käsitteitä, joiden käyttö on toistaiseksi ollut melko väljää.

5.4 Verkkojulkaiseminen yhteisöjen voimistajana

Kuvasin aiemmin sosiaalista mediaa kansalaislähtöisen toimijuuden muotona (2.3.3). Sosiaalinen media on monipuolistanut kansalaisen roolia julkisuustilassa laajentaen sitä vastaanottaja-, käyttäjä- ja kuluttajarooleista myös tuottajaksi, osallistujaksi ja toimijaksi. Verkkojulkaiseminen voi siis aktivoida kansalaisen roolia ja muodostaa hyödyllisiä resursseja jakavia verkostoja. Sosiaalinen media käsittää kuitenkin hyvin yleisesti yhdessä tehtyjä mediasisältöjä eikä se useinkaan tähtää voimistaviin tavoitteisiin, vaan tarkoitukset voivat yhtä hyvin olla viihteellisiä ja yhä useammin myös taloudellisia.

Yhteisöjen oman julkaisemisen tarve liittyy yhtäältä valtamedioiden tuottamien mediasisältöjen yksipuolistumiseen ja vaihtoehtoisten näkemysten puuttumiseen, toisaalta yhteisöjen kehittämiseen julkaisu-toiminnan avulla. Paikalliset yhteisöt ovat harjoittaneet pienimuotoista julkaisu-toimintaa jo pitkään paikallislehtien, radion ja television avulla. Esimerkiksi radiolla on ollut merkittävä rooli yhteisöjen viestinnässä sekä länsimaissa että kehitysmaiden yhteisöjen julkaisuvälineenä (Jankowski 2002). Usein näitä julkaisumuotoja nimitetään myös vaihtoehtomediaksi tai vaihtoehtojulkisuudeksi, jotka tuovat julki erilaisten vähemmistöryhmien näkemyksiä (Schuler 1999; Jankowski 2002).

Vaihtoehtomedia pyrkii terminä kuvaamaan valtamedialle ja valtaa pitävälle vaihtoehtoista mediasisältöä. Kyse on siis jonkinlaisesta vastakkainasettelusta ”vallakkaiden” ja ”vallattomien” välillä suhteessa mediasisältöihin, jolloin vaihtoehtomediaa tuottavat valtaa vailla olevat ryhmät ja vähemmistöt. Koska termi herättää herkästi ajatuksen vastakkain olemisesta ja oppositioista, mitä yhteisöjen mediat eivät välttämättä edusta, voisi yhteisöjen verkkosisällöt luokitella paremmin kansanjournalismin käsitteen alle. (Rodriguez 2001.)

Kansalaisten journalismi eli *kansanjournalismi* (citizen journalism, public’s journalism) on kansalaisten itse tuottamaa epäprofessionaalista julkaisutoimintaa. Kansanjournalismi erotetaan yleensä kansalaisjournalismista,²² joka on puolestaan journalismin ammattilaisten organisoimaa (esim. korealainen *OhMyNews* tai suomalainen *Apureportteri*). Kansanjournalismin voimavara ja toiminnallinen yksikkö on usein paikallinen yhteisö, kuten kylä, kaupunginosa tai lähiö, josta aktiivisuus lähtee liikkeelle. Julkaisutoiminta liittyy usein myös yhteisölliseen kehittämiseen, mikä tapahtuu sekä yhteisen liikkeelle lähtemisen kautta että näkemysten julkituomisen avulla. Kansanjournalismi pyrkii monesti ongelmien ratkaisemiseen eikä ainoastaan niiden esittämiseen (Schuler 1999, 222).

Kansanjournalismin käsite on sekin puutteellinen professionaaliseen ammattialaan viittaamisen vuoksi. Voidaankin kysyä tuottaako kansalaisten julkaisutoiminta edes journalismia vai jotain aivan muuta. Yhteisöjen jäsenet eivät yleensä itse koe tuottavansa journalismia ja usein vieroksuvat koko nimitystä, joka sisältää vaatimuksen ammattimaisesta suorituksesta (esim. Gliniewicz ym. 2004; Fisher & Osteen 2006). Yhteisöjen verkkojulkaisemiseen osallistuvien kansalaisten pyrkimyksenä on ennemminkin toive ilmaista näkemyksiään paikallisista asioista kuin päästä alueen journalisteiksi. Kansanjournalismin sijaan voisi puhua paremmin yhteisöjen *julkaisutoiminnasta*, *tarinan-*

---

²² Kansalaisjournalismi (civic journalism, public journalism) viittaa suuntaukseen, jota johtavat journalismin ammattilaiset, tutkijat sekä kansalaisryhmät, jotka haluavat uudistaa perinteistä uutisointia. Nimitystä alettiin käyttää 1980-luvun lopulla, jolloin tutkijat määrittelivät kansalaisjournalismin professionaalisten normien uudistamiseksi, joka pyrkii saamaan kansalaiset esiin ja vaikutusvaltaisiksi yhteiskunnan jäseniksi (Gillmor 2004; Jankowski 2002).

kerronnasta tai keskinäisviestinnästä. Jatkossa käsittelenkin yhteisöjen kansanjournalismia yhteisöjen tuottamana julkisuutena.

Paikallisten yhteisöjen tuottama julkisuus eroaa joukkoviestinnästä paitsi ”monelta monelle” -tyyppisenä viestintänä, myös viestinnän osapuolten roolien luonteen suhteen. Yhteisöjen viestinnässä sekä viestien lähettäjä että vastaanottaja kuuluvat usein samaan yhteisöön; viestintä on siis enemmänkin asioiden ja näkemysten keskinäistä jakamista kuin joukkoviestinnän edustamaa ylhäältä alas levittämistä. Yhteisöjen viestintä on luonteeltaan osallistuvampaa ja avoimempaa kuin yksisuuntainen joukkoviestintä (Hollander ym. 2002). Yhteisöjen julkaisemisen tuloksena syntyy ns. *yhteisömedioita* (community media), joilla voidaan viitata sekä julkaisuvälineisiin että julkaisutoiminnan lopputuloksiin sisältöineen.

Paikallista yhteisömediaa on luonnehdittu esimerkiksi seuraavilla ominaisuuksilla (Jankowski 2002, 7–8):

- 1) tavoitteet: julkaista yhteisön jäsenille relevanttia tietoa, osallistaa yhteisön jäsenet mukaan viestintään ja voimistaa yhteisöä poliittisena vaikuttajana
- 2) omistajuus ja kontrolli: yleensä yhteisön jäsenet ja organisaatiot
- 3) sisältö: paikallisesti orientoitunutta ja tuotettua
- 4) mediatuotanto: ei-professionaalista ja vapaaehtoista
- 5) jakaminen: jokin julkaisuväline, kuten painotuote, radio, televisio tai internet-verkko
- 6) yleisö: useimmiten melko suppea maantieteellisesti määriteltävä alue kuten kaupunginosa
- 7) rahoitus: yleensä ei-kaupallista, julkisesti tuettua tai sponsoroitua

Uusien viestintävälineiden käyttöön sovellettuna voisi yhteisömedian luonnehdintaan lisätä vuorovaikutteisuuden, keskustelevuuden sekä paikasta ja ajasta riippumattoman osallistumisen.

Yhteisömediaa kuvaa osallistuva viestintä ja mediatuotanto, ja se asettuu kansalaisyhteiskunnan määrittämän osallistuvan kansalaisuuden alueelle (vrt. luku 2.1.3). Samalle alueelle voidaan liittää kansanjournalismi, kun taas esimerkiksi sosiaalinen media syntyy monesti

markkinoiden ja ns. osallistumistalouden²³ alueille, jolloin julkaisutoiminta on vapaata ja osallistuvaa, mutta se ei useinkaan pyri osallistujien voimistamiseen ja toiminnan tavoitteet voivat olla myös taloudellisia.

Julkisuuden tuottamisen painotus on yhä enemmän markkinoiden eli kaupallisen median alueella, joka sekin joutuu puolustamaan asemaansa isojen mediatalojen kovenevassa kilpailussa. Kaupallinen media on riippuvainen mainostajista ja kuluttavista kansalaisista, joten mediasisällöt ohjautuvat näiden mieltymysten suuntaisesti. Näin esimerkiksi asiat ja aiheet, jotka koskettaisivat syrjäisiä yhteisöjä, pienituloisia tai marginaaliryhmiä eivät helposti pääse julkisuuteen. Taloudellisista syistä esimerkiksi tutkivan journalismin osuus on vähentynyt, ja mediasisällöt jäävät usein ohuiksi. Julkisen palvelun media, joka on yleensä pyrkinyt demokraattiseen tiedonvälitykseen, toimii puolestaan yhä tiukemmilla resursseilla. (Deane 2005.)

Julkaisutoiminnan voimistava vaikutus voi tapahtua sekä näkemysten julkitulemisen että yhteisön jäsenten aktivoimisen kautta. Yhteisöllisissä verkkohankkeissa, joita käsittelin edellisessä luvussa, viestintäteknologiaa on usein sovellettu ensisijaisesti ihmisten kompetenssin eli erilaisten kyvykkyyttä lisäävien tekijöiden lisäämiseen. Hankkeet edistävät tämän tyyppistä voimistumista esimerkiksi tarjoamalla yhteisöille viestintäteknologian välineitä, kuten tietokoneita tai mobiililaitteita sekä opastusta laitteiden käyttöön hyödyllisellä tavalla. Usein hankkeiden tavoitteena on myös yhteisön jäsenten oman elämän kontrollin ja asioiden hallinnan tukeminen. Tämän tyyppisiä esimerkkejä ovat edelläkin mainitut köyhien asuinalueiden verkkohankkeet sekä nuorisoprojektit. Hankkeissa, joissa puolestaan edistetään yhteisöllistä julkaisutoimintaa, korostuu osallistumismahdollisuuksien lisääminen voimistavana tekijänä.

Verkkomedian tämänhetkiset mahdollisuudet demokratisoivassa mielessä ovat rajallisia erityisesti tilanteessa, jossa sisällöt suunnitellaan pääosin hallinnollisin ja taloudellisin intressein (vrt. luku 2.3.1). Esimerkiksi sosiaalisen median ja vertaisverkkojen viestintä eivät ole

---

²³ Osallistumistaloudelle ei ole syntynyt vielä täsmällistä määritelmää, mutta sillä pyritään kuvaamaan tuotantotapaa, jossa asiakkaat luovat merkittävän osan sisällöistä ja osallistuvat hyödykkeiden tuotantoon, jakeluun ja vaihtoon (Melakoski & Sirkesalo & Tirronen 2007).

demokratian toteutumisen ilmentymiä, mutta ne voivat toimia hyvin esimerkiksi avoimen keskustelun, innovoinnin ja jakamisen verkostoina. Internet ei sinänsä täytä demokratian toteutumiseen vaadittavia attribuutteja, kuten kaikkien mahdollisuutta osallistua, vuorovaikutusta kansalaisten ja päättäjien välillä, asioiden julkista käsittelyä ja päätöksenteon tasapuolisuutta, vaan demokratian edistämisen on tapahduttava muuta kautta. (Schuler 2003; Dean 2003.) Verkkomedia ei siis sinänsä demokratisoi, mutta sitä voidaan hyvin soveltaa demokraattisen päätöksenteon tukena sekä hankkeissa, jotka pyrkivät osallistamaan kansalaisia yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen²⁴.

Yhteisöllisen verkkomedian tavoitteisiin voidaan lukea informaation tuottaminen ja jakelu, kasvatus ja ihmisten saaminen liikkeelle (Kurki 2000,144). Sen avulla jaettu informaatio on tarpeen ihmisten toimimiselle vastuullisina ja tiedostavina kansalaisina sekä kyvykkyydelle muuttaa ympäristöään. Kasvatuksellinen tehtävä liittyy kykyyn muodostaa mielipiteitä ja ottaa vastuuta ympäristöstään. Oppiessaan teknologian käyttämistä, toimitustyöhön liittyviä tehtäviä sekä ilmaisessaan itseään artikkeleiden kirjoittamisen kautta ihmiset jäsentävät ajatuksiaan ja muodostavat mielipiteitään. Liikkeelle saaminen merkitsee niin mielipiteiden ilmaisua kuin tavoitteiden ja muutosten eteen työskentelemistä. (Kurki 2000.) Yhteisössä yhdessä työskenteleminen saa aikaan joukkovoimaa: ryhmä saa aikaan muutoksia yksilöä helpommin ja tukee toinen toistensa pyrkimyksiä. Liikkeelle saattaminen, oppiminen ja informaatioresurssien jakaminen ovat keskeisiä voimistumisessa. Kun näihin lisätään kansanjournalismissa toteutuva itseilmaisun funktio, tavoitteet palvelevat hyvin ihmisten aktivoitumista toimiviksi subjekteiksi tietoyhteiskunnassa.

Yhteisöllisen itseilmaisun mahdollisuudesta voi seurata useita voimistavia tekijöitä, kuten: yhteisön ja yksilöiden näkemysten julkittelu; lokaalin aineiston ja aiheiden julkaiseminen, mitä valtajulkisuus ei kata; yhteisöä koskevien asioiden syventäminen ja taustoitaminen; asioiden ja ajatusten prosessointi ennen päätöksiä; yhteisön julkisuuskuvan rakentaminen omilla ehdoilla; yhteisöllisyyden vah-

---

²⁴ Seattlen kaupungin verkkohanke esitellään usein hyvänä esimerkkinä demokraatiaportaalista, joka edesauttaa kansalaisten osallistumismahdollisuuksia kaupunkiyhteisön asioihin.

vistuminen ja toisten tukeminen. Tarkastelen näitä tekijöitä lähemmin empiiristen hankkeiden kautta luvussa 7.

Paikallisyhteisöllisiä sisällöntuotannon hankkeita Suomessa edustavat esimerkiksi edellä mainittu tamperelainen Mansetori-konsepti sekä kyyjärveläisten *NopolaNews*. Tutkimushankkeen käynnistämä Mansetori-konsepti sisältää esimerkiksi kaupunginosien verkkosivut, romanien ja ulkomaalaisten verkkosivut sekä kaupunkilaisten keskustelufoorumit. *NopolaNews* on puolestaan kunnan, seurakunnan, yhdistysten, järjestöjen, yhteisöjen ja kylätoimikuntien yhteinen julkaisu sekä kohtaamispaikka. Amerikkalaisia paikallisyhteisöjen verkkomedioiden edustajia ovat esimerkiksi edellä kuvattu eläkeläisten *Melrose Mirror*, chicagolaisen lähiön verkkojulkaisu *Skokie* sekä Etelä-Carolinan pikkukaupungin verkkojulkaisu *Hartsville Today*. *Skokie*²⁵ toteutettiin yhteisöllisenä opiskelijoiden toimintatutkimushankkeena ja *Hartsville Today*²⁶ yliopiston sekä paikallislehden kansanjournalistisena yhteistyöprojektina. Näissä verkkohankkeissa voimistavat tavoitteet liittyivät Mansetorin tapaan itseilmaisun, osallistumisen ja yhteisöllisen tiedonkulun lisäämiseen.

Yhteisöllinen verkkojulkaiseminen voi toimia myös digitaalisena silloittajana syrjäytymiskehitystä ja sisällöllisiä eriarvoisuuden kuiluja vastaan. Tämän tyyppisiä julkaisuhankkeita edustavat Rio de Janeiron köyhien kaupunginosien *Viva Favela*, NewYorkin Harlemin nuorten *HarlemLive*, kenialaisten lasten *Mapya*-julkaisufoorumi ja Mansetori-konseptiin kuuluva romanien verkkojulkaisuhanke *Tampereen romanit*. Näissä hankkeissa yhteisöjen voimistaminen merkitsee eriarvoisten yhteisöjen kyvykkyyden lisäämistä yhteiskunnan toimijoina sekä vähemmistöjen näkökulmien julkipääsyä. *Viva Favelassa* kyseessä on erityisesti slummimaisten kortteleiden asukkaiden voimistaminen julkaisuutoiminnan avulla. *HarlemLive* puolestaan voimistaa nuorisoa kouluttamalla, kannustamalla ja tuomalla julki nuorison omaa kulttuuria sekä näkökulmia (vrt. luku 4.3 voimistavasta pedagogiikasta).

Nostan seuraavaksi lähempään tarkasteluun esiteltäviksi kolme edellä mainittua hanketta, Mansetorin, *Viva Favelan* sekä *Mapyan*,

²⁵ Medill School of Journalism. The New Media Publishing Project class. Spring 2004.

²⁶ University of South Carolina School of Journalism and Mass Communications and the Hartsville Messenger.

jotka edustavat yhteisöllistä kehittämistä verkkojulkaisutoiminnan avulla. Ensimmäinen hankkeista edustaa ns. tietoyhteiskunnan kärki- maan ja korkean elintason kontekstin yhteisöllistä verkkojulkaisemista ja kaksi jälkimmäistä kehittyvän maan ja matalan elintason yhteisöjen verkkojulkaisuhankkeita. Mansetorin portaalin kehittäminen aloitettiin vuonna 1998, Viva Favela 2001 ja Mäpya-hanke vuoden 2007 keväällä. Esittelen aluksi projektit lyhyesti, jonka jälkeen pohdin niiden merkityksiä voimistumisen kannalta.

5.5 Mansetorin kaupunginosat ja romani-sivustot digitaalisen voimistamisen esimerkkihankkeina

Mansetori-hankkeena tunnettu tutkimus- ja kehitystyö sekä toiminnallinen konsepti rakentuivat Tampereen yliopiston Journalismin tutkimusyksikön kahden toimintatutkimushankkeen, *Paikallisuus verkkomediassa* ja *Verkkoyhteisöjen kehittyminen*, aikana (1998–2004). Osallistuva toimintatutkimushanke Paikallisuus verkkomediassa aloitettiin vuonna 1998, jolloin verkkojulkaiseminen oli vielä teknisesti harvojen hallinnassa. Toimintatutkimus haluttiin toteuttaa yhdessä kaupunkilaisryhmien kanssa ja keskeisiä ajatuksia olivat yhteisölähtöisyys, kaupunkilaisten itse tekeminen, osallistuminen ja verkkosivuistaan vastaaminen. Uutta viestintäteknologiaa sovellettiin ja käytäntöjä kehitettiin yhteisissä tapaamisissa tutkijoiden ja kaupunkilaisten kesken. Koska projektin alkuaikoina yhteisölliset verkkosivut olivat vielä melko tuntematonta aluetta, työ aloitettiin ilman toimintamalleja ja hyvin arkisia tarpeita palvellen.

Mansetori-konseptista muodostui tamperelaisten verkkoportaali, jossa kaupunkilaiset ja yhteisöt saattoivat julkaista näkemyksiään ja tarinoitaan tai osallistua keskusteluihin. Konseptiin sisältyi kolme erillistä ja yhteistoiminnallista osiota: 1) *Manseyhteisöt* eli kaupunginosien (sekä myöhemmin ulkomaalaisten ja romanien) omat verkkosivustot, 2) *Mansefoorumi* eli kaupunkilaisten vaikuttamisen verkkotila sekä 3) *Mansemedia* eli kaupunkilaisten journalististen sisältöjen tuottamiseen keskittyvä osio. Jokaisella osiolla oli vastaava toimintatutkijansa, ja oma vastuualueeni liittyi erityisesti ensimmäisenä mainittuun osioon

eli yhteisöjen verkkomediatoihin. Tarkastelenkin jatkossa lähinnä juuri tähän osioon kuuluvaa kaupunginosayhteisöjen verkkojulkaisemista sekä romanien yhteisön verkkojulkaisutoimintaa digitaalisen voimistumisen näkökulmasta.

Tyypillisiä *Manseyhteisöjen* kaupunginosien asukkaiden verkkoon tuottamia sisältöjä olivat esimerkiksi paikallisesta historiasta kertovat tarinat, järjestöjen ja yritysten esittelyt, ajankohtaiset ilmoitukset, keskustelupalstat sekä kaupunginosien kirjeenvaihtajien jutut. Jokaisella kaupunginosalla oli oma nettitiiminsä, joka vastasi verkkosivujen suunnittelusta ja sisällöistä. Projektin tutkijana osallistuin ensimmäisinä vuosina nettitiimien kokouksiin ja opastin asukkaita teknologian soveltamisessa. Helppokäyttöisten julkaisujärjestelmien ja teknisen osaamisen puuttuessa ideointikokousten jälkeen saatoin alkuvaiheessa koodata kaupunginosasivuja asukkaiden toiveiden mukaisesti (Mäkinen 2000, 29–53).

Ratkaisevaa yhteisöllisen osallistumisen, jatkuvuuden ja sitä kautta voimistumisen kannalta oli osaamisen ja vastuun vähittäinen siirtyminen yhteisöille itselleen. Tämä saattoi tapahtua teknisen osaamisen lisääntyttyä ja julkaisukonseptin vakiinnuttua selkeiksi käytännöiksi. Muutaman toimintavuoden jälkeen Mansetori ei ollut enää tutkijoiden ylläpitämä portaali, johon yhteisöjä kutsuttiin osallistumaan, vaan siitä muodostui julkaisu ympäristö, johon yhteisöt saattoivat itse tulla mukaan ja osallistua. Näin yhteisöt omaksuivat aktiivisen toimijan roolin, vastasivat sivustoistaan ja saivat tarvittaessa tukea tutkijoilta.

Manseyhteisöt
Kaupunginosien kotisivut

teks

[Finnin-Lukonmäki](#)
[Haapalinnankylä](#)
[Hailla](#)
[Hatanpää](#)
[Hervanta](#)
[Hyhky](#)
[Ikuri](#)
[Irtjala](#)
[Järvensivu](#)
[Kaukajärvi](#)
[Kissanmaa](#)
[Käpylä](#)
[Linnainmaa](#)
[Lintulampi-Ryödynpohja](#)
[Pappila](#)
[Peltolampi](#)
[Petsamo](#)
[Pispala](#)
[Pvniikki](#)

**Manseyhteisöt:
kaupunginosien kotisivut**

Kaikki tamperelaiset kaupunginosat voivat perustaa omat kotisivunsa Mansetorin Manseyhteisöt -osioon. Asukkaat tekevät sivut itse ja tuovat esiin oman asuinalueensa asioita haluamallaan tavalla. Manseyhteisöihin kuuluu myös Tampereen romanien sivusto. Mansetori tarjoaa maksutonta palvelintilaa ja mahdollisuuksien mukaan myös koulutusta ja muuta tukea. Uudet kaupunginosat voivat edelleen liittyä mukaan!

KUVA 7: Mansetorin kaupunginosien verkkosivut: <http://mansetori.uta.fi/yhteisot> (maaliskuussa 2006). Mansetorin kaupunginosien verkkojulkaisuissa välittyvä positiivinen kotiseutuhenkisyys. Koska asukkaat olivat itse tehneet sivuja koskevat rakenteelliset ja sisällölliset ratkaisut, ne olivat keskenään hyvin erilaisia ja harrastelijamaisen hiomattomia.

Tampereen romanit liittyivät osaksi Manseyhteisöjä lokakuussa 2001, jolloin projekti aloitti yhteistyön Tampereen Mustalaismusiikin ja -kulttuurin yhdistyksen kanssa. Leimallista romanien ryhmälle muihin Mansetorin yhteisöihin verrattuna oli erityisen kiinteä yhteisöllisyys muiden romanien ja suvun kesken. Tämä ilmeni esimerkiksi kokonaisten perheiden osallistumisena projektin koulutuksiin ja tilaisuuksiin. Romanien ryhmän asema ja elämä suomalaisessa yhteiskunnassa on eriarvoisuuden sävyttämä. Projektissa pyrittiin toimimaan heidän sosiokulttuurista kontekstiaan ja erityistarpeitaan huomioiden. Tämä merkitsi esimerkiksi ryhmälle erikseen räätälöityjä koulutuksia, koska tekniset ja oppimistilanteisiin liittyvät valmiudet olivat keskimäärin muita yhteisöryhmiä vähäisemmät.

Romanien projektin aikana toteutettiin verkkojulkaisu, jossa esitellään romanien kulttuuria, historiaa, kerrotaan tarinoita ja vastataan romanikulttuuria koskeviin kysymyksiin. Julkaisun yhteyteen perustettiin lisäksi nuorten romanien oma verkkolehti, *Terne Kaale*. Terne Kaale aloitettiin nuorten kesätyöprojektina, jossa nuoret oppivat juttujen kirjoittamista, valokuvaamista ja verkkojulkaisemista. Nuoret saivat myös pienen palkkion julkaistuista artikkeleista. Lehteen syntyi parikymmentä juttua neljän nuoren toimituskunnalla. Terne Kaalen toimittaminen kuitenkin hiipui projektin jälkeen.

KUVA 8: Tampereen romanit verkossa: <http://mansetori.uta.fi/romanit> (2006)

Tutkimushankkeen päätyttyä (2004) Mansetori jatkoi elämäänsä pääasiassa yhteisöjen itsensä ylläpitämänä ja muutamien yhteistyötahojen, kuten kaupungin ja yliopiston tukemana. Ulkopuolisen tuen supistuttua lähinnä kaupungin tekniseksi ylläpitotueksi (maaliskuussa 2006) kaupunkilaisten aktiivisuus sivujen päivitykseen selvästi vähentyi. Romanien sivuston ylläpito ei jatkunut projektin päätyttyä.

Mansetori-konsepti sisältää lokakuussa 2008 muun muassa: 39 kaupunginosan sivustoa, romanien sivut, 21 aktiivista kirjeenvaihtajaa eri kaupunginosista sekä vaihtelevan määrän kaupunkilaisia, jotka osallistuvat sivujen tekemiseen, niillä keskustelemiseen tai jotenkin muutoin konseptin tukemiseen. Osallistujille on järjestetty maksutonta koulutusta verkkosivujen tekemiseksi ja toimintaa kannustavia tilaisuuksia, joiden määrä on kuitenkin vähentynyt ylläpidon siirryttyä kaupungin muiden toimintojen oheispalveluksi.

Mansetoriin kuuluvat yhteisölliset hankkeet kuuluivat aikansa pioneereihin ja kokeilijoihin alueellisten yhteisöjen verkkoviestinnässä. Nytemmin uudistuneet julkaisumenetelmät ovat muuttaneet ratkaisevasti yhteisöjen mahdollisuuksia luoda omia palvelu- ja julkaisusivustojaan. Lokakuussa 2008 Helsingin kaupunginosia oli verkossa 70, Tampereella 39 (Mansetori-konseptin osana) ja muualla Suomessa useita kymmeniä (Kaupunginosat.net lokakuussa 2008). Osa julkaisuista saa tukea esimerkiksi kaupungilta tai paikallisilta yrityksiltä.

5.6 Viva Favela yhteisöjen voimistamisessa

Toinen jatkossa analysoitava verkkojulkaisemisen hanke, *Viva Favela* edustaa kehittyvän maan ja matalan elintason yhteisöjen hanketta. Sitä toteutetaan marginaaliin jääneen väestönosan asutusalueiden kontekstissa. Kontekstin ymmärtämiseksi on syytä kuvata lyhyesti elämää Rio de Janeiron faveloissa.

Alueelliset yhteisöt Brasilian tietoyhteiskunnassa elävät täysin toisenlaisessa yhteiskunnallisessa ja sosiokulttuurisessa ympäristössä kuin suomalaiset yhteisöt, mutta joutuvat silti vastaamaan tietoyhteiskunnan haasteisiin ja voivat myös hyödyntää uutta viestintäteknologiaa omiin tarpeisiinsa sekä yhteisöjen kehittämiseen. Brasilian tietoyhteiskunta on jyrkästi polarisoitunut sekä alueellisesti että yhteiskuntaluokittain. Samalla kun valtion sähköiset palvelut, kuten äänestyskäytäntö ja verotus internetin kautta edustavat maailman kärkeä, suurin osa paikallisesta aluehallinnosta isoimpia kaupunkeja lukuun ottamatta on vailla mitään internet-palveluita ja tietotekniikkaa (Sorj 2003, 82–84). Rio de Janeiron yltäkylläisen rannikon ympärillä levittäytyvät hyvin-

voinnin kanssa samaan tahtiin kasvavat favelat eli köyhän kansanosan asuinalueet, joihin peruspalvelutkaan eivät juuri ulotu.

Favelat ovat kaupungin kylkeen syntyneitä, aluksi lähinnä siirtolaisten asuttamia alueita. Uusien keskiluokan ja varakkaiden alueiden rakentuessa niiden läheisyyteen on muodostunut työvoimaa tarjoavia faveloita. Favelat lisääntyvät siis kaupungin kasvaessa ja nykyisin Riossa on jo yli 600 slummimaista favelaa. Koska alueet ovat rakentuneet vailla julkisia palveluita ja hallintoa, niihin on kehittynyt omalakisensa järjestyksenpito, kulttuuri ja tavat selviytyä omillaan. Nykyisin useimmilla alueilla on jo julkista infrastruktuuria, kuten vesijohdot ja sähköverkostot, mutta peruspalvelut kuten koulut, liikenneyhteydet ja järjestyksenpito ovat hyvin puutteellisia.

Faveloiden hallinta on jäänyt julkishallinnon ulkopuolelle ja on käytännössä huumekauppioiden käsissä. Kutakin favelaa hallinnoi huumejengin muodostama hyvin hierarkkinen organisaatio. Huume liikenteen perustana on alueellinen kontrolli, ja alueiden väliset aseelliset yhteenotot ovat hyvin yleisiä. Väkivaltaisesti kuolevien määrä faveloissa olikin projektin alkamisvuonna lähes 100/100 000 asukasta, eli lähellä sotatilassa olevia alueita. (Sorj 2003.) Koska alueilla ei ole toimivaa virallista järjestyksenpitoa ja poliisihallinto on korruptoitunut, asukkaat elävät jatkuvien konfliktien pelossa. Poliisien rynnäköt alueille ovat usein yhtä tuhoisia kuin jengien keskinäiset yhteenotot. Poliisien ja jengien suhde on luonteeltaan sadomasokistinen: poliisi vangitsee ja surmaa jengiläisiä, rikolliset taas subventoivat poliisia lahjuksin ja hankkimalla näiltä aseita. Poliisilla on lisäksi huono maine ennestään parikymmentä vuotta kestäneen sotilashallinnon (1964–1984), köyhien huonon kohtelemisen ja laittomien käytäntöjen vuoksi. Faveloissa järjestyksenpidosta pääosin huolehtivatkin huumeorganisaatiot, jotka voivat antaa luottoja ja rangaista rikoksista hyvin väkivaltaisain keinoin.

Koulutuksen puute tukee faveloiden suurinta ongelmaa, aseellista väkivaltaa. Nelisenkymmentä prosenttia keskimääräisen favelan asukkaista on luku- ja kirjoitustaidottomia ja 25 % 15–25-vuotiaista nuorista ei ole saanut peruskoulutusta. Ongelmana on useimmiten koulun keskeyttäminen ennen peruskoulutuksen suorittamista. Yhä nuoremmat osallistuvat huumejengeihin (monet aloittavat 12–13-vuotiaina) ja

tekevät näin helppoa rahaa lyhyellä urallaan, joka päättyy yleensä alle 30-vuotiaana väkivaltaisesti. (Sorj 2003.)

Rion faveloiden yhteisöt ovat samalla tietoyhteiskunnan haasteiden edessä kuten muutkin yhteisöt. Työelämässä odotetaan tietoteknisiä taitoja, työtilaisuudet edellyttävät mobiilia saavutettavuutta ja tiedonhankinta tapahtuu yhä enemmän internetin kautta. Uusien viestintävälineiden käyttäminen on kuitenkin kaukana useimpien arjesta. Faveloiden asukkaat ovat osallisina tietoyhteiskunnassa kuluttajan rooleissa ja heille tarjotaan kulutushyödykkeitä, mutta samalla osattomia yhteiskunnan kansalaisina palveluhyödykkeiden osalta, kuten koulutus, turvallisuus ja kulkuyhteydet (Sorj 2003, 88). Näin favelat helposti myös jäävät syrjäytyneiksi alueiksi, jotka edustavat hyväosaisille ainoastaan väkivaltaa ja kurjuutta, mistä halutaan pysyä erossa. Sosiaalinen syrjäyttäminen voikin olla taloudellista suurempi ongelma.

Jyrkkien hyvinvointikuilujen kuromiseksi sekä yhteiskuntaluokkien vuorovaikutuksen avaamiseksi Rio de Janeirossa on perustettu erilaisia hankkeita ja ohjelmia. *Viva Rio* -hanke syntyi vuonna 1993 kehittämään turvallisempaa ja parempaa elämää faveloissa sekä luomaan uusia keskusteluyhteyksiä köyhien ja hyväosaisten yhteisöjen välille. Yksi suurimmista faveloiden asukkaiden kokemista ongelmista on alueiden huono maine ja julkisuuskuva ei-kenenkään-maana, jossa väkivalta yksipuolisesti hallitsee. Tämä heijastuu muun muassa asukkaiden syrjimisenä työnhakijoina. *Viva Rio* on merkittävä hanke, jonka rahoitus (vuonna 2003 noin 5 000 000 dollaria) saadaan yritys-sponsoreilta, julkishallinnolta, säätiöiltä, erilaisilta organisaatioilta, yliopistoilta ja kansainvälisiltä rahoittajilta, kuten Unescolta. Hankkeeseen kuuluu lukuisia projekteja, hankkeita ja kampanjoita.

Viva Favela on yksi *Viva Rion* projekteista, joka aloitettiin vuonna 2001. *Viva Favela* on faveloiden asukkaiden oma verkkojulkaisu, jonka päätarkoitus on alueiden julkisuuskuvan monipuolistaminen ja asukkaiden näkemysten julkistaminen. Valtamedian tarjoama julkisuuskuva faveloista on kapea-alainen, negatiivinen ja lähes olematon, koska toimittajat eivät usein edes voi käydä alueilla. *Viva Favelan* asukaskirjeenvaihtajat haluavat tehdä alueiden normaalin elämän näkyväksi.

Viva Favelan yhteisökirjeenvaihtajat (15 henkilöä) ovat faveloissa asuvia eri-ikäisiä miehiä ja naisia, joille on annettu lyhyt koulutus kir-

jeenvaihtajan tehtäviin. Projektia koordinoivat toimituspäällikkö, toimitussihteeri sekä valokuvaaja, joilla on ammatillinen tausta ja koulutus. Kirjeenvaihtajat saavat työstään juttukohtaisen palkkion, BRL 211 artikkelilta (76 EUR, vuonna 2005), joita he toimittavat verkkojulkaisuun muutaman kerran kuukaudessa. Artikkelit kertovat kulttuurista, urheilusta, taloudesta ja sosiaalisesta elämästä eri puolineen. Sivuston rinnalla julkaistaan myös ilmoitustauluja, faveloiden historia-aineistoa, naisten omaa osastoa ja ekologisen aihealueen osastoa.

INÍCIO | VIVA RIO | EDUCAÇÃO | SERVIÇOS | EMPREGO | DIVERSÃO | REVISTA | CLASSIFICADOS | E-MAIL

VIVA Favela
www.vivafavela.com.br

Rede Viva! Rio

Seita, 11 de novembro de 2005

favela tem memória
Populista e violento, Tenório Cavalcanti era visto como defensor dos moradores das favelas de Caxias.

BELEZA PURA
Jovens grafeiras apresentam uma arte com toques femininos, mas longe de ser apenas cor-de-rosa.

ECOPOP
No Pica-pau, moradores de palafitas descobrem como a poluição do rio afeta diretamente a saúde do homem.

GALERIA

REVISTA

Bom para caranguejo
Cinco anos após entrar em coma com um grande derramamento de óleo, manguê é recuperado em Magé por projeto que conta com moradores da região.
por Eric Macedo
10/11/2005
Foto Rodriguez Moura

Lente sem censura
O fotógrafo José Martins descobriu sua vocação no Pasquim, cuja sede ficava num dos acessos ao Cantagalo. Hoje clica candidatas a modelo

Bahhh
Identidade de Rua

BUSCA

No portal Na Internet

SÉRIES ESPECIAIS
ver mais séries especiais

KUVA 9: Viva Favela – julkaisu verkossa: <http://www.vivafavela.com.br> (2005)

Viva Favela on ennen kaikkea julkaisu- ja yhteisöprojekti, ei niinkään tekninen hanke. Tietotekniikka toimii hankkeessa instrumentin asemassa. Julkaisu voitaisiin myös levittää paperimuotoisena, mutta internetin avulla sitä on mahdollista julkaista edullisesti ja laajalle (Ramalho 2005 haast.). Hankkeen koordinaattorit sekä kirjeenvaihtajat kuvaavat tavoitteekseen faveloiden positiivisen julkisuuskuvan synnyttämisen

ja sitä kautta yhteisöjen omanarvontunnon nostamisen (Brasilia 2005 haast.; Ferraz 2005 haast.). Hankkeen perusajatus vaikuttaa yhtenevältä yhteisön omista voimavaroista lähtevän kehittämismallin kanssa (vrt. luku 3.2.4). Tällöin kehittämistoiminta perustuu yhteisön olemassa oleviin resursseihin ja positiivisiin ominaisuuksiin, joita edelleen kehitetään. Malli on vastakkainen puutteisiin ja ongelmiin keskittyvälle lähestymistavalle. Voimavaroihin keskittyvä malli kannustaa yhteisöä omaehtoiseen aktiivisuuteen ja omiin kykyihin luottamiseen.

Yhteisiä tekijöitä Mansetorille ja Viva Favelalle ovat yhteisölähtöisyys, yhteisöjen osallistava kehittäminen sekä julkaisutoiminta uuden viestintäteknologian avulla. Yhteistä on lisäksi osallistuvan toimintatutkimuksen sekä sosiokulttuurisen innostamisen pedagogiikan toteuttaminen yhteisöjen voimistamisessa. Mansetorista poiketen Viva Favelan saama rahoitus yksityisiltä ja julkisilta sponsoreilta sekä kansainvälisiltä organisaatioilta on mahdollistanut projektitoiminnan jatkamisen.

5.7 Yhteisöllinen mediahanke matalan elintason kontekstissa

Keniassa vuosina 2007–2008 toteutettu uuden viestintäteknologian hanke *Mapya*²⁷ – *Social Media and Children in Low Income Communities* on esimerkki yhteisöllisestä julkaisuprojektista matalan elintason kontekstissa. Hanke oli suomalaisten Nokia Research Centerin tutkijoiden käynnistämä ja johtama, ja sitä toteutettiin yhteistyössä Tampereen yliopiston sekä kansainvälisen kehitysyhteistyöjärjestön Planin²⁸ Suomen ja Kenian yksiköiden kanssa. Hankkeessa pyrittiin voimistavan kehityksen tukemiseen yhteisöjen itseilmaisun ja osallistumisen mahdollisuuksia lisäämällä. Työskentelin hankkeessa Tampereen yliopiston journalismin tutkimusyksikön tutkijana.

Mapya-hankkeen tarkoituksena oli selvittää yhteisöllisen julkaisemisen ja sosiaalisen median tarpeita sekä soveltamismahdollisuuksia matalan elintason yhteisöissä. Projektin tutkimuskohteena olivat eri-

²⁷ Mitä uutta? swahilin kielellä.

²⁸ www.plan.fi; www.plan-international.org

tyisesti lapset (n. 12-vuotiaita), jotka ovat yhteisöjensä tulevaisuuden rakentajia, mutta saavat näkemyksensä heikoimmin kuuluville. Projektia toteutettiin neljän pilottiryhmän kanssa Nairobien sekä Machakosin maakunnissa. Nairobien urbaanilla asuinalueella kohteena olivat Kinyanjuin 5. koululuokka sekä koulua käymättömien lasten ryhmä. Machakosin maaseutuvaltaisessa maakunnassa mukana olivat Kithyokon 5. koululuokka sekä liikuntarajoitteisten lasten luokka.

Projektin aluksi käytimme runsaasti aikaa lisätäksemme ymmärrystämme alueellisten yhteisöjen viestintäkäytännöistä sekä sosiokulttuurisista rakenteista ja siinä osallistumisesta (Mäkinen 2007; Muriu ym. 2007a-e). Myöhemmin tarkoituksemme oli toteuttaa viestintä- ja julkaisuovellus yhteisöllisten tarpeiden pohjalta. Tavoitteena oli ruohonjuuritason näkökulman säilyttäminen eli hanke pyrki välttämään sellaisen vieraan teknologian siirtoa, mikä ei perustuisi kestävään kehitykseen. Koska kyseessä oli suomalaiselle tutkijaryhmällemme vieras konteksti, kenttätutkijoiksi valittiin kenialaisia tutkijoita, jotka olivat jo ennestään työskennelleet alueilla Planin yhteisökoordinaattoreina.

Kenialaisen viestintäkulttuurin taustalla ovat ensinnäkin suullisen ilmaisun perinteet ja toiseksi siirtomaavalta-ajan rasitteet sekä itsenäistymisen (1963) jälkeenkin jatkuva lähinnä hallinnollisia etuja palveleva tiedonvälitys. Vasta myöhemmin monipuoluejärjestelmään siirtymisen jälkeen (1992) mediasisältöjä on monipuolistettu ja suunniteltu myös kansalaisten tarpeisiin, mutta silloinkin hallinnon sallimissa rajoissa. Kenian mediajulkisuus on melko monimuotoista ja kehittynyttä moniin muihin Afrikan maihin verrattuna, mutta yhä epävakaassa kehitysvaiheessa mielipiteiden ilmaisun kannalta. Monet ovat yhä kriittisiä kehityksen suhteen (esim. Collender 2005; Maina 2006). Valtionhallinto on ajoittain osoittanut halukkuuttaan kontrolloida mediaa esimerkiksi vangitsemalla ja kuulustelemalla toimittajia, sulkemalla erään lehden toimituksen (2006) sekä rajoittamalla toimittajien toimilupia (The Standard 8. March 2006).

Kenialainen viestintäkulttuuri on perinteisesti suullista, jossa tarinoiden kerronnalla, lauluilla ja tansseilla on merkittävä rooli. Viestintä on hyvin paikallista, etupäässä oman kylän sisällä tapahtuvaa ja perhekeskeistä. Toripäivät, sunnuntai-kirkko ja kyläkokoukset ovat merkittävimpiä keinoja välittää tietoa. Radio on useimmiten käytössä oleva

media, mutta myös televisio yleistyy hintojen alentuessa. Matkapuhelinten käyttö on yleistynyt hyvin nopeasti, mutta internet on yhä vain harvojen saavutettavissa.

Tarkasteltavien yhteisöjen kannalta kenialaisen kontekstin voimistamista mahdollistavat rakenteet ovat jäykän ja korruptoituneen valtionhallinnon sekä rajallisten ilmaisumahdollisuuksien rasittamia. Kansalaisen rooli painottuu vastaanottavaan sopeutumiseen eikä kansalaisyhteiskunta ole vielä kehittynyt toiminnalliselle tasolle (Nyamnjoh 2005). Toisaalta alueellisilla toimijoilla, kuten kylätoimikunnilla on melko itsenäiset toimintamahdollisuutensa formaalin valtionhallinnon sallimissa puitteissa (Muriu ym. 2007e).

Projektin yksi kohderyhmä oli Kinyanjuin 5. peruskoululuokka. Kinyanjui sijaitsee Rirutan alueella Nairobien urbaanissa maakunnassa. Suurin osa alueen asukkaista harjoittaa pientä liiketoimintaa kuten vihannesmyyntiä, puuhiilen myyntiä tai ruokakioskitoimintaa. Työttömyys on yleinen ongelma ja asukkaiden koulutustaso alhainen. Osa asukkaista työskentelee kausittaisissa matalapalkkaisissa tehtävissä, kuten rakennuksilla tai kotiapulaisina. Alueella jäte- ja viemäröinti-järjestelmä puuttuvat lähes kokonaan eikä puhdasta juomavettä ole käytettävissä riittävästi. Lapsityövoiman käyttö ja huumeongelmat ovat yleisiä. (Muriu ym. 2007a; Kenia 2007a.)

Toinen kohdeyhteisö, Kithyokon peruskoulun 5. luokka sijaitsee Machakos -nimisessä maakunnassa noin 200 kilometriä Nairobista itään. Maanviljelys on riippuvainen kausittaisista sateista ja jokien virtauksista, jotka mahdollistavat muun muassa maissin, erilaisten papukasvien, durran ja hirssin viljelyn. Lisäksi maatilalliset kasvattavat lemmiä ja vuohia. Yhteisöjen suurimmat haasteet ovat köyhyys sekä ajoittaiset kuivat kaudet, jolloin asukkaat joutuvat turvautumaan ulkopuoliseen ruoka-apuun. Myös heikko infrastruktuuri, kuten huonokuntoiset tiet, puutteellinen vesihuolto ja viemäröinti sekä sähkön puuttuminen useimmilta ovat asukkaiden rasitteina. Malaria ja vesitse leviävät taudit ovat yleisiä alueella. (Muriu ym. 2007a; Kenia 2007a)

Kohdeyhteisöjen lapsilla ei ole juuri mahdollisuuksia saada vaikutteita lähiyhteisöjensä ulkopuolelta saati osallistua ajatusten vaihtoon lähiympäristöä laajemmalti. Projektin alkaessa lapsilla oli rajallisesti välineitä itseilmaisuuksiin ja osallistumiseen heitä koskettaviin asioihin.

Lapset asemoidaan perinteisessä kulttuurisessa ympäristössään usein alimmaisiksi vailla sananvaltaa. He voivat joutua myös huonon kohtelun ja hyväksikäytön kohteiksi. Monet lapsista olivatkin arkoja ilmaisemaan itseään vapaasti esimerkiksi keskustelutilanteissa (Muriu ym. 2007c; Kenia 2007b). Projektin tutkijoina arvioimme yhteisöllisen median soveltuvan voimistavaksi välineeksi lisäämällä lasten vuorovaikutuksen ja osallistumisen mahdollisuuksia.

5.8 Yhteenveto

Olen edellä pohtinut viestintäteknologian ja erityisesti internetin käyttömahdollisuuksia paikallisyhteisöjen kehittämisessä. Nimitin tämän tyyppistä soveltamista digitaalseksi voimistamiseksi, joka prosessina mahdollistaa yhteisön kyvykkyyden lisääntymisen tietoyhteiskunnan toimijana.

Käsittelin viestintäteknologian mahdollistavia vaikutuksia digitaalisen eriarvoisuuden vähentämisessä, ja esittelin muutamia ”silloittavia” hankkeita kehitysmaissa ja hyvinvointiyhteiskunnissa. Hyvinvointimaissa hankkeita tarvitaan erityisesti marginaalisten ihmisryhmien ja syrjäisten alueiden voimistamiseksi. Ylhäältä alas -toteutettavien toimintamallien sijaan ehdotin vuorovaikutteisia ja osallistavia voimistamisen toimintamalleja. Internet soveltuu hyvin välineeksi voimistamispyrkimyksiin juuri vuorovaikutuksen ja viestinnän alueilla.

Esittelin osallistavina toimintamalleina yhteisölähtöisiä hankkeita, joissa internetiä sovelletaan paikallisyhteisöjen kehittämiseen. Internet voi välineellisesti voimistaa paikallisyhteisöjä esimerkiksi 1) tietovarantona, 2) tiedotuskanavana, 3) vuorovaikutuksen foorumina, 4) osallistumispaikkana ja 5) julkaisupaikkana yhteisön näkemyksille.

Tarkensin lopuksi analysoinnin kohteiksi paikallisyhteisölliset hankkeet, joissa voimistavana toimintamallina on asukkaiden oman verkkojulkaisun toteuttaminen. Kartoitin hieman kansalaisten verkkojulkaisemisen kenttää ja eri muotoja. Täsmensin yhteisöjen voimistavan verkkojulkaisutoiminnan kuuluvan luonteeltaan enemmän yhteisömedian tuottamiseen kuin esimerkiksi vaihtoehtomedian tai sosiaalisen median tuottamiseen. Esittelin Mansetori-konseptiin kuu-

luvien kaupunginosien ja romanien yhteisön verkkojulkaisuhankkeet, brasilialaisen Viva Favela -hankkeen sekä Keniassa toteutetun Mapya-hankkeen digitaalisen voimistamisen esimerkkihankkeina.

Seuraavissa luvuissa tarkastelen lähemmin voimistumiskehitystä näiden paikallisten asukasyhteisöjen sekä marginaalisten ryhmien verkkojulkaisuutoinnassa ja analysoin edelleen Mansetorin julkaisevia asukasyhteisöjä, romanien ryhmää ja Viva Favela -julkaisuhanketta, joihin olen tutustunut työni kautta läheisimmin (1998–2005). Mapya-hankkeeseen, joka toteutettiin vuosina 2007–2008, palaan myöhemmin luvussa 8 arvioidakseni empiirisen aineiston avulla kehittämäni digitaalisen voimistumisen mallia. Aluksi pyrin kartoittamaan mitä valmiuksia ja edellytyksiä digitaalinen voimistumiskehitys yhteisöissä vaatii.

6

DIGITAALISEN VOIMISTUMISEN EDELLYTYKSET JA TARPEET YHTEISÖISSÄ

Olen edellä kuvannut yhteisöjen hyvinvointia edistävää voimistumisen prosessia, joka on luonteeltaan mahdollistava ja osallisuutta lisäävä. Esitin miten uutta viestintäteknologiaa voidaan soveltaa voimistumista tukevana välineenä ja esittelin uuden teknologian viestintähankkeita paikallisissa yhteisöissä. Tarkasteluni kohdistui erityisesti hankkeisiin, joissa pääpaino on yhteisöllisessä julkaisutoiminnassa. Tällöin osallistavan voimistumisen kannalta keskeistä on yhteisön liikkeelle saattaminen, oppiminen, informaatioresurssien jakaminen sekä itseilmaisuuksiin liittyvät mahdollisuudet.

Tässä luvussa tarkoitukseni on hahmotella mahdollistavat puitteet digitaaliselle voimistumiskehitykselle yhteisöissä. Yhteisöllisissä kehityshankkeissa olisi tärkeää kartoittaa lähtökohdat edellytyksineen ja tarpeineen ennen hankkeiden tavoitesuunnittelua ja varsinaista käynnistämistä. Tämä merkitsee digitaalisen voimistumisen edellytysten ja valmiuksien määrittelyä sekä yhteisön että laajemman kontekstin tasoilla (vrt. luku 4.4). Ilman alkuvaiheen edellytysten kartoitusta hankkeen eteneminen voi estyä tai hidastua, jolloin joudutaan pohtimaan edellytysten ja valmiuksien riittävyys myöhemmin uudelleen. Jos oletukset valmiuksista (esimerkiksi yhteisön tietoteknisistä

taidoista) ovat virheellisiä, hanketta voidaan johtaa väärään suuntaan tai ohjata resurssuja väärin kohteisiin.

Aluksi määrittelen digitaalisen voimistumisen edellytykset, jonka jälkeen käsittelen niitä tarkasteltavina olevissa verkkojulkaisuhankkeissa.

6.1 Digitaalisen voimistumisen yleiset edellytykset

Määrittelen digitaalisen voimistumisen edellytykset kahdesta näkökulmasta: ensinnä tietoyhteiskunnassa tarvittavien valmiuksien näkökulmasta ja toiseksi yleisten voimistumisen edellytysten näkökulmasta. Käsittelin tietoyhteiskuntavalmiuksia aiemmin luvussa 2.2, jolloin jaottelin valmiudet psykologisiin, tietoteknisiin, taidollisiin sekä osallistumiseen ja vaikuttamiseen liittyviin valmiuksiin. Voimistumisen käynnistyminen puolestaan vaatii yhteisöön ja yksilöihin liittyviä sekä kontekstiin liittyviä edellytyksiä. Yhteisön valmiuksiin liittyviä edellytyksiä ovat psykologiset, taidolliset, tiedolliset, välineelliset, taloudelliset ja sosiaaliset edellytykset. Kontekstiin eli mahdollistaviin rakenteisiin liittyviä edellytyksiä ovat esimerkiksi lait ja säädökset, hallintomallit, käytännöt sekä kulttuuri. Näitä käsittelin luvussa 4.4. Edellytykset vaikuttavat yksilön tai yhteisön kykyyn tehdä hyödyllisiä valintoja ja aikaansaada valinnoista edelleen toivottuja tuloksia (esim. Alsop ym. 2006).

Marja-Liisa Viherän kansalaisen viestintävalmiuskehikkoa on monesti käytetty kuvaamaan digitaaliseen tasapainoon pyrkimistä ja digitaalisen sillan rakennuspalikoita. Viherä jaottelee viestintävalmiudet kolmeksi osatekijäksi: verkkoon pääsy, osaaminen ja motivaatio (Viherä 2002, 108). Viestintäkehikon osatekijät ovat yhteen sidottuja eli minkä tahansa tekijän puuttuminen on este tietoyhteiskuntaan tasavertaisesti osallistumiselle. Tekniset laitteet ovat tarpeettomia ilman relevanttia osaamista, eikä taidoista ja halusta ole hyötyä ilman teknologiaa. Kehikko on kuitenkin tässä yhteydessä hieman staattinen ja vastaanottavaan käyttöön keskittyvä.

Digitaalisen voimistumisen tapauksessa painotan enemmän viestintävalmiuksien kehittämistä *prosessina* enkä ainoastaan tarvittavien palikoiden hankkimista eriarvoisuuden ratkaisukeinona. Digitaalinen

voimistuminen ei ole suoraviivainen seuraus verkkoon pääsystä, osaaamisesta ja motivaatiosta, vaan se on monivaiheinen tapahtuma, jossa osatekijät vaikuttavat toinen toisiinsa monisuuntaisesti. Prosessin aikana on mahdollista saavuttaa parempia viestintävalmiuksia ja muillakin tavoin lisätä yhteisön ja yksilöiden hyvinvointia.

Digitaalisen voimistumisen prosessin kannalta järjestelenkin viestintävalmiuskehikon hieman uudelleen, jolloin lähdän liikkeelle aiemmin määrittelemistäni tietoyhteiskunnan valmiuksista ja lisään kuvioon voimistumisen prosessin edellytykset. Näin digitaalisen voimistumisen edellytyksiksi voidaan lukea ensinnä a) *toimijatasolla eli yhteisö- ja yksilötasolla*: tietoisuus ja motivaatio (psykologiset edellytykset), välineet eli tietotekniikka, taidot sekä taloudelliset ja osallistumisen edellytykset. Näitä voidaan nimittää myös toimijan voimavaroiksi (Alsop ym. 2006). Toiseksi b) *kontekstiin liittyviä edellytyksiä* ovat puolestaan: hallintoon sekä sosiokulttuuriseen ympäristöön liittyvät tekijät, kuten viestinnän ja päätöksenteon käytännöt. Edellytykset ovat vuorovaikutuksessa toinen toisiinsa ja esimerkiksi psykologiset edellytykset vaikuttavat usein muiden voimavarojen käyttöönottoon.

Tietoisuus on sekä sisäisen kasvun asia että sosiaalis-yhteiskunnalliseen elämään liittyvä asia. Tietoinen ihminen kokee itsensä kykenevänä subjektina, ymmärtää asemansa suhteessa ympäristöön ja voi asettaa itselleen tietoisia päämääriä. Digitaalisessa voimistumisessa tietoisuus viittaa ymmärrykseen siitä, mitä uusi viestintäteknologia kuten internet voi tarjota ja miten se voi olla hyödyksi omassa elämässä. Jos yksilö/yhteisö ei tiedä riittävästi näistä mahdollisuuksista tai ymmärtää ne väärin, hän/se ei todennäköisesti löydä syytä verkon käyttämiseen eikä motivoidu asiaan. Tietoisuus on tärkeä ja motivaation ohella usein teknistä pääsyä merkittävämpi tekijä internetin käytöstä tai käyttämättömyydestä päätettäessä (Katz & Rice 2002, 67–81; PEW 2004). Tietoisuus ja motivaatio ovat psykologisia edellytyksiä kaikille voimistumisprosesseille (vrt. luku 4.4).

Motivaatio on olennainen elementti kaikenlaisessa kehityksessä ja oppimisessa. Motivaatio kuvaa sitä suuntaa mihin pyritään ja sitä emotionaalista tilaa, jonka toiminta edellyttää. Se koetaan henkilökohtaisesti, mutta sosiaalinen ympäristö vaikuttaa siihen merkittävästi. Toiset ihmiset voivat kannustaa tai häiritä motivoitumista ja näin toimia muutoksen vauhdittajina tai jarruina. Sosiaalinen kannustus vaikuttaa

motivoivasti erityisesti teknologian käyttöönottoaiheessa. Sen jälkeen tärkeimmäksi käytön jatkamisen kriteeriksi usein nousee siitä koettu hyöty (Kaivonen 2002, 50).

Motivaatio on kulttuurisidonnainen eli motivaatioon kuuluvat tekijät (päämäärät, emootiot, kykyuskomukset) ovat erilaisia eri kulttuurisissa konteksteissa. Teknologia ja internet nykyisissä muodoissaan voivat motivoida herkemmin länsimaisen kilpailutalouden jäseniä kuin toisenlaisen arvomaailman omaavia kulttuurisia yhteisöjä. Individualismia korostavassa kulttuurissa vuorovaikutus ja viestintä korostavat sanojan roolia sekä päämääriä. Yhteisöllisessä kulttuurissa taas viestintä on epäsuorempaa, vastaanottajakeskeistä ja pyrkimyksenä on harmonia osapuolten kesken. (Munro 1997; Viherä 2002.) Näin digitaalinen voimistuminen voi sisältää erilaisia päämääriä eri kulttuurisissa ympäristöissä liittyen uuden teknologian soveltamiseen, viestintään ja kompetenssien lisäämiseen. Voimistamishankkeessa on siksi huomiotava kulttuurisidonnaisuus eli toimittava yhteisön päämääriä ja arvoja kunnioittaen²⁹. Näin voimistumisen prosessi voi edetä eri tavoin eri konteksteissa.

Välineet eli tietotekniikka on digitaalisen voimistumisen tekninen elementti, joka sisältää laitteistot (tietokoneet, matkapuhelimet, verkko-yhteydet) ja ohjelmistot esimerkiksi internetin käyttämiseksi. Koska tekniikka on hyvin eriarvoisesti jakautunutta, syntyy maantieteellisiä ja ihmisryhmiä koskettavia digitaalisia kuluja. Suomessa internetin käyttö on mahdollista useimmille, mutta maailman asukkaista vain pienelle osalle. Tekninen pääsy ei silti tarkoita, että sitä aina käytetään, jos muissa edellytyksissä on puutteita.

Viestintäteknologian valintaa ja käyttöönottoa selitetään esimerkiksi kolmen suuntauksen kautta: rationaalinen, sosiaalinen ja adaptiivinen. Rationaalisen suuntauksen näkökulmasta teknologia otetaan käyttöön rationaalisin kriteerein eli valitaan viestintätilanteeseen sopivin ja tehokkain väline. Kun sosiaalinen yhteisö arvoineen ja asenteineen vaikuttaa tekniikan valintaan ja käyttöönottoon, puhutaan sosiaalisen

---

²⁹ Poikkeuksena ovat ihmisarvoa tai tasa-arvoa loukkaavat traditiot ja käytännöt, jotka ovat selvästi voimistavien valintojen esteitä. Tällöinkin voimistumista voi tapahtua muiden edellytysten edistämisen, kuten naisten kouluttautumisen kautta. Voimistumisen käynnistyminen voi puolestaan muuttaa perinteisiä eriarvoistavia toimintakäytäntöjä.

vaikutuksen teoriasta. Adaptiivinen suuntaus tarkastelee tekniikan käyttöä yhteisön kulttuurin tuotteena, jonka jälkeen tekniikan käyttö muokkaa ja uudistaa yhteisöä vastavuoroisesti. Näin tekniikka muuttaa yhteisöjä ja yhteisöt muokkaavat tekniikkaa itselleen sopivaksi. Uuden viestintäteknologian käyttöönottoa voi tutkia myös diffuusioteorian avulla, missä selvitetään miten tekniset innovaatiot leviävät käyttäjien keskuuteen ja miten ne omaksutaan. (Katz & Rice 2002; Kaivonen 2002, 41.) Teoriat ovat kuitenkin yksinkertaistavia ja jättävät käyttöönoton täysin yhteisöjen ja yksilöiden itsensä varaan.

Taidot viittaavat sekä vastaanottamiseen että vuorovaikutukseen liittyviin taitoihin ja osaamiseen. Digitaalisen voimistumisen käynnistyminen edellyttää molempia: kyvykkyyttä käyttää ja vastaanottaa sähköistä informaatiota sekä ns. kommunikatiivista kompetenssia, jolloin ihminen kykenee käyttämään eri viestimiä kriittisesti ja kommunikoimaan niillä. Pirkko Jääskeläisen tutkimuksen mukaan kommunikatiivinen kompetenssi liittyy muun muassa menestyksen mahdollisuuksiin työelämässä, ja tämän tyyppinen vuorovaikutteinen taito on tärkeä voimistumisen prosessissa yleisemminkin (Jääskeläinen 2000, 140). Ihminen on tällöin aktiivinen viestijä. Taidot ovat myös voimistumisen prosessissa yleensä kehittyvä muutosalue.

Taitojen ja osaamisen mittaaminen on vaikeaa ja usein päätelmiä kansalaisten verkkotaidoista tehdään haastatteluilla, joissa luotetaan vastaajien omaan arvioon taidoistaan, mikä ei välttämättä ole täysin totuudenmukaista. Esimerkiksi yhteisöjen ICT-projekteissa on usein huomattu, että verkkoviestinnän välineet ovat kansalaisille vaikeakäyttöisiä, ja osaamisen lisäämiseksi tarvitaan niin käyttäjälähtöistä koulutusta kuin entistä helppokäyttöisempiä sovelluksia (Mäkinen 2000). Lisäksi taitojen arvioinnissa selvitys kohdistuu usein vastaanottoon ja palveluiden käyttämiseen sekä määrällisiin seikkoihin, kuten käytön useuteen. Osaamisen määrittelyssä olisi hyödyllistä käyttää jonkinlaisia funktionaalisten valmiuksien mittareita, jotka sisältävät mekaanisen vastaanoton lisäksi taidon käyttää viestintäteknologiaa aktiiviseen toimintaan ja päämäärien saavuttamiseen, mikä selvittäisi kansalaisten teknologiaosaamista hiukan monipuolisemmin.

Taloudelliset edellytykset viittaavat yhteisön ja yksilöiden taloudellisiin valmiuksiin tehdä voimistavia valintoja, eli voidaan kysyä onko ihmisillä varaa hankkia tarvittavia välineitä uusien viestintäkäytäntöjen

toteuttamiseksi. Taloudelliset edellytykset mahdollistuvat useammille, jos käytettävissä on yhteiskäyttöisiä tietokoneita tai keinoja hankkia laitteita edullisemmin. Tämän lisäksi ihmisillä on oltava aikaa ja voimia välineiden käyttämiseen ja taitojen opiskeluun. Nämä edellytykset eivät toteudu, jos kaikki voimavarat on käytettävä toimeentulon hankkimiseen.

Digitaalisen voimistumisen prosessin kannalta lisään edellytysten kuudenneksi elementiksi *osallistumisen edellytykset*. Osallistumisen edellytykset merkitsevät mahdollisuuksia osallistua vuorovaikutukseen ja olla mukana vaikuttavana subjektina. Osallistumisen edellytykset liittyvät myös kansalaisen perusoikeuksiin, joiksi esimerkiksi Suomen perustuslaissa määritellään sanan-, kokoontumis- ja yhdistymisvapaus. Myös kansainvälinen YK:n kansalaisoikeuksien sopimus määrittelee sananvapauden kaikille kuuluvaksi perusoikeudeksi. Tiedon jakamiseen liittyen osallistumisen edellytykset merkitsevät, että yhteisöjen jäsenet eivät ainoastaan vastaanota informaation sisältöjä, vaan voivat myös halutessaan tuottaa ja rekonstruoida kollektiivista tietoa. Tätä voidaan kutsua myös viestinnälliseksi oikeudeksi. Näin syntyy informatiovirtoja, jotka tarjoavat vaihtoehtoisia näkökulmia. Yhteisössä tapahtuvan rikastavan vuorovaikutuksen ja kontekstin mahdollistavien rakenteiden suojissa voi syntyä myös luovia ratkaisuja ja yhteisöä kehittäviä innovaatioita (esim. Himanen 2007).

Osallistumisen ja vuorovaikutuksen elementti sisältyy voimistumisen prosessiin parhaimmillaan koko ajan. Se voi toteutua esimerkiksi yhteisön jäsenten osallistumisena teknisten välineiden ja sovellusten kehittämiseen sekä viestintäkäytäntöjen suunnitteluun.

Kontekstiin liittyvät edellytykset ovat niitä mahdollistavia rakenteita ympäristössä, joiden puitteissa voimistuminen voi tapahtua tai se voi estyä. Nämä voidaan jakaa formaaleihin (lait, säädökset) ja epäformaaleihin (käytännöt, kulttuurinormit) instituutioihin (Alsop ym. 2006). Digitaalinen voimistuminen on aina kontekstiriippuvainen eli yhteisöllinen kehittäminen on väistämättä riippuvainen ympäröivistä yhteiskunnallis-kulttuurisista rakenteista ja käytännöistä. Yhteisöllisen kehityshankkeen toteuttajille tämä merkitsee kontekstin huomioimista uusien käytäntöjen kehittämisessä. Ulkopuolinen taho kuten kehityshanke voi parantaa ratkaisevasti toimijatason eli yhteisön voimistumi-

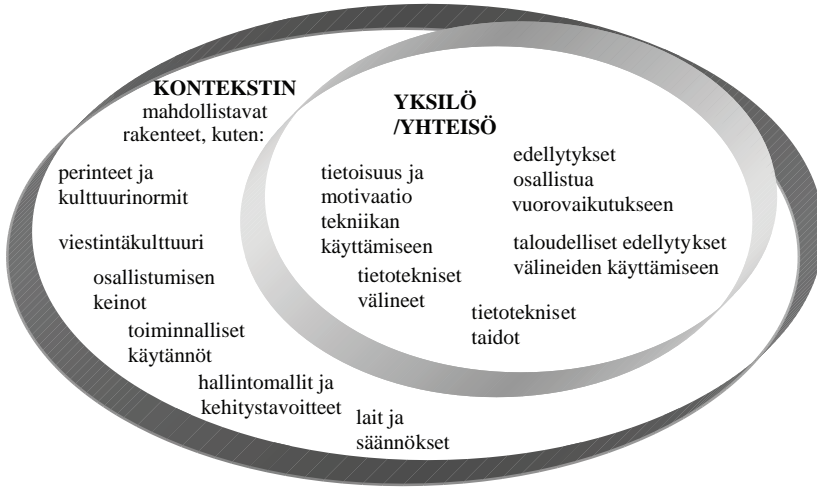
sen edellytysten saatavuutta, mutta kontekstiin liittyviin edellytyksiin se ei juuri voi vaikuttaa.

Kontekstien erilaisuudesta johtuen yhteisöhankeet on toteutettava aina hieman eri tavoin. Viestintäprojektin alkuvaiheen kontekstikartoituksessa selvitetään esimerkiksi yhteisön ja sitä ympäröivän alueen, kuten kylän tai kaupungin formaalit hallintorakenteet, kansalaisten osallistumisen keinot, viestinnälliset käytännöt sekä ne viralliset ja epäviralliset käytännöt, jotka liittyvät yhteisön toimintaan kontekstissaan. Lisäksi on tunnettava laajemman kontekstin, kuten maan tai maanosan viestintäkulttuuri, toiminnalliset käytännöt sekä virallinen politiikka päätöksentekomekanismeineen. (esim. Alsop & Heinsohn 2005.) Koska kontekstin tuntemus tässä laajuudessa on ulkopuoliselle toimijalle lähes mahdotonta, kehityshanketta on hyödyllistä toteuttaa paikallisin voimavaroin tai tiiviissä yhteistyössä paikallisten toimijoiden kanssa. Hanke ei saisi johtaa yhteisön eriytymiseen kontekstistaan, vaan päinvastoin luoda lisää kontakteja ja vuorovaikutteisuutta sitä ympäröiviin toimijoihin.

Digitaalisen voimistumisen edellytykset ovat prosessin käynnistäviä elementtejä, joista yhdenkin puuttuminen voi estää tai vaikeuttaa kehitystä. Nämä voidaan esittää kuviona (kuvio 10), joka on täydennetty yleisten voimistumisen edellytysten mallista (kuvio 6). Jos esimerkiksi yhteisöllisessä ICT-kehityshankkeessa jätämme huomiotta tietoisuuden ja motivaation elementit painottaen vain teknisiä ja taidollisia valmiuksia, yhteisö ei ehkä löydä syytä osallistumiselleen, tai teknologian käytöstä luovutaan relevantin käyttötarkoituksen puuttessa/jäädessä epäselväksi. Jos hankkeessa taas jätetään huomioimatta osallistumisen elementti eli merkittävän vuorovaikutuksen edellytys, yhteisö jää vastaanottavaan asemaan eikä todennäköisesti projektin jälkeenkään ota aktiivista roolia asioiden toteuttamisessa. Yhteisöllisten kehittämishankkeiden ja tietoyhteiskuntaohjelmien toimintasuunnitelmat eivät johda tavoiteltavaan kehitykseen, jos jokin puute edellytysten kentässä heijastuu esimerkiksi ihmisten osallistumisaktiivisuuden puutteena.

Edellytysten elementit vaikuttavat myös toinen toisiinsa vahvistavasti tai heikentävästi. Taloudelliset edellytykset mahdollistavat helpommin myös välineiden hankkimisen, ja psykologisten edellytysten

vallitessa myös todennäköisyys taidollisten valmiuksien kehittämiseen kasvaa. Heikon demokratian kontekstissa kansalaisten voimistuminen vaikeutuu osallistumisen keinojen puuttuessa, ja köyhissä yhteisöissä syrjäytyminen jatkuu, jos ihmiset eivät edes tiedä voimistavista keinoista. Yhteisöllinen kehityshanke voi parhaimmillaan käynnistää voimistavan kehityksen parantamalla edellytysten saatavuutta.

KUVIO 10: Digitaalisen voimistumisen käynnistymisen edellytykset vaikuttavat siihen voiko yhteisö tai yksilö tehdä (viestintäteknologian käyttöön liittyviä) voimistavia ratkaisuja ja mihin nämä ratkaisut johtavat (vrt. kuvio 6). Toimijatason eli yhteisön ja sen jäsenten voimistumisen edellytyksiä ovat psykologiset (tietoisuus ja motivaatio), välineelliset, taidolliset, sosiaaliset ja taloudelliset edellytykset. Konteksti tarjoaa voimistumisen mahdollistavat rakenteet, joihin kuuluvat esimerkiksi kulttuuriin ja viestintään liittyvät käytännöt, osallistumisen keinot sekä formaalit hallinnolliset rakenteet.

Tarkastelen seuraavassa digitaalisen voimistumisen prosessia edellä (luvussa 5) esitellyissä *Mansetorin* ja *Viva Favelan* verkkoviestinnän hankkeissa. Nämä yhteisölliset kehityshankkeet ovat edellytyksiltään erityyppisiä, mikä oletettavasti vaikuttaa myös niiden voimistumisen luonteeseen seurauksineen. Hankkeiden kohdeyhteisöt voidaan jakaa lähtökohdiltaan ja edellytyksiltään erilaisiin tyyppihin:

- 1) korkean elintason yhteisö hyvinvoivassa kontekstissa
- 2) köyhä/marginaalinen yhteisö korkean elintason kontekstissa
- 3) köyhä/marginaalinen yhteisö matalan elintason kontekstissa

Tarkasteltavista hankkeista Mansetorin kaupunginosat voidaan luokitella ensimmäiseen kategoriaan. Mansetori-konseptiin kuuluva romanien hanke voidaan sijoittaa toiseen ryhmään. Viva Favela suurten elintasoerojen kontekstissa kuuluu puolestaan sekä toiseen että kolmanteen ryhmään. Kehitysmaissa toteutettavat hankkeet yleensä edustavat kolmatta ryhmää eli köyhiä yhteisöjä matalan elintason ja infrastruktuurin ympäristössä. Tästä esimerkkinä tarkastelen luvussa 8 Mapya-hanketta Keniassa.

Yhteisiä nimittäjiä käsiteltäville hankkeille ovat yhteisöjen voimistava kehittäminen erityisesti viestinnän alueella sekä yhteisöllinen verkkojulkaisutoiminta. Yhteistä on myös osallistuvan toimintatutkimuksen tyyppiset käytännöt, joissa on havaittavissa myös sosiokulttuurisen innostamisen piirteitä. Hankkeissa on selvästi kyse mahdollistavasta voimistamisesta eli hankkeet ovat lisänneet sekä yksilöllistä kompetenssia että yhteisöjen toimintavalmiuksia tietoyhteiskunnan jäseninä.

6.2 Digitaalisen voimistumisen edellytykset Mansetorin kaupunginosissa

Mansetorin tutkimushankkeeseen ei liittynyt alkuvaiheen esiselvitystä, jolla olisi kartoitettu kontekstiin ja yhteisöön liittyviä edellytyksiä. Hankkeen suora lähestymistapa johtui ehkä tilanteesta, jossa tutkimuskonteksti (Tampereen kaupunginosat) oli ennestään tuttu ja muutamat projektiin osallistuneet tutkijat myös itse asuivat samoilla alueilla.

Kaupunginosayhteisöjä ympäröivä konteksti eli Tampereen kaupunkiympäristö tarjosi asukkailleen melko vapaat mahdollisuudet verkkohankkeen toteuttamiseksi, ja hanke sai myös tunnustusta kaupungin hallinnon edustajilta. Toisaalta hallinnollisissa käytännöissä ei tunnettu kaupunkilaisten verkkovaikuttamista formaalien hallintomallien ulkopuolella, joten konteksti ei tukenut asukkaiden pyrkimyksiä osallistua ja vaikuttaa verkkofoorumien kautta. Tämä puolestaan vä-

hensi asukkaiden motivaatiota osallistua kaupunkisuunnitteluun ja päätöksentekoon liittyviin verkkokeskusteluihin. Konteksti siis mahdollisti hankkeelle vapaan viestinnän ja uusien konseptien kokeilemisen, mutta ei ollut valmis ottamaan syntyneitä viestintäkäytäntöjä osaksi kaupunkisuunnittelun ja kaupunkilaisten osallistumisen formaaleja käytäntöjä (vrt. esim. Kuusisto 2007).

Pyrimme selvittämään yhteisöjen viestinnällisiä tarpeita ja valmiuksia ryhmäkeskusteluissa yhteisöjen edustajien, kuten kaupunginosayhdistysten jäsenten kanssa. Kaupunginosayhteisöjen tarpeet verkkojulkaisulle liittyivät usein alueellisen tiedottamisen tehostamiseen. Muutamissa yhteisöissä julkaistiin ajoittain paperilehteä, joka on toteutustavaltaan kallis ja työläs. Verkkoon toivottiin myös keskusteluvaa foorumia, joka yhdistäisi asukkaita yhteisten asioiden äärelle (Mäkinen 2000; Mäkimattila 2000). Verkkosivuille haluttiin useimmiten vuorovaikutteisia palstoja paikalliselle ilmoittelulle ja keskustelulle. Lisäksi sivuille toivottiin hyödyllisiä erityispalstoja, kuten puutarha- tai talonkorjaus-aiheisia osioita. Useimmat asukas-yhteisöt halusivat tallentaa sivuille alueen historiaa ja kuvagallerioita.

Valmiudet verkkoviestintään ja sisältöjen tuottamiseen olivat projektin ensimmäisinä vuosina (1998–2000) puutteellisia. Asukasryhmät kaipaivat parannuksia sekä *välineellisiin* että *taidollisiin* valmiuksiinsa. Tietokoneita internet-yhteyksineen oli joissakin talouksissa sekä useimmiten paikalliskirjastojen yhteiskäytössä. Verkkojulkaiseminen oli projektin alkuvaiheessa vielä useimmille liian työlästä ja teknisesti haastavaa, vaikkakin useista yhteisöistä löytyi joku asiaa taitava. Myös *tietoisuus* siitä mitä verkkojulkaiseminen voisi paikalliselle yhteisölle merkitä, oli vielä tuntematonta.

Tutkimushankkeemme pyrki lisäämään asukkaiden tietoisuutta verkkojulkaisemisesta yhteisillä kokouksilla, tiedotuslehtisillä sekä koulutuksilla. Kaupunginosien asukkaille räätälöitiin koulutuksia ja tarjottiin teknistä neuvontaa. Projektimme tarjosi myös muutamia tietokoneita verkkoyhteyksineen asukkaiden yhteiskäyttöön kirjastoihin ja asukastupiin. Julkaisutekniikan vaativuus oli kuitenkin yhä monille korkea kynnys, jota pyrimme madaltamaan helppokäyttöistä julkaisujärjestelmää suunnittelemalla (Halttu 2000; Vainio 2004). Julkaiseminen oli alkuvaiheessa teknisistä syistä vain harvojen hallinnassa.

Tutkimushankkeemme sovelsi osallistuvaa toimintatutkimusta ja tuki asukkaiden vuorovaikutteisen *osallistumisen* edellytyksiä olla mukana projektin joka vaiheessa. Tehtävä oli haastava tilanteessa, jossa taidollisia edellytyksiä oli hyvin harvalla ja asukkaiden aika projektin aktiviteeteille oli rajallista. Kutsuimme asukkaita muun muassa osallistumaan julkaisujärjestelmän suunnitteluun projektin tutkijan kanssa, mikä oli hankkeen periaatteiden mukaista, mutta käytännössä hidasta ja haastavaa molemmille osapuolille. Osallistumisen motivaatio vaikutti useimmiten korkealta. Projekti koettiin mielenkiintoiseksi ja tärkeäksi, mutta ajanpuute muiden velvoitteiden painaessa esti monia osallistumasta aktiivisesti. Lisäksi tekninen haastavuus koetteli useiden motivaatiota projektin kuluessa.

Helppokäyttöisen julkaisutekniikan puute oli selvä hidaste Mansetorin yhteisöjen julkaisutoiminnan alkuvaiheessa (Mäkinen 2000; Ridell 2000). Yhteisöjen edellytysten kartoittaminen ja havaittuihin edellytysten ja valmiuksien puutoksiin tarttuminen ennen varsinaiseen julkaisuvaiheeseen siirtymistä olisi todennäköisesti helpottanut merkittävästi projektin käynnistymistä ja asukkaiden motivaation säilymistä. Puutokset teknisissä ja taidollisissa edellytyksissä heijastuivat hidasteina hankkeen etenemiselle, ja ajoittain hanke eteni projektivetoisesti ennen asukkaiden omaa toimintojen haltuunottoa. Ratkaisevaa voimistumiselle olikin osaamisen ja vastuun siirtyminen muutaman toimintavuoden jälkeen yhteisöille itselleen. Käännös tapahtui julkaisukonseptin ”tuoteistuttua” selkeiksi käytännöiksi, jolloin saatoimme tarjota helpot toimintaohjeet mukaan haluaville asukasryhmille verkkojulkaisun perustamiseksi ja ylläpitämiseksi. Projektimme tarjosi myös systemaattisesti verkkojulkaisukoulutusta yhteisöjen nettivastaaville. Teknis-aidollisten valmiuksien parantuessa myös voimistumisen prosessin tyyppiset merkit alkoivat näkyä kompetenssimuutoksina, mistä tarkemmin myöhemmin.

6.3 Digitaalisen voimistumisen edellytykset romanien ryhmässä

Mansetori-hankkeeseen (2001–2003) osallistuneen romanien ryhmän edellytykset digitaaliselle voimistumiselle olivat teknisiin ja taidollisiin valmiuksiin liittyen kaupunginosa puutteellisemmat ja konteksti voimistumisen kannalta haastavampi. Romaniyhteisöön vaikuttavat samanaikaisesti sekä ympäröivä suomalainen valtakulttuuri että oma kulttuurinen kontekstinsa. Romanien yhteisön kulttuurinormit, viestintäkulttuuri, ryhmädynamiikka ja toiminnalliset käytännöt poikkeavat valtakulttuurista, ja niitä pyrittiin projektin puolelta kunnioittamaan, mutta ei juuri kyetty huomioimaan projektin toimintatavoissa. Esimerkiksi projektin tarjoama koulutus yhteisöille ei vaikuttanut riittävältä romanien tarpeisiin, vaan olisi vaatinut räätälöidympää suunnittelua.

Romanien keskuudessa yhteenkuuluvuus perheeseen, sukuun sekä romanien yhteisöön on keskeistä. Viestinnässä vaikuttavat tietyt sopivaisuussäännöt, kuten vanhempien kunnioittaminen. Tiivis kollektiivisuus merkitsee esimerkiksi vastuun kantamista läheisistä ja heidän teoistaan. Ongelmat pyritään yleensä ratkaisemaan yhteisön sisällä ja sukujen kesken. (Romano Missio 2007.) Kulttuurissa arvostetaan sosiaalisia taitoja, uskonnollisuutta, tunteiden merkitystä sekä yhteydenpitoa muiden romanien kanssa.

Romanien viestintäkulttuuri ja monet kulttuurinormit eroavat melkoisesti valtaväestön kulttuurista, joka on enemmän yksilöllisyyttä ja vapauksia korostavaa eikä juuri noudattele enää vanhoja kristillisiä perinteitä tai moraaliarvoja. Romanien ja valtaväestön keskinäiset ennakkoluulot ja ajoittaiset ristiriidat johtunevatkin usein erilaisten viestintäkulttuurien törmäyksistä. Tiivis romaniyhteisö jää herkästi suljetuksi, jolloin ymmärrystä lisäävää dialogia valtaväestön kanssa ei synny. Vuorovaikutuksen puute taas estää vaikutteiden vaihdon ja osapuolia vahvistavan kehityksen. Romanien eriarvoiselle asemalle ei ole virallisia perusteita, mutta käytännössä romanien asema osallisina ja vaikuttavina kansalaisina on valtaväestöä heikompi. Yhteiskunnallinen syrjäytyminen heijastuu esimerkiksi nuorten pahoinvointina. Romani- nuorten päihdeongelmat, koulun keskeyttäminen ja työttömyys ovat yleisempiä kuin valtaväestön nuorilla. (esim. Huttu 2002.)

Romanien yhteisön yhteiskunnallinen osallistuminen tapahtuu pääasiassa erilaisten etujärjestöjen kautta. Romaniasiain neuvottelukunta toimii sosiaali- ja terveysministeriön alaisena romanien ja viranomais-ten välisenä yhteistyöelimenä; Romano Missio Oy on sosiaalialan kristillinen palvelujärjestö ja Romanien koulutusyksikkö on Opetushallituksen alainen romanien koulutusta ja kulttuuria tukeva yksikkö. Lisäksi romanien asioita edistää lukuisa joukko kristillisiä yhdistyksiä, seurakuntia ja paikallisia romaniyhdistyksiä. Mansetori-hankkeen romanien projektia toteutettiin Tampereen Mustalaismusiikin ja -kulttuurin yhdistyksen kanssa.

Projektiin osallistuneen romaniyhteisön jäsenten digitaalisen voimistumisen edellytykset olivat puutteellisia erityisesti *tietoteknisten välineiden* saatavuuden ja *tietoteknisten taitojen* osalta. Taitoedellytysten tukemiseksi järjestimme koulutustilaisuuksia, joiden seuraaminen oli kuitenkin useille liian vaikeaa. Vaikeus johtui sekä koulutustilanteiden että teknisen terminologian vieraudesta. (Mäkinen 2004, 31–39.) Projektin koulutustarjonta ei vaikuttanut kohtaavan riittävästi tämän yhteisön tarpeita, joita ajatellen opetus olisi ehkä pitänyt järjestää toisenlaiseksi, mutta johon projektillamme ei ollut taloudellisia eikä pedagogisia valmiuksia.

Välineelliset edellytykset rajoittuivat useimmiten yhteiskäyttöisiin tietokoneisiin kirjastoissa, koulussa tai sukulaisten luona. Projektimme tarjosi yhteisöjen käyttöön myös muutamaa tietokonetta yliopiston tiloissa. Koulutusten jälkeen kuitenkin vain harvat sovelsivat oppimaansa käytännössä, jolloin asiat saattoivat unohtua pian opiskelun jälkeen. Teknisestä haastavuudesta johtuen osallistujat olisivat tarvinneet jatkuvaa projektin tukea julkaisutoiminnalle, mitä ei voitu tarjota. Välineiden hankintaan ja kursseihin vaadittavat *taloudelliset* edellytykset olivat myös yhteisön keskuudessa vähäiset.

Kun toteutetaan uusmediahanketta yhteisössä, jossa monilla on hyvin vähäinen peruskoulutus, tietotekniikan ymmärtäminen saati soveltaminen on erittäin vaativaa. *Tietoisuus* internetistä oli vähäistä, kuulopuheisiin perustuvaa ja kaukana osallistujien arkielämästä. *Motivaatio* projektiin osallistumiseen oli kohtalaista, mutta teknisten vaikeuksien vuoksi ajoittain koetteilla. Motivaatioon vaikuttivat ratkaisevasti myös yhteisön tuki tai sen puute esimerkiksi läheisten suhtautumisessa tietotekniikan opiskeluun.

Projektiin osallistuminen merkitsi romanien tapauksessa ryhmän yhteistä päätöstä mukanaolosta. Koulutuksiin ja tilaisuuksiin osallistuttiin ryhmänä ja perheittäin tai ei lainkaan. Niinpä voimistumiskehitys oli mahdollista *osallistumisen edellytysten* osalta silloin kun ryhmä oli aktiivinen. Pyrimme kannustamaan osallistuvaa toimintatapaa eli viestintäkäytäntöjen ja verkkojulkaisun yhteistä suunnittelua. Romanien yhteisössä tämä toteutui verkkosisältöjen suunnittelussa, jolloin romanikulttuurista ja historiasta kertovaa aineistoa koottiin yhteistyössä tutkijoiden kanssa. Yhteisö saattoi projektin tuella tuottaa ja konstruoida yhteisöstään kertovaa tietoa, mikä tosin oli teknisistä syistä usein liian vaativaa.

Romanien yhteisön viestinnälliset tarpeet ja toiveet projektille liittyivät teknisten valmiuksien hankintaan sekä verkossa osallistumisen lisäämiseen. Osallistuminen verkkojulkaisuuteen sisälsi tarpeita omasta kulttuurista kertomiseen ja tasa-arvoiseen keskusteluun valtaväestön kanssa. Romanien yhteisön eriarvoinen asema tietoyhteiskunnassa johtuu usein rakentavan vuorovaikutuksen puutteista, mikä kertoo viestinnällisen voimistamisen tarpeista. Samalla projektiin liittyvällä yhteisöllä oli puutteelliset edellytykset voimistumiselle ilman ulkopuolista tukea.

6.4 Digitaalisen voimistumisen edellytykset ja Viva Favela

Viva Favela -verkkojulkaisuhankkeessa on joitakin yhtymäkohtia romanien projektin kanssa. Molempien hankkeiden yhteisöt ovat marginaalisia ja kokevat syrjintää muun väestön taholta. Yhteisöillä on lisäksi vahvasti oma tiivis sosiokulttuurinen elämänsä, joka poikkeaa valtakulttuurista. Verkkojulkaisuprojektien tärkeimmiksi funktioiksi nousivat itseilmaisuus, omasta kulttuurista kertominen ja tarve edistää oman yhteisön mahdollisuuksia toimia yhteiskunnan tasavertaisina jäseninä.

Marginaalisilla ja matalan elintason yhteisöillä voimistumisen edellytykset ovat yleensä puutteellisia, mikä heijastuu monin tavoin niiden elämänhallintaan. Jos yhteisön tietoisuus, taidot, talous ja muut voimistumisen edellytykset eivät kehity, sen mahdollisuudet toimia yhteiskunnassa ovat riittämättömiä. Syrjäytyminen voi johtaa kier-

teenomaiseen jatkumoon, jolloin yhteisön jäsenet eivät enää huomaa parempia vaihtoehtoja toteuttaa elämäänsä, vaan toistavat totuttuja ja syrjäytymistä tukevia valintoja (esim. koulun keskeyttämistä ja rikoksia). Syrjäytymiskierteisessä yhteisössä ihmiset eivät usko omiin mahdollisuuksiinsa ja esimerkiksi nuorten tietoisuus rajoittuu lähiympäristön tarjoamiin mahdollisuuksiin, kuten rikolliseen toimintaan. (esim. Servon 2002.)

Tietoisuus merkitsee ymmärrystä siitä mihin yksilö tai yhteisö kykenee ja miten esimerkiksi viestintäteknologia voisi olla hyödyksi päämäärien saavuttamisessa. Rajallisten mahdollisuuksien tarjoamisessa kontekstissa tarvitaan usein ulkopuolista tekijää, joka avartaa tietoisuutta, tukee edellytyksiä ja voi käynnistää voimistavan prosessin jollain alueella. Usein syrjäytymisuhan alla olevat kansalaiset, kuten pitkäaikaistyöttömät, eivät itse tee aloitteita, vaikka se olisikin mahdollista. Osattomuutta ja huonoa elämänhallintaa kokevat ihmiset harvemmin itse lähtevät ideoimaan omaa tietoyhteiskuntatulevaisuuttaan. (Cronberg 1999, 215–231.) Tällöin tarvitaan ulkopuolisia ideoita ja tukea kannustamaan ihmisiä muuttamaan omaa tilannettaan.

Viva Favela -hankkeen toteuttajat pyrkivät juuri innostavaan ja kannustavaan toimintaan marginaalisissa yhteisöissä. Vaikka kyseessä on uuden teknologian hanke, sen pääpaino ei ole teknologiassa, vaan viestinnän kehittämisessä ja yhteisöjen julkisuus kuvan avartamisessa. Internet oli valittu välineeksi, koska painettu lehti olisi liian kallis julkaista ja levittää. Verkkojulkaisu mahdollistaa myös kansainvälisen julkisuuden, mikä on synnyttänyt hankkeelle monenlaiset tuki- ja yhteistyöverkostot. Internetiä voi pitää tässä mielessä demokratisoivana välineenä.

Viva Favela -hankkeessa suurin osa digitaalisen voimistumisen edellytyksistä oli puutteellisia. *Tietotekniikkaa* ja verkko-yhteyksiä ei ollut juurikaan saatavilla ja faveloiden asukkaiden *taidot* niiden käyttämiseksi olivat hyvin heikkoja. *Tietoisuus* välineiden mahdollisuuksista oli vielä vähäistä eikä *motivaatio* tietotekniikan käyttämiseksi synny helposti kontekstissa, jossa asukkaiden koulutustaso on hyvin alhainen. (Brasilia 2005 haast.)

Faveloiden kontekstissa tuntuukin yllättävältä, että Brasilia hyödyntää internetiä kohtalaisesti tieteen ja teknologian alueilla muihin maihin verrattuna, ja esimerkiksi verkkopankkitekniologia on hyvin

kehittynyt. Maan tietoyhteiskuntavalmiudet ovat kansainvälisessä vertailussa keskitasoa, mutta julkisella sektorilla ja kansalaisten palvelumisessa nettiä sovelletaan heikosti. Esimerkiksi koulutussektorilla ja aluehallinnossa tietotekniikan soveltaminen on jälkijunassa moniin muihin maihin verrattuna. (World Economic Forum 2007; Sorj 2003.)

Hyvinvoinniltaan jyrkästi polarisoituneen väestön ja alueiden mahdollisuudet hyödyntää uutta viestintäteknologiaa ovat hyvin erilaiset. Internet on paikallisen tutkijan mukaan vain syventänyt brasilialaisten epätasa-arvoa, koska se on tarjonnut uusia viestintämahdollisuuksia lähinnä vain suurimpien kaupunkien asukkaille ja rikkaimmille väestöosille. Rikkaiden vähemmistö (n. 25 %) voi hyödyntää internetiä kehittyneiden maiden tapaan samalla kun osa väestöstä (n. 13 %) on edelleen vailla lukutaitoa (Sorj 2003, 79; World Bank 2006). Kontekstin voimistumista mahdollistavat rakenteet ovat siis eri kansanosille ja alueille hyvin erilaiset. Köyhät väestöosat ovat kontekstissaan osattomia tietoyhteiskunnan tarjoamista mahdollisuuksista ja siihen vaikuttamisesta.

Viva Favelan kanssa rinnakkain toimiva Future Station -hanke on rakentanut digitaalisia siltoja faveloiden asukkaille tarjoamalla kuusitoista alueellista tietotupaa, joissa asukkaat voivat käyttää internet-yhteyksin varustettuja tietokoneita sekä osallistua tietotekniikan kursseille (Brasilia 2005 haast.). Satojen faveloiden laajuudessa näiden asemien tarjonta on kuitenkin hyvin mitätöntä tarpeisiin nähden. Digitaalista voimistumista jarruttaa ja suurelta osin estää näissä yhteisöissä niin *taloudellisten* kuin välineellisten ja taidollisten edellytysten puutteet. Yhteisöjen kehitystä vaikeuttavat alueiden turvallisuuden ja julkisen infrastruktuurin puutteet, huumekaupan vaikutukset ja lasten koulunkäynnin keskeyttämisen yleisyys.

Asukkaiden vuorovaikutuksen ja *osallistumisen edellytykset* ovat heikot, kun tarjolla ei juuri ole tasavertaisia mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa alueellisiin epäkohtiin. Huumekaupan valta rajoittaa osaltaan sananvapautta eikä faveloiden asukkailla ole merkittävää roolia julkishallinnonkaan näkökulmasta. Asukkaiden osattomuus tietoyhteiskunnassa ilmenee siis erityisesti vaikeutena osallistua itseään ilmaiseksi ja vaikuttavina kansalaisina, ei niinkään osallistumisena kuluttamiseen. Mediajulkisuuskaan ei tarjoa osallistumisväylää, koska valtamedia kertoo lähinnä vain alueiden väkivaltaisista selkkauksis-

ta ja ongelmista. Kapea julkisuuskuva johtuu sekä toimittajien uutisvalinnoista että ulkopuolisten rajallisista mahdollisuuksista uskaltautua alueille syventämään tietojaan.

Viva Favela -hanke pyrkii vastaamaan juuri alueiden ilmaisulliseen osattomuuteen liittyvään haasteeseen. Teknisen pääsyn puuttuessa suurin osa asukkaista ei kuitenkaan voi itse käyttää projektin tuottamaa julkaisua. Asukkaiden osallistuminen hankkeeseen tapahtuu lähinnä välittäjien eli projektin asukaskirjeenvaihtajien kautta. He pyrkivät verkkojulkaisussa kertomaan alueiden normaalista elämästä ja näin edustamaan asukkaiden näkökulmia. He myös ajoittain tulostavat artikkeleita asukkaiden luettavaksi.

Paikallisen tutkijan, Bernardo Sorjin mukaan faveloissa internetiä voimistavampi uuden viestintäteknologian väline on laajemmin käyttöön levinnyt matkapuhelin, joka mahdollistaa esimerkiksi työtilaisuuksien vastaanottamisen (Sorj 2005 haast.). Matkapuhelin voi näin aikaansaada asukkaille välittömämmän henkilökohtaisen hyödyn kuin internet ja verkkojulkaiseminen. Matkapuhelin ei kuitenkaan lisää ilmaisullista osallistumisen mahdollisuutta eikä julkista näkyvyyttä kuten verkkojulkaisu. Se ei myöskään mahdollista vuorovaikutteista kanssakäymistä kansainvälisissä verkostoissa internetin tapaan.

6.5 Yhteenvedo

Edellisissä luvuissa olen käsitellyt digitaalisen voimistumisen prosessin käynnistymisen edellytyksiä ja kuvaillut niitä erilaisissa paikallisissa konteksteissa, joissa on toteutettu tai toteutetaan yhteisöllistä verkkojulkaisuhanketta.

Ensimmäisenä esimerkkinä käsittelin tamperelaisen toimintatutkimuksen Mansetori-konseptiin kuuluvia kaupunginosayhteisöjä, jotka voidaan tyypitellä korkean elintason yhteisöiksi hyvinvointiyhteiskunnassa. Niissä välineelliset, taidolliset ja taloudelliset edellytykset ovat mahdollisia valtaosalle. Silti teknologian soveltaminen julkaisemiseen koettiin projektin aikana usein turhan vaativaksi. Tässä kontekstissa viestintäkulttuuri on vapaata, mutta asukkaat eivät useinkaan koe olevansa todellisia vaikuttajia. Verkkovaikuttaminen ei ole yleistynyt osaksi hallinnollisia käytäntöjä. Asukasyhteisöissä oli tarpeita tehok-

kaammalle paikalliselle informaationjaolle ja paikallisiin asioihin vaikuttamiselle, mutta samalla aika projektiin osallistumiselle oli rajallista. Tutkimushanke pyrki lisäämään voimistumisen edellytyksiä opastamalla ja kouluttamalla asukkaita teknologian soveltamisessa sekä valitsemalla helpokäyttöisempiä julkaisuvälineitä.

Romanien yhteisö edustaa tyypiltään marginaalista ryhmää korkean elintason tietoyhteiskunnassa, jossa kaikilta odotetaan osallistumisen valmiuksia. Yhteisön edellytykset tietoyhteiskuntaan osallistumiselle olivat kuitenkin hyvin puutteellisia ja romanit kokevat usein asemansa eriarvoiseksi. Tarpeita voimistumiselle oli sekä tietoyhteiskunta-valmiuksien hankkimisen alueella että viestinnällisen osallistumisen kehittämisessä. Kaupunginosayhteisöistä poiketen romanien yhteisö on kulttuurisesti tiivis ja valtakulttuurista eriytynyt. Vuorovaikutus valtaväestön kanssa on usein vähäistä. Tutkimushanke pyrki tukemaan yhteisön osallistumisen edellytyksiä luomalla verkkosivuille vuorovaikutteisia foorumeita ja itseilmaisun kanavia. Yhteisön digitaalinen voimistaminen edellytti myös erityishuomiota taitojen ja välineellisten valmiuksien kehittämisessä. Hankkeen onnistuminen olisi vaatinut syvällisempää ymmärryksen lisäämistä niistä tarpeista, joita juuri tämän kulttuuriyhteisön jäsenillä voi olla. Hankkeella ei ollut myöskään riittävästi keinoja, joilla taidollisia valmiuksia parannetaan tälle yhteisölle luontevilla tavoilla.

Brasilian favelat edustavat marginaalisia ja köyhiä yhteisöjä suurten elintasoerojen yhteiskunnassa. Niiden edellytykset digitaaliselle voimistumiselle ovat edellisiä yhteisöjä puutteellisempia ja niiden kapeaalainen julkisuuskuva entisestään vahvistaa toisarvoista asemaa. Marginaalisuus, toisin kuin romaneilla, liittyy köyhiin ja hyljeksittyihin asuinalueisiin, alueiden turvattomuuteen sekä ilmaisunvapauden rajoituksiin. Toisaalta romaneja ja faveloiden asukkaita yhdistäviä tekijöitä ovat eriarvoisuuden kokeminen ja osallistumisen edellytysten rajoittuneisuus. Faveloissa voimistumisen tarpeet liittyvät asukkaiden rajallisiin mahdollisuuksiin toimia itseään ilmaisevina ja alueitaan kehittävinä kansalaisina. Viva Favela -hanke on pyrkinyt juuri lisäämään asukkaiden ilmaisullista osallistumista ja monipuolistamaan alueiden julkisuuskuva vähemmän marginalisoivaksi. Ympäröivän kontekstin rajoittavat tekijät, kuten alueiden rikollisliigojen valta ja hallinnollis-

ten käytäntöjen voimattomuus suhteessa epäkohtiin, ovat kuitenkin vahvasti jarruttamassa asukkaiden voimistumisen pyrkimyksiä.

Edellisten esimerkkien valossa voidaan todeta, että digitaalisen voimistumisen tarpeet ja edellytykset ovat kontekstiriippuvaisia. Tampereen kaupunginosissa tarpeet liittyivät enemmän yhteisölliseen viestintään, kun taas romaneilla ja faveloiden asukkailla kriittisimmät tarpeet kohdistuivat yhteisöjen tasa-arvoisempiin vuorovaikutusmahdollisuuksiin yhteiskunnassa. Toisaalta kaikissa tapauksissa kaivattiin itseilmäilyn ja vaikuttamisen foorumeita eikä missään yhteisöistä koettu vaikuttamisen mahdollisuuksia riittävinä.

Voimistumisen tiedolliset, taidolliset ja taloudelliset edellytykset tukivat Tampereen kaupunginosien voimistumista enemmän kuin muiden yhteisöjen, mutta kaikissa yhteisöissä yhteistä oli verkkosovellusten soveltamisen tekninen vaatimus tutkimuksen ajanjaksona. Yhteiskunnallinen konteksti ei erityisemmin tukenut verkkovaikuttamista missään yhteisössä eikä julkishallinto ollut valmis ottamaan kansalaislähtöistä verkkoviestintää aluesuunnittelun välineeksi.

Seuraan jatkossa digitaalisen voimistumisen prosessin piirteitä edellä esitellyissä yhteisöllisissä viestintäteknologian hankkeissa. Tarkoitukseni on pohtia voimistumista erityisesti kansalaisten osallisuuden ja tietoyhteiskunnassa toimimisen kannalta erityyppisissä sosio-kulttuurisissa konteksteissa. Työn kuluessa muotoutuvat myös digitaalista voimistumista kuvaava malli sekä voimistumisen indikaattorit.

7

VOIMISTUMINEN KEHITTYY SPIRAALIN TAVOIN

Voimistumisen prosessissa yksilöiden ja yhteisöjen mahdollisuudet toimia osallisina ja kompetentteina yhteiskunnan jäseninä paranevat. Kyseessä on siis luonteeltaan mahdollistava tapahtumasarja. Voimistuminen voi edistää sekä yksilön oman elämän hallintaa että yhteiskunnallisen osallistumisen ja vaikuttamisen valmiuksia. Jaoin aiemmin voimistumisen karkeasti kykenevyyden, hallinnan, osallistumisen ja vaikuttamisen alueisiin. Voimistuminen lähtee usein liikkeelle psykologisista elementeistä, kuten tietoisuudesta ja motivaatiosta. Lisäksi voimistavalle kehitykselle voidaan nimetä joitakin taidollisia, välineellisiä, sosiaalisia ja taloudellisia edellytyksiä. Ympäröivän kontekstin mahdollistavat tekijät, kuten viralliset ja epäviralliset käytännöt vaikuttavat myös ratkaisevasti voimistumiseen. Edellytykset vaikuttavat siihen onko ihmisillä mahdollisuudet tehdä voimistavia valintoja, käyttävätkö he mahdollisuuksia, ja johtavatko valinnat toivottuihin tuloksiin.

Digitaalisessa voimistumisessa sovelletaan viestintäteknologiaa voimistumiskehityksen tukena tarkoituksena edistää erityisesti tietoyhteiskunnan kontekstissa osallisena toimimista. Edellisessä luvussa kartoitin digitaalisen voimistumisen käynnistymisen edellytyksiä sekä

sosiokulttuurisen kontekstin merkitystä voimistumisessa. Kuvasin voimistumisen edellytyksiä kolmessa verkkojulkaisuhankkeessa, jotka edustavat erityyppisiä yhteisöhankeita korkean sekä matalan elintason konteksteissa.

Tässä luvussa tarkastelen digitaalisen voimistumisen prosessia edellä kuvatuissa hankkeissa ja sitä miten ulkopuolinen taho edisti tätä kehitystä (luvut 7.1–7.3). Voimistumisesta rakentuu malli, joka kuvaa voimistumisen prosessia, indikaattoreita ja esteitä (luvut 7.4 ja 7.5). Digitaalista voimistumista kuvaavat indikaattorit eivät ole absoluuttisia ja niiden merkitys voi vaihdella eri konteksteissa (Alsop ym. 2006), mutta niillä voidaan kuitenkin osoittaa muutoksen suuntaa ja merkitystä kokijoille itselleen. Malli voi olla avuksi analysoitaessa uusmediahankkeiden vaikutuksia, puutteita ja voimistavaa merkitystä (luku 7.6). Luvussa 7.7 pohdin voimistumisen esteitä ja hidasteita eli käänteisiä voimia.

Tarkastelen aluksi verkkojulkaisuhankkeissa tapahtuneita voimistavia muutoksia sekä näiden muutosten mahdollisia suhteita. Nimitän näitä muutoksia *digitaalisen voimistumisen indikaattoreiksi*, jotka ilmaisevat sellaisia laadullisia muutoksia, joita voi tapahtua yhteisössä uuden viestintäteknologian soveltamisen seurauksena. Nämä indikaattorit kertovat hankkeen voimistavista vaikutuksista yhteisöön. Keskeisimmät tarkasteltavat muutosalueet ovat voimistumisen ulottuvuudet eli: *kykenevyys, hallinta, osallistuminen ja vaikuttaminen*. Näitä käsitelin tarkemmin luvussa 4. Vaikuttamisen valmiuksien merkitystä kansalaisen roolin kannalta käsitelin myös esim. luvussa 2.2.5.

Muutokset kykenevyyden alueella eli erilaiset kompetenssimuutokset voivat seurata esimerkiksi uusien teknisten taitojen opettelemisesta. Yhteisön jäsenten oppiessa laitteiden ja ohjelmien käyttöä heidän pätevyytensä ja valmiutensa tietoyhteiskunnassa toimivina kansalaisina kasvaa. Hallintaan liittyvillä muutoksilla viitataan uusien toimintatapojen oppimisesta seuraavaan lisääntyvään oman elämän hallintaan sen hetkessä kontekstissa eli ympäristössä olosuhteineen. Osallistumiseen liittyvät muutokset viittaavat laajenevien vuorovaikutteisten verkostojen ansiosta lisääntyviin mahdollisuuksiin osallistua yhteisöllisiin ja yhteiskunnallisiin asioihin. Muutokset vaikuttamisessa seuraavat muun muassa tiedon saamisen ja tuottamisen uusista mahdollisuuksista.

sista. Tällöin yhteisön jäsenten valinnanmahdollisuudet lisääntyvät ja mahdollisuudet vaikuttaa yhteisiin asioihin parantuvat.

Näiden voimistumisen indikaattoreiden ilmenemistä edeltävät yleensä konkreettiset muutokset, joita kutsun *digitaalisen voimistumisen ensimmäisen vaiheen indikaattoreiksi* tai voimistumisen välillisiksi indikaattoreiksi. Ne kuuluvat voimistumisen prosessiin, mutta eivät vielä sisällä voimistumista lopputuloksena. Näitä ovat (*tekniset taitomuutokset, vuorovaikutteisten verkostojen kasvu, tiedonsaannin ja tuottamisen uudet mahdollisuudet* sekä *uudet toimintatavat*). Nämä ensimmäisen vaiheen indikaattorit vaativat puolestaan tapahtuakseen aiemmin kuvattuja voimistumisen edellytyksiä. Ne myös mahdollistavat voimistumisen etenemisen toiseen vaiheeseen.

Seuraavassa tarkastelen voimistumisen indikaattoreiden ilmenemistä hankkeissa, joissa olen työskennellyt toimintatutkijana Viva Favelaa lukuun ottamatta. Olen käyttänyt materiaalina myös hankkeisiin osallistuneiden yhteisöjen jäsenten ja hankkeiden koordinaattoreiden haastatteluja, muiden tutkijoiden artikkeleita sekä tutkimusraportteja.

7.1 Voimistavat muutokset Mansetorin kaupunginosissa – ”*Olen ylpeä osallistumisestani*”

Kuten edellisessä luvussa pääteltiin, Mansetorin asukasyhteisöissä välineelliset ja taloudelliset digitaalisen voimistumisen edellytykset olivat mahdollisia valtaosalle. Toisaalta sovellusten tekninen vaativuus oli osallistumisen esteenä tai hidasteena monille asukkaista varsinkin projektin alkuvaiheessa. Asukkaiden uuden median soveltamisen tarpeet liittyivät useimmiten asukasyhteisön viestinnän kehittämiseen sekä yhteisiin asioihin vaikuttamiseen (Lehtonen 2004).

Mansetorin kaupunginosissa hanke koettiin oppimisprosessina, vaikka oppiminen ei kuulunutkaan sen varsinaisiin tavoitteisiin. Merkittävimmät positiiviset ja negatiiviset oppimiskokemukset sekä sen rajoitteet liittyivät haastatteluiden mukaan tietotekniikkaan. (Kotilainen 2004, 277.) Asukasryhmien *tekniset taidot* lisääntyivät niin projektin järjestämisen kurssituksen ja neuvonnan ansiosta kuin yhteisöllisen oppimisen sekä muun kouluttautumisen seurauksena. Vaiheittain

etenevä koulutuspaketti verkkosivun tekijöille oli suosittua ja hyödyllistä (päätyi 2006). Selvimmin taitojaan lisäsivät asukkaat, jotka jo hallitsivat tietokoneen ja internetin käytön perustaidot, käyttivät tietokonetta säännöllisesti ja olivat motivoituneita verkkosivujen tuottamiseen.

Mitä enemmän asukkailla oli hallussaan voimistumisen edellytyksiä (tietoisuus, motivaatio, tekniikka, taidot, osallistumisen mahdollisuudet) ja mitä enemmän projekti tuki niiden saatavuutta, sitä enemmän taitomuutoksia ja kompetenssia yhteisöille kertyi. Taitomuutosten puuttuminen heijastui puutoksista voimistumisen edellytyksissä: osalle asukkaita tarjottava koulutus oli liian vaativaa, toisille taas taitojen kasvaessa riittämätöntä, monille projektiin osallistumiselle ei löytynyt aikaa, ja osalle asukkaista uuden teknologian mahdollisuudet olivat vielä epäselviä. Projektia koordinoineiden tutkijoiden mukaan sekä verkkosivuista vastaavien nettitiimien haastatteluiden perusteella vaikeakäyttöinen tekniikka oli asukkaiden omaehtoisen julkaisutoiminnan suurimpana haasteena (Kaivonen 2002; Kaivonen 2004; Mäkinen 2000). Teknisten haasteiden voittaminen uusia taitoja oppimalla ja niitä soveltamalla vaikuttaa motivaatiota ja sitä kautta kompetenssia lisäävästi, mutta liian suuret tekniset vaikeudet voivat aiheuttaa jatkuvia pettymyksiä, vähentää motivaatiota ja estää oppimista. Tästä syystä joitakin osallistujia, erityisesti iäkkäitä henkilöitä jäi myös pois projektista.

Vuorovaikutus ja mukana olemisen tunne olivat selvästi merkittäviä muuttujia Manseyhteisöjen tapauksessa: ”*Kyllä se on semmonen kiva tunne – – että mä kuulun tähän*” (projektiin osallistunut nainen, Kaivonen 2000, 109). Yhteenkuuluvuuden ja mukana olemisen kokeminen olivat haastatteluiden perusteella tärkeitä yhteisöjen jäsenille projektin kaikissa vaiheissa (Mäkimattila 2000; Kaivonen 2000; Lehtonen 2004). Lehtosen tutkimukseen vastanneista 90 prosenttia oli tutustunut uusiin ihmisiin Mansetorin toiminnassa (Lehtonen 2004, 80). Mansetorin sosiaaliset verkostot olivat luonteeltaan etupäässä horisontaalisia vertaisverkostoja ja yhteistyöverkostoja eri toimijoiden kesken. Esimerkiksi kaupunginosien toimijaosapuolten, kuten yhdistysten, seurojen, yritysten ja julkisten toimijoiden keskinäinen verkottaminen koettiin tärkeäksi.

Vuorovaikutus verkkojulkaisujen interaktiivisten toimintojen, kuten keskusteluryhmien ja ilmoitustaulujen kautta ei muodostunut suosituksi, vaikka asukkaat yleensä mainitsivat juuri keskustelumahdollisuuden sivujen keskeisenä elementtinä (Kaivonen 2004, 71). Vaikuttaakin siltä, että verkkokeskusteluja haluttiin seurata, mutta niihin osallistumiselle omia mielipiteitä julkaisemalla oli korkea kynnyks. Verkkokeskustelut koettiin irrallisiksi suhteessa todelliseen elämään ja siinä vaikuttamiseen. Virtuaalinen vuorovaikutus ei siis juuri heijastunut voimistumiseen osallistumisen ja vaikuttamisen alueilla.

Tiedon saamiseen ja tuottamiseen liittyviin indikaattoreihin hanke toi selvästi muutoksia. Tiedon saamisen kannalta kaupunginosien sivut tarjosivat uudenlaisen väylän alueen palveluihin, tapahtumiin, ilmoituksiin ja muuhun paikallisinformaatioon, jota oli aiemmin saatavilla satunnaisesti ilmestyneissä kaupunginosalehdissä tai ei lainkaan. Tiedottamisen funktio paikallisista asioista ja tapahtumista nimettiin asukashaastatteluissa yleensä ensisijaiseksi julkaisun tehtäväksi (Kaivonen 2004, 74; Mäkinen 2000). Julkaisun toivottiin kertovan paikallisista aiheista nopeasti ja tarkasti, mikä koitui myös vapaaehtoisten päivittäjien rasitteeksi. Tiedon tuottaminen kaupunginosan suunnasta oli asukkaille tärkeää, mutta voimavarat sen säännölliseen toteuttamiseen eivät riittäneet. Kaupunginosien kirjeenvaihtajat puolestaan tuottivat juttuja omaan tahtiinsa, jolloin he saattoivat sovittaa osallistumisen helpommin aikatauluihinsa. Kaupunginosien sivujen päivittämistä motivoi usein yhteisöjen puolesta toimiminen, kun taas kirjeenvaihtajat kirjoittivat paljolti itseilmaisuuksiin liittyvistä syistä (Martikainen 2004).

Kun yhteisöt olivat oppineet käyttämään uutta viestintäteknologiaa toimintansa tukena, voidaan sanoa niiden viestintään liittyvien *toimintatapojen uusiutuneen*. Tämä näkyy esimerkiksi verkkojulkaisun käyttämisenä luontevasti alueelliseen tiedottamiseen, mikä tapahtui aiemmin ilmoitustauluilla tai paikallisessa lehdessä, jos sellainen alueella ilmestyi. Verkkojulkaisu koettiin myös tärkeäksi alueellisten toimijoiden yhteen kokoajaksi (Kaivonen 2000, 108). Paikallisen tiedon ja toimijoiden siirryttyä verkkoon alueelliseen osallistumiseen ja vaikuttamiseen liittyvät tavat saattaisivat myös muuttua, mutta Mansektorin kaupunginosien tapauksessa tässä ei tapahtunut merkittäviä muutoksia.

Edellä tarkastellut digitaalisen voimistumisen prosessin *ensimmäisen vaiheen indikaattorit* kertovat konkreettisista muutoksista, joita hanke on sysännyt liikkeelle. Näiden muutosten edelleen ”jalostuessa” voidaan puhua *toisen vaiheen indikaattoreista*, jotka kuvaavat voimistumista eri osa-alueilla. Tällöin teknisten valmiuksien lisääntymisestä voi seurata kykenevyyden kasvua, vuorovaikutteisten verkostojen laajentumisesta uusia osallistumisen mahdollisuuksia, tiedon tuottamisesta vaikuttamisen keinoja ja uusista toimintatavoista parempia keinoja oman elämän hallinnassa.

Kykenevyyden kasvu eli kompetenssimuutokset ilmenevät esimerkiksi kaupunginosien verkkosivujen selvänä kehittymisenä projektin aikana ja sen jälkeen. Sivustot kehittyivät teknisesti, visuaalisesti ja toiminnallisesti. Asukkaita kiinnosti myös edistyneempien tekniikoiden, kuten ohjelmointikielien ja tietokantojen käyttö (Kaivonen 2004, 67). Yhteisöjen kompetenssi tiedon tuottajina ja julkaisijoina selvästi kasvoi. Useiden asukkaiden taidot kasvoivat myös kirjoittamisen ja kuvaamisen alueilla, mikä johti ammatillisen kompetenssin lisääntymiseen ja ainakin yhden kaupunginosakirjeenvaihtajan työllistymiseen toimittajana (Martikainen 2004).

Muutokset osallistumisessa ilmenivät uusina osallistumisen muotoina nettitiimeissä, jotka suunnittelivat ja tuottivat verkkojulkaisuja sekä verkossa tapahtuvassa vuorovaikutuksessa. Osallistuminen painottui selvästi edelliseen eli julkaisun tuottamiseen. Yhteisöllisyyden nähtiin syntyvän enemmän yhteisessä tekemisessä, kuten verkkosivujen suunnittelussa kuin virtuaalisessa kanssakäymisessä (Lehtonen 2004). Aktiivisimmat verkkojulkaisutoimintaan osallistujat olivat yleensä jo ennestään aktiivisia asukas- ja järjestötoimintaan osallistujia eli verkkojulkaiseminen tuki ensimmäisenä jo olemassa olevaa toiminnallisuutta. Lisäksi nettitiimien syntyminen toi yhteistoimintaan joitakin aiemmin osallistumattomia asukkaita, erityisesti nuoria (Mäkinen 2000).

Motivaatio osallistumiseen syntyi useimmiten asukkaiden kokemasta verkkojulkaisun tekemisen hyödyllisyydestä. Alussa kiinnostuksen saattoi sytyttää pelkkä uteliaisuus uuden asian kehittelyä kohtaan, mutta motivaation säilymiseksi toiminnasta oli löydyttävä myös jotain hyötyä (Kaivonen 2002). Myös projektin tarjoama uuden oppimisen mahdollisuus sekä sosiaalinen yhdessäolo olivat osallistumiseen moti-

voivia tekijöitä (Martikainen 2004; Mäkimattila 2000). Mukana oleminen koettiin tärkeäksi, mutta samalla osallistuminen käytännössä ei ollut kovin aktiivista (Lehtonen 2004).

Mansetorin kaupunginosissa *muutokset vaikuttamisessa* ovat edellisiä muutoksia vähemmän havaittavissa eivätkä asukkaat kokeneet verkossa tapahtuvalla osallistumisella olevan todellista vaikutusta³⁰. Kaupunginosien verkkojulkaisut olivat sisällöltään neutraaleja, alueitaan esitteleviä ja tietoa jakavia eikä mielipiteiden ilmaisu ollut merkittävässä roolissa. Verkkojulkaisua ei mielletty asukkaiden keskuudessa erityisesti vaikuttamisen, vaan pikemmin tiedottamisen paikaksi.

Projektin tuella järjestettiin muutamia kokeiluja uusiksi toimintatavoiksi alueellisessa vaikuttamisessa. Tämä ei kuitenkaan aikaansaanut muutoksia, koska kokeilut eivät johtaneet muutoksiin formaaleissa käytännöissä. Projektin tuella tehdyt vaikuttamisen foorumit, kuten virtuaalinen ”Kohtaamispaikka”, jossa kaupunginosan asukkaat saivat nostaa esiin kiistanalaisen aiheen keskusteltavaksi päättäjien kanssa, oli toteutukseltaan työläs ja vaikutuksiltaan vähäinen. Keskustelun aikaansaaminen vaati projektin kannustavaa moderointia niin päättäjien kuin asukkaidenkin suunnassa eikä kohtaamisen todellinen vaikutus päätöksentekoon ollut selvillä kenelläkään (Mäkinen 2000, 44). Vaikuttamisen mahdollisuudet voisivatkin realisoitua vasta, kun virtuaalinen kansalaisvaikuttaminen olisi selkeä ja virallinen osa päätöksentekoprosesseja ja viranomaiset sitoutuisivat mukaan tähän toimintatapaan (Anttiroiko 2003; Kaivonen 2004). Toisaalta kysely eri sidosryhmissä, kuten luottamushenkilöiden, virkamiesten ja elinkeinoelämän edustajien keskuudessa, paljasti sivuston suosituimmaksi käyttötarkoitukseksi asukkaiden mielipiteisiin tutustumisen (Lehtonen 2004, 66–67).

---

³⁰ Mansetori-konseptin kanta-aottavin keskustelu oli esillä Mansefoorumi-osiolla, joka suunniteltiin erityisesti kaupunkilaisten keskustelupaikaksi ja vaikuttamisen välineeksi. Mansefoorumilla nähtiin muutamia mielenkiintoisia kansalaiskeskustelun uusia muotoja sekä ”reilua eripuraa” eri toimijoiden välillä, mutta foorumista ei kehittynyt itsenäistä ja säilyvää vaikuttamisen tilaa projektin jälkeen. Tässä tutkimuksessa ei käsitellä foorumin toimintaa, joka oli kaupungin kattavaa eikä niinkään kaupunginosayhteisöjen toimintaan kuuluvaa. Lisätietoa verkossa: http://www.mansetori.fi/vanha_mansetori/mansetori.uta.fi/foorumi.html sekä Ridell 2000, 55–96.

Esimerkkinä *hallinnan* muutoksesta yhteisön näkökulmasta voi pitää itsenäisen julkaisukanavan syntymistä. Haastatteluiden perusteella asukkaat arvostivat verkkojulkaisun omaehtoista ja riippumatonta, eikaupallista luonnetta. Yliopisto ja kaupunki hyväksyttiin ja miellettiin helposti yhteistyökumppaneiksi, mutta julkaisua ei haluttu esimerkiksi osaksi paikallisen lehden palveluita. (Mäkimattila 2000, 9.) Uuden median hallinta haluttiin pitää asukkailla ja alueellisilla toimijoilla, vaikkakin se aiheutti uutena velvoitteena lisärasitteita julkaisun päivittäjille (esim. Kaivonen 2004, 74).

Muutamien iäkkäiden sekä työttömien henkilöiden tapauksessa huomattiin kompetenssimuutosten ja uusien toimintatapojen vaikuttaneen omaan elämänhallintaan liittyviin asioihin, kuten työllistymiseen ja merkityksellisyyden tunteen lisääntymiseen (Martikainen 2004, 106–107). Kommentti ”*olen ylpeä osallistumisestani*” (Sillanpää 2004, 145–146) kuvaa osallistujan onnistumisen ja osallistumisen iloa teknisistä vaikeuksista huolimatta. Liian suuret tekniset haasteet uusien toimintatapojen oppimisessa saattoivat jarruttaa tai olla esteenä asioiden hallinnan tunteen syntymiselle.

Mansetorin kaupunginosissa voidaan havaita digitaalisen voimistumisen ensimmäisen ja toisen vaiheen indikaattoreita, jotka vaikuttivat myös toinen toisiinsa (kuvio 11). Esimerkiksi taitomuutokset lisäsivät kompetenssia ja osallistumisen mahdollisuuksia; tiedon tuottaminen puolestaan yhteisöllisen osallisuuden tunnetta. Ensimmäisen vaiheen indikaattorit siis pyöräyttivät käyntiin toisen vaiheen muutoksia. Tekniset vaikeudet puolestaan jarruttivat voimistumisen mahdollisuuksia, samoin kontekstin päätöksentekokäytäntö, jossa ei ollut tilaa asukkaiden uusille vaikutustavoille.

Digitaalisen voimistumisen 1. vaiheen indikaattorit	taito- muutokset	vuoro- vaikutuksen verkotot	tiedonsaanti ja tuottaminen	uudet toimintatavat
Mansetorin kaupunginosat	+ taidot lisääntyvät kurssien ja teknisen tuen ansiosta – julkaisuohjelmien käyttö monille liian haastavaa – kurssit eivät vastanneet kaikkien tarpeita	+ sosiaaliset (erityisesti horisontaaliset) verkotot kasvoivat – virtuaalinen vuorovaikutus jäi vähäiseksi – ajanpuutteen rajoitteet	+ paikallinen tiedottaminen tehostui + paikalliset näkemykset saivat julkisuutta – tiedon päivittäminen koitui muutamien rasitteeksi	+ sivustoista muodostui uusi väylä paikalliseen informaatioon ja tiedotukseen
Digitaalisen voimistumisen 2. vaiheen indikaattorit	kompetenssi	osallistuminen	vaikuttaminen	hallinta
Mansetorin kaupunginosat	+ asukkaiden kompetenssi tiedon tuottajina kehittyi + saattoi parantaa valmiuksia työmarkkinoilla + syntyi yhteisöllistä oppimista – osalle teknologian soveltaminen ei avautunut projektissa	+ syntyi uusia osallistumisen muotoja netti-tiimeissä ja virtuaalisesti + nuoret tulivat mukaan + mukana olemisen tunteen kasvu – virtuaalinen osallistuminen koettiin irralliseksi	+ toimijoiden yhteen kokoaminen + myönteisen julkisuus kuvan luominen – todellinen vaikuttaminen jäi puutteelliseksi – päättäjien osallistumattomuus	+ syntyi itseenäinen julkaisukanava + elämänhallintamuutokset (tunne omasta merkityksellisyydestä) + joidenkin ammatillinen pätevytyminen – tekniset vaikeudet aiheuttivat osalle pettymyksiä

KUVIO 11: Taulukko kuvaa Mansetorin kaupunginosien verkkojulkaisuhankkeiden digitaalisen voimistumisen ensimmäisen ja toisen vaiheen indikaattoreita sekä hidasteita. Indikaattorit vaikuttavat toisiinsa, mutta eivät suoraan seuraa toisiaan.

7.2 Voimistavat muutokset romanien ryhmässä – ”Parasta oli omien ajatusten esille tuonti”

Romanien verkkojulkaisu toteutettiin teknisesti pääosin projektin henkilökunnan voimin, mistä voisi päätellä *kompetenssimuutosten* olleen mitättömiä. Jos kuitenkin huomioidaan ryhmän lähtötilanne, jolloin juuri mitään valmiuksia (tietoisuus, taidot, välineet) ei ollut valmiina kohtalaista motivaatiota lukuun ottamatta, useita voimistumisesta kertovia indikaattoreita voidaan kuitenkin löytää. Osallistujat muun muassa oppivat tuottamaan artikkeleita ja valokuvia verkkojulkaisuun sekä käynnistivät romanikulttuurista keskustelemaan nettifoorumin. ”Kysy romanikulttuurista” -foorumista muodostuikin suosittu vuorovaikutuksen muoto romanien ja valtaväestön kesken. Projektin aikana (2002–2004) verkkosivuilla vastattiin 275 kysymykseen tai kommenttiin romanikulttuurista.

Voimistumisen ensimmäisen vaiheen (*tekniset taitomuutokset*), joita tietoyhteiskunnassa toimimisen kompetenssi edellyttää, olivat romanien yhteisössä odotettua vähäisempiä. Uuden teknologian vaikeakäyttöisyys oli suurin este ryhmän työskentelyssä. Projektin aikana koettiin kyllä myös oppimisen iloa muun muassa omien artikkeleiden ja kuvien julkaisemisessa, mikä selvästi motivoi jatkamaan. Jatkuvan ulkopuolisen tuen tarve esti kuitenkin julkaisutoiminnan itsenäistymisen projektin aikana, mikä johti julkaisemisen loppumiseen hankkeen jälkeen. Teknisestä haastavuudesta ja uusien asioiden vieraudesta johdettuun projektiin olisi vaatinut selvästi enemmän aikaa ja resursseja.

Sosiaalisten *yhteistyöverkoston laajentuminen* ja tasavertaisena *osallistuminen* ympäröivään yhteiskuntaan olivat tärkeimpiä asioita, joita romanien projektissa voitiin edistää. Uusia vuorovaikutteisia verkostoja syntyi muiden Mansetorin yhteisöjen, eri yhteistyökumppaneiden sekä yliopiston henkilökunnan kanssa. Lisäksi kontakteja syntyi muiden romanien yhteisöjen ja romanasioita hoitavien toimijoiden kanssa. Merkittävää oli myös virtuaalinen kanssakäyminen keskustelufoorumilla valtaväestön kanssa. (Mäkinen 2004, 35.)

Koska osallistumisen muodot ja sosiaalinen kanssakäyminen ovat romaniväestöllä kulttuurisesti erilaisia kuin valtaväestöllä, yhteisesti järjestettyihin Mansetorin koulutustilaisuuksiin osallistuminen ei

tapahtunut ongelmitta. Yllättäviä tilanteita syntyi esimerkiksi, kun ilmoittautunut toi koko perheensä kurssitilaisuuteen. Toisaalta monissa Mansetorin tilaisuuksissa romanien kulttuurin esiintuominen esimerkiksi musiikkiesityksinä saattoi vähentää ennakkoluuloisia asenteita sekä lisätä positiivista kiinnostusta ja arvostusta romaneja kohtaan. Sekä tutkijoiden että romanien kokemukset yhteistyön hengestä olivat hyvin myönteisiä toimintatapoihin liittyvistä ja joskus yllättävistä eroista huolimatta. (Mäkinen 2004; Palm 2004, 49–50.)

Verkkojulkaisu koettiin haastatteluiden perusteella tärkeäksi romanien näkemysten julkaisukanavaksi. Motivoivia syitä verkkojulkaisemiselle olivat itseilmaisun ja omasta kulttuurista kertomisen tarpeet sekä halu edistää romanien yhteisön asioita. Projektin aikana muutamalle nuorelle romanille tarjottiin mahdollisuus tehdä omaa verkkolehteä ja saada pieni juttukorvaus julkaistuista artikkeleista: ”*Parasta oli omien ajatusten ilmoille tuonti. – Musta oli justiin hienoo olla se journalisti siinä, kun sai kameran ja pääsi haastatteleen ihmisiä ja olis saanu tehdä vaikka mitä juttuja*” (Nuorten romanien verkkolehden toimittamiseen osallistunut nuori mies, Mäkinen 2004, 38).

Tasa-arvoisen osallisuuden ja *vaikuttamisen mahdollisuuksien lisääminen* olivat tavoiteltavia muutoksia, mutta todelliset vaikutukset jäivät projektin aikana selvittämättä. Yhteisten tilaisuuksien ja virtuaalisen keskustelun perusteella voisi päätellä ainakin asenteellisia muutoksia parempaan ja avoimempaan suuntaan tapahtuneen.

Vaikuttamiseen liittyviä muutoksia saattoi seurata omaehtoiseen tiedon tuottamiseen liittyvien mahdollisuuksien lisääntymisestä. Omaehtoiselle julkisuudelle vaikuttaisi olevan tarvetta erityisesti yhteisöissä, joiden asioita valtaosin käsitellään ulkopuolisesta näkökulmasta. Lisäksi keskustelupalstalla mielipiteiden ja tuntemusten ilmaiseminen, purkaminen ja täsmentäminen asialliseen sävyyn muun väestön kanssa tuottivat aivan *uudenlaisen vuorovaikutuksen kanavan* romani- ja valtaväestön välille.

Itseilmaisun ja oman julkisuuden tuottamisen kautta voidaan saada aikaan muutoksia, jotka edesauttavat yhteisön itsenäistä toimimista ja omien tavoitteiden saavuttamista yhteiskunnan jäsenenä. Projektin toiminta-aika oli kuitenkin aivan liian lyhyt ja resursseiltaan rajallinen tämän tyyppisten muutosten syntymiseksi ja selvittämiseksi, vaikka

sen suuntaisia merkkejä voisikin havainnoida. Haastateltavat kertoivat esimerkiksi itseluottamuksen ja yhteisön vaikuttamismahdollisuuksien tunteen lisääntymisestä. Omaehtoinen julkaiseminen siis vaikuttaisi lisänsännen romanien yhteisön luottamusta omiin kykyihin ja *elämänhallintaan*.

Hallintaan ja kontrollin tunteeseen liittyvät muutokset saattoivat syntyä voimistumisen ensimmäiseen vaiheeseen liittyvistä indikaattoreista (yhteistyöverkostot, vuorovaikutuksen kasvu). Muutoskehitystä puolestaan jarruttivat tekniset vaikeudet, teknisen tuen puute, projektin rajalliset resurssit sekä vähäinen tietoisuus uusien välineiden mahdollisuuksista. Yhteisön erityistarpeet, erilaiset työskentelytavat ja kulttuuriseen ilmaisuun liittyvät ominaisuudet olivat lisäksi haasteena voimistavalle kehitykselle.

Sosiokulttuurisen konstruktionismin omainen lähestymistapa voisi olla avuksi digitaalisen voimistumisen edistämässä romanien yhteisössä (kts. 4.3). Tällöin nähdään, että romanien ryhmän voimistumisen käynnistymiseen tarvittavat edellytykset eivät ole yhteismitallisia muiden Mansetorin yhteisöjen kanssa. Esimerkiksi motivaatioon johtavat arvot ja päämäärät ovat romanien yhteisössä erilaisia kuin valtaväestön kulttuurissa, joka on selkeästi individualisempi ja päämäärä-orientoituneempi kuin romanien yhteisö. Tietoisuuden herääminen on romanien yhteisössä myös kollektiivisempi kokemus, ja vaatii lisäksi jonkinlaisen oivalluksen omasta roolista romaneina koko tietoyhteiskunnan kontekstissa, mikä ei välttämättä ole ongelmatonta. Koska romanien tekniikan käyttöön ja taitoihin liittyvät edellytykset ovat myös monesti heikompia kuin valtaväestöllä, vaaditaan räätälöidämpää teknistä tukea. Projektin kokemusten mukaan esimerkiksi kerronnallisen, visuaalisen tai musiikin kautta tuotetun viestinnän muodot olivat romanien ryhmässä luontevampia kuin lukeminen ja kirjoittaminen, mikä kannattaa huomioida myös uuden viestintäteknologian soveltamisessa.

Digitaalisen voimistumisen 1. vaiheen indikaattorit	taito-muutokset	vuoro-vaikutuksen verkostot	tiedonsaanti ja tuottaminen	uudet toimintatavat
Mansetorin romanit	+ verkkosisältöjen tuottaminen mahdollistui projektin tuella – tekniikan vieraus ja vaikeakäyttöisyys – sopivan ohjauksen puute	+ yhteistyöverkostot laajenivat moneen suuntaan + virtuaalisen vuoro-vaikutuksen kanava valtaväestön kanssa	+ oman kulttuuritiedon välittäminen + omien ajatusten esilletuonti – tiedon tuottamisen tavat liian haastavia	+ syntyi uusi keskustelukanava romanien ja valtaväestön välille
Digitaalisen voimistumisen 2. vaiheen indikaattorit	kompetenssi	osallistuminen	vaikuttaminen	hallinta
Mansetorin romanit	+ yhteisöllistä oppimista + muutama nuori sai työkokemusta verkkolehden toimittamisesta – tekniikan vaikeakäyttöisyys – tuen ja ohjauksen puute	+ yhteistyömuotojen lisääntyminen + osallisena olemisen tunne – tekniset vaikeudet – kulttuuriset erot osallistumisessa	+ uusia itseilmaisun mahdollisuuksia + avoimempaa vuoro-vaikutusta – tekniset vaikeudet – vaikuttamisen keinojen vieraus	+ syntyi oma julkaisukanava + uskoa omiin kykyihin ja mahdollisuuksiin – tekniset haasteet – riippuvuus ulkopuolisesta tuesta

KUVIO 12: Romanien digitaalisen voimistumisen prosessi oli samantyyppinen kuin muissakin Mansetorin yhteisöissä, mutta vaati erilaisten valmiuksien ja tarpeiden huomioimista. Merkittävimmät indikaattorit painoutuivat oman kulttuuriryhmän näkemysten esittämiseen ja sitä kautta hyväksytyksi ja merkitykselliseksi toimijaksi tulemiseen, kun taas kaupunginosayhteisöillä viestinnälliset ja tiedottamisen tarpeet korostuivat. Molemmissa tapauksissa monet voimistumisen esteet liittyivät vaikeakäyttöiseen tekniikkaan sekä ajan ja resurssien rajallisuuteen.

7.3 Viva Favela ja yhteisöjulkaisun voimistavat vaikutukset – ”Viva Favela on kuin ikkuna”

Viva Favela -verkkojulkaisuhankkeessa yhteisöillä itsellään ei ollut juuri lainkaan teknistä pääsyä eikä valmiuksia tietotekniikan käyttämiseen. Silti voidaan puhua digitaalisesta voimistumisesta, koska ilman internetiä julkaisun levittäminen ja laaja sosiaalinen verkostoituminen eivät olisi mahdollisia. Digitaalinen voimistuminen olisi oletettavasti ollut kuitenkin laajempaa ja monipuolisempaa, jos useammilla asukkailla olisi ollut edellytykset käyttää tietotekniikkaa. Sen sijaan Viva Favelaan artikkeleita tuottaneet kirjeenvaihtajat (15 henkilöä) olivat heille tarjottujen koulutusten ansiosta *lisänneet taitojaan* tietotekniikan sekä toimittajan työn alueilla. Viva Favela hankkeen tapauksessa voidaan puhua jossain määrin myös yhteisöllisestä oppimisesta. Viva Favelan kirjeenvaihtajat oppivat projektin koordinaattoreilta professionaalisia taitoja ja koordinaattorit puolestaan olivat lisänneet tietämystään faveloiden sosiaalisen elämän monimuotoisuudesta (Marty 2004), mikä on tärkeää alueiden kehitystyössä. Kirjeenvaihtajat mainitsivat myös oppineensa artikkeleiden työstämisen kautta tuntemaan asuin-alueitaan entistä syvällisemmin ja näin nostamaan oikeita asioita verkkojulkaisuuteen (Ferraz 2005 haast.).

Viva Favela -verkkojulkaisu ei juurikaan sisällä *vuorovaikutteisia* elementtejä ilmoitustauluja lukuun ottamatta. Viestintä tapahtuu pääosin yksisuuntaisesti yhteisöistä ulospäin, faveloiden elämästä ulkopuolisille kertoen. Näkyvyys internetissä on kuitenkin mahdollistanut hankkeelle yhteistyöverkostot, jotka ovat tuoneet sille kansainvälistä julkisuutta sekä taloudellista tukea. Monet julkaisun lukijoista ovatkin Rio de Janeiron ja jopa Brasilian ulkopuolella (Sorj 2003). Kirjeenvaihtajille hanke on merkinnyt sosiaalisten verkostojen laajenemista, mikä on johtanut esimerkiksi uusiin työtilaisuuksiin (Ferraz 2005 haast.; Ramalho 2005 haast.).

Marginaalisille yhteisöille omien näkemysten esittäminen tasavertaisesti julkisuudessa on usein vaikeaa. Uusi *omaehtoisen tiedon tuottamisen mahdollisuus* indikoi selvästi voimistumista Viva Favelan tapauksessa. Faveloiden asukkaille tämä mahdollistui kirjeenvaihtajien kautta: ”Viva Favela on kuin ikkuna, joka avaa uusia näkymiä ihmisille. Monethan eivät välitä muuta kuin omasta omaisuudestaan, mutta

silmiiään ei voi sulkea. Olen yhteisön ääni maailmalle.” (Rodriguez 2005 haast.)

Faveloiden kontekstissa asukkaiden ilmaisun vapaus on kuitenkin rajallista, vaikka projektin koordinaattorit eivät haastatteluissa asiasta juuri puhuneetkaan. Ensinnäkin hankkeen tarjoama ilmaisun mahdollisuus on ainoastaan kirjeenvaihtajilla, koska julkaisu ei tarjoa muille julkaisufoorumia. Toiseksi aiheiden käsittelyssä on varottava poliittisia kannanottoja turvallisuusriskien takia. Positiivisen julkisuuden tuottaminen on paitsi yhteisöjen julkisuuskuvan kiillottamista, myös turvallisempaa kirjoittajille ja projektille. Projektia seurannut tutkija uskoo, että huumekauppioiden kontrolli sallii todellisuudesta kirjoittamisen tietyissä rajoissa, jotka kirjeenvaihtajat tuntevat (Sorj 2005 haast.). Projektin koordinaattorin mukaan esimerkiksi väkivaltaongelmiin liittyviä aiheita voidaan nykyisin julkaista, mutta kirjeenvaihtajien ei tarvitse ottaa kriittisiä aiheita käsiteltäväkseen (Ramalho 2005 haast.).

Projektin ansiosta faveloiden asukkaat ovat saaneet oman julkaisukanavan, jota kautta ilmaista itseään (edes rajallisesti) ja rekonstruoida julkisuuskuvaa yhteisöjen todellisuudesta käsin. Tässä mielessä voidaan puhua *uusista toimintatavoista* mediajulkisuuden alueella. Positiivinen julkisuuskuva on tärkeä paitsi alueellisen tasa-arvoisuuden lisäämiseksi, myös yhteisöjen jäsenille, jotka voivat kokea asuinalueensa myönteisemmin ja alkavat uskoa sen mahdollisuuksiin (Ferraz 2005 haast.; Ramalho 2005 haast.). Mahdollisuuksiinsa luottava yhteisö taas voimistaa itse itseään paremmin kuin epäilevä ja negatiivisesti asennoitunut. Yhteisölliset *kompetenssimuutokset* liittyvät näin julkisuuden tuottamiseen ja siinä merkittäväksi toimijaksi pääsemiseen.

Monet kirjeenvaihtajista olivat projektin kuluessa oppineet uusia taitoja ja täydentäneet opintojaan esimerkiksi viestinnällisissä ammateissa. Kyseessä on merkittävältä osin kuitenkin myös kompetenssimuutos kykykomuksissa: kirjeenvaihtajat oivaltavat oppivansa ja kykenevänsä uusiin asioihin. Tämä taas on vaikuttanut positiivisesti osallistujien itsetuntoon ja oman elämän hallintaan. (Ferraz 2005 haast.; Ramalho 2005 haast.)

Projektin osallistujat ja koordinaattorit nimesivät Viva Favelan tärkeimmäksi tavoitteeksi positiivisen julkisuuskuvan ja viestinnän kehittämisen, jolloin tietotekniikkaan liittyvät tavoitteet olivat jääneet vähemmälle huomiolle. Yhteisöllisen kompetenssin lisäämiseksi laajem-

pi teknisten taitojen oppiminen voisi kuitenkin vauhdittaa voimistavaa kehitystä. (Brasilia 2005 haast.)

Yhteisöjen voimistumisen kannalta merkittäviä *muutoksia osallistumisessa* on vaikea todentaa. Yhteisöjen osallisuuden liittyviä muutoksia voidaan nähdä jossain määrin julkisuuskuvaan muuttumisen kautta, kun asukkaat ovat nähneet olevansa osallisina mediajulkisuudessa ilman negatiivista ja marginalisoivaa sävyä. Useimmiten tämä on tapahtunut silloin kun valtamedia on nostanut Viva Favelan jo julkaisemia aiheita omiin medioihinsa (Cassia Santos Pinto 2005 haast.; Marty 2004; Strozenberg 2005 haast.).

Muutokset vaikuttamisessa voivat mahdollistua välillisesti omien ajatusten esittämisen ja faveloista julkaistun tiedon lisääntyessä. Jos tieto vähentää ennakoasenteita ja lisää positiivista mielikuvaa alueista, asukkaiden mahdollisuudet toimia ja vaikuttaa tasa-arvoisesti yhteiskunnassa voivat lisääntyä. Projektin koordinaattoreiden ja tutkijoiden mukaan verkkojulkaisu oli vaikuttanut faveloiden julkisuuskuvaan nostamalla Viva Favelan julkaisemia aiheita valtamedioihin sekä toimimalla tiedonlähteenä monille valtamedian toimittajille. Tästä mahdollisesti seuraavia asennemuutoksia ei voida kuitenkaan tässä jäljittää.

Kirjeenvaihtajien haastatteluiden perusteella projektissa on tapahtunut joitakin *oman elämän hallintaan liittyviä muutoksia*. Esimerkiksi kuvaava kirjeenvaihtaja mainitsi tulleen tunnetuksi faveloissa projektin ansiosta. Hän kertoi miten hyvin hänet vastaanotetaan faveloissa ja miten hänen valokuvansa ovat projektin kautta saaneet uudenlaista arvostusta. Kaksi haastateltua kirjeenvaihtajaa on projektin ansiosta päässyt jatkamaan opintojaan viestintäalalle. Toinen heistä kertoi edustavansa yleensä omaa asuinaluettaan ja pitävänsä arvossa omia lähtökohtiaan toisin kuin ennen projektia. Asukkaiden antama myönteinen palaute vaikuttaa kirjeenvaihtajiin myös hyvin kannustavasti. (Ferraz 2005 haast.)

Digitaalisen voimistumisen 1. vaiheen indikaattorit	taitomuutokset	vuorovaikutuksen verkostot	tiedonsaanti ja tuottaminen	uudet toimintatavat
Viva Favela	+ kirjeenvaihtajat oppivat teknisiä ja journalistisia taitoja – suurin osa asukkaista ei lisännyt taitojaan	+ yhteistyöverkostot laajenivat mm. projektin tukijoiden suuntaan – ei juuri virtuaalista vuorovaikutusta – ei tilaisuuksia tasa-arvoiselle vuorovaikutukselle	+ yhteisönäkökulman esille-tuonti ja monipuolisemman julkisuuskuvan tuottaminen – tiedon saaminen ja tuottaminen mahdollistui vain harvoille – ilmaisunvapauden rajoitteet	+ oman julkaisukanavan käyttömahdollisuudet – julkaisukanavan käyttö mahdollista vain harvoille
Digitaalisen voimistumisen 2. vaiheen indikaattorit	kompetenssi	osallistuminen	vaikuttaminen	hallinta
Viva Favela	+ kirjeenvaihtajien ammatillinen pätevytyminen – teknisen pääsyn ja osaamisen puute	+ julkisuuden osaksi pääseminen + kirjeenvaihtajien osallistumisen mahdollisuuksien laajeneminen – teknisen pääsyn puute – ei mahdollisuuksia tasa-arvoiselle osallistumiselle	+ faveloiden julkisuuskuvan muuttamisen kautta vaikuttaminen – tekniset vaikeudet – ilmaisunvapauden rajat – vuorovaikutuksen puute	+ syntyi faveloiden oma julkaisukanava + kirjeenvaihtajien itseluottamuksen kasvu + julkisuuskuvan vaikutus merkittävyyden kokemiseen – useimmilla ei pääsyä julkaisuun – matala koulutustaso

KUVIO 13: Viva Favela -hankkeen digitaalisen voimistumisen prosessissa on samoja elementtejä kuin edellistenkin yhteisöjen, vaikka sosiokulttuurinen konteksti on aivan toinen. Kaikissa tapauksissa oman mediasisällön tuottaminen koettiin yhteisöä voimistavaksi ja kehittäväksi. Marginaalisissa yhteisöissä tämä merkitsi lisäksi tasa-arvoisemmaksi toimijaksi asettumista. Näissä yhteisön oman kulttuurisen perspektiivin välittäminen muulle väestölle oli hyvin tärkeää ymmärretyksi tuleminen kannalta.

Kirjeenvaihtajille työ Viva Favelassa on ammatillisesti hyödyllinen ansio ja parhaimmillaan keino uuteen ammattiin. Mansetorin kirjeenvaihtajista poiketen heille projekti merkitsee myös työpaikkaa ja ansiotuloja. Elämänhallinnan alueella projekti on tuonut konkreettisia muutoksia monille kirjeenvaihtajista. Yhteisöille muutos tarkoittaa lähinnä oman julkaisukanavan syntymistä, mikä voi parantaa merkityksellisyyden tunnetta yhteiskunnan jäsenenä.

Sosiaalisen osallisenä olemisen ja tietoyhteiskunnassa merkityksellisenä jäsenenä toimimisen kannalta Viva Favela edistääkin asioita, jotka jäävät useimmiten huomioimatta välittömän hyödyn saamisen ja kuluttamisen näkökulmasta. Nykyään tämän tyyppiset aktiivisen kansalaisuuden tavoitteet ovat haasteellisia ja marginaaliset yhteisöt jäävät helpommin vastaanottavaan asemaan.

7.4 Itseilmaisu ja osallistuminen voimistumisen selvimmät indikaattorit

Selvimmät voimistavat muutokset kaikissa käsitellyissä yhteisöissä liittyivät oman mediasisällön tuottamiseen. Tämä on mahdollistanut uusia tapoja välittää tietoa yhteisöjen sisällä, kertoa omasta (kulttuuri) yhteisöstä ja tulla yhteisönä näkyväksi sen omasta perspektiivistä katsoen. Erityisesti marginaalisissa yhteisöissä verkkojulkaisu oli merkittävä omien näkemysten ilmaisukanava ulospäin (romanit, faveloiden asukkaat), kun taas kaupunginosayhteisöissä merkittävämpää hyötyä koettiin sisäisen tiedottamisen kautta. Kaikissa yhteisöissä oma verkkojulkaisu toimi itseilmaisun välineenä, mutta marginaaliryhmille julkaiseminen oli myös tasa-arvoistava keino vaikuttaa yhteisöjen julkisuuskuvaan ja sitä kautta mahdollisesti omaan yhteiskunnalliseen asemaan.

Käsitellyistä hankkeista voidaan tehdä joitakin yhteisiä johtopäätöksiä. Ensinnäkin a) hankkeiden aikana tapahtuvien *muutosindikaattoreiden vähäisyys heijastui usein heikkouksista voimistumisen edellytyksissä*: yhteisöllä ei ollut riittäviä teknisiä ja taidollisia valmiuksia, tekniikka oli liian vaikeakäyttöistä tai uusien välineiden mahdolliset hyödyt jäivät vieraisiksi. Toiseksi b) kaikilla yhteisöillä oli *tekniikkaan*

ja sovelluksiin liittyviä hankaluuksia, mikä puolestaan jarrutti kiinnostusta osallistumiseen. Kolmanneksi voidaan kiteyttää, että c) kaikissa yhteisöissä näytti syntyneen digitaalista voimistumista, mitä tapahtui erityisesti tiedon tuottamisen ja sosiaalisen verkostoitumisen kautta. Selvimpää voimistumisen merkkejä oli osallistumiseen, mukana olemiseen ja itseilmaisuuksiin liittyvillä alueilla, ei niinkään teknisen oppimisen ja vastaanottavaan käyttämiseen liittyvissä asioissa.

Voimistuminen vaikutti olevan selvempää suhteessa oman elämän hallintaan ja yhteisölliseen kompetenssiin kuin suhteessa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Tämän tyyppiseen vaikuttamiseen liittyviä muutoksia jarruttivat useimmiten päättäjien osallistumattomuus ja vuorovaikutteisten käytäntöjen puuttuminen.

Yhteisölliset verkkojulkaisuhankkeet vaikuttivat eri tavoin osallisuutta edistäen, joten niitä voidaan pitää onnistuneina toimintamuotoina kansalaisten tietoyhteiskunnan subjekteina toimimisen lisäämiseksi. Muutokset kuitenkin koskettivat erityisesti hankkeisiin osallistuvia, ja vaikutukset koko yhteisöön jäivät useimmiten vähäisiksi. Laajemmat yhteisölliset vaikutukset olisivat vaatineet selvästi enemmän resursseja ja projektien luomien käytäntöjen jatkuvuutta. Yhteisölliset hankkeet näyttäsivät olevan merkityksellisiä erityisesti marginaalisten ja köyhien yhteisöjen kohdalla, jotka ovat vaarassa syrjäytyä ja joutua eriste-ytiksi muusta yhteiskunnasta toimintoihin.

Tiivistän seuraavassa digitaalisen voimistumisen prosessia indikoivat eri vaiheet muuttujineen. Kehitän näin voimistumisen teoreettista mallia edellisen empirian analysoinnin pohjalta.

7.5 Indikaattorit voimistumisen eri vaiheissa

Digitaalisen voimistumisen edellytykset mahdollistavat konkreettisia osamuutoksia eli voimistumisen ensimmäisen vaiheen indikaattoreita (1), joita uudella viestintäteknologialla voidaan edistää. Näitä ovat esimerkiksi tekniset ja tiedon tuottamiseen liittyvät taitomuutokset (1.1). Tämä edellyttää yleensä oppimista tukevia toimia, kuten ulkopuolista ohjausta, kursseja ja oppimateriaalia. Toiseksi voidaan havaita sosiaalisten ja osallistumisen verkostojen kasvamista eli vuorovaikutuksen

verkostojen laajenemista (1.2). Tämä muutos sisältää usein alkuvaiheessa hakeutumista jo olemassa oleviin sosiaalisiin verkostoihin, mutta laajenee sekä vanhojen yhteyksien kautta että uusien verkkoyhteyksien kautta mittasuhteisiin, joita ilman teknologiaa olisi lähes mahdollista luoda. Kolmanneksi konkreettisia muutoksia voi tapahtua tiedon saamisessa ja tuottamisessa (1.3). Yksilö ja yhteisö pääsevät osallisiksi entistä laajemmista tietoresursseista sekä konstruoimaan niitä. Lisäksi voimistumisprosessissa opitaan uusia toimintatapoja (1.4), jolloin yksilö ja yhteisö voivat soveltaa teknologiaa uudella tavalla toimintansa tukena. Tämä muutos voi sisältää esimerkiksi uusia tapoja tiedottaa ja kommunikoida yhteisön keskuudessa tai uusia osallistumisen ja vaikuttamisen tapoja.

Ensimmäisen vaiheen voimistumista voi siis tiivistäen kuvata seuraavan tyyppisillä konkreettisilla indikaattoreilla:

- 1.1 Taitomuutokset: toimija eli yksilö tai yhteisö oppii uusia teknisiä ja tiedon tuottamisen taitoja
- 1.2 Vuorovaikutuksen verkostojen laajeneminen: sosiaaliset ja osallistumisen verkostot kasvavat
- 1.3 Tiedon saamisen ja tuottamisen muutokset: tietoresursseihin pääsy ja niiden konstruoiminen mahdollistuvat
- 1.4 Uusien toimintatapojen oppiminen: toimija eli yksilö tai yhteisö soveltaa teknologiaa toimintansa tukena

Näistä konkreettisista osamuutoksista voi seurata puolestaan yleisiin toimintavalmiuksiin liittyvää kehitystä, joka on eduksi yksilön ja yhteisön toiminnalle tietoyhteiskunnassa. Nämä muodostavat digitaalisen voimistumisen tapahtumasarjan toisen vaiheen, joka kertoo jo varsinaisesta voimistumisesta. Tällöin esimerkiksi teknisistä taitomuutoksista (1.1) voi seurata kompetenssimuutos ja usko omiin kykyihin (2.1). Sosiaalisten verkostojen laajenemisesta (1.2) voi seurata muutoksia osallistumisen mahdollisuuksissa (2.2). Tietoresurssien kasvusta (1.3) voidaan johtaa muutoksia valinnanmahdollisuuksissa ja vaikuttamisessa (2.3). Uusien toimintatapojen oppimisesta (1.4) voi seurata uusia mahdollisuuksia kontrolloida yksilöä tai yhteisöä koskettavia tilanteita (2.4), kuten yhteisöjen kehittämiseen liittyviä asioita.

Toisen vaiheen voimistumista voi siis kuvata seuraavan tyyppisillä indikaattoreilla:

- 2.1 Muutos kykyuskomuksissa ja kompetenssissa: ihminen oivaltaa oppivansa ja kykenevänsä
- 2.2 Muutos osallistumisessa: ihminen vaikuttaa asioihin osallistumisen kautta
- 2.3 Muutos valinnanmahdollisuuksissa ja vaikuttamisessa: ihminen löytää lisää mahdollisuuksia
- 2.4 Muutos kontrollissa: ihminen kontrolloi tilanteita sen hetkisessä kontekstissa

Näiden jälkeen voidaan vielä havaita epäselvempiä, lähinnä psykologisilla luonnehdinnoilla selitettäviä muutoksia. Tämän voimistumisen kolmannen vaiheen muutokset ovat etäämmällä konkreettisista muutoksista, joten niiden suora johtaminen digitaalisista edellytyksistä ja valmiuksista on kyseenalaista. Nämä muutokset ovat enemmänkin monen osatekijän summa, johon myös digitaaliset valmiudet voivat vaikuttaa. Voidaan kuitenkin ajatella, että esimerkiksi kompetenssi-muutokset (2.1) mahdollistavat kehittymistä itseluottamuksessa (3.1); osallistumisen muutokset (2.2) kehitystä oman roolin tiedostamisessa (3.2); valinnanmahdollisuuksien muutokset (2.3) seurauksia vapauden tunteessa (3.3); ja kontrollin muutokset (2.4) muutoksia elämänhallinnassa (3.4).

Kolmannen vaiheen voimistumista voisi siis kuvata seuraavan tyyppisillä indikaattoreilla:

- 3.1 Muutos itsetunnossa ja luottamuksessa: ihminen luottaa itseensä ja kykyihinsä
- 3.2 Muutos oman roolin ja ympäristön tiedostamisessa: ihminen näkee roolinsa kontekstissaan
- 3.3 Muutos vapaudessa: ihminen ajattelee, valitsee ja toimii vapaasti
- 3.4 Muutos elämänhallinnassa: ihminen tuntee hallitsevansa elämäänsä

Digitaalisen voimistumisen vaiheita ei voida lukea toinen toisensa väistämättöminä seurauksina, eli tietokoneen käytön oppiminen ei välttämättä johda kohentuneeseen itseluottamukseen. *Muutosten tasot kuvaavat sitä mahdollista kehityssuuntaa, jota viestintäteknologian avulla voidaan tukea ja vahvistaa.* Voimistumisen osaprosessit vaikuttavat toinen toisiinsa ja antavat vauhtia toisilleen. Näin tekniikan oppiminen tukee kompetenssin kasvua, mikä puolestaan voi vahvistaa itsetuntoa monien muiden tekijöiden ohella. Digitaalista voimistumisprosessia voidaan siis soveltaa tukemaan yksilön ja yhteisön yleistä voimistumista sekä hyvinvointia tietoyhteiskunnan osallisina toimijoina.

Voimistumisen prosessi kertoo myös, että *viestintäteknologian oppiminen ei ole päämäärä sinänsä, vaan merkittävämpää on se mitä oppimisen prosessin kautta voidaan saavuttaa.* Digitaalinen voimistuminen voi merkitä yhteisölle tai yksilölle sekä konkreettista hyötyä, kuten parempia uravalmiuksia että psykologista pontevoitumista. Yhteisö voi esimerkiksi voimistua laajentuvien yhteistyöverkoston avulla, mikä on yksi mahdollinen digitaalisen voimistumisen seuraus.

Digitaalista voimistumista voi hyvin luonnehtia oppimisprosessiksi, jossa esimerkiksi yhteisö oppii uudenlaista vuorovaikutusta sekä keinoja vaikuttaa yhteisiin asioihin. Oppimista tapahtuu niin tiedoissa, taidoissa, ajattelutavoissa kuin käytännöissä. Yhteisöllisessä kehitysprosessissa yhteisö ja yksilöt voimistuvat rinnakkain. (Freire 2001; Kotilainen 2004.)

Kuvaan seuraavaksi voimistumisprosessia teoreettisesti spiraalimaisena muotona, jossa edellä esitetyt eri vaiheiden indikaattorit näyttyvät spiraalin kehinä.

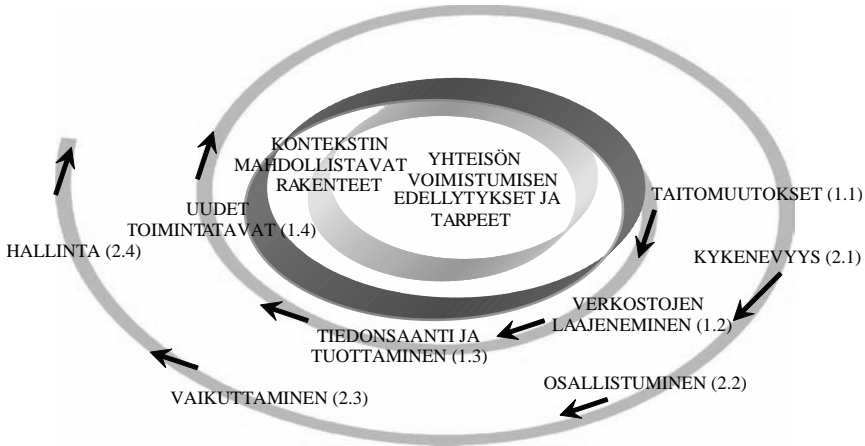
7.6 Voimistumisen spiraali

Digitaalisen muutoksen tapahtumasarja on itsessään merkityksellinen ja palkitseva, joten se ei varsinaisesti pääty mihinkään toivottuun tilaan, vaan se kehittyy ja vaatii aina uusiutumista. Muutoksia tapahtuu matkan varrella jatkuvasti ja jokainen muutos lisää voimistumista/vahvistumista. Seuraava vaihe sisältää edellisen vaiheen muutoksista seuraavaa kehitystä: kompetenssin lisääntymistä, osallistumismahdollisuuksien kasvamista, vaikuttamisen keinojen parantumista sekä

oman elämän hallinnan kasvua. Nämä olen nimennyt toisen vaiheen indikaattoreiksi, jotka ovat olennaisia osallistuvan kansalaisuuden edistämisen kannalta.

Kuvaan prosessia vaiheineen spiraalimaisena muotona, joka käynnistyy keskiön voimistumisen edellytyksistä ja saa aikaan kehämäisesti lisääntyviä muutoksia (kuvio 14). Muutokset edesauttavat ja mahdollistavat edelleen uusien indikaattorien ilmenemistä, esimerkiksi laajenevat sosiaaliset verkostot mahdollistavat uusia vaikuttamisen ja osallistumisen tapoja. Kehät ovat vuorovaikutussuhteissa keskenään ja laajenevat ulospäin. Spiraalimalli kuvaa käynnistävien tekijöiden tärkeyttä, niiden mahdollistavia muutoksia sekä eri tekijöiden välisiä suhteita, jotka määrällisin mittarein voivat jäädä huomaamatta tai pinnallisiksi.

Ensimmäinen spiraalin kierros on hyvin konkreettisesti havaittavissa: taitomuutoksia, verkostojen laajenemista, uusia toimintatapoja ja tiedon saamisen muotoja (vaihe 1). Seuraavat kierrokset ovat aina vähän kauempana konkreettisista tapahtumista ja niiden alkuun panevaa syytä voi olla hankalampi havaita: vaikuttamisen tunne, valinnanmahdollisuudet, kompetenssimuutokset (vaihe 2). Koheesio tekijöiden välillä on edelleen olemassa, mutta ei niin voimakkaana. Uloimpiin kehiin vaikuttavat puolestaan enemmän myös ulkopuoliset tekijät ja muut voimistumisprosesseja vauhdittavat tekijät (esim. sosiaaliset tekijät, yhteisön tuki, koulutus ja taloudelliset seikat). Mitä kauempana spiraalin kehä on keskiöstä, sitä enemmän ulkopuoliset tekijät vaikuttavat siihen. Tästä syystä olenkin jättänyt kuviosta aiemmin kuvatun 3. vaiheen indikaattorit (muutokset itsetunnossa, vapaudessa, elämänhallinnassa) merkitsemättä, vaikka tämänsuuntaisia muutoksia saatetaan havaita. Spiraalikehiä voisi kuvailla myös järven pintaan kiven heitosta syntyneinä rengasmaisina muodosteina: Kiven (edustaa voimistumisen käynnistäjää/edellytyksiä) voimasta spiraalimainen liike (muutokset) lähtee liikkeelle keskustasta ulospäin ja uloimmat kehät häviävät vähitellen muuhun vesimassaan. Uloimmat kehät voivat myös yhdistyä ja lomittua muihin voimistumisen spiraalikuvioihin, eli digitaalisen voimistumisen spiraalin kehät voivat yhdistyä esimerkiksi koulutuksen käynnistämisen voimistumisen spiraalin kehiin, jolloin kerannaisvaikutukset ovat yhtä spiraalia voimakkaammat.

KUVIO 14: Digitaalisen voimistumisen spiraali saa alkunsa edellytysten keskiöstä ja etenee siitä erilaisten tiedollisten ja taidollisten muutosten kautta yhteisön ja yksilön hyvinvointia lisääviksi seurauksiksi. Prosessi edistää erityisesti tietoyhteiskunnassa tarvittavia viestinnällisiä valmiuksia ja tukee kompetenttina toimimista siinä kontekstissa. Kuvioon voitaisiin lisätä vielä kolmannen vaiheen indikaattoreita, mutta niiden johtaminen voimistavasta projektista on vaikeampaa.

Yhteisöllinen uusmediahanke voi käynnistää spiraalimaisen voimistumisen prosessin tai olla sen vauhdittajana muiden tekijöiden ohella. Voimistumisen käynnistäjänä voi olla yhtä hyvin esimerkiksi työllistämishanke tai asukasprojekti. Koulutus toimii usein voimistumista tukevana tai käynnistävänä tekijänä. Voimistavalla pedagogiikalla voidaan myös tarkoituksellisesti kannustaa ja edistää kaikenlaista yksilön tai yhteisön voimistumista lisäävää toimintaa. Esimerkiksi aiemmin mainitun sosiokulttuurisen innostamisen pedagogiikan tyyppisellä kannustamisella voidaan hyvin lisätä yhteisöjen voimistumista ja toimimista aktiivisina omissa yhteisöissään.

Voimistumisspiraali voi pyörähtää käyntiin ulkopuolisen voiman kuten projektin ansiosta, joka tarjoaa käynnistymisen edellytykset (laitteet, koulutusta, tukea). Kuitenkin sen liikkeellä pitäminen riippuu olennaisesti yhteisöstä ja yksilöistä itsestään. Siksi ulkopuolisen käynnistämisen voimistumisen tärkeimpiä tavoitteita on yhteisön saa-

vuttama mahdollisimman suuri autonomia eli kontrolli toiminnan ylläpitämisestä. Tällöin yhteisö (tai yksilö) pystyy myös jatkossa sopeutumaan helpommin muuttuviin olosuhteisiin ja kehittymään tilanteiden vaatimalla tavalla. Koko yhteisön voimistuessa mahdollisuudet ympäristöön vaikuttamiseen tehostuvat, ja yhteisön jäsenet voivat tukea toinen toistensa tavoitteita ja kehitystä.

Digitaalinen spiraalimalli kuvaa viestintäteknologiaa soveltavien hankkeiden voimistavia elementtejä ja puutteita. Hankkeissa tapahtuneiden muutosten tulkinnat ovat luonnollisesti enemmän kuvaavia kuin mitattaviin asioiden tiloihin perustuvia. Spiraalimallia ei myöskään voi käyttää suorien syy-seuraus -yhteyksien tulkintaan, vaikka elementit vaikuttavatkin toinen toisiinsa. Verkostojen kasvusta ei esimerkiksi väistämättä seuraa muutoksia osallistumisessa, vaan osallistumiseen vaikuttavat monet muutkin tekijät, kuten motivaatio ja osaaminen.

Spiraalimallia voidaan täydentää erilaisilla komponenteilla, jotka edistävät tai jarruttavat voimistumista. Esimerkiksi taloudelliset, sosiaaliset ja poliittiset muuttujat ovat myös monin tavoin vaikuttamassa yhteisöjen voimistumiseen. Viestintäteknologian lisäksi yhteisöä voivat voimistaa esimerkiksi koulutus, turvallisuuden lisääminen tai työllistymistä edistävät tekijät. Voitaisiin puhua myös yhteisön taloudellisesta voimistumisesta tai poliittisesta voimistumisesta.

On myös tärkeää yhä korostaa, että digitaalisuudella on vain väliarvo eikä teknologia itsessään voimista ketään ilman muita voimistavia tekijöitä, kuten taloudellisia tai yhteiskunnalliseen osallistumiseen liittyviä parannuksia. Näin digitaalisen voimistumisen spiraali asettuu realistiseksi malliksi edistää osallistuvaa kansalaisuutta muiden tekijöiden ohella ja niitä tukien.

7.7 Voimistumisen käänteiset voimat

Edellä olen kuvannut miten digitaalisen voimistumisen prosessi voi edistää ihmisten osallistumisen ja elämänhallinnan mahdollisuuksia tietoyhteiskunnassa. Olen havainnollistanut voimistumisspiraalilla yhteisöllisissä hankkeissa tapahtuneita muutoksia kykenevyyden, osallistumisen, vaikuttamisen ja hallinnan alueilla, jotka ovat ratkaisevia osallisen kansalaisuuden edistämisessä.

Kuten yhteisöhankeiden analysoinnissa totesin, voimistumisella on yleensä myös esteitä ja hidasteita. Käsiteltävissä yhteisöissä esteet liittyivät usein voimistumisen edellytysten, kuten teknisten ja taidollisten valmiuksien puutteisiin tai yhteiskunnallisen osallistumisen mahdollisuuksien puutteisiin. Spiraalikuviolla tarkasteltuna vähäiset muutosindikaattorit siis heijastuvat usein puutoksista edellytysten keskiössä. Esimerkiksi vähäinen edistyminen vaikuttamisen alueella voi johtua teknisistä mukaan pääsyn puutteista tai kontekstiin liittyvistä esteistä, jotka eivät mahdollista kansalaisten osallistumista päätöksentekoon.

Jos tarkastellaan spiraalimallia käännteisten voimien ja voimistumisen esteiden kannalta, prosessi muuttuukin heikentäväksi. Heikentävässä prosessissa ihmisten tai yhteisön verkostot kaventuvat, tiedotdot jäävät vähäisiksi eikä toimintatavoissa tapahdu kehitystä. Näiden johdosta osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuudet vähenevät, suoriutumisen kompetenssi heikkenee ja oman elämän kontrolli surkastuu. Heikentävä prosessi voisi seurata esimerkiksi ulkoisesta tekijästä, kuten äärimmillään sodasta tai diktatorisesta hallinnosta. Heikentyminen voi saada alkunsa yhteisön joutumisesta eristetyksi muusta yhteiskunnasta ja sen vuorovaikutuksesta. Luonnonkatastrofi tai vaikeakulkuisuus (esim. saaret, vuoret) voivat eristää yhteisön konkreettisesti, mutta heikentymisen prosessi voi käynnistyä myös yhteisön jäätyä ulkopuoliseksi marginaalisuutensa tai köyhyyden vuoksi. Kaupunkien slummit ovat yleensä monin tavoin sulkeutuneita muusta yhteiskunnasta, ja vuorovaikutuksen puute kaventaa niiden mahdollisuuksia voimistumisen joka alueella. Tämän tyyppistä heikentymisen prosessia nimitetään usein syrjäytymisen kierteksi, joka vie ihmisiä jatkuvasti kauemmas osallisuudesta hyvinvointiin ja vaikuttamiseen.

Syrjäytymisen kierre tapahtuu vastakkaiseen suuntaan voimistumisen spiraaliin nähden. Siinä vaihtoehdot vähenevät, näkökulmat kaventuvat ja vuorovaikutus ulkopuolisten kanssa vähenee. Syrjäytymisen ja usein samalla köyhyyden kierre voivat tapahtua yksilölle tai sen piirteitä voidaan nähdä koko yhteisössä. Työttömyys, asunnottomuus tai päihdeongelmat voivat olla syrjäytymistä käynnistäviä tekijöitä, jotka tekevät ihmiset haavoittuvammiksi muiden heikentävien tekijöiden vaikutuksille. Kierteessä heikentävät tekijät kasautuvat, kunnes ihmiset eivät enää näe voimistavia vaihtoehtoja tai eivät usko kykenevänsä

voimistavien valintojen tekemiseen. Tämän tyyppinen heikentyminen voi johtaa koko yhteisön näköalattomuuteen ja sukupolviakin jatku-neeseen syrjäytymiseen. (Esim. Castells 1996; Servon 2002.)

Käänteisiä voimia pohdittaessa voidaan tarkastella yksityiskohtai- sesti ihmisten mahdollisuuksia (ja esteitä) tehdä voimistavia valintoja ja sitä johtavatko valinnat toivottuihin tuloksiin (Alsop ym. 2006). Voimistavat valinnat liittyvät ihmisten omaan hyvinvointiin ja elämän- hallintaan sekä yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja vaikuttamiseen. Käänteiset voimat estävät tai jarruttavat valintoja ja toivottuja tuloksia.

Yksilön tai yhteisön mahdollisuudet tehdä voimistavia valintoja riippuu voimistumisen edellytyksistä, toimijasta itsestään sekä kon- tekstin mahdollistavista rakenteista. Edellä kuvatun digitaalisen voi- mistumisen edellytysten kartoituksen ja empiirisen aineiston perus- teella (luku 6) voimistumisen esteitä voivat olla psykologiset, taidol- liset, välineelliset, osallistumiseen liittyvät ja taloudelliset puutokset. Esimerkiksi tietoteknisten valmiuksien puute voi estää kenialaisia tyttöjä käyttämästä internetiä vuorovaikutukseen ja näin laajentamasta maailmankuvaansa. Tytöt itse olisivat todennäköisesti halukkaita käyt- tämään internetiä, mutta samalla sosiokulttuurinen konteksti saattaisi rajoittaa tyttöjen itseilmaisua joko suoraan tai välillisesti kasvatuksen kautta. Tytöt ja naiset ovat usein kehitysmakonteksteissa niin sopeu- tuneita alisteisiin rooleihinsa, että se estää voimistavat valinnat (Alsop ym. 2006). Tietoisuuden muutos esimerkiksi koulutuksen kautta voi muuttaa tilannetta.

Vaikka edellytykset olisivat olemassa, voimistava valinta voi jäädä tekemättä. Valinnan tekemiseen vaikuttavat konteksti ja psykologiset tekijät, kuten arvot ja asenteet. Yhteisö sosiokulttuurisena kontekstina voi esimerkiksi tukea enemmän perinteisiin ammatteihin hakeutuvia nuoria kuin niitä, jotka tekevät uuden tyyppisiä valintoja. Poikkeavis- ta valinnoista voi seurata yhteisön paheksuntaa ja jopa karkotus yh- teisöstä. Yksilön valintojen riippuvuus yhteisöllisistä arvoista korostuu kollektiivisissa kulttuureissa ja on vähäisempi individualistisessa yh- teiskunnassa. Yksilöiden omat alisteiset ja sopeutuvat asenteet puoles- taan voivat estää voimistavien valintojen toteuttamisen, vaikka kaikki olosuhteet olisivat suotuisat. Toisaalta monet arvot, kuten käsitykset vapaudesta, itsenäisyydestä, luovuudesta tai omien tavoitteiden valit- semisestä, vaihtelevat eri kulttuureissa. Näin esimerkiksi länsimaiset

naiset kokevat voimistumisen esteet vapauden ja itsenäisyyden alueilla todennäköisesti toisin kuin afrikkalaiset. (Alkire 2002.)

Voimistavien valintojen johtaminen toivottuihin tuloksiin voi estyä lähinnä kontekstista johtuvista syistä. Osallistumaan halukas ja kykenevä yhteisö, kuten Mansetorin asukasryhmä, voi pyrkiä vaikuttamaan alueelliseen päätöksentekoon ja keskusteluyhteyteen päätöksentekijöiden kanssa, mutta pyrkimys ei johda toivottuihin tuloksiin viranomaisten haluttomuuden ja formaalien hallintomallien jäykkyyden takia. Kenialainen konteksti puolestaan rajoittaa kansalaistensa ilmaisu- vapautta, jolloin esimerkiksi osallistuminen julkiseen keskusteluun ja vaikuttamiseen ei ole helppoa.

Ilman demokraattisesti toimivaa hallintoa voimistuminen osallistumisen ja vaikuttamisen alueilla estyy. Toisaalta demokratiassakin voidaan toteuttaa yksisuuntaista määräysvaltaa kansalaisia kuulematta. Suomessa esimerkiksi digi-tv -teknologiaan siirtyminen toteutettiin autoritaarisesti ilman kansalaiskeskustelua ja dialogisuutta (esim. Kangaspunta 2006), mikä voi vaikuttaa kansalaisten roolin väheksymiseltä ja toimia voimistavaa osallistumista vastaan.

Voimistumisen estyminen johtaa heikkoon sitoutumiseen ja haluttomuuteen osallistua. Juha Siitonen esittää katalyytti-ideassaan voimistumisen vaikuttavan katalyytin tavoin sitoutumisprosessiin: vahva voimistuminen johtaa vahvaan sitoutumiseen ja heikko voimistuminen heikkoon sitoutumiseen. Voimistumattoman ihmisen sitoutuminen on vain pintapuolista ja kuihtunutta. (Siitonen 1999.)

Paitsi hallinnolliset rakenteet, myös valtajulkisuus voi toimia kansalaisten voimistumisen esteenä. Julkinen viestintä on usein voimistumista estävää (disempowering) varsinkin vähemmistöjen ja tavallisten ihmisten kannalta. Valtajulkisuus tarjoaa yksisuuntaista ja yksipuolista informaatiota eikä juuri esitä vaihtoehtoisia näkökulmia. (esim. Hamelink 1995.) Edellä tarkasteltujen Suomen romanien, Brasilian faveloiden asukkaiden ja Kenian kyläyhteisöjen osa valtajulkisuudessa on vähäinen ja yksipuolinen eikä riitä täyttämään yhteisöjen oman julkisuuden ja dialogisuuden tarpeita. Pelkkä informaation vastaanotto ei riitä voimistamaan, joskus jopa päinvastoin. Yksipuolinen informaatio vahvistaa usein poliittista tai kulttuurista ja taloudellista imperialismaa. Informaatio voimistaa kansalaisia ainoastaan jos heillä on

mahdollisuus sen kriittiseen vastaanottoon eli pääsy eri näkökulmista tuotettuun informaatioon sekä mahdollisuus julkiseen keskusteluun. Tietoyhteiskunnan ja informaation vertikaalisen jakamisen sijaan olisi-kin ensiarvoisempaa kommunikaation ja dialogisen tiedon tuottamisen korostaminen (Hamelink 2002; D´Arcy 1969).

Ulkopuolisia hankkeita ja voimistavaa pedagogiikkaa (kts. luku 4.3) voidaan käyttää katkaisemaan syrjäytymisen kierteitä ja kääntämään ne positiivisiksi kehitysprosesseiksi. Ulkopuolista projektia tarvitaan rakentamaan digitaalisia siltoja ja parantamaan puutoksia voimistumiskehityksen tiellä. Projektinomaisista hankkeista olisi kuitenkin johdettava myös pysyviä ja kestäviä käytäntöjä, jotka varmistavat voimistavien spiraalien jatkuvuuden.

8

DIGITAALISEN VOIMISTUMISEN SPIRAALIMALLIN SOVELTAMINEN

Olen edellä käsitellyt digitaalisen voimistumisen prosessia yhteisöllisissä verkkojulkaisuhankkeissa yhteiskunnissa, joissa useimmilla on ainakin jonkinlaiset edellytykset soveltaa uuden viestintäteknologian välineitä. Tarkastelin myös näissä korkean teknologian ja hyvinvoinnin ympäristöissä elävien marginaalisten yhteisöjen uuden viestintäteknologian soveltamista voimistamisessa. Kaikissa yhteisöissä voimistuminen oli merkittävintä osallistumisen ja itseilmaisun alueilla. Marginaalisilla ryhmillä korostui lisäksi keino vaikuttaa niiden julkisuuskuvaan verkkojulkaisemisen avulla. Aineiston pohjalta nostin esiin indikaattoreita, jotka osoittivat voimistumisen kvalitatiivisia muutosalueita näissä hankkeissa. Digitaalisen voimistumisen prosessi rakentui spiraalimaiseksi malliksi, joka saa alkunsa suotuisista edellytyksistä ja etenee erilaisten tiedollisten ja taidollisten muutosten kautta yhteisön uusiksi voimavaroiksi.

Tässä luvussa tarkoitukseni on arvioida edellä kehittämäni teoreettisen mallin soveltuvuutta yhteisöllisen ICT-hankkeen suunnittelun apuvälineenä sekä projektin toiminnallisten reunaehtojen määrittämisessä. Olen soveltanut mallia Kenian köyhissä paikallisyhteisöissä toteutetussa (2007–2008) uusmediahankkeessa *Mapya? – Social Media and Children in Low Income Communities*, jonka esittelin aiemmin

(luvussa 5.7) esimerkkinä yhteisöllisestä julkaisuprojektista matalan elintason kontekstissa. Näin arvioitavaksi tulee myös mallin käyttökelpoisuus edellisiin tapauksiin verrattuna hyvin erityyppisessä kontekstissa, jossa viestinnälliset tarpeet ovat mittavat, mutta edellytykset uuden teknologian hyödyntämiseen hyvin vaatimattomat. Tämä luku toimii samalla tutkimuksellisen kehän sulkevana osana, jossa tutkimusalueeseen liittyvän kierroksen jälkeen palaan hyödyntämään kerättyä tietoa toiminnallisiin käytäntöihin.

Kehitysyhteistyössä³¹ puhutaan nykyään runsaasti voimistavista hankkeista. Esimerkiksi Maailmanpankki on toteuttanut eri puolilla maailmaa useita yhteisöjen kehittämiseen, kuten koulutukseen, köyhyyden poistamiseen, naisten aktivointiin ja kansalaisten osallistamiseen liittyviä hankkeita, jotka on otsikoitu voimistaviksi³². YK:n kehitystavoitteissa käsitellään naisten ja tyttöjen voimistamista sekä taloudellista, koulutuksellista ja poliittista voimistamista. Voimistaminen on usein terminä mukana puhuttaessa kehitysyhteistyöjärjestöjen tavoitteista ja toiminnoista. Voimistavat hankkeet kuuluvat myös ihmisoikeuksia ja tasa-arvoa edistävään toimintaan, kuten lasten, naisten tai muiden marginaalisten ryhmien oikeuksien tai yhtäläisen ilmaissunvapauden puolustamiseen. Vaikka voimistuminen nähdään usein ratkaisuna erilaisiin ongelmiin, varsinainen tutkimus voimistumista edistävästä tai estävästä tekijöistä sekä itse voimistumisen prosessista puuttuu lähes kokonaan (Järvinen 2007).

Viestintään liittyvät hankkeet kehittyvissä maissa pyrkivät usein voimistamiseen ”antamalla ääni niille joilla ei ole sananvaltaa” (Hamelink 1995). Tavoitetta väheksymättä näkökulmaa voidaan kritisoida ulkoa ohjautuvuudella, jolloin vaarana on uusien riippuvuussuhteiden syntyminen hankkeiden tarjoamaan tekniseen, materiaaliseen

---

³¹ Käsitepari ”kehitysmää” – ”kehittynyt maa” on ongelmallinen sisältäen arvoasetelman, jossa toinen olisi toista kehittyneempi. Näin ajatellen kehitys voitaisiin mitata määrällisesti ja se olisi sinänsä tavoiteltavaa. Vaikka termi ”kehitysmää” on terminä puutteellinen, käytän sitä viittaamaan maihin, joissa kansalaisten materiaallinen elintaso on hyvin niukka. (Sassi 2006.) Osa tutkijoista näkeekin jaon globaalissa perspektiivissä tarpeettomana, koska yhdentyvässä maailmassa muutokset vaikuttavat kaikkiin jollain aikavälillä.

³² Maailmanpankki määrittelee voimistumisen (empowerment) ”prosessiksi, jossa yksilöiden tai ryhmien kyvykkyys tehdä valintoja sekä johtaa valinnoista toivottuja tuloksia lisäänty” (Worldbank Empowerment Website 2008).

tai organisatoriseen tukeen. Ulkopuolinen hanke voi toki toimia viestinnällisen kehityksen apuna ja helpottajana, mutta se ei voi voimistaa ihmisiä heidän puolestaan. Ihmiset voimistavat itse itsensä osallistumalla, opiskelemalla ja ottamalla vastuuta omasta toiminnastaan. Tällöin ihmiset ”puhuvat itse puolestaan” ja asettuvat subjektin asemaan vastaanottamisen sijaan. Näkökulma tukee kehityshankkeiden itsenäistä jatkuvuutta ja kulttuurista erityisyyttä. (Hamelink 1995, 141–142.) Samalla näkökulma on vaativa, kun tavoitteena on yhteisön viestinnällinen voimistaminen kontekstissa, jossa tekninen infrastruktuuri ja esimerkiksi sähkön saatavuus on lähes olematonta.

Uuden viestintäteknologian soveltaminen matalan elintason kontekstissa ulkopuolisen hankkeen tuella onkin moniselitteinen tehtäväalue, jossa on syitä varovaisuuteen. Ensinnäkin useissa kehitysmaissa kansalaisten vaikuttavan osallistumisen keinot ovat rajallisia; julkisuus voi olla hallinnon valvomaa ja vaikuttamisen keinot korruptoituneita. Afrikkalaisessa kontekstissa ei voida edes puhua kansalaisuudesta ja subjektina toimimisesta kuten länsimaissa on totuttu (Nyamnjoh 2005). Tämän tyyppisen kontekstin mahdollistamisessa rajoissa kansalaisen on vaikea tehdä voimistavia valintoja samaan tapaan kuin useimmissa demokraattisissa hyvinvointimaissa eikä viestintäteknologia voi ratkaista näitä puutteita (Alsop 2006). Toiseksi väestön taloudelliset ja välineelliset edellytykset ovat täysin toista luokkaa hyvinvointimaihin verrattuna. Tästä johtuen kestävä kehityksen mukaista olisi tukea niitä teknis-taloudellisia resursseja, joita yhteisö pystyy ylläpitämään hankkeen päätyttyäkin. Kolmanneksi sosiokulttuurisen kontekstin ominaispiirteet asettavat omat vaatimuksensa ulkopuoliselle toimijalle. Hanke saattaakin toimia voimistumista vastaan, jos sitä toteutetaan mekanistisesti johtaen (vrt. Servaesin malli luvussa 2.1.1) ja länsimaista modernisaatiota levittäen. Heikentävänä seurauksena voi olla kulttuurisen hegemonian vahvistaminen ja täysin kontekstiin sopimattomien käytäntöjen omaksuminen³³ (Hamelink 1995). Neljänneksi

³³ Klassisena esimerkkinä kehityshankkeet Afrikassa, jossa naiset kävelevät pitkiä matkoja yhteiskaivoille vedenhakuun. Tilanteesta huolestuneet kehitystyön asiantuntijat halusivat lisätä naisten itsenäisyyttä rakentamalla vesijohdot naisten koteihin. Koska yhteiskaivo oli kuitenkin myös yhteisön tietojen ja kokemusten vaihdon paikka, kaivolla käynti oli olennainen naisten voimistumisen kannalta. Eristäytyminen omiin keittiöihin heikensi naisten yhteenkuuluvuuden tunnetta ja tiedon saamista. (Hamelink 1995.)

ongelmana on vaikeus integroida hankkeissa aikaansaatuja käytäntöjä osaksi paikallishallintoa käytäntöineen. Näin hankkeiden aikaansaama toiminta päättyy usein ulkopuolisen rahoituksen loputtua. (Chivhanga 2005.) Ainakin pahimmat karikot saatetaan välttää, kun hanke toteutetaan dialogisesti, yhteisölähtöisesti sekä pyrkien yhteisön autonomiaa edistäviin ratkaisuihin.

Seuraavassa tarkastelen aluksi yleisellä tasolla Kenian viestintäympäristöä kansalaisten osallisuuden ja voimistavien mahdollisuuksien kannalta (luku 8.1). Olen soveltanut edellä kehitettyä spiraalimallia Mapy-a-hankkeen alkuvaiheen voimistumisen edellytysten kartoittamisessa (luku 8.2) sekä indikaattoreiden analysoimisessa (luku 8.3). Olen käyttänyt mallia apuna myös hankkeen evaluoinnissa. Voimistavia viestintähankkeita rajallisten viestintä- ja ilmaisumahdollisuuksien kehityksensä kontekstissa selvästi tarvitaan ja niitä myös toteutetaan, mutta niiden vaikutusten tutkimus ja seuranta on jäänyt vähäiseksi.

8.1 Kansalaiset ja osallisuus Kenian viestintäkontekstissa

Kenialaisen median asema on jokseenkin vapaa verrattuna moniin muihin Afrikan valtioihin, mutta ajoittain epävakaa valtion puuttessa sen toimintaan. Monipuoluejärjestelmään siirtyminen (1992) ja demokratian vahvistuminen 2000-luvulla on kohentanut myös median toimintamahdollisuuksia, mutta samalla esimerkiksi useat toimittajien pidätykset sekä The Standard -lehtitalon sulkeminen poliisin toimesta osoittavat todellisen ilmaisunvapauden olevan vielä puolitiessä. (Maina 2006; World Press Freedom Review 2006.) Poliittisten kriisien aikana, kuten vuoden 2007 presidentinvaalien jälkeisissä kahaikoissa, media on joutunut taipumaan valtion kontrolliin ja esimerkiksi keskeyttämään uutisoinnin (Reporters Without Borders 2008). Uutispimennyksen aikana uusien viestinnän muotojen, kuten SMS-viestien ja weblogien rooli nousi ratkaisevan tärkeäksi vapaan tiedonkulun mahdollistajana, vaikkakin myös tekstiviestien välitystä väitettiin sensuroitavan (Kenyan Pundit 2007).

Kenian median roolin ymmärtämiseksi on muistettava sen historia siirtomaavallan aikana, jolloin median tehtävä oli palvella johdos-

sa olevien siirtomaahallitsijoiden tiedonsaannin tarpeita, ei tavallisten ihmisten. Tämä tausta jäi vaikuttamaan median toiminnallisuutta heikentävästi itsenäistymisen (1963) jälkeenkin. Ensimmäiset sanomalehdet ja radiot toimivat enemmänkin valtion tiedotuskanavina ja kansalaisten kasvattajina kuin ilmaisunvapauden toteuttajina. Afrikan maiden hallintokulttuuri ei tunne avoimuuden tavoitetta, ja usein viranomaistiedon saaminen on vaikeaa. Erityisesti maaseudulla asuva köyhä vähemmistö on huonosti informoitu niistä kysymyksistä, jotka saattaisivat horjuttaa poliittisen eliitin asemaa (Chivhanga 2005). Viime vuosien merkittävimmät edistysaskeleet Kenian mediakentällä ovat FM radioasemien lisääntyminen sekä entistä paremmat mahdollisuudet erilaisten näkemysten ja poliittisten väittelyiden esittämiseen mediassa (Maina 2006). Kehitystä rajoittavat korkeat lisenssimaksut julkaisijoille, taloudelliset esteet sekä ilmaisunvapauden turvaavan medialainsäädännön puuttuminen.

Merkittävin mediamuoto kansalaisten tiedonsaannin kannalta on radio, joka on lähes kaikkien ulottuvilla ja mahdollistaa tiedon jakamisen myös lukutaidottomille. Televisioiden määrä erityisesti urbaaneissa kotitalouksissa on lisääntynyt selvästi vanhojen televisiomallien hintojen laskettua uusien digitaalisten mallien tultua markkinoille. Televisio on kuitenkin yhä useimmiten yhteiskäytössä ja erityisesti maaseudulla sähkön puuttuminen rajoittaa sen käyttöä. Sekä radion että television sisällöissä dominoivat ulkomaiset sisällöt, kuten elokuvat, saippuasarjat ja musiikki. Kenialaisen television haasteita ovat kotimaisten sisältöjen puute, rahoitusvaikeudet sekä huonotasoinen tuotanto- ja esitystekniikka. Sanomalehdet ovat puolestaan urbaani ja elitistinen mediamuoto, johon valtaväestöllä ei juuri ole varaa, minkä lisäksi käyttöä rajoittavat kieli- ja lukutaitoihin liittyvät esteet. Maassa ei ole toimivaa jakeluinfrastruktuuria, joten monesti lehdet ovat saatavilla vasta aikojen päästä. (Kenia 2007a haast.)

Uusi viestintäteknologia, kuten internet on toistaiseksi esillä enemmän hallinnon juhlapuheissa kuin ihmisten arjessa (esim. 2006 Kenya ICT Strategy). Arviolta noin 1,5 miljoonalla eli 4 prosentilla väestöstä (33 miljoonaa v. 2006) on käytettävissään internet-yhteys. Käytön rajoitteita ovat verkkoyhteyksien hitaus, kallis hinnoittelu sekä sähkön puuttuminen monilta alueilta. Kansalaiset saattavat käyttää

tietokoneita ja internetiä yhteiskäyttöisissä tiloissa, kuten internet-kahviloissa, alueellisissa tietopalvelupisteissä ja koululaitoksissa. Viestintäteknologian soveltaminen koulutuksessa on kuitenkin vielä vaatimatonta ja kokeilevaa. Media ei myöskään ole vielä kovin edistysellinen verkkoviestinnän soveltamisessa. Suurimmilla mediataloilla on www-sivut uutisineen ja arkistoineen, mutta niiden interaktiiviset toiminnot ovat konventionaalisia yleisönosastoja, palautelomakkeita sekä keskusteluryhmiä (esim. the Standard, Daily Nation). Kenialaisten verkkoviestintävalmiudet on arvioitu 95. sijalle kansainvälisessä World Economic Forumin listauksessa vuonna 2007³⁴ (vrt. Suomi 4., USA 7. ja Brasilia 53. sijalla).

Matkapuhelimien dramaattista yleistymistä voi sen sijaan pitää kehityksellisenä harppauksena suoraan langattomaan viestintäteknologiaan. Kenia onkin yksi Afrikan nopeimmin kasvavista matkapuhelinmarkkina-alueista (ICT Strategy 2006). Nopea leviäminen on luonnollisesti selitettävissä elinkeinoelämän ja viestinnän kehitystarpeilla kontekstissa, jossa on huonot kulkuyhteydet ja rajoitetut viestintämahdollisuudet. Mobiiliviestinnän alueella on syntynyt myös useita sosiaalisia innovaatioita, joita laitteiden suunnittelijat eivät ole alun perin niihin liittäneet. Kansalaiset kehittävät näin keinoja soveltaa hyödyllisiä laitteita vähemmillä kustannuksilla tai juuri omaan kontekstiin sopivilla tavoilla. Tämän tyyppisiä esimerkkejä ovat matkapuhelinten yhteiskäyttö, jolloin laite voi olla vaikkapa kioskista vuokrattavissa, mikä samalla synnyttää uutta liiketoimintaa. Matkapuhelin on tärkeä väline paitsi sosiaalisessa kanssakäymisessä, niin myös erilaisissa tietopalvelutehtävissä, kuten maataloustuotteiden markkinahintojen välittämisessä tai terveydenhuollon tiedottamisessa. Keniassa on toteutettu myös mm. mobiili työnhakupalvelu ja mobiili paikallistiedon välityspalvelu (Mobile for Good). Matkapuhelimella siirrettävä mobiili raha³⁵ (M-PESA) on Keniassa saanut suuren suosion, koska pankkitilit ovat harvinaisia, liikenneyhteydet vaivalloisia ja matkapuhelimet puo-

---

³⁴ Verkkovalmiudet (networked readiness) koostuvat kolmesta komponentista: maan mahdollistama ICT-infrastruktuuri, tärkeimpien toimijoiden ICT-valmiudet sekä näiden toimijoiden ICT-käyttöaste (World Economic Forum 2007).

³⁵ Mobiili raha on operaattoreiden tarjoama palvelu, joka mahdollistaa rahansiirrot matkapuhelimella. Rahan voi nostaa mistä tahansa operaattorin toimipisteestä.

lestaan lähes jokaisen käytettävissä (Arunga & Kahora 2007; Vodafone 2007).

Vaikka kenialaisessa kontekstissa voidaan sanoa syntyneen uuden viestintäteknologian soveltamiseen liittyviä sosiaalisia innovaatioita, valtaosa tähänastisesta tutkimuksesta on kuitenkin rajoittunut tarkastelemaan ICT:n vaikutuksia tai mediasisältöjen passiivista vastaanottoa (Ambler 2002). Tutkimuksesta puuttuvat selvitykset siitä miten ihmiset käyttävät tai tuottavat mediasisältöjä, ja miten he itse soveltavat uutta teknologiaa (Nyamnjoh 2005).

Kansalaisten osallistuminen sisällöntuotantoon kuten yhteisöllisiin mediahankkeisiin tai sosiaalisen median muotoihin on Keniassa vielä vähäistä, mutta esimerkkejä voidaan silti löytää. Yhteisöllisiä mediahankkeita ovat tyypillisimmillään paikalliset radioprojektit, joissa esimerkiksi ryhmä nuoria tai naisia saa näkemyksiään julkisuuteen. Yhteisöllisiä hankkeita ovat myös paikalliset elokuva- ja näytelmäprojektit, kylien uutislehtiset ja nytemmin uusmediahankkeet kuten SMS-uutisvälitys. Lisäksi on muistettava perinteisten viestintätapojen kuten tarinankerronnan, tanssien, laulujen ja markkinoiden yhä tärkeä asema yhteisöissä. Erilaiset kyläkokoukset ja markkinapäivät ovat edelleen merkittävän tietojen ja kokemusten vaihdon paikka useille kenialaisille.

Kenialaiset kansalaisaktiivit käyttävät myös sosiaalisen median palveluita kuten wikejä, weblogeja, Facebookia, YouTubea ja mashupseja organisoitumiseen, tiedonjakoon ja mielipiteiden vaihtoon. Esimerkiksi weblogit mahdollistavat poliittisen keskustelun ja vallanpitäjien haastamisen kohtuullisen turvallisessa virtuaalijulkisuudessa. Yhteiskuntakriittisten weblogien (esim. *Mzalendo*, *Thinkersroom* ja *Kenyan Pundit*) merkitys tiedonvälittäjinä ja kommentaattoreina korostui presidentinvaaleja seuraavien levottomuuksien ja osittaisen mediasensuurin aikana vuoden 2008 alussa (esim. Okolloh 2008). Vaaleja seuranneessa kriisissä materiaalia ladattiin internetiin päivittäin erilaisilla foorumeilla. Internetissä muun muassa julkaistiin videoita mielenosoituksista ja poliisien rynnäköistä, karttoja vaarallisimmista alueista, ja kerättiin kriisiapua levottomuuksista kärsineille. Sekä kansalaisten raportointi että kommentointi tapahtumista oli kiivasta, vaikkakin tämän tyyppistä digitaalista toimijuutta harjoitti vain vähäinen hyväosaisten joukko. (Mäkinen & Kuira 2008.)

Matkapuhelin tiedotus- ja julkaisuvälineenä on kuitenkin saanut Keniassa internetiä enemmän merkitystä laajojen kansanjoukkojen käytössä. Uusien palveluiden kehittäminen vaikuttaisi näin soveltuvan parhaiten juuri mobiiliin julkaisemisen ja viestinnän alueelle. Keniassa on toteutettu esimerkiksi mobiiliin journalismin projekti, jossa joukko paikallisia toimittajia tekee ja julkaisee verkkosivuille lyhyitä raportteja matkapuhelimella. Tämän *Voices of Africa* -hankkeen mobiilit reportterit kirjoittavat ja kuvaavat jutut paikan päällä erillisellä näppäimistöllä varustetulla matkapuhelimella ja lähettävät ne GPRS-yhteydellä verkkoon (Africa News 2008).

Uuden viestintä- ja julkaisuteknologian voimistava potentiaali kenialaisille liittyy mikro- ja makrotason viestintään sekä osallisuuteen talouden ja tiedonvaihdon verkostoissa. Mahdollisuudet näyttäytyvät siis niin paikallisella maan, piirikuntien ja kylien mikrotasolla kuin globaalilla makrotasolla. Esimerkiksi edellä mainitussa kriisinhallinnassa kansalaiset ovat uusien julkaisuteknologioiden avulla kyenneet paikalliseen tilanneraportointiin valtamediaa tehokkaammin, osallistuneet vaihtoehdoisen julkisuuden tuottamiseen sekä aikaansaaneet avointa keskustelua poliittisesta tilanteesta kansainvälisessä julkisuustilassa. Afrikkalaisessa kontekstissa voimistava verkostoituminen voisi merkitä demokraattisten vaatimusten kollektiivista nousua tai yhteistä foorumia etsiä keinoja köyhyiden voittamiseksi³⁶. Verkkofoorumit eivät toki korvaa oikeudenmukaista hallintoa tai rajoitettua ilmaisunvapautta, mutta ne voivat auttaa kehitysprosesseissa saada aikaan viestinnällistä ja hallinnollista avoimuutta.

Viestinnällisen osallisuuden paikallinen merkitys on samalla huomattava. Informaation puute on yksi köyhyyttä ylläpitävä tekijä, ja taloudellisen pysähtyneisyyden sekä informaatiopalveluiden puutteellisuuden välillä näyttäisi olevan selvä yhteys (Sassi 2006). Afrikkalaisessa matalan elintason kontekstissa ihmiset ovat usein tietämättömiä niistä tekijöistä, jotka voisivat lisätä heidän hyvinvointiaan. He eivät ole myöskään tottuneet osallistuvaan kansalaisuuteen, vaan etupäässä vastaanottavaan ja alistuvaan rooliin. Tällöin vaarana on, että ihmiset odottavat toisten hoitavan ja päättävän puolestaan. (Chivanga

---

³⁶ Bytes for All on tämän tyyppinen verkosto eteläisessä Aasiassa: <http://www.bytesforall.org>

2005.) Paikallisesti tuotettuja ja relevantteja informaatioisisältöjä³⁷ on internetissäkin vain vähän, ja ne on yleensä suunnattu kapeille kohde-ryhmille. Afrikkalaiset verkkosivut saattavat tarjota enemmän hyöty-tietoa ulkomaalaisille (turisteille, investoiville yrityksille, kulttuuritutkijoille) kuin oman maan kansalaisille (Chivhanga 2005). Kenialaiset käyttävät monesti länsimaisia verkkosivuja, joiden sisällöt eivät vastaa tavallisten afrikkalaisten tarpeita. ICT-hankkeiden ongelmana on, että niiden keskiössä on useimmiten teknologia eivätkä sisällöt³⁸.

Kansalaisten osallisuuden ja voimistavan kehityksen kannalta olennaisia ovat siis sekä kansainväliset verkostot että paikalliset viestinnän verkostot. Lokaalin mikrotason ja globaalin makrotason verkostot kietoutuvat näin sisällöiksi ja toiminnoiksi, joita kutsutaan joskus glokaaleiksi. Glokalisatio sisältää ajatuksen paikallisen ilmenemisestä maailmanlaajuisessa ja globaalin paikallisessa. Termiin liitetään erilaisia ja myös kriittisiä merkityksiä, mutta positiivisessa merkityksessä globalisatiossa paikalliset yhteisöt voimistuvat verkostoitumalla sellaisiin globaaleihin resursseihin, jotka voivat edistää niiden kehitysprosesseissa. Glokalisatio voi merkitä uusia mahdollisuuksia paikallisten yhteisöjen avoimille keskustelufoorumeille ja innovatiivisille liittoutumille. Paljolti juuri uuden viestintäteknologian ansiosta ”glokalisoituvat” yhteisöt eivät enää ole vain oman yksikkönsä sisällä viestiviä yhteisöjä, vaan sen lisäksi ne voivat rakentaa sosiaalisia verkostoja muiden yhteisöjen sekä yksilöiden kanssa (esim. Wellman 2002).

Mapya? – Social Media and Children in Low Income Communities -hankkeessa oli glokaalien toimintojen piirteitä. Hankkeessa pyrittiin yhteisöjen ja erityisesti lasten viestinnällisten mahdollisuuksien lisäämiseen sekä paikallisella tasolla että laajempiin verkostoihin liittyneenä. Seuraavassa määrittelen hankkeen kohdeyhteisöjen lähtökohdaiset viestintään liittyvät tarpeet sekä edellytykset, joiden pohjalta voimistavaa toimintatutkimusta saatettiin paremmin suunnitella. Esitelmän hankkeen pääpiirteittäin luvussa 5.7.

---

³⁷ Kehityksmailla on harvemmin omia suojattuja informaatioisisältöjä, ja ne enemmänkin ostavat valmiita informaatiotuotteita (kuten mediasisältöjä) (Gerstein & Zimmerman 2003).

³⁸ Voidaan puhua sisällöllisistä kuiluista tai informaatiokuiluista, jotka ovat digitaalisen eriarvoisuuden muotoja tekniikan saatavuuteen liittyvien kuilujen lisäksi.

8.2 Kohdeyhteisöjen ja lasten viestinnälliset tarpeet sekä voimistumisen edellytykset

Mapya? – *Social Media and Children in Low Income Communities* -hanke tutki yhteisöjen viestinnällisiä tarpeita matalan elintason kontekstissa, jossa uusi viestintäteknologia vasta tekee tuloaan. Tässä kontekstissa viestintävälineet ovat tyypillisesti yhteiskäyttöisiä, jolloin esimerkiksi yksi matkapuhelin voi olla tärkeä viestinnän ja informaation kanava koko suvulle. Projektin tavoitteet liittyivät yhteisöjen sekä erityisesti lasten viestinnän, itseilmaisun ja osallistumisen valmiuksien parantamiseen viestintäteknologian avulla. Vaikka uuden viestintäteknologian soveltamisen edellytykset ovat vielä kaukana useimpien afrikkalaisten todellisuudesta, sen potentiaaliset mahdollisuudet voimistavalle kehitykselle ovat merkittävät.

Mapya oli Nokia Research Centerin käynnistämä toimintatutkimushanke, jossa työskentelin Journalismin tutkimusyksikön palkkaamana tutkijana noin vuoden ajan (toukokuu 2007 – kesäkuu 2008). Tehtävänkuvani kuului sekä viestintäkontekstin kartoittaminen että uuden konseptin suunnittelu yhdessä tutkimusryhmän kanssa. Ryhmään kuului kolme suomalaista ja neljä kenialaista tutkijaa. Kohdeyhteisöt valikoituivat kehitysyhteistyöjärjestö Planin kautta eli hanke toteutettiin alueilla, joissa Planilla oli ennestään organisoitua toimintaa.

Hankkeen yhteistyöyhteisöt olivat paikallisia asukasyhteisöjä Nairobun urbaanilla alueella sekä Machakosin maaseutuvaltaisessa maakunnassa. Yhteisöllisyys määrittyi hankkeessa siis paikallisesti yhteiseen alueeseen sitoutumisen sekä siellä tapahtuvan yhteisen toiminnan perusteella (vrt. luku 3). Projektia toteutettiin erityisesti näiden yhteisöjen koululaisryhmien kanssa. Nairobissa kohteena olivat Kinyanjuin 5. koululuokka sekä koulua käymättömien lasten ryhmä. Machakosissa mukana olivat Kithyokon 5. luokka sekä saman koulun liikunta-rajotteisten lasten luokka.

Sosiaalinen media määriteltiin hankkeen tutkimussuunnitelmasa yhteisöllisesti tuotettuina sisältöinä, kuten lasten näkemysten ja kokemusten julkaisufoorumina, joka voidaan toteuttaa uuden viestintäteknologian avulla. Hankkeessa sosiaalinen media ei kuitenkaan rakentunut valmiiden sosiaalisen median palveluiden ja julkaisualueiden varaan, vaan julkaisuutila suunniteltiin alusta alkaen kohdeyhteisö-

söä varten. Näin rakentuvaa julkaisutilaa voisi paremminkin nimittää yhteisömediaksi tai yhteisöjen julkaisu-toiminnaksi, kuten aiemmin käsitellyissä hankkeissa. Toisaalta hankkeen alkuvaiheessa haluttiin pitää suunnitelma kyllin avoimena monenlaisille toteutuksille ja liittää mukaan myös suomalaisten lasten koululaisryhmä. Tästä syystä projektin työvaihetta päätettiin kutsua sosiaalisen median käynnistämiseksi.

Pienituloisuus (low income) viittaa yhteen köyhyden ja puutteellisuuden muotoon. Köyhyys ja puutteellisuus (poverty) voivat merkitä myös epäedullista asemaa suhteessa omistamiseen, koulutukseen ja sosiaaliturvaan tai turvattomuuden ja osattomuuden tunnetta omassa yhteisössä (Gerster & Zimmerman 2003). Tarkasteltavissa kenialaisissa yhteisöissä pienituloisuus ja siitä seuraava matala elintaso olivat leimallisia ja estivät niitä toteuttamasta monia voimistavia valintoja. Samalla kuitenkin kaikki köyhyden muodot olivat jossain määrin läsnä.

Voimistumisen spiraalimallin mukaan projektin ensimmäinen askel sisältää ympäröivän kontekstin kartoitusta. Tutkijaryhmämme perehtyi aluksi kenialaiseen viestintäympäristöön, kulttuuriin sekä ihmisten osallistumisen tapoihin ja mahdollisuuksiin (luku 8.1). Seuraava askel toteutettiin tiiviisti yhteisön kanssa ja siinä selvitettiin yhteisön tarpeet, motiivit sekä edellytykset voimistumiselle. Tämä voidaan kuvata spiraalin keskiöksi, josta voimistuminen lähtee liikkeelle. Tämän kartoittamiseksi hankkeessa käytettiin yksilö- ja ryhmähaastatteluita, lomakekyselyitä sekä erilaisia lasten kanssa toteutettavia harjoituksia, kuten piirustustehtäviä ja videokuvaamista. Hankeyhteistyö aloitettiin paitsi lapsiryhmien, myös muiden viiteryhmien kuten perheiden, koulujen rehtoreiden ja opettajien sekä kylätoimikuntien edustajien kanssa. Ensimmäisen vaiheen kartoitus lisäsi ymmärrystämme lasten jokapäiväisestä elämästä, viestintäkäytännöistä, median käytöstä sekä yhteisöjen sosiaalisesta dynamiikasta.

Kinyanjuin koulu (Kinyanjui Road Primary School) sijaitsee Rirutan alueella, joka on osa Nairobien maakuntaa. Kithyokon peruskoulu (Kithyoko Primary School) on Kithyokon alueella Machakosin maakunnassa noin 200 kilometriä Nairobista itään. Kinyanjuin ympäristö on urbaani asutusalue, jossa useimmat asukkaat saavat toimeentulonsa pienimuotoisesta kaupankäynnistä, kuten vihannesmyynnistä tai ruokakioskitoiminnasta. Kithyokon alue on puolestaan maaseutuvaltainen

ja useimmat perheet harjoittavat maanviljelystä, joka riittää yleensä omiin tarpeisiin. Kausittaisten kuivuusjaksojen vuoksi maanviljely ei kuitenkaan tuota satoa ympäri vuoden, vaan ajoittain perheet joutuvat turvautumaan ulkopuoliseen ruoka-apuun (vrt. kuvaus luvussa 5.7).

Suurimmat esteet voimistavalle kehitykselle yhteisöissä liittyvät riittämättömiin käytettävissä oleviin tuloihin verrattuna päivittäisiin tarpeisiin. Taloudellisen köyhyyden lisäksi huonot kulkuyhteydet, viemäriverkostojen ja muun sanitaation puutteellisuus sekä puhtaan veden puute ja monenlaiset sairaudet heikentävät mahdollisuuksia kehitykseen kaikilla alueilla. Työttömyys erityisesti nuorten kohdalla on yleistä, ja väestön enemmistön koulutustaso on hyvin matala. Aikuisväestöstä noin 26 % on lukutaidottomia (UNDP, Human Development Report 2006).

Köyhyys ja puutteellisuus ilmenivät monin tavoin hankkeen kohderyhmien päivittäisessä elämässä, mikä teki voimistavan projektin toteuttamisen tarpeelliseksi, mutta samalla erityisen haasteelliseksi. Lapset ovat lisäksi yhteiskunnan suojattomin ihmisryhmä, joka erityisesti kärsii köyhyyden vaikutuksista. Keniassa esimerkiksi lasten huono kohtelu ja hyväksikäyttö, kuten lapsityövoiman käyttö, fyysinen rankaiseminen, tyttöjen syrjintä ja seksuaalinen hyväksikäyttö ovat yleisiä. Lisäksi lapset ovat heikoimmilla epidemioiden, konfliktien ja luonnonmullistusten tilanteissa. Malaria, ripulitaudit ja HIV/AIDS päättävät monen kenialaislapsen elämän ennen aikaisesti tai jollain tavoin vaikeuttavat heidän elämänsä. AIDS-orpojen, sairaiden ja vammaisten lasten kohtalona on yleensä syrjäytyminen ja entistä vakavampi köyhyys. Kehitysyhteistyöjärjestöt, kuten Plan pyrkivät osaltaan lasten elämän kohentamiseen näillä alueilla. (Kenia 2007a haast.)

Mapya-hankkeen tavoitteena puolestaan oli toteuttaa lapsia voimistava projekti viestinnän ja itseilmaisun alueilla. Tutkijaryhmämme oletuksena oli, että puutteellisissa olosuhteissa elävien lasten kannalta olisi tärkeää lisätä heidän mahdollisuuksiaan ilmaista itseään, osallistua ja vaikuttaa omaan elämään liittyviin asioihin. Koska lapset ovat yhteiskuntansa tulevaisuuden rakentajia, heidän voimistumisensa vaikuttaa myös laajemmin tulevaan kehityssuuntaan.

Lapsiryhmien haastattelujen ja harjoitustehtävien analysoinnin perusteella löytyi useita viestintään liittyviä puutoksia ja tarpeita. Lapset olivat uteliaita ja tiedonhaluisia, mutta tietoa ei heidän mielestään

ollut riittävästi saatavilla. Useimmat lapset saattoivat kuunnella radiota (tosin senkin käyttöä rajoitetaan paristojen hinnan vuoksi), kaupunkilaislapset voivat seurata myös televisiota ja ajoittain lukea sanomalehtiä. Osalla kaupunkilaislapsista on mahdollisuus kokeilla tietokoneita (esim. sukulaisten luona tai kauppakeskuksissa), mutta internet on yhä tuntematon useimmille lapsista. Kaupungissa asuvien lasten tiedonsaanti viestintävälineiden kautta on maaseudun asukkaita helpompaa, mutta on ainoastaan yksisuuntaista, koska keinoja interaktiiviseen viestintälaitteiden käyttöön ei ole.

Koulua käyvien lasten tyyppinen vuorovaikutuskenttä kattaa vain perheenjäsenet, naapurit, muutaman ystävän ja opettajat. Sukulaisten ja lähiympäristön merkitys vuorovaikutuksessa korostuu, mutta kylän rajat ylittävä vuorovaikutus on hyvin harvinaista. Keskustelujen aiheiksi lapset nimesivät päivittäiset askareet, koulutehtävät, kotityöt ja leikit. Lasten välisessä viestinnässä voidaan käsitellä arkaluontoisiakin aiheita, kun taas aikuisten autoritaarinen suhde lapseen vaikuttaa olennaisesti keskustelun kulkuun ja aiheisiin. Lasten näkemyksiä ei juuri huomioida edes heitä koskevissa asioissa, vaan aikuiset päättävät heidän puolestaan.

Haastattelutilanteissa välittyi erityisesti maaseudulla elävien lasten kohdalla itsetunnon puute, epävarmuus ja alistuneisuus aikuisen kanssa käydyssä keskustelussa. Koska lapsilla ei juuri ole tilaisuuksia omaehtoiseen ilmaisuun ja vapaaseen näkemysten esittämiseen, he ehkä pyrkivät haastatteluissa antamaan odotettuja ja hyväksytyjä vastauksia, joista ei olisi haitallisia seuraamuksia. Esimerkiksi kysyttäessä mieluisinta harrastusta, lapset saattoivat mainita ensimmäiseksi kotityöt. Urbanissa ympäristössä elävät lapset olivat haastatteluissa keskimäärin vapaampia ja itsevarmempia kuin maaseudun lapset. (Kenia 2007b haast.)

Maaseudulla asuvien vammaisten lasten ryhmässä merkittävin viestintään liittyvä puute oli selvästi sosiaalinen eristyneisyys. Koska he asuvat koulun alueella ja ovat liikuntarajoitteisia, heidän saamansa vaikutteet ulkomaailmasta rajoittuvat kouluun, keskusteluihin sukulaisten kanssa ja ajoittaisiin radion kuunteluhetkiin. Vuorovaikutus on supistunut lähinnä vammaisten ryhmän (10 oppilasta), valvojan ja opettajien välisiin tilanteisiin. Osallistumisen mahdollisuudet vaikut-

tavat rajallisilta, vaikkakin koulu antaa siihen ratkaisevasti paremmat mahdollisuudet kuin useimmilla muilla vammaisilla lapsilla.

Koulua käymättömille lapsille tiedon ja vaikutteiden saamisen vähäisyys on tulevaisuuden rakentamisen kannalta rajoittavin tekijä. Ilman tiedollisten ja taidollisten valmiuksien kehittämistä he ovat syrjäytymisvaarassa olosuhteissa, joissa mikään turvajärjestelmä ei helpota osattomien tilannetta.

Taustoittavan kenttätutkimuksemme perusteella esteitä ja hidasteita voimistavalle kehitykselle olivat muun muassa tiedon ja vaikutteiden puute, sosiaalisten verkostojen kapea-alaisuus sekä osalla lapsista eristyneisyys. Oman identiteetin ja tulevaisuuden rakentamisen kannalta hidasteita olivat monelle myös alistuneisuus, itsetunnon puute, taitojen kehittämisen vähäiset mahdollisuudet sekä luovan ja omaehtoisen tekemisen puute. Osallistumista ja omaan elämään vaikuttamista vaikeuttavat lasten aliarviointi keskusteluissa, vaikuttamisen keinojen vähäisyys ja lasten omien näkemysten jääminen marginaaliseksi.

Lapsiryhmien viestintään liittyvät tarpeet on ryhmiteltävissä seuraaviin kolmeen tyyppiin. Nämä taustatutkimuksen selvittämät tarpeet toimivat myöhemmin myös projektin mahdollisesti aikaansaamien voimistavien muutosten seurannassa.

- a) relevantin tiedon saamisen tarpeet
- b) laajemman vuorovaikutuksen tarpeet
- c) itseilmaisuuksiin ja näkemysten huomioon ottamiseen liittyvät tarpeet

Lasten voimistavan kehityksen edistämiseksi lapsilla olisi oltava keinoja turvalliseen itseilmaisuuksiin, ajatustenvaihtoon toisten kanssa ja uusien asioiden luomiseen. Kinyanjuin koulun lapset kertoivat muun muassa haluavansa kertoa itsestään, perheistään, ystävistään ja koulustaan muille lapsille. He olivat innostuneita mahdollisuudesta julkaista omia tarinoita ja ajatuksia muiden luettavaksi.

Mapya-hankkeen tarkoitus toteuttaa lapsia voimistava projekti viestinnän ja itseilmaisun alueella vaikutti kenttätutkimuksen perusteella kannatettavalta. Lapset olivat aluksi ujoja, mutta kuitenkin erittäin kiinnostuneita ja uteliaita aloittamaan oman julkaisemisen sekä kanssakäymisen suomalaislasten kanssa. Heidän tietämyksensä tietokoneen ja internetin mahdollisuuksista olivat vielä hataria ja perustui-

vat lähinnä kuulopuheisiin. Osa lapsista tiesi internetin olevan jonkinlainen tiedonlähde, mutta asia vaikutti vielä kaukaiselta. Ajatus tilaisuudesta keskustella muiden lasten kanssa maapallon toisella puolella vaikutti heistä jännittävältä, ja pahimman ujouden hellitettyä lasten uteliaisuus suomalaisia kohtaan purkautui loputtomina kysymyksinä ja olosuhteiden vertailuna (Kenia 2007b haast.). Digitaalisen voimistumisen kannalta motivaatioon liittyvät edellytykset vaikuttivat olevan korkealla ja tietoisuuteen liittyvät edellytykset vielä oraalla.

Välineelliset edellytykset digitaalisen voimistamisprojektin kannalta olivat hyvin vaatimattomat, mikä on seurausta taloudellisten edellytysten puutteellisuudesta. Nairobin alueella asuvien kohderyhmän lasten perheistä 8:lla 32 haastatelluista (25 %) oli mahdollisuus käyttää tietokonetta ja useat lapsista kertoivat kokeilleensa tietokoneen käyttöä. Kenelläkään heistä ei ollut tietokonetta kotona. Kahdella perheistä oli mahdollisuus internetin käyttämiseen. Käyttömahdollisuus tarkoittaa yleensä yleiskäyttöisiä koneita keskustan kahviloissa tai valintataloissa, joissakin tapauksissa työpaikalla. Koulua käymättömien lasten perheissä tietokoneita ei ollut mahdollisuus käyttää. Kithyokon alueella maaseudulla asuvien lasten perheillä ei ollut lainkaan mahdollisuuksia käyttää tietokoneita eikä internetiä. Kithyokon lapset olivat kuulleet tietokoneista, muutama oli nähnyt sellaisen ja yksi lapsista oli kokeillut tietokonetta postitoimistossa³⁹. Vammaisten lasten ryhmä ei ollut koskaan nähnyt tietokonetta eikä kuullut internetistä. Projektin aloittaessa lapset näkivät tietokoneen ensimmäistä kertaa.

Vaikka tietokoneisiin ja internetiin liittyvät välineet puuttuivat lähes kokonaan, useimmat lapsista saattoivat silloin tällöin käyttää matkapuhelinta. Kaikilla kaupunkilaisperheillä oli mahdollisuus matkapuhelimen käyttöön ja useimmilla heistä (25:llä 32:sta) oli oma puhelin. Koulua käymättömien lasten perheillä käyttömahdollisuus oli useimmilla, mutta vain yhdellä oma puhelin. Maaseudulla mahdollisuus matkapuhelimen käyttöön oli myös hyvin yleistä, vähän yli puolet perheistä omisti puhelimen. Lapset saattoivat ajoittain puhua sukulaisten kanssa puhelimitse, lähettää tekstiviestejä tai pelata pelejä. Kaupunkilaislapsilla puhelimen käyttö on yleisempää, mutta kukaan lapsista ei omistanut puhelinta. (Kenia 2007b haast.; Muriu ym. 2007d.)

³⁹ Kithyokon paikallisessa postitoimistossa oli hetkellisesti käytettävissä tietokone internet-yhteyksineen, mutta palvelu jouduttiin lopettamaan.

Lapsiryhmien tietotekniikkaan liittyvät taidot ja valmiudet digitaaliselle voimistumiselle olivat projektin alkaessa olemattomat. Toisaalta matkapuhelimiin liittyvien kokemusten saattoi olettaa nopeuttavan myös tietokoneen käytön omaksumista. Lisäksi lasten korkean motivaation, uteliaisuuden uutta tekniikkaa kohtaan sekä nopean omaksumiskyvyn arveltiin tasoittavan tietä voimistavalle kehitykselle huomattavista esteistä huolimatta.

Lasten viestinnälliset valmiudet olivat selvästi kulttuurisidonnaisia. Digitaalisen voimistumisen näkökulmasta kulttuuriset käytännöt ja normit kuuluvat kontekstin mahdollistaviin rakenteisiin, jotka vaikuttavat ratkaisevasti voimistumisprosessissa (vrt. kuvio 10). Monet haastattelemistamme lapsista esimerkiksi esittivät laulun tai tanssin mieluummin kuin kertoivat elämästään verbaalisesti. Laulaminen ja tanssiminen olivat verbaalista viestintää luontaisempia itseilmaisun muotoja. (Kenia 2007b haast.) Viestinnässä heijastui myös yksisuuntainen opetus ja auktoriteettien kunnioittamisen tärkeys, mikä näkyi esimerkiksi ulkoa opetelluissa tarinoissa ja vähäisinä oman luovan itseilmaisun kokemuksina. Autoritaarinen viestintäkulttuuri ei kannusta lapsia luovuuteen eikä kriittisyyteen (vrt. voimistavasta pedagogiikasta luvussa 4.3).

Osallistumisen edellytykset merkitsevät mahdollisuutta osallistua sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja olla mukana yhteisössä subjektina, joka voi myös vaikuttaa asioiden kulkuun. Lasten kontekstin kulttuuriset käytännöt vaikuttivat myös näihin edellytyksiin. Kontekstin työkentelymallit ja päätöksentekoprosessit ovat mekanistisesti ylhäältä alas suuntautuvia läpi koko yhteiskuntarakenteen. Lasten asema on hierarkian alimmaisena eikä heitä juuri kuunnella esimerkiksi kouluun, perheeseen tai yhteisöön liittyvissä asioissa. Haastattelemamme lapset toivoivat, että he voisivat vaikuttaa enemmän.

Mapya-projektissa voimistumisen edellytysten kartoittaminen oli tärkeää taustatyötä, jonka perusteella saatettiin arvioida projektin toteuttamiseen liittyviä tekijöitä. Ensinnäkin taloudellisten ja välineellisten edellytysten puuttuessa projektin oli tarjottava teknistä infrastruktuuria sopivissa määrin ja muodossa. Molempiin kouluihin toimitettiin aluksi kaksi tietokonetta modeemi-yhteyksin sekä aurinkopaneelein. Toiseksi aloitettiin tietotekniikan perusteiden opetus opettajille ja lapsi-

ryhmille. Lapset pääsivät tietokoneopetukseen muutamaksi tunniksi koulupäivän jälkeen. Koska tietokoneita oli ainoastaan kaksi, opetusta voitiin aluksi tarjota vain kymmenelle luokan oppilaalle⁴⁰. Alkuvaiheen opetus oli aloitettava perusteista, kuten tietokoneen käynnistämisestä, hiiren ja näppäimistön opettelusta sekä pienimuotoisesta tekstin tuottamisesta. Noin kuukauden kuluttua (n. 10–15 opetustuntia) lapset saattoivat kirjoittaa lyhyitä lauseita Mapyan keskustelufoorumille.

Mapya-verkkofoorumin julkaisujärjestelmä oli toteutettu Nokian tutkijoiden ohjaamana Toijalan lukiolaisten projektina. Foorumin oli tarkoitus toimia ensimmäisen vaiheen sovelluksena, jota voitaisiin jalostaa edelleen kontekstiin parhaiten sopivaksi ja mahdollisesti myös mobiililaitteille toimivaksi. Mapya-foorumi sisälsi tekniset mahdollisuudet keskusteluryhmiin osallistumiseen, uusien aloittamiseen sekä kuvamateriaalien ja videoiden julkaisemiseen. Foorumista haluttiin luoda turvallinen paikka lasten keskinäiseen kommunikointiin, kansainväliseen vuorovaikutukseen ja kokemusten vaihtoon. Foorumille kutsuttiin myös suomalainen samanikäisten koululuokka keskustelemaan ja julkaisemaan. Mapya-foorumista haluttiin rakentaa eräänlaista glokaalia tilaa, joka voisi yhdistää mikrotason ja makrotason sosiaaliset verkostot sekä toimia hyödyllisenä resurssina kaikille osapuolille.

Ensimmäisessä seurantavaiheessa huhtikuussa 2008 Mapyan online-foorumilla keskusteltiin oikeudesta lasten ruumiilliseen kurittamiseen, naisten poliittisista vaikutusmahdollisuuksista, Mungiki-ryhmän harjoittamasta terrorismista, maanviljelijän ja opettajan ammateista sekä uskonnon merkityksistä. Lisäksi foorumilla oli julkaistu molempien ryhmien luokkalehdet. Kenialaisten lisäksi foorumin keskusteluissa oli mukana kaksi suomalaislasta. Kaikki julkaiseminen tapahtui englanniksi. Kohderyhmien lapset osallistuivat keskusteluryhmiin tyypillisesti yhdellä virkkeellä, esimerkiksi väittämällä ”*maanviljelijän ammatti on parempi kuin opettajan, koska maanviljelijä tienaa paremmin*” ja ”*naisten pitäisi päästä parlamenttiin, koska he tietävät miten toisista huolehditaan*” (Mapya-forum 7.4.2008). Yhdenkin lauseen kirjoittaminen oli tietokoneisiin ja näppäimistöön tottumattomille lapsille haasteellista.

---

⁴⁰ Luokan oppilaat olivat itse saaneet valita kymmenen lasta keskuudestaan, viisi tyttöä ja viisi poikaa.

8.3 Voimistumisen indikaattorit evaluointivaiheessa

Mapya-hankkeessa sovellettiin osallistuvan toimintatutkimuksen lähestymistapaa, joten myös projektin seuranta toteutettiin mahdollisimman kiinteässä yhteistyössä kohderyhmien kanssa. Evaluointi toimi tällöin osana projektin itsereflektointia, jonka tarkoituksena oli paitsi saada tutkimuksellista tietoa hankkeen vaikutuksista ja onnistumisesta, myös edelleen kehittää sitä. Näin toiminnan ja reflektoinnin jälkeen voitiin vielä tehdä tarvittavia korjausliikkeitä ja parannuksia projektin aikana (vrt. Kemmis & Wilkinson 1998). Ensimmäinen evaluointi toteutettiin huhtikuussa 2008, jolloin projekti oli jo lähellä päättymistään (kesäkuussa 2008). Myöhäinen ajankohta johtui ensinnäkin tietokoneiden toimitusten viivästyisestä ja toiseksi Kenian vaalien jälkeisten levotomuuksien aiheuttamista katkoksista projektin toiminnassa.

Toteutimme evaluoinnin haastatteluin ja keskusteluin lapsiryhmien, heidän opettajansa sekä kenialaisten projektia toteuttaneiden kenttätutkijoiden kanssa. Haastatteluilla pyrimme selvittämään, mitä mahdollisia voimistumiseen viittaavia prosesseja projektissa oli tapahtunut, millaisia indikaattoreita oli havaittavissa ja mitä voimistumisen esteitä voitiin määritellä. Voimistumisen mallin avulla voitiin näin jossain määrin arvioida projektin onnistumista, sen heikkouksia sekä tehdä korjaavia suunnitelmia hankkeen viimeiselle vaiheelle.

Haastatteluihin kutsuttiin tietokonekoulutukseen osallistuneet kaksikymmentä lasta (9–13-vuotiaita) Kinyanjuin ja Kithykon kohdekouluista, joista viisitoista pääsi osallistumaan. Käytimme yksilöhaastatteluita saadaksemme jokaisen äänen kuuluville ja välttääksemme mahdollisen ryhmäpaineen vaikutukset. Keskustelu käytiin englanniksi, mutta kenialainen tutkija avusti tarvittaessa tulkkauksessa. Pyrimme epäviralliseen ja vapaamuotoiseen keskusteluun kannustaaksemme lapsia puhumaan avoimesti. Osa lapsista vaikutti kuitenkin liian pelokkailta ilmaistakseen itseään aikuisten seurassa, vaikkakin he olivat mielissään kutsusta keskusteluun. Tilanne oli heidän osaltaan hieman lukkiutunut. Toisaalta osa lapsista oli hyvinkin avoimia ja valmiita keskusteluihin. Käytimme avoimia sekä osittain strukturoituja kysymyksiä ja sovelsimme kysymyslomakkeita lasten valmiuksien mukaan. Lasten kyvyt analysoivaan keskusteluun olivat hyvin vaihtelevia. (Kenia 2008 haast.)

Toinen osa evaluointia sisälsi vastaavien projektiin liittyvien vaikutusten pohdintaa kenialaisten toimintatutkijoiden kanssa. Projektia toteuttaneet tutkijat kertoivat omista havainnoistaan sekä arvioivat projektin onnistumisia ja heikkouksia. Projektitutkijoiden reflektointi vahvisti selvästi lasten kanssa käytyjen keskustelujen tuloksia. Lopuksi koko tutkimusryhmämme, suomalaiset ja kenialaiset, koosti päätelmänsä projektin vaikutuksista, onnistumisista ja heikkouksista sekä teki hankkeen loppuvaihetta koskevan suunnitelman.

Hankkeen seurantavaiheessa vaikutti ilmeiseltä, että projektista oli muodostunut jotain muuta kuin tyyppillinen ICT-hanke. Se oli saavuttanut merkittävimmät tuloksensa viestinnän ja itseilmaisun alueilla eikä niinkään teknisten valmiuksien alueella. Projekti oli edistänyt lasten viestinnällisiä valmiuksia, mutta tietotekniikan ja sosiaalisen median soveltamiseen liittyvät muutokset olivat jääneet vähäisiksi. Ottaen huomioon lasten suurimmat viestinnälliset tarpeet omassa kontekstissaan (luku 8.2), tulosta voitiin pitää projektin kannalta kuitenkin tyydyttävänä.

Tekniset valmiudet kasvoivat hitaasti, koska kaikki tekniikan saatavuuteen ja käyttöön liittyvät edellytykset olivat ennen projektia mitättömät ja projektin aikanakin hyvin rajalliset. Projektiin osallistuneet 135 koululaista saivat käyttöönsä 4 tietokonetta (2/koulu), mikä oli täysin riittämätöntä. Tästä syystä tietotekniikan koulutukseen voitiin ottaa ainoastaan kymmenen lasta koululuokkaa kohti. Tietokoneet saatiin kouluihin vasta helmikuussa eikä niille ollut alkukuukausina järjestettävissä pysyviä sijoituspaikkoja. Lapset pääsivät opetukseen vain koulupäivän päätteeksi eikä koneille ollut pääsyä ilman aikuista ohjaajaa. Teknisten taitojen oppiminen oli erityisen hidasta Kithyokossa, jossa myös lasten viestinnälliset valmiudet olivat vähäisimmät. Lasten motivaatio tietotekniikan oppimista kohtaan oli sen sijaan huomattava ja kiinnosti useimpia jo enemmän kuin pakolliset kouluaineet (Muriu et al. 2008). Seurantavaiheessa lapset osasivat jossain määrin käyttää näppäimistöä ja hiirtä sekä osallistua online-foorumien keskusteluihin. Muutamat lapsista osasivat etsiä tietoja internetistä.

KUVA 15: Kithyokon luokan projektiin osallistuneet lapset selaavat kuvia Suomesta. Tietokoneiden käyttöön liittyvät edellytykset olivat vaatimattomia, mutta lapset olivat tottuneita yhteiskäyttöön.

Ilmaisumahdollisuuksien monipuolistuessa lasten viestintään ja itseilmaisuuksiin liittyvät taidot sen sijaan kehittyivät nopeasti. Tätä edesauttoivat korkea motivaatio ja osallistumiseen kannustaminen, vaikka muut voimistumisen edellytykset olivat heikosti voimistumista tukevia (taidot, välineet, taloudelliset edellytykset). Inhimilliset resurssit eli kenialaisten tutkijoiden lapsille osoittama kannustus, ohjaus ja aktiivointi edistivät projektin voimistavaa vaikutusta. Voimistavia vaikutuksia aikaansaiivat erityisesti omaan sisällöntuotantoon liittyvät harjoitukset, kuten oman luokkalehden toteuttaminen, näytelmän videointi sekä audiomateriaalin tuottaminen. Sekä teknisten välineiden käyttöön että omaan sisällöntuotantoon liittyvät aktiviteetit olivat lapsille uusia kokemuksia, joten muutos vallitseviin viestintäkäytäntöihin verrattuna oli hyvin mittava.

Lapset saivat uusia välineitä itseilmaisulle ja julkaisemiselle: ”*En voinut edes kuvitella, että voisin kirjoittaa jotain ja nähdä sen julkaistuna lehdessä*” (12-vuotias tyttö Kinyanjuin koulusta). Projektin verkkofoorumi monipuolisti ilmaisumahdollisuuksia: ”*Galleria on hyvä, koska siihen voi viedä itse ottamiaan kuvia ja sitten nähdä omat kuvansa tietokoneelta*” (12-vuotias poika Kithyokon koulusta). Kenialaisten kulttuurisessa kontekstissa tanssit, laulut ja opetukselliset näytelmät ovat verbaalisia ilmaisumuotoja vahvempia. Samalla yksilölliset ilmaisumuodot voivat jäädä ilman toteutumistä. Vaikka useimmat lapset kokevat musiikin ja draaman luonteviksi, osa lapsista saattoi projektissa löytää lahjakkuutensa kirjoittajana tai kuvaajana: ”*En oikeastaan pidä näyttelemisestä. Tykkään kirjoittaa artikkeleita luokkalehteen ja olen niistä hyvin ylpeä.*” (11-vuotias poika Kinyanjuin koulusta.) Lasten lehteen kirjoittamat aiheet liittyivät muun muassa maatalouteen, luontoon, lasten arkeen, kotitöihin, kouluun, politiikkaan sekä ongelmallisiin asioihin kuten HIV/Aidsiin, lasten hyväksikäyttöön ja orpojen huonoon asemaan. (Kenia 2008 haast.)

Lasten sosiaalisten verkostojen laajeneminen sekä erityisesti kenialaisten vertaisryhmien keskinäinen vuorovaikutus oli merkittävä projektin aikaansaama muutos. Laajenevat vuorovaikutuksen verkostot toivat lasten tietoisuuteen uusia vaikutteita, ja erilaisten maailmankuvien törmäykset (esimerkiksi kenialaisten ja suomalaisten lasten keskustelut uskonnosta) saattoivat toimia kasvattavina virikkeinä kriittiseen ajatteluun. Vertaisryhmien sisällä tapahtui yhteisöllistä oppimista esimerkiksi tietokoneiden käytössä sekä organisoititaidoissa. Lasten opettajat kertoivat hämmästyneensä lasten kyvyistä itseohjautuvaan työskentelyyn mediaharjoitusten parissa. Vertaisryhmät merkitsivät lapsille toimintaa ja keskustelufoorumeita myös ilman aikuisten kontrollia.

Vertaisryhmissä tuotettujen mediasisältöjen kautta lapset pyrkivät myös vaikuttamaan. Lasten valitsemat aiheet (lasten hyväksikäyttö, koulunkäynnin esteet, orpojen asema) vaikuttivat kertovan lasten arkeen liittyvistä huolista. Arkaluonteiset aiheet saatettiin projektin ansiosta pukea esimerkiksi näytelmän muotoon ja esittää ryhmässä. Koululaisryhmän näytelmä varhaisen avioitumisen haitoista esitettiin opettajille ja paikallisen kylätoimikunnan edustajille, minkä johdosta

asiasta keskusteltiin. Tämän tyyppinen näytelmäformaatin käyttö kasvatuksellisiin tarkoituksiin, kuten terveystietoon on yleistä afrikkalaisessa kontekstissa.

Lasten osallistuminen projektissa toiminnallisina subjekteina oli erityistä kulttuurisessa kontekstissa, jossa lasten osa on yksisuuntaisesti vastaanottaa opetusta ja toisten tekemiä päätöksiä. Tämä vaikutti heidän itseluottamukseensa, joka vaikutti kasvaneen jopa taitovalmiuksia nopeammin. Lapset kertoivat haastatteluissa hallitsevansa tietokoneiden käytön ilman vaikeuksia, vaikka jo hiiren ja näppäimistön käyttö olivat selvästi haastavia. Monet lapsista kertoivat haastattelussa projektin lisänneen heidän rohkeuttaan osallistua keskusteluihin ja esittää julki ajatuksiaan: *”Ennen Mapyaa en uskaltanut puhua opettajalle pelkäämättä. En pystynyt esiintymään julkisesti. Nyt voin helposti esiintyä ja puhua opettajille.”* (12-vuotias tyttö Kinyanjuin koulusta.) Kenialaiset tutkijat ja lasten opettajat vahvistivat havainnon. Vaikka valtaosa haastatelluista piti lasten omatoimisuuden ja itseluottamuksen lisääntymistä positiivisena, muutamat Kithyokon opettajista kokivat lasten oppimisen myös uhkana. He epäilivät tietokoneiden hyödyllisyyttä ja pelkäsivät menettävänsä auktoriteetin asemansa lasten edessä. Osa Kithyokon opettajista kertoi projektiin osallistuneiden oppilaiden tulleen ylimielisiksi muita lapsia kohtaan. Toisaalta lasten haastatteluissa heijastui sen sijaan selvästi lasten huoli saada kaikki oppilaat osallisiksi tietokoneiden käytöstä. (Kenia 2008 haast.; Muriu et al. 2008) Opettajien osallistamiseksi projekti oli organisoitu myös heille tietotekniikan peruskoulutusta.

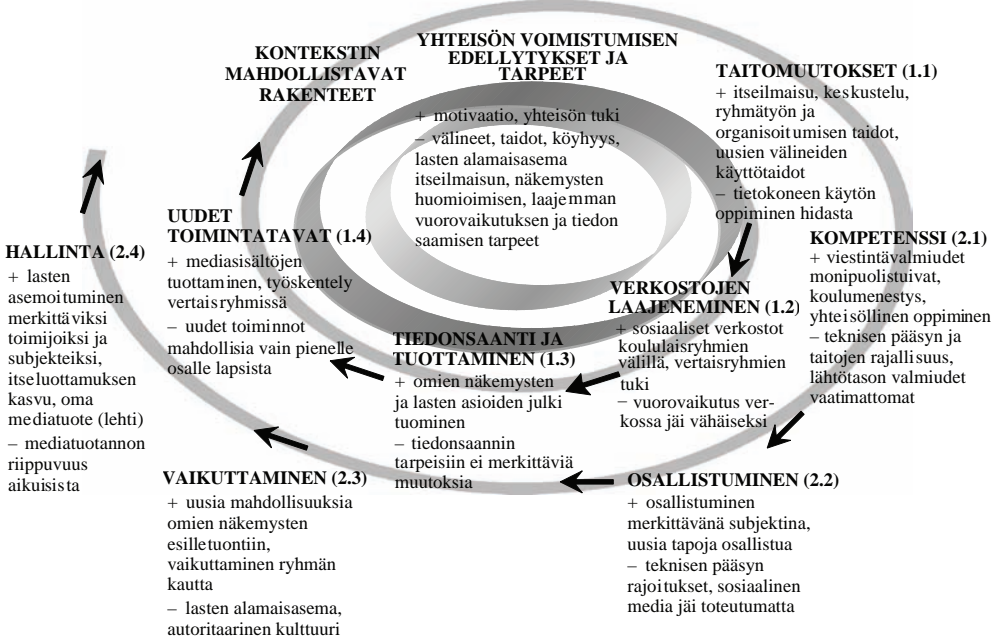
Mapya-hankkeen esiselvityksen mukaan lasten viestinnälliset tarpeet liittyivät erityisesti laajemman vuorovaikutuksen, itseilmaisun ja näkemysten huomioimisen tarpeisiin sekä relevantin tiedon saamisen tarpeisiin (kts. 8.2) Evaluoinnin perusteella voitiin todeta, että projekti oli tavoitteidensa mukaisesti luonut kohtuullisesti mahdollistavia välineitä itseilmaisun ja vuorovaikutuksen parantamisen alueilla sekä jossain määrin mahdollistavia välineitä laajemman vuorovaikutuksen ja näkemysten huomioon ottamisen alueilla. Relevantin tiedon saamisen tarpeisiin projekti ei ollut kyennyt juurikaan vastaamaan, koska pääsy tietokoneille ja internetiin oli yhä rajallista. Projektin tavoite rakentaa lasten sosiaalinen media oli samoista syistä jäänyt puolittiehen, vaikka-

kin lasten omat vertaismediat (luokkalehti, videoitu näytelmä) olivat samansuuntaisia pyrkimyksiä ilman online-toteutusta. Mappyan verkkofoorumi sisälsi pienimuotoista lasten ajatusten vaihtoa sekä foorumin osaksi tallennetun luokkalehden, mutta projekti ei tarjonnut sosiaalisen median välineitä verkossa toimimiseen tai sisällöntuotantoon (keskusteluryhmää lukuun ottamatta). Julkaiseminen ei ollut mahdollista ilman aikuisten apua.

Hankkeessa käynnistynyt prosessi muodostaa digitaalisen voimistumisen spiraalin vahvuksiineen ja heikkouksiineen (kuvio 16). Monet puutokset voimistumista osoittavissa indikaattoreissa heijastuivat spiraalin keskiön edellytysten puutteista, joihin projekti ei kyennyt riittävästi vastaamaan (esim. välineelliset rajoitukset). Myös kontekstin mahdollistavilla tekijöillä (esim. viestintäkulttuuri, hallintomallit, lait ja säädökset, toiminnalliset käytännöt) oli vaikutuksensa spiraalin liikkeeseen. Esimerkiksi Kenian presidentinvaalien jälkeisten poliittisten levottomuuksien aikana Mappya-hankkeen toiminnot jouduttiin keskeyttämään noin kahdeksi kuukaudeksi.

Mappya-hankkeessa digitaalisen voimistumisen sijaan voitaisiin myös puhua esimerkiksi vertaismedialla voimistumisesta. Vaikka sosiaalinen media ei toteutunut suunnitellusti, digitaalinen viestintäteknologia oli kuitenkin projektin aikana vahvasti mukana lasten aktiiviteeteissa digitaalisten kameroiden, videokameroiden, mininauhureiden sekä tutkijoiden mukanaan kuljettamien tietokoneiden muodossa, ja lapset oppivat lyhyessä ajassa soveltamaan jossain määrin niitä kaikkia.

KUVIO 16: Mapya-hankkeen digitaalisen voimistumisen spiraalin 1. vaiheen indikaattorit (1.1–1.4) kertovat konkreettisista muutoksista taitojen, sosiaalisten verkostojen, tiedon tuottamisen ja uusien toimintatapojen alueilla. Näiden vauhdittamina mahdollistuivat 2. vaiheen indikaattorit (2.1–2.4) kompetenssin, osallistumisen, vaikuttamisen ja hallinnan alueilla. Indikaattoreista voi lukea projektin vastanneen kohtalaisesti itseilmaisun ja vuorovaikutuksen tarpeisiin, jonkin verran näkemysten huomioimisen tarpeisiin, mutta heikosti tiedon saamisen tarpeisiin.

Itsereflektoivan evaluoinnin jälkeen voitiin esittää, että vertaismedian tuottamisella oli voimistavia vaikutuksia lasten elämässä. Voimistumista oli tapahtunut merkittävimmin itseilmaisun, vuorovaikutuksen ja itseluottamuksen lisääntymisen alueilla. Voimistumista hidastavia tekijöitä olivat erityisesti riittämätön tekninen infrastruktuuri, epävarma internet-yhteys sekä tietotekniikan opetukseen käytettävän ajan puute.

Mapya-hankkeen evaluointi digitaalisen voimistumisen perspektiivistä ohjasi tutkijaryhmäämme myös projektin loppuvaiheen suunnittelussa, jossa pohdittiin mahdollisuuksia voimistavien toimintojen jatkamiseen sekä vaihtoehtoja hankkeen heikkouksien korjaamiseen. Tutkimusryhmämme päätti käyttää hankkeen viimeiset kuukaudet infrastruktuurin parantamiseen, hyväksi koettujen aktiviteettien jatkon turvaamiseen sekä sosiaalisen median julkaisualustan kehittämiseen. Projektin loppuvaiheessa oli olennaista tukea yhteisön omaehtoisen voimistumisen jatkumista ja purkaa mahdollisia riippuvuussuhteita projektiin. Lasten sosiaalisen median tapauksessa tämä merkitsi paitsi teknisen pääsyn varmistamista myös sellaisen julkaisualustan käyttöönottoa, joka mahdollistaisi lasten omaehtoisen osallistumisen ja julkaisemisen. Kumpikin voimistumisen jatkuvuutta turvaava tekijä vaati vielä evaluointivaiheessa työstämistä, ja toisaalta niiden huomiotta jättäminen todennäköisesti pysäyttäisi alkaneet voimistumisprosessit. Tämä on yleistä monissa hankkeissa, joissa on käynnistetty yhteisöille hyödyllisiä toimintoja, mutta toiminnot ovat jääneet kokeiluiksi hankerahoituksen päättyttyä.

Ulkopuolisen tutkimushankkeen päättyminen on voimistumiskehityksen kannalta kriittinen vaihe yhteisölle. Hanke voi kuitenkin toimia vain voimistumisen käynnistäjänä ja mahdollistajana eikä se voi ottaa lopullista vastuuta toimintojen jatkumisesta. Sen sijaan hanke voi alusta asti pyrkiä kestäviin malleihin, jotka voivat jatkua mahdollisimman autonomisesti, jos yhteisö niin haluaa. Hankkeen eri osapuolet voivat myös etsiä yhteistyökumppaneita ympäröivistä toimijoista, kuten hallinnollisista tai yritysorganisaatioista sekä järjestöistä. Mapyan tapauksessa kehitysyhteistyöjärjestö Plan sitoutui lasten aktiviteettien tukemiseen projektin jälkeen ja projektitutkijat hakivat tukea koulujen tietokonehankinnoille sekä opetukselle *Computers for Schools* -organisaation ohjelman kautta. Organisaation keskeinen tavoite on saada tietokoneopetus osaksi koulujen opetusohjelmaa, mikä edesauttaisi voimistumiskehitystä kontekstin mahdollistavien rakenteiden tasolla.

9

JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Olen tutkinut työssäni digitaalista voimistumista tietoyhteiskunnan kansalaisten osallista roolia edistävänä prosessina. Työni taustalla oli huoli kahdentyyppisestä osattomuudesta: ihmisryhmien välisestä eriarvoisuudesta ja yksipuolisen vastaanottavasta kansalaisuudesta. Työskennellessäni useita vuosia yhteisöllisissä toimintatutkimuksissa, saatoin seurata internetin soveltavaa käyttöä yhteisöjen kehittämisessä ja tutkia mitä toiminnasta yhteisöjen kannalta seuraa. Tässä työssäni olen analysoinut näitä vaikutuksia ja pyrkinyt selvittämään miten viestintäteknologialla voidaan parhaiten tukea yhteisöjen voimistumiskehitystä. Olen nimittänyt prosessia digitaaliseksi voimistamiseksi, joka mahdollistaa sekä oman elämän hallintaan että yhteiskunnassa osallisena toimimiseen liittyvää kehitystä.

Työni jakaantui kolmeen vaiheeseen. 1) Alkuosuudessa analysoin eriarvoisuuden problematiikkaa ja kansalaisen roolia tietoyhteiskunnan toimijana. Tarkastelin yhteisöllistä toimintaa ja sen avulla voimistamista. 2) Voimistumisen teorian ja empiirisen aineiston pohjalta kehitin digitaalisen voimistumisen mallin, jonka tarkoitin välineeksi uusmediahankkeiden analysoimiseen ja arviointiin. 3) Kuvasin mallin soveltamista yhteisöhankkeen suunnittelussa ja evaluoinnissa.

Tämä luku sisältää työn arviointia ja johtopäätöksiä. Ensin palaan lyhyesti työni keskeisimpiin tuloksiin yhteisöjen digitaalisesta voimistamisesta. Pohdin myös hieman yleisemmin viestintäteknologiahankkeiden merkitystä ja tulevia haasteita. Toiseksi arvioin spiraalimallin

toimivuutta tutkimuksen apuna: mitkä ovat mallin vahvuudet, heikoudet ja sen soveltuvuus eri tapauksiin. Kolmanneksi arvioin tutkimuksellisia menetelmiä ja niihin liittyviä kehitystarpeita.

9.1 Viestintäteknologian hankkeet yhteisöjen voimistajina

Kansalaisten eriarvoisuus ja hyvinvointierot ovat jyrkentyneet monissa maissa 1990-luvun puolen välin jälkeen samalla kun tietoyhteiskuntapolitiikassa alkoivat painottua taloudelliset tavoitteet (Pelkonen 2008). Kun perinteiset hyvinvointivaltiot muuttuvat kilpailuvaltioiksi, tasa-arvoisen hyvinvoinnin tavoitteiden sijaan nousevat innovaatioiden edistäminen, kilpailukyvyyn lisääminen ja taloudelliset tavoitteet. Kilpailuvaltiossa eriarvoistumiskehitys on väistämätöntä, joten siihen suhtaudutaan jossain määrin hyväksyen. Päästäkseen osalliseksi hyvinvoinnista kansalaisen on toimittava yrittäjän tapaan ja sopeuduttava työelämän muuttuviin ehtoihin. Sopeutumisen vaatimus kuvaa myös kansalaisen suhdetta yleiseen tietoyhteiskuntakehitykseen. Jos osa kansalaisista pääseeikin osalliseksi kuluttamisesta, kansalaiset eivät koe osallistuvansa vaikuttamiseen, ja esimerkiksi suomalaisten poliittinen kiinnostus on laimeata.

Informaation ja vuorovaikutteisen viestinnän puute on yksi merkittävä eriarvoisuutta ja osattomuutta ylläpitävä tekijä. Köyhät tai marginaaliryhmiin kuuluvat ihmiset ovat usein tietämättömiä tekijöistä, jotka voisivat lisätä heidän hyvinvointiaan. Yhteistä osattomuuden kokemukselle marginaaliryhmissä on myös sananvallattomuus ja kykenemättömyys. Viestinnän tutkimuksessa onkin keskeiseksi noussut keskustelu kansalaisten viestinnällisistä oikeuksista (communication rights), mikä sopii hyvin universaaliksi tavoitteeksi. Viestinnällisissä oikeuksissa on kyse sekä kansalaisten tasa-arvoisesta pääsystä median tiedollisiin sisältöihin että tasavertaisesta mahdollisuudesta saada tarpeensa ja näkemyksensä esille julkiseen keskusteluun.

Olen työssäni käsitellyt kansalaisten osallisuutta ja sen puutteita tietoyhteiskunnan jäsenenä sekä ehdottanut joitakin keinoja osallisuuden lisäämiseksi viestinnän alueella. Olen ehdottanut yhteisöllistä voimistamista toiminnalliseksi keinoksi vahvistaa kansalaisten kyvykkyyttä

sekä viestinnällisen osallistumisen mahdollisuuksia. Kuvasin voimistumisen oppimisen ja vuorovaikutuksen prosessiksi, joka edistää sekä henkilön oman elämän hallintaa että osallistumisen ja vaikuttamisen valmiuksia.

Olen tarkastellut erityisesti viestintäteknologian soveltamista paikallisten yhteisöjen kehittämisessä, mitä olen nimittänyt digitaaliseksi voimistamiseksi. Esittelin paikallisyhteisöllisiä verkkojulkaisuhankkeita esimerkkeinä toimintamalleista, joilla osallisuuden valmiuksia voidaan lisätä. Hankkeiden analysointi osoitti niiden edistäneen yhteisöjen ja yksilöiden kompetenssia erityisesti tiedon tuottamisen, itseilmaisun ja sosiaalisen verkostoitumisen alueilla. Hankkeilla oli erityisen selvä vaikutus marginaalisten ryhmien omien näkemysten julki tuomiseen ja identiteetin vahvistamiseen. Missään hankkeista teknologian oppiminen ei ollut päämäärä sinänsä, vaan muutokset joita sen kautta voitiin saavuttaa. Voimistuminen oli kuitenkin selvempää suhteessa oman elämän hallintaan ja yhteisöissä toimimiseen kuin yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Vaikuttamisen mahdollisuuksia jarruttivat päättäjien osallistumattomuus ja vuorovaikutteisten vaikuttamisen käytäntöjen puuttuminen.

Verkkojulkaisuhankkeiden heikkoutena yhteisöjen kannalta oli, että ne koskettivat etupäässä hankkeisiin osallistuneita, joita oli vain pieni osa yhteisöjen jäsenistä. Näin vaikutukset koko yhteisöön saattoivat jäädä vähäisiksi. Osallistumisen esteitä Mansetorin kaupunginosissa olivat ajanpuutteen rajoitteet ja tekniset vaikeudet. Romaneille teknisten vaikeuksien lisäksi internetin tarjoama viestintäkulttuuri oli osallistumistavoiltaan vieras. Viva Favela -verkkojulkaisusta käytetty ilmaisu ”ikkuna” kuvasi enemmän näkymää sisään faveloihin kuin niistä ulos. Asukkaista vain harvoilla oli mahdollisuus käyttää internetiä, saati osallistua hankkeeseen. Mapya-hankkeen kohderyhmien koululaisista vain murto-osa pääsi osallistumaan verkkoviestintään. Hankkeiden laajemmat yhteisölliset vaikutukset olisivat vaatineet selvästi enemmän resursseja ja aikaa niiden jatkamiseen. Laajempi vaikutus saattoi toki ilmetä esimerkiksi koko yhteisön julkisuuskuvan kehittymisenä projektin ansiosta.

Tutkimuksen perusteella vaikuttaisi siltä, että monesti hankkeissa asetetut tavoitteet ja resurssit niiden toteuttamiseksi eivät kohtaa.

Tämä voi johtua paitsi turhan kunnianhimoisista tavoitteista, myös väärin arvioiduista yhteisön valmiuksista ja edellytyksistä osallistua projektiin. Ulkopuolisen toimijan käsitys yhteisön tarpeista ja edellytyksistä on usein pinnallinen erityisesti kehitysmallin hankkeissa, mutta voi johtaa harhaan myös oman kontekstin hankkeissa. Hankkeen toteuttajat eivät esimerkiksi ole huomioineet miten paljon aikaa ja varoja kuluu teknisen infrastruktuurin rakentamiseen ja uusien toimintatapojen opetteluun. Ongelma voi johtua myös hankkeille haettavasta ulkopuolisesta rahoituksesta, jolloin tutkijat joutuvat esittämään projekteille yksityiskohtaiset tavoitteet ilman riittävää kohteen tarpeiden ja kontekstin tuntemusta. Keniassa toteutetussa Mapya-hankkeessa projektin tavoitteet luoda lasten oma sosiaalinen media eivät selvästikään toteutuneet suunnitelmien mukaisesti. Lunastaakseen lupauksensa sosiaalisesta mediasta projekti teetti verkkosovelluksen, jossa lapset saattoivat osallistua keskusteluryhmiin. Sovellus ei kuitenkaan toteuttanut ajatusta lasten itsenäisestä ja luovasta verkkomedian tuottamisesta. Siitä huolimatta projektilla oli voimistavia vaikutuksia lasten itseilmaisun ja vuorovaikutuksen alueilla, mikä tapahtui muiden viestinnällisten harjoitusten ansiosta.

Viestintäteknologian ja julkaisusovellusten kehittyminen tutkimuksen käsittelemän kymmenen vuoden aikana on laajentanut kansalaisten julkaisumahdollisuuksia merkittävästi. Sosiaalisen median julkaisupalvelut ovat nykyisin helppokäyttöisiä ja perinteiset mediat kutsuvat kilvan yleisöjään osallistumaan sisällöntuotantoon. Verko- ja mobiilijulkaisemisen mahdollisuudet ovat paljon laajemmat kuin Mansetori-hankkeen alkuaikoina, jolloin verkkojulkaiseminen oli yhteisöille myös teknisesti vaativampaa. Liiketalouden tuottamat julkaisutoiminnan mallit ovat lisänneet kansalaisten mahdollisuuksia helppoon julkaisemiseen, mutta julkaiseminen on samalla entistä enemmän liiketoiminnan määrittelemää. Yrityksen näkökulmasta yhteisöt ja kansalaiset asemoituvat kohderyhmiksi ja kuluttajiksi, mikä ei voimista heitä osallisina ja vaikuttavina kansalaisina. Tässä mielessä työssä esitelty toimintamallit olisivat yhä kaivattuja osallistavan toiminnan muotoja.

Markkinat ovat luoneet toimivia palveluja, mutta liiallinen luottamus markkinaohjaukseen voi johtaa yritysintressien painottumiseen kansalaisten ja yhteisöjen voimistamisen kustannuksella. Tämä on

mahdollisesti heijastunut esimerkiksi siihen, että hallinnolliset verkkosivustot ovat yksisuuntaisesti tiedottavia palveluita, ja vaikuttamiseen sekä päätöksentekoon liittyvät vuorovaikutteiset käytännöt kehittymättömiä. Toinen syy verkkovaikuttamisen välineiden kehittymättömyyteen vaikuttaisi olevan se, että kukin osapuoli on toteuttanut projekteja tahollaan ilman varsinaista yhteistyötä. Mansetori-hankkeen aikana projektissa kehitettiin joitakin kansalaisvaikuttamisen välineitä, mutta todelliseen vaikuttamiseen kiinnittymättöminä ne jäivät kokeiluiksi. Samantyyppisiä kokeiluja vailla merkittävämpiä seurauksia toteutettiin muissakin hankkeissa. Samalla olivat kehitteillä hallinnolliset vuorovaikutuksen ja vaikuttamisen palvelut, jotka nekään eivät kohdanneet kansalaisten tarpeita. Vaikuttaisikin siltä, että edelleen tarvittaisiin yhteistoiminnallisia hankkeita, joissa kehitettäisiin verkkovaikuttamisen käytäntöjä, joilla olisi kansalaisille todellista yhteiskunnallista merkitystä.

Digitaalisen voimistamisen hankkeita tarvitaan edelleen myös tasa-arvoisemman kehityksen tueksi. Tarpeita tasapainottavalle silloittamiselle on kehitysmaissa, jotka ovat jääneet jälkeen tietoyhteiskuntakehityksestä, mutta jotka voisivat merkittävästi hyötyä kontekstiin sopivasta teknologian soveltamisesta. Tarpeita on edelleen myös hyvinvointimaissa alueellisen ja ihmisryhmien välisen eriarvoisuuden vähentämisessä. Syrjäisillä, vaikeakulkuisilla tai köyhien asuttamilla alueilla viestintäteknologiaa sovelletaan usein viimeisenä, vaikka se todennäköisesti tuottaisi merkittävää hyötyä asukkaille.

Tämäkin tutkimus vahvistaa, että viestintäteknologia ei kuitenkaan ole muusta kehityksestä irrallaan oleva saareke eikä ratkaisu kehityksen epätasa-arvoisuuteen. Sen hyödyntäminen on silti merkityksellistä muun kehityksen rinnalla ja digitaalinen voimistaminen voi esimerkiksi parantaa köyhien yhteisöjen tilannetta osallistamalla niitä paremmin mukaan sosiaaliseen ja taloudelliseen yhteistoimintaan. Uuden viestintäteknologian soveltaminen on myös voimistanut marginaalisia yhteisöjä ja kansalaisryhmiä niiden viestinnällisten oikeuksien toteuttamisessa ja sitä kautta tasa-arvoisemman osallisuuden lisäämisessä, kuten esimerkiksi tässä työssä esitetyissä hankkeissa voitiin osoittaa.

Digitaalinen voimistaminen voisi soveltua myös muita viestintävälineitä kuten matkapuhelinta, digitaalista televisiota tai radiota

yhteisöllisenä julkaisukanavana hyödyntävään hankkeeseen. Tässä olen kuitenkin rajoittanut tapaukset helpommin keskenään vertailtaviin verkkojulkaisuhankkeisiin, joista on myös olemassa enemmän aineistoa ja kokemuksia. Mobiiliviestinnän merkitys esimerkiksi afrikkalaisessa ympäristössä on kuitenkin valtavassa kasvussa ja voi aikaansaada nopeammin voimistavia vaikutuksia kuin tietokone ja internet. Matkapuhelimen käyttö liittyy kuitenkin yleensä hieman erityyppisiin viestinnällisiin tarpeisiin kuin internetin julkaisutoiminta. Mobiili laite on omiaan etäisyyksien tai vaikeakulkuisten alueiden erottamien ihmisten yhdistämisessä ja lyhytmuotoisten viestien välittämisessä. Paikallisyhteisön verkkojulkaisutoiminta taas sallii laajemmat mahdollisuudet itseilmaisun, tiedon tuottamisen, tallentamisen ja julkaisemisen alueilla. Internetin ja matkapuhelimen yhdistäminen yhteisöjen julkaisutoiminnassa on myös yksi kiinnostava julkaisutoiminnan muoto, jota on käytetty esimerkiksi Afrikassa. Näin pääsy mediaan on mahdollista molemmilla käyttöliittymillä, ja julkaiseminen onnistuu helposti mobiilisti. Lisääntyvät viestinnälliset hybridiratkaisut sekä laitteiden integroituminen toisiinsa, kuten tapahtuu mobiilissa televisiossa ja internetissä, vaikuttavat yleistyessään myös yhteisöllisen median tuottamisen muotoihin.

Julkisen rahoituksen vähennyttyä voimistavien hankkeiden toteuttaminen on nykyisin jäänyt enemmän kolmannen sektorin ja markkinoiden varaan. Ylikansalliset yritykset ovat yhä enemmän mukana syrjäytymistä ehkäisevissä hankkeissa alueilla, jotka ovat niille samalla kehittyvien markkinoiden potentiaalisia alueita esimerkiksi Afrikassa⁴¹. Kehitysyhteistyöpuheessa kuuluu lisäksi kansalaisyhteiskunnasta nouseva avointen järjestelmien ja sosiaalisten innovaatioiden retoriikka. Näiden yhteydessä keskustellaan myös ns. osallistumistaloudesta, jolla viitataan kollektiiviseen toimintaan verkossa ja sen tuottamaan kehitykseen sekä erilaisiin hyödykkeisiin. Yhtälö on siis varsin monenkirjava ja sisältää eri osapuolten toisiinsa lomittuneita intressejä.

---

⁴¹ Esimerkiksi Microsoftin ja UNESCO:n yhteistyöllä pyritään digitaalisten koulujen tasoittamiseen, ja mahdollisesti samalla sitoutetaan yrityksiä sekä valtioita rahoittajan ohjelmistojen käyttöön. UNESCO:n kytkös ei kuitenkaan ole mustavalkoinen, vaan se tukee myös vahvasti ilmaisohjelmistojen käyttöä. (Leye 2007.) Myös tässä työssä käsitellyissä hankkeissa on ollut mukana sekä julkista että yksityistä rahoitusta (kts. liite).

Näin vaarana voi olla hankkeiden kohteena olevien yhteisöjen intressien jääminen hankkeiden toteuttajien tavoitteiden varjoon.

Voimistamishankkeen rahoituksen päättyessä joudutaan yleensä kriittiseen vaiheeseen, jolloin yhteisön on otettava toiminta omaan hallintaansa. Usein julkinen sektori ei kykene turvaamaan toiminnan jatkumista, ja projektissa syntyneen sosiaalisen pääoman lisäksi tarvitaan myös taloudellista pääomaa. Kehitysmaahankkeissa toiminnan jatkuvuus on kyetty turvaamaan esimerkiksi palvelusta perittävillä maksuilla, mikä on saattanut synnyttää uutta liiketoimintaa. Tämän tyyppisiä malleja edustavat matkapuhelimia vuokraavat tai soittoaikaa myyvät kioskit ja internetkahvilat. Toinen malli jatkuvuudelle on toimijoiden yhteen liittyminen, kuten VivaFavela tai Mapya -hankkeiden tapauksissa. Tämän tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että jatkuvuuteen vaikuttavat ratkaisevasti voimistumisen prosessin aikaansaamat kestäväää kehitystä indikoivat muutokset yhteisön omaehtoisen hallinnan, kompetenssin ja vaikuttamisen alueilla eli spiraalin liikkeen jatkuminen. Jos voimistumisprosessi pysähtyy projektin päättyessä, se saattaa kertoa yhteisön vierottamisen epäonnistumisesta suhteessa projektin tukeen. Yhteisö on jäänyt riippuvaiseksi projektin taloudellisesta, välineellisestä tai organisatorisesta tuesta eikä kykene jatkamaan uusia toimintamuotoja. Se saattaa tietysti myös viestittää motivaatiopuutoksista ja jopa projektin käynnistämisen toiminnan tarpeettomuudesta tässä yhteisössä. Jos taas projekti on kyennyt käynnistämään edes joitakin voimistumisen merkkejä, sen vaikutukset voivat olla kauaskantoisia.

9.2 Spiraalimallin arviointi toimintatutkijan työvälineenä

Olen rakentanut voimistumisen mallin teoreettiset ja empiiriset kulmakivet vaiheittain työssä eteneviksi. Teoreettisena johtolankana läpi työn kulkee kansalaisten osallisuuteen/osattomuuteen liittyvä keskustelu. Työn alussa käsittelemäni kansalaisten tietoyhteiskuntavalmiudet kehittyivät voimistumisen teorian valossa voimistumisen edellytyksiksi. Voimistumisen teoreettinen käsittely sekä voimistava pedagogiikka ovat puolestaan voimistumisen indikaattoreiden taustalla. Teoreettinen pohdinta yhdistyy ja lomittuu työn puolivälissä toimintatutkimuksessa

toteutettuihin voimistaviin hankkeisiin. Näin saatoin empirian avulla täydentää digitaalisen voimistumisen teoreettista mallia, jonka sitten kuvasin spiraalimaisena kuviona.

Sovelsin spiraalimallia Mapya-hankkeen voimistumisen edellytysten kartoittamisessa ja voimistumisen indikaattoreiden analysoimisessa. Edellytysten kartoitus ajoittui projektin alkupuolelle, jolloin haluttiin selvittää kohdeyhteisöjen lähtökohtaiset viestintään liittyvät tarpeet sekä edellytykset. Indikaattoreiden analysointi puolestaan toteutettiin ensimmäisessä evaluointivaiheessa, jolloin pyrkimyksenä oli saada tietoa hankkeen vaikutuksista ja onnistumisesta sekä edelleen kehittää sitä. Koska kyseessä oli osallistuva toimintatutkimus, jonka tavoitteena oli tutkimuksen lisäksi myös muutosten aikaansaaminen, spiraalimalli soveltui hyvin juuri muutoskehityksen tulkitsemiseen.

Voimistumista osoittavat indikaattorit kertoivat projektin käynnistyneen joitakin prosesseja, jotka saattoivat edesauttaa lapsia voimistavien valintojen tekemisessä ja niiden toteuttamisessa. Sen sijaan projekti ei juurikaan vastannut tiedon saamisen tarpeisiin, jotka tarvekartoituksen mukaan olivat ilmeisiä. Puutokset voimistumisen indikaattoreissa heijastuivat monesti spiraalin keskiön edellytysten puutteista, kuten infrastruktuurin rajoituksista, joihin projekti ei kyennyt riittävästi vastaamaan. Itsereflektiivinen evaluointi saattoi näin tunnistaa projektin heikkoudet teknisten välineiden ja valmiuksien parantamisen alueella. Lisäksi indikaattoreista saattoi lukea projektin tuottaneen onnistuneita tuloksia enemmänkin viestinnällisten harjoitusten kuin sosiaalisen median tuottamisen ansiosta. Hankkeen sosiaaliseen mediaan liittyvät tavoitteet olivat toteutuneet toisarvoisesti. Tilanne saattoi luonnollisesti muuttua teknisten edellytysten kohennuttua.

Digitaalisen spiraalimallin soveltaminen Mapya-hankkeessa toimi luontevasti muutosta ilmaisevien indikaattoreiden tunnistamisessa ja esittämisessä. Mallia käytettiin myös toimintatutkimuksen eri vaiheissa: suunnittelussa, toteutuksessa, arvioinnissa ja uudelleen suunnittelussa. Malli on erityisen käyttökelpoinen väline juuri osallistuvassa toimintatutkimuksessa, jossa haetaan muutosta ja tietoa muutoksista. Tällöin olennaista on myös voimistumisen spiraalin käyttö osallistuvan yhteisön kanssa ja yhteisön perspektiivistä. Tämä osoittautui käytännön soveltamisessa myös vaativimmaksi: miten saada lapset kerto-

maan ja analysoimaan projektin aikaansaamia muutoksista? Ja miten tunnistaa lasten omat mielipiteet projektitutkijoiden tavoitteista, jotka saattavat sekoittua lasten puheisiin? Evaluoinnissa ei päästä täysin neutraaliin tulokseen varsinkin jos tutkijat ovat mukana projektin toteutuksessa.

Voimistumisen muutosprosessit ovat hankalasti määriteltäviä, ja käyttämäni muutostyyppeihin eli indikaattoreihin luokittelu on väistämättä tapahtumien yksinkertaistamista. Indikaattorit (kuten taitomuuтокset, verkostojen laajeneminen, tiedonsaanti ja tuottaminen sekä uudet toimintatavat) liittyvät uuden viestintäteknologian soveltamiseen osallistavassa tarkoituksessa, mutta tyyppittelyä voisi tehdä toisinkin perustein. Esimerkiksi yhteisön itse määrittelemät tarpeet ja tavoitteet voisivat toimia muutoskehityksen mittareina, joihin toteutuneita indikaattoreita verrattaisiin. Näinhän jossain määrin toimittiinkin esimerkiksi Mapyan tapauksessa, mutta kehitystavoitteet kuitenkin rajoitettiin viestinnän alueelle. Jos yhteisön tarpeet liittyvät täysin muille elämänalueille, kuten ympäristön turvallisuuden lisäämiseen, voimistumisen prosesseihin tarvitaan muita välineitä ja keinoja viestintäteknologian lisäksi. Voimistumisessa voidaan päätyä myös odottamattomiin seurauksiin, jotka eivät mahdu mihinkään esitettyyn tyyppiluokkaan. Luokituksen on tarkoitus kuitenkin ensisijaisesti kattaa osallisuutta lisäävään voimistumiseen liittyviä tekijöitä viestinnän alueella.

Työssä mainitut spiraalin kolmannen vaiheen indikaattorit (muutos itsetunnon, oman roolin tiedostamisen, vapaudessa ja elämänhallinnassa) ovat epävarmimpia indikaattoreita digitaalisista edellytyksistä johdettaviksi. Tämän vuoksi olen jättänyt ne pois spiraalikuviosta. Kuitenkin Mapyan tapauksessa lapset kertoivat juuri itsetunnon ja luottamuksen lisääntyneen projektin ansiosta. Tämä oli odottamaton löydös, joka puoltaisi osaltaan spiraalin kehien jatkamista kolmanneksi kierrokseksi.

Mallin käytössä on tärkeää huomioida voimistumisen prosessiluonteisuus, jolloin tarkastelun kohteena ovat enemmänkin muutosprosessit kuin lopputulokset. Evaluoinnin johtopäätöksenä ei siis varsinaisesti saada projektin tuloksia, vaan niitä prosesseja joita projekti on saattanut liikkeelle (esim. kompetenssimuutoksia). Usein voimistumisesta kertovia indikaattoreita tulee esiin vasta projektin jälkeen.

Voimistumista olisikin hyödyllistä tutkia yhteisöhankeksen koko elinkaaren aikana pitkin matkaa. Useinhan evaluointi tehdään vain kerran hankkeen loppuvaiheessa. Tällöin korjaavien muutosten tekeminen on liian myöhäistä ja monien voimistumisen indikaattoreiden selvittäminen liian varhaista.

Kvalitatiivisen spiraalimallin lisäksi tutkija voi hyvin käyttää evaluoinnin tueksi kvantitatiivisia mittareita esimerkiksi selvittääkseen yhteisön teknisiin valmiuksiin ja pääsyyn liittyviä tekijöitä sekä muutoksia. Pitkän aikavälin seurannassa on ilmeistä, että välineiden saatavuuden lisääntyessä myös voimistavat muutokset mahdollistuvat helpommin. Esitetyissä Mansetorin ja VivaFavelan tapauksissa tietokoneiden ja internetin parempi saatavuus sekä erityisesti helppokäyttöisten julkaisutapojen kehittyminen ovat muuttaneet voimistumisen edellytyksiä projektien ajoista merkittävästi. Voidaan esimerkiksi olettaa tekniikan käyttöön liittyvien esteiden vähentyneen ja ihmisten tietoteknisten taitojen kehittyneen.

Spiraalimallin voimistumisen edellytysten saatavuus onkin luonnollisesti kytköksissä senhetkiseen kontekstiin. Kenian kontekstissa useimmat teknisistä edellytyksistä olivat vielä Mapyan aikana harvinaisia, mutta voivat muuttua hyvinkin nopeasti tulevina vuosina. Yksi mahdollisesti edellytyksiä muuttava tekijä on matkapuhelinten edelleen yleistyminen myös tavallisten kyläläisten henkilökohtaiseksi viestintävälineeksi. Yhteiskunnalliset muutokset voivat myös muuttaa tilanteita yllättäen. Esimerkiksi Kenian presidentinvaaleja seuranneet väkivaltaisuudet vuodenvaihteessa 2007–08 muuttivat niin viestinnällistä kontekstia kuin kansalaisten viestintään liittyviä tarpeita. Julkista keskustelua kontrolloitiin valtionhallinnon taholta ja samalla verkkoon syntyi kansalaisten omia analyysoivia keskustelufoorumeita. Yhteiskunnassa syntyi näin tilanteesta johtuvia voimistumisen tarpeita, joihin saatettiin vastata uusia viestintämuotoja soveltamalla.

Digitaalisen voimistumisen spiraalimalli ei sisällä itsessään ylioptimistista ajatusta teknologian voimistavasta vaikutuksesta. Malli on tarkoitettu kriittisen analysoinnin välineeksi hankkeissa, joissa on päätetty soveltaa viestintäteknologiaa yhteisöjen hyödyksi. Mallin käytössä vaarana voi tosin olla tutkijan liika ohjautuminen voimistumista ilmaisevien indikaattorien esiin nostamiseen. Kriittisen analysoinnin

apuvälineenä malli voi puolestaan kertoa sekä hankkeen onnistumisista että heikkouksista. Empiiristen hankkeiden analysoinnin valossa vaikuttaa kuitenkin ilmeiseltä, että erityisesti marginaalisten yhteisöjen tapauksessa vuorovaikutusta ja itseilmaisumahdollisuuksia lisäävän uuden viestintäteknologian hankkeet voivat lisätä yhteisöjen jäsenten osallisuuden tunnetta sekä osallisuuden valmiuksia.

Projektin heikkouksien nimeämiseen mallin perusteella hanketta arvosteleavassa mielessä on suhtauduttava jossain määrin varauksella. Näin esimerkiksi silloin, kun voimistumisen esteet ja hidasteet näyttävät heijastuvan puutoksista teknisissä ja taidollisissa edellytyksissä. Hanke voi parantaa edellytyksiä järjestämällä tietokoneita ja koulutusta projektiin osallistuville, mutta rajallisilla resursseilla varustettu projekti ei useinkaan kykene vastaamaan riittävästi näihin tarpeisiin. Erityisesti köyhissä olosuhteissa on tämän vuoksi oltava riittävän realistinen suhteessa projektin suunnitelmiin. Hanke voidaan alusta alkaen suunnitella kontekstin ja resurssien mahdollistamien edellytysten kokoiseksi, jolloin voimistavan kehityksen jatkuminen projektin jälkeenkkin on todennäköisempää. Uuden viestintäteknologian projektin toteuttaminen köyhissä olosuhteissa, joissa juuri mitään edellytyksiä ei ole valmiina, on joka tapauksessa haastavaa.

Voimistumisen malli ei ota kantaa ulkopuolisen voimistajan välttämättömyyteen. Ulkopuolinen hanke voi hyvin käynnistää ja edesauttaa voimistumista, mutta yhteisössä itsessään voi myös tapahtua voimistumisen prosesseja esimerkiksi sosiaalisten innovaatioiden kautta. Näin tapahtuu todennäköisemmin tapauksissa, joissa yhteisön voimistumisen edellytykset ovat jo kohtalaisen hyviä. Ulkopuolisen voimistumisen fasilitaattori (projekti) on tarpeen erityisesti silloin, kun yhteisön jäsenet ovat marginaalisessa asemassa suhteessa osallistumiseen eivätkä jostain syystä kykene tekemään hyvinvointiaan parantavia ratkaisuja. Malli on käyttökelpoinen kummassakin tapauksessa, mutta tarpeet sen soveltamiseen ovat lähinnä ulkopuolisen toteuttaman toimintatutkimuksen alueella. Tässä tutkimuksessa olenkin rajoittanut tarkastelun nimenomaan ulkopuolisten hankkeiden voimistavaan vaikutukseen enkä esimerkiksi paikallisten markkinavoimien vaikutukseen voimistamisessa.

9.3 Viestintäteknologiahankkeiden tutkimukselliset haasteet

Olen työssäni yhdistänyt käytännöstä analysoitua tietoa teoreettiseen tietoon. Tutkimuksessa voi nähdä toimintatutkimukselle ominaisen kehämäisen rakenteen, jossa toiminnan kriittisen analysoinnin jälkeen tulokset reflektoidaan takaisin käytäntöön. Työn lähtökohtana on toiminta, ja työ myös johtaa uuden teorian toiminnalliseen soveltamiseen.

Toimintatutkimus on työn perusteella osoittautunut menetelmänä soveltuvan hyvin yhteisöjen voimistamiseen pyrkiviin viestintäteknologian hankkeisiin. Toimintatutkimukselle ominainen käytäntöihin suuntautuminen, muutoksiin pyrkiminen ja tutkittavien kohteiden tutkimukseen osallistuminen tukee hyvin yhteisöllisen voimistamisen tavoitetta. Vaikka menetelmä vaikuttaa olevan tutkijan kannalta paras valinta tässä tapauksessa, se ei toki ole ongelmaton. Työni varrella olen kohdannut niin toimintatutkimukseen tyyppillisesti liittyviä haasteita kuin yllättäviäkin käännteitä ja tilanteita. Käytännön tasolla monet haasteista ovat liittyneet tutkijan rooliin, muutoksen aikaansaamiseen ja kohteiden aktiivisina toimimiseen.

Ulkopuolisena voimistaminen on haasteellista, ja erityisesti vieraassa kulttuurisessa kontekstissa toimivan tutkijan rooli on ristiriitainen. Olen ehdottanut työssäni 1) toimintatutkijan asettumista voimistamisen mahdollistajan rooliin, joka aktiivisesti auttaa ihmisiä auttamaan itse itseään. Ulkopuolinen projekti resurssineen on näin voimistumisprosessin käynnistäjä ja edistäjä, ei pakottaja eikä valistaja. Osoitin kontekstin mahdollistavien rakenteiden vaikuttavan voimistumisprosessiin, minkä vuoksi 2) tutkijoiden olisi kartoitettava ympäröivän kontekstin mahdollistavat ja rajoittavat tekijät ennen projektin toteutusvaihetta. Olen painottanut yhteisön mukanaolon tärkeyttä projektin kaikissa vaiheissa ja ehdottanut että 3) tutkijat kuuntelisivat yhteisön kertomuksia omista tarpeistaan, joihin kehityshanke etsii ratkaisuja. Jotta hanke voisi kehittää kontekstiin sopivia käytäntöjä, 4) tutkijat selvittävätkin yhteisön edellytyksiä voimistumiselle. Hanke myös tukee näitä edellytyksiä mahdollisuuksien mukaan. Kestävän kehityksen mukaista olisi toteuttaa sellaisia teknis-taloudellisia ratkaisuja, joita yhteisö kykenee ylläpitämään hankkeen päätyttyäkin. Olen myös

ehdottanut 5) yhteisön osallistumista arviointiin ja edelleen kehittämiseen koko hankkeen ajan. Toimintatutkimus parhaimmillaan kantaa vastuuta myös hankkeen seurannasta ja 6) arvioi vaikutuksia projektin päätyttyä pitkälläkin aikavälillä.

Tutkijan rooli fasilitaattorina eli mahdollistajana ilman auktorisoivaa sävyä on tavoiteltavaa, mutta harvoin täysin mahdollista. Vaikka toimintatutkija haluaisi asettautua tasavertaiseksi yhteisön joukkoon, yhteisö ei näe häntä sellaisena, vaan odottaa tutkijalta asiantuntijuutta ja toiminnan johtamista. Näin tapahtui kaikkien käsiteltyjen hankkeiden alkuvaiheessa, kun uuden teknologian soveltaminen oli vielä vierasta. Tutkijan rooli onkin väistämättä näissä tapauksissa myös asiantuntijan ja koordinaattorin rooli, muutoin toimintatutkijasta ei ole yhteisölle riittävästi hyötyä. Täysin osallistujien omilla ehdoilla toimiminen on mahdollista vasta, kun yhteisöllä on siihen riittävät – mahdollisesti hankkeessa kehittyneet – valmiudet.

Olen korostanut yhteisön osallistumisen tärkeyttä hankkeen joka vaiheessa. Osallistumiseen liittyi tutkimuskohteissa kaksi vastakkaisista haastetta: Miten saada yhteisöjen jäsenet osallistumaan projektiin ja miten suhtautua tilanteisiin, joissa projekti ei voi ottaa mukaan kaikkia halukkaita? Mansetori-hankkeen kohderyhmissä osallistuminen koettiin tärkeäksi, mutta vain harvoilla oli siihen aikaa. Viva Favela-projekti ei puolestaan voinut osallistaa muutamia kirjeenvaihtajia enempää, vaikka hakijoita tehtävään oli jatkuvasti. Mapyan kohderyhmiin olisi tullut lapsia moninkertaisesti enemmän kuin projekti kykeni ottamaan, kun taas suomalainen vertailuluokka ei osoittanut juurikaan kiinnostusta Mapya-hankkeeseen. Jos hankkeelle ei ole sosiaalista tilausta tai tarvetta, osallistuminen jää vaiimeaksi. Toisaalta tutkijoilla ja toimintatavoilla vaikutti olevan suuri merkitys. Rohkaisevat, innostavat ja empaattiset kenttätutkijat saattoivat esimerkiksi Kenian projektissa vaikuttaa lasten osallistumisaktiivisuuteen.

Käsittelemisäni yhteisöhankeissa osallistuminen on merkinnyt etupäässä toiminnallista osallistumista. Toimintatutkimuksessa voisi kuitenkin olla hyödyllistä tehdä myös projektin tavoitteiden määrittelyä yhdessä yhteisön kanssa. Tällöin yhteisö määrittelee itse voimistumisen tarpeet ja tavoitteet sekä seuraa tavoitteiden toteutumista. Voimistumisen toteutuminen – tai toteutumatta jääminen – olisi näin

enemmän yhteisön omalla vastuulla, ja ulkopuolinen projektituki asetuisi parhaimmillaan vain instrumentin asemaan yhteisön omaehtoisessa voimistumisessa. Näin eri yhteisöt voisivat sisällyttää digitaalisen voimistumisen prosessiin erilaisia tavoitteita. Kuitenkin monessa tapauksessa, kuten Mapya-hankkeessa, projekti on valmiiksi ulkopuolisen hankerahoittajan pitkälti määrittelemä. Kohderyhmä ei välttämättä myöskään kykene omaehtoiseen suunnitteluun sille täysin vieraalla toiminta-alueella.

Kenellä sitten on vastuu muutosten aikaansaamisesta? Muutokseen pyrkivä toimintatutkimus voi vaikuttaa epäonnistuneelta, jos muutosta ei tapahdukaan. Rahoittaja on kuitenkin jo ”tilannut” muutoksen hyväksyessään projektisuunnitelman. Mapya-hankkeen aikana ei toteutettu sosiaalista mediaa projektisuunnitelmien mukaan, mikä aiheutti tutkijoissa ristiriitaisia tulkintoja työn onnistumisesta. Sen sijaan yhteisöissä tapahtui paljon muuta viestinnällistä kehitystä ja voimistumista. Hankkeiden muutoskehitykselle ehkä pitäisikin sallia vapaus kehittyä suunnitelmista poikkeavasti. Näin tulokset voivat lopulta palvella yhteisöä paremmin kuin ulkopuolisen ennalta laaditut suunnitelmat. Tutkija siis mahdollistaa muutoskehityksen, mutta yhteisö ottaa siitä lopullisen vastuun ja määrää suunnan.

Käytännöstä teoreettiseen tutkimukseen siirtyminen voi olla vaativaa niin ajankäytöllisesti kuin ajatuksellisesti. Usein tutkimuksen toiminnallinen vaihe on liian intensiivistä tieteellisten julkaisujen työstämiselle. Siksi teoreettinen tutkimus on ajoitettava tutkimusprojektien loppuun ja niiden jälkeen. Tällöin huolena on kuitenkin tutkimusalueen jatkuva muuttuminen. Tutkimuskohteet muuttuvat ja tutkittavaa materiaalia tulee jatkuvasti lisää. Työni onkin vaatinut jatkuvaa päivittämistä. Samalla olen joutunut hyväksymään muutoksen ja rajoittamaan kohteiden kuvauksen koskevan vain määrättyä ajanjaksoa.

Toimintatutkimuksen teoreettinen käsittely on vaatinut irrottautumisen kohteista ja tarkkailemista etämmältä. Sisäpuolisesta ulkopuoliseksi siirtymisestä seuraa joitakin jännitteitä ja vaaroja. Oman työn itsereflektointi on subjektiivista ja voi tuottaa omia näkemyksiä sekä projektin tavoitteita tukevia tutkimustuloksia. Tästä syystä olen käyttänyt aineistona runsaasti toisten tutkijoiden ja yhteisöjen jäsenten omia lausuntoja. Myös ajallinen etäisyys projekteihin on ollut eduksi niiden analysoinnissa. Viva Favelan tapauksessa ulkopuolisena tarkkaile-

minen on ollut helpompaa, mutta samalla ymmärrys Mansetorin vaiheista on ollut syvällisempää. Mapya-hankkeessa fyysinen välimatka kohteisiin on konkretisoitunut siirtymiä projektityöhön ja niistä etäämmälle tutkimukseen. Etäisyys kenttätöihin on ollut eduksi silloin kun tutkimuskohteita on analysoitu ja kohderyhmiä haastateltu. Toisaalta voidaan myös kysyä ovatko haastattelut ja tutkimuskohteiden tarinat nekään todellisia vai myötäilevätkö ne projektien tavoitteita. Tätä on pyritty välttämään ulkopuolisten tekemillä haastatteluilla, jolloin yhteisöjen jäsenet eivät kokisi vastaavansa projektin toteuttajille.

Tutkimusalueen teoreettinen käsittely ja kohteiden refleктоiva analysointi on tärkeä vaihe, jossa saadaan enemmän ja syvällisempää tietoa hankkeista sekä voidaan edelleen kehittää tutkimusaluetta. Koska toimintatutkimusten kentällä tapahtuva toiminta- ja kehitysvaihe on yleensä paljon pidempi kuin siitä tehdyn tutkimuksen, hankkeiden analysointi jää useimmiten raportoivien dokumenttien varaan. Niinpä yhteisöllisistä viestintäteknologiahankkeista on saatavissa runsaasti esittelyjä ja lyhyitä raportteja, mutta vain vähän varsinaista teoreettista tutkimusta. Hankkeiden analysointiin ei näin ollen löydy myöskään teoreettista tukea, kun laadullisen tutkimuksen pääpaino on toiminnallisten käytäntöjen esittelyssä. Tässä kohdin apuna voi olla grounded theory -tyyppinen lähestymistapa, jolloin teoriaa luodaan aineistolähtöisesti.

Viestintäteknologiahankkeiden tutkimuskentällä yhtenä puutteena on eri alojen yhteistyön vähäisyys. Hankkeissa kaivattaisiin enemmän monen alan osaamista ja tieteiden välistä yhteistyötä. Teknologiavetoisen hankkeen puutteena on sosiologisen ja kulttuurisen ymmärryksen riittämättömyys. Antropologinen tutkimus tai etnografia metodina eivät puolestaan ehkä riitä toiminnallisen muutoksen aikaansaamiseen. Yhteiskuntatieteilijä tai mediatutkija ei luo teknisiä edellytyksiä. Itsestään selvänä näyttäytyvästä tarpeesta huolimatta hankkeita on toteutettu usein yhden tieteenalan sisällä. Jos kehitystyötä ei voida jakaa eri alojen asiantuntijoille, resurssien käyttö on tehotonta. Muutamissa käsittelemissäni hankkeissa oli kriittinen teknisen osaamisen vaje, koska ryhmissä ei ollut teknistä asiantuntijaa. Tutkimusryhmiin olisi ensiarvoista saada sopivassa suhteessa relevanttien alojen asiantuntijuutta.

Toimintatutkimuksen toiminnan ja analyysin tueksi voi myös olla hyödyllistä hakea teoreettista apua muilta tutkimusaloilta. Olen työs-

säni käyttänyt hyödykseni kasvatustieteiden ja psykologian voimistamiseen liittyvää teoriaa sekä yhteiskuntatieteitä yleisemmin tutkimuksen viitekehyksen ymmärtämiseksi. Olen soveltanut freireläistä pedagogiikkaa voimistumiskehityksen kuvaamisen ja toteuttamisen tueksi. Tämän sosiokulttuurisen innostamisen pedagogiikan mukainen ajattelu on mukana jossain määrin useimpien tarkasteltavien hankkeiden toteutustavoissa. Olen käyttänyt analysoinnin tulkinnan apuvälineenä myös sosiaalisen konstruktionismin näkökulmaa, joka on lisännyt ymmärrystä yhteisöjen vuorovaikutusprosessien merkityksestä kehityksen kannalta. Kehityskaakontekstissa tutkimuksellista ymmärrystä olisi varmasti edistänyt myös esimerkiksi kulttuurintutkimus, antropologia, sosiologia ja lasten viestinnän tulkinnassa psykologia. Myös kvantitatiiviset tutkimusmenetelmät olisivat voineet tukea viestintäteknologiahankkeen tutkimusta esimerkiksi yhteisöjen tietoteknisten valmiuksien selvittämisessä. Kenian kohderyhmissä joitakin tilastoja viestintävälineiden perhekohtaisesta käytöstä tosin kerättiinkin.

Empiirisistä viestintäteknologiahankkeista nousee selvästi tarve mitata niiden toimintaa ja vaikutuksia. Erityisesti kehitysmaissa toteutetuissa viestintäteknologiahankkeissa tarvittaisiin tarkempaa seurausten arviointia sekä keskustelua projektin toteuttajien intresseistä. Tähänastinen painotus on ollut teknologian siirrossa ja ”parhaissa käytännöissä”, mutta projektien todelliset seuraukset ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Tarvittaisiin enemmän hankkeiden kriittistä arviointia yhteisöjen omien tarpeiden toteutumisen kannalta sekä niiden seuranta myös pidemmällä aikavälillä.

Pidempiaikaisten vaikutusten analyysi, jossa selvitetään voimistumisen jatkuminen projektin jälkeen, olisi hyvä suunnitella osaksi projektien vastuullista jälkihoitoa. Tämän tyyppiseen jo päättyneistä projekteista oppimiseen ei yleensä järjesty rahoituksia, vaan resurssit suunnataan herkemmin aina uusien konseptien kehittämiseen. Olisi kuitenkin hyödyllistä esimerkiksi selvittää miten Mansetori-hankeeseen osallistuminen on vaikuttanut asukkaiden yhteistoimintaan tai osallistujien itseilmaisun muotoihin vuosia myöhemmin. Kehityskaaympäristössä, kuten Keniassa, pitkän aikavälin vaikutusten evaluointi voisi vastata voimistavan kehityksen kestävytyteen liittyviin kysymyksiin: Jatkoivatko lapset vertaismedian tuottamista ja mitä seurauk-

sia sillä on ollut? Saatiinko infrastruktuuriin liittyvät ongelmat ratkaistua sekä miten internetin käyttö vaikutti lasten viestintäkäytäntöihin? Hanke saattoi myös synnyttää kyläyhteisöissä voimistavaa kehitystä, jonka seurauksia voidaan havainnoida vasta vuosia myöhemmin.

LÄHTEET

Kirjallisuus

- Aaltola, Juhani & Syrjälä, Leena (1999) Tiede, toiminta ja vaikuttaminen. Teoksessa Heikkinen, Hannu L.T. & Huttunen, Rauno & Moilanen, Pentti (toim.) Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Jyväskylä: Atena kustannus, 11–23.
- Alasuutari, Pertti (1994) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino
- Alasuutari, Pertti (2006) Suunnittelutaloudesta kilpailutalouteen: miten muutos oli ideologisesti mahdollinen? Teoksessa Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.) Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? Helsinki:Gaudeamus, 43–64.
- Alkire, Sabina (2002) Subjective Quantitative Studies of Human Agency. Julkaisussa *Social Indicators Research* 74 (1), 217–260.
<http://www.ingentaconnect.com>. Springer.
- Alsop, Ruth & Bertelsen, Mette & Holland, Jeremy (2006) Empowerment in Practice. From Analysis to Implementation. The World Bank. Washington, DC:http://siteresources.worldbank.org/INTEMPOWERMENT/Resources/Empowerment_in_Practice.pdf.
- Alsop, Ruth & Heinsohn, Nina (2005) Measuring Empowerment in Practice: Structuring Analysis and Framing Indicators. World Bank Policy Working Paper 3510: <http://econ.worldbank.org>.
- Antikainen, Ari (1996) Merkittävät oppimiskokemukset ja valtautuminen. Teoksessa Antikainen, Ari & Huotelin, Hannu (toim.) Aikuiskasvatuksen vuosikirja 37. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen tutkimusseura. Jyväskylä: Gummerus, 251–296.
- Anttiroiko, Ari-Veikko (2003) Kansalaisten osallistuminen, osallisuus ja vaikuttaminen tietoyhteiskunnassa. Teoksessa Bäcklund, Pia (toim.) Tietoyhteiskunnan osallistuva kansalainen. Tapaus Nettimaunula. Helsinki: Topnova Oy, 11–31.

- Arunga, June & Kahora, Billy (2007) The cell phone revolution in Kenya. International Policy Network and Instituto Bruno Leoni. London. http://brunoleonimedia.servingfreedom.net/Papers/IBL_Aruna_Kenya.pdf.
- Asia-Pacific Development Information Program. UNESCO.
<http://www.apdip.net/resources/case>.
- Barabási, Albert-Laszlo (2002) Linkit. Verkostojen uusi teoria. Suom. Kimmo Pietiläinen. Helsinki: Terra Cognita.
- Bauman, Zygmunt (1997) Sosiologinen ajattelu. Suom. Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino.
- Bauman, Zygmunt (2001) Community Seeking Safety in an Insecure World. UK Cambridge: Polity Press.
- Benkler, Yochai (2006) The Wealth of Networks. How Social Production Transforms Markets and Freedom. New Haven and London: Yale University Press.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1994/1966) Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. Helsinki: Gaudeamus.
- Bimber, Bruce & Flanagin, Andrew J. & Stohl, Cynthia (2005) Reconceptualizing Collective Action in the Contemporary Media Environment. Julkaisussa *Communication Theory*. Nov 2005, 265–388.
- Borg, Sami (2005) Kansalaisena Suomessa: kansalaisvaikuttaminen Pohjoismaissa. European Social Survey 2002. Oikeusministeriön julkaisu 3/2005. Helsinki: Oikeusministeriön julkaisu 3/2005.
- Bowman, Shayne & Willis, Chris (2003) We Media. How audiences are shaping the future of news and information. The Media Center at the American Press Institute.
http://www.hypergene.net/wemedia/download/we_media.pdf.
- Britz J., Johannes (2004) To know or not to know: a moral reflection on information poverty. Julkaisussa *Journal of Information Science* 30 (2), 192–204.
- Bäcklund, Pia & Korhonen, Heli (1998) Paikallisyhteisön käsite ja asumisen arki. Juurtumisen, asukasaktiivisuuden ja sosiaalisen vuorovaikutuksen tarkastelua. Helsingin kaupungin tietokeskuksen keskustelualoitteita 1998:1. Helsinki: ISBN 951-718-180-9.

- Bäcklund, Pia & Paavola, Vesa (2003) Rajatonta osallisuutta – asukas ja paikka tietoyhteiskunnassa. Teoksessa Bäcklund, Pia (toim.) Tietoyhteiskunnan osallistuva kansalainen. Tapaus Nettimaunula. Helsinki: Topnova Oy, 51–63.
- Bäcklund, Pia (toim.) (2003) Tietoyhteiskunnan osallistuva kansalainen. Tapaus Nettimaunula. Helsinki: Topnova Oy.
- Castells, Manuel & Himanen, Pekka (2001) Suomen Tietoyhteiskuntamalli. Suom. Jukka Kemppinen. Helsinki: Werner Söderström Oy. Sitran julkaisusarja.
- Castells, Manuel (1997) The Power of Identity: The Information Age. Economy, Society and Culture. Vol. II. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell Publishing Ltd.
- Chivhanga, Batsirai Mike (2005) An Impact of the Internet in the Provision of Information that Can Impact on Development. International Federation of Library Associations Preconference, Stockholm 23.7.2005. <http://iflagovlibstockholm2005.blogspot.com/2005/07/batsirai-mike-chivhanga-impact-of.html>.
- Cohen, Jean & Arato, Andrew (1992). Civil society and political theory. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Coleman, Stephen (2005) Blogs and the New Politics of Listening. The Political Quarterly Publishing Co. Ltd. Blackwell Ltd, Oxford. MA. USA.
- Collender, Guy (2005) The media in Kenya. Stanhope Centre for Communications Policy research. <http://www.stanhopecentre.org/training/EA/Kenya.doc>.
- Cronberg, Tarja (1999) Pohjois-Karjala tietoyhteiskuntaan: alueelliset toimijaverkot ja syrjäytymättömyyden rakentuminen. Teoksessa Eriksson, Päivi & Vehviläinen, Marja (toim.) Tietoyhteiskunta seisakkeella. Teknologia, strategiat ja paikalliset tulkinnat. Jyväskylä: Yliopistopaino, 215–230.
- D’Arcy, Jean (1969) Direct Broadcast Satellites and the Right of Man to Communicate. EBU Review 118, 14–18.
- Dean, Jodi (2003) Why the Net is not a Public Sphere. Julkaisussa Constellations 10 (1). Oxford, UK and MA, USA: Blackwell Publishing Ltd.

- Deane, James (2005) Media, democracy and the public sphere. Teoksessa Hemer & Tufte (eds.) Media & Global Change. Rethinking Communication for Development. Buenos Aires: CLASCO & Göteborg: Nordicom, 177–192.
- Delanty, Gerard (2000) Citizenship in a Global Age. Society, Culture, Politics. Buckingham: Open University Press.
- Dougherty, Michael (2006) Exploring New Modalities. Experiences with Information and Communications Technology Interventions in the Asia-Pacific Region. A Review and Analysis of the Pan-Asia ICT R&D Grants Programme. UNDP-APDIP ICT4D Series.
- Elo, Kimmo & Rapeli, Lauri (2008) Äänestysikää lähestyvien nuorten politiikkatiedoissa eroja. Turun Sanomien verkkolehti 24.5.2008.
- eEurope 2005: Tietoyhteiskunta kaikille. Toimintasuunnitelma Sevillan Eurooppa-neuvostolle (2002). Komission tiedonanto neuvostolle, Euroopan parlamentille, talous- ja sosiaalikomitealle sekä alueiden komitealle. Euroopan yhteisöjen komissio. Bryssel. KOM (2002) 263. http://ec.europa.eu/information_society/europe/2002/news_library/documents/eeurope2005/eeurope2005_fi.pdf.
- Eurostat (2007) E-Government usage by individuals. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/&product=STRIND_INNORE&depth=2 (luettu 1.4. 2008).
- Eriksson, Päivi (1999) On aika tehdä lopullinen ratkaisu. Strategien johtaminen ja osallistuminen tietoyhteiskunnan kaupungeissa. Teoksessa Eriksson, Päivi & Vehviläinen, Marja (toim.) Tietoyhteiskunta seisakkeella. Teknologia, strategiat ja paikalliset tulkinnat. Jyväskylä: Yliopistopaino, 32–53.
- Etzioni, Amitai (2000) Creating good communities and good societies. Julkaisussa Contemporary Sociology 29 (1), 188–195.
- Etzioni, Amitai (2003) Criticizing and Defending the Concept of Community. Teoksessa Christensen, Karen & Levinson, David (eds.) Encyclopedia of Community: From the Village to the Virtual World. SAGE Publications, 226–228.
- Fetterman, David M. (2001) Foundations of Empowerment Evaluation. London: Thousand Oaks.

- Fischer, Claude (2003) Luento University of California Berkeleyssä 08.04.2003 sosiologian laitoksella.
- Fisher, Douglas & Osteen, Graham (2006) Hartsville Today. The first year of small-town citizen-journalism site. A guide especially for small daily and non-daily newspapers. The Institute for Interactive Journalism. University of Maryland. <http://www.j-lab.org/HVTDyear1.pdf>.
- Fonseca, Rodrigo & Pal, Joyojeet (2003) Bringing devices to the masses: a comparative study of the Brazilian Computador Popular and the Indian Simputer. Final Report, ICT 4B. UC Berkeley.
- Foster-Fishman, Pennie G. & Salem, Deborah A. & Chibnall, Susan. & Legler, Ray & Yapchai, Courtney (1998) Empirical Support for the Critical Assumptions of Empowerment Theory. Julkaisussa American Journal of Community Psychology 26(4).
- Fox, Susannah (2005) Digital Divisions. Oct 2005. Pew Internet & American Life Project. http://www.pewinternet.org/pdfs/PIP_Digital_Divisions_Oct_5_2005.pdf.
- Freire, Paulo (2001) Pedagogy of Freedom. Ethics, democracy and civic courage. New York: Rowman and Littlefield Publishers.
- Freire, Paulo (2005) Paulo Freire ja Sorrettujen pedagogiikka. Suom. Tomperi Tuukka. Tampere: Vastapaino.
- Gergen, Kenneth J. (2000) The Self in the Age of Information. Julkaisussa The Washington Quarterly 23 (1), 201–214.
- Gerster, Richard & Zimmerman, Sonja (2003) ICTs for poverty reduction. Information for Development: http://www.i4donline.net/issue/july03/poverty_full.htm.
- Gillmor, Dan (2004) We the Media. Grassroots Journalism by The People, for The People. O'Reilly Media: Sebastopol CA. USA. <http://oreilly.com/catalog/wemedia>.
- Gliniewicz, Leah & Ocegüera, Sara & Petrelli, Gina & Shankar, Vivek & Tumolillo, Mike & Tuohey, Jason (2004) Hyperlocal Citizens' Media. Connecting Communities, Improving Journalism, Building Democracy. A research & development project conducted by the New Media Publishing Project class. Medill School of Journalism. Spring 2004. http://newmedia.medill.northwestern.edu/studentprojects/goskokie/HLCM_Medill.pdf (luettu 30.3.2007).

- Gustavsen, Björn (1997) Organisation as Development Coalition. Julkaisussa *AI & Society* 11 (3). Springer-Verlag London Limited, 177–201.
- Haarala, Risto & Lehtinen, Marja & Eronen, Riitta & Grönros, Eija-Riitta & Haapanen, Minna & Nikunen, Erja & Nissinen, Irma & Rahikainen, Tarmo (toim.) (1997) *CD-Perussanakirja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus*. Oy Edita Ab.
- Haatanen, Kalle (2000) *Yhteisöllisyyden paradoksit*. Väitöskirja. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja 4/2000.
- Habermas, Jürgen (2006) *Political Communication in Media Society – Does Democracy still enjoy an epistemic dimension? The impact of normative theory on empirical research*. ICA Annual Convention 2006: Dresden, Germany. http://www.icahdq.org/speech_by_Habermas.pdf.
- Halttu, Mika (2000) Paikallisen sisällöntuotannon tekniikka. Teoksessa Heinonen, Ari & Mäkinen, Maarit & Ridell, Seija & Martikainen, Ari & Halttu, Mika & Sirkkunen, Esa. *Verkkotorilla. Internet kansalaisviestinnän ja paikallisen julkisuuden tilana. Paikallisuus verkkomediassa -projektin loppuraportti*. Tampereen yliopisto. *Journalismin tutkimusyksikkö, julkaisusarja C32/2000*, 119–134.
- Hamelink, Cees (1995) *World Communication. Empowerment and Disempowerment*. Zed Books: London.
- Hamelink, Cees (2002) *Moral Challenges in the information society*. Presentation given at the seminar on “Virtual ethics in Europe – Challenges for Christian communicators” organized by the European Regional Association. March 2002: Geneva. http://www.wacc.org.uk/wacc/publications/media_development/archive/2002_4/moral_challenges_in_the_information_society.
- Harju, Aaro (2005) *Kohti aktiivista kansalaisuutta. Kansalaisyhteiskunta 2006 – toimikunnan raportti*. Opetusministeriön julkaisu.
- Harju, Aaro (2005b) *Kansalainen – kansalaisuus*. Sivistysliiton Kansalaisfoorumi verkossa: <http://www.kansalaisfoorumi.fi>.
- Hautamäki, Antti (2008) *Kestävä innovointi. Innovaatiopolitiikka uusien haasteiden edessä*. Helsinki: SITRA.
- Heinonen, Sirkka & Hietanen, Olli & Manninen, Jari & Suvinen, Nina & Viherä, Marja-Liisa (2003) *Digitaalinen tasapaino ja viestinnän siltapalvelut*. Soneran Tietoyhteiskuntayksikkö. Helsinki: TeliaSonera Finland Oyj.

- Heikkilä, Heikki & Lehtonen, Pauliina (2003) Puun ja kuoren välissä. Asukasraadit julkisuuden mahdollisuuksia koettelemassa. Tiedotus-tutkimus 2/2003. Tiedotusopillinen yhdistys ja Nordicom, 33–45.
- Heikkinen, Hannu L.T. & Jyrkämä, Jyrki (1999) Mitä on toimintatutkimus? Teoksessa Heikkinen, Hannu L.T. & Huttunen, Rauno & Moilanen, Pentti (toim.) Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Jyväskylä: Atena kustannus, 25–56.
- Heiskala, Risto (2006) Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros. Teoksessa Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.) Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? Helsinki:Gaudeamus, 14–43.
- Heller, Maria (2001) The Blurring Dividing Line Between Public and Private and the Redefinition of the Public Sphere. Teoksessa Karvonen, Erkki (ed.) Informational Societies. Understanding the Third Industrial Revolution. Tampere: Tampere University Press, 179–218.
- Hellsten, Sirkku (1999) Amerikkalainen kommunitarismi ja “kolmas poliittinen tie”. Julkaisussa Filosofinen aikakauslehti niin & näin 2/99.
- Himanen, Pekka (2001) Hakkerietiikka ja informaatioajan henki. Helsinki: WSOY.
- Himanen, Pekka (toim.) (2004) Globaali tietoyhteiskunta. Kehityssuuntia Piilaaksosta Singaporeen. Teknologia katsaus 155. Helsinki: Tekes.
- Himanen, Pekka (2007) Suomalainen unelma. Innovaatioraportti. Teknologia-teollisuuden 100-vuotissäätiö. Helsinki: Artprint. <http://www.teknologia-teollisuus.fi>.
- Hodgett, Susan L. (2003) Community, Sense of Teoksessa Christensen, Karen & Levinson, David (eds.) Encyclopedia of Community: From the Village to the Virtual World. SAGE Publications, 236–238.
- Hokka, Jenni & Laine, Markus & Lehtonen, Pauliina & Minkkinen, Arto (2004) Mansefoorumi kansalaistoiminnan virittäjänä. Teoksessa Sirkkunen, Esa & Kotilainen, Sirkku (toim.) Toimijaksi tietoverkoissa. Tampereen yliopisto. Journalismin tutkimusyksikkö, julkaisusarja C32/2000, 199–243.
- Hollander, Ed & Stappers, James & Jankowski, Nicholas (2002) Community Media and Community Communication. Teoksessa Jankowski, Nicholas (ed.) Community Media in the Information Age. Perspectives and Prospects. Cresskill, NJ: Hampton Press, 19–31.

- Horrigan, John B. (2006) Home Broadband Adoption 2006. 28. May 2006. Pew Internet & American Life Project. http://www.pewinternet.org/pdfs/PIP_Broadband_trends2006.pdf.
- Horrigan, John B. (2008) Home Broadband Adoption 2008. Adoption stalls for low-income Americans even as many broadband users opt for premium services that give them more speed. July 2008. http://www.pewinternet.org/pdfs/PIP_Broadband_2008.pdf.
- Huttu, Henna (2002) Kohti tunnustusta ja kunnioitusta – Romanikulttuurin opetus opettajankoulutuksessa. Oulun yliopisto. <http://herkules oulu.fi/isbn9514268075/html/t1627.html> (luettu 15.10.07).
- Huttunen, Rauno & Kakkori, Leena & Heikkinen, Hannu L.T. (1999) Toiminta, tutkimus ja totuus. Teoksessa Heikkinen, Hannu L.T. & Huttunen, Rauno & Moilanen, Pentti (toim.) Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Jyväskylä: Atena kustannus, 111–134.
- Hyypä, Markku (2002). Elinvoimaa yhteisöistä. Sosiaalinen pääoma ja terveys. PS-kustannus: Keuruu.
- Häyhtiö, Tapio & Rinne, Jarmo (2007) Poliittisen osallistumisen uudet tuulet: tietokonevälitteiset julkisuudet politiikan paikkoina. *Futura*. 4/07, 25–38.
- Inkinen, Tommi (2004) Kansalaiset ja tietoyhteiskunnan sosiaaliset vaikutukset. Pirkanmaan tietoyhteiskuntatutkimus 2004. Tietoyhteiskuntainstituutin raportteja 2/2004. Tampereen yliopisto.
- Jabry, Amer & Williams, Lorraine & Hussein, Mohammed & Muthungu, David & Islam, Khairul (2006) ICT in Africa. Plan's approach to using information and communication technologies in Eastern and Southern African communities. Plan Ltd. <http://www.plan-uk.org/pdfs/ictinafrica.pdf> (luettu 30.3.07).
- Jankowski, Ned (2002) The Conceptual Contours of Community Media. Teoksessa Jankowski, Nicholas (ed.) Community Media in the Information Age. Perspectives and Prospects. Cresskill, NJ: Hampton Press, 3–19.
- Jokela-adressi (2007) Median toiminta Jokelan ammuskeluvälikohtauksen käsittelyssä. Adressi verkossa: <http://www.jokela-adressi.fi>.
- Järvinen, Petteri (1998) Tietoyhteiskunta tulee, mutta mitä se tekee? Helsingin Sanomat, Kuukausiliite 3/1998.

- Järvinen, Tomi (2007) Empowerment – A Challenge of Non-Governmental Organizations in Development Cooperation Partnerships. Kasvatus-tieteiden laitos/Ammattikasvatus. Väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Jääskeläinen, Pirkko (2000) Tiedolla ja taidolla kansalaisten tietoyhteiskuntaan. Tutkimuksia tiedoista ja taidoista osallistuvan ja autonomisen kansalaisuuden resursseina – esimerkkeinä eläketieto ja tietotekninen osaaminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Kaivonen, Virpi (2002) Mansetorin kaupunginosat verkossa. Kokemuksia Internetin diffuusiosta tamperelaisissa paikallisyhteisöissä. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu00182.pdf>
- Kaivonen, Virpi (2004) Mansetorilla asukkaat julkaisevat verkossa. Teoksessa Heinonen, Ari & Mäkinen, Maarit & Ridell, Seija & Martikainen, Ari & Halttu, Mika & Sirkkunen, Esa. Verkkotorilla. Internet kansalaisviestinnän ja paikallisen julkisuuden tilana. Paikallisuus verkkomediassa -projektin loppuraportti. Tampereen yliopisto. Journalismin tutkimusyksikkö, julkaisusarja C32/2000, 55–80.
- Kangaspunta, Seppo (2006) Yhteisöllinen digi-tv. Digitaalisen television uusi yhteisöllisyys, yhteisöllisyyden tuotteistaminen ja yhteisötelevisiön vaihtoehto. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Kansalaisyhteiskunta 2006 -toimikunnan raportti (2005). Kohti aktiivista kansalaisuutta. Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma. Oikeusministeriön julkaisu 2005:14. Edita Prima Oy.
- Karvonen, Erkki (2001) Strategioiden aikakausi. Teoksessa Vuorensyrjä, Matti & Savolainen, Reijo (toim.) Tieto ja tietoyhteiskunta. Helsinki: Yliopistopaino, 247–278.
- Kasvio, Antti (2001) The Emergence of “Information Society” as a Major Social Scientific Research Programme. Teoksessa Karvonen, Erkki (ed.) Informational Societies. Understanding the Third Industrial Revolution. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy, 19–48.
- Katz, James E. & Rice, Ronald (2002) Social Consequences of Internet Use. Access, Involvement, and Interaction. Massachusetts Institute of Technology. Cambridge: The MIT Press.

- Kemmis, Stephen & Wilkinson, Mervyn (1998) Participatory action research and the study of practice. Teoksessa Atweh, Bill & Kemmis, Stephen & Weeks, Patricia (eds.) Action Research in Practice. Partnerships for Social Justice in Education. London and New York: Routledge, 21–37.
- Kenya ICT Strategy (2006) Collaboration & Outsourcing for Economic Growth. <http://www.information.go.ke/docs/Kenya%20ICT%20Strategy.pdf>. Ministry of Information and Communications.
- Kivikuru, Ullamaija (2002) Toiseus mediassa. Julkaisussa Nordenstreng, Kaarle & Heinonen, Ari (toim.) Mediaetiikan kipupisteet. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos. Sarja C35/2002.
- Koskinen, Ilpo (2006) Mobiili multimedia ja verkkoviestintä. Teoksessa Aula, Pekka & Matikainen, Janne & Villi, Mikko (toim.) Verkkoviestintä-kirja. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus. Palmenia-sarja, 123–139.
- Kotilainen, Sirkku (2004) Kansalaisten verkkomedia oppimisen yhteisönä. Yhteenveto teoksessa Sirkkunen, Esa & Kotilainen, Sirkku (toim.) Toimijaksi tietoverkoissa. Tampereen yliopisto. Journalismin tutkimusyksikkö, 277–301.
- Kotilainen, Sirkku (2005) Nuoret paikallisina vaikuttajina. Verkkokyselyn tulokset: <http://www.vaikuttamo.net> (luettu 20.2.2007).
- Kupiainen, Reijo (2006) Yhteistoiminnallinen medialukutaito. Julkaisussa Aikuiskasvatus 3/2006. Media aikuisen kasvattajana. Forssa: Auranen, 182–188.
- Kurki, Leena (2000) Sosiokulttuurinen innostaminen. Tampere: Vastapaino.
- Kuronen, Timo (2000) Kansalaiskeskustelun edellytykset ja mahdollisuudet tietoverkkojen aikakaudella. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Informaatiotutkimuksen laitos.
- Kuula, Arja (2001) Toimintatutkimus. Kenttätyötä ja muutospyrkimyksiä. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Kuusela, Pekka & Saastamoinen, Mikko (toim.) (2000) Ruumis, minä ja yhteisö. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulma. Sosiaalitieteiden laitos. Kuopion yliopisto.
- Kuusisto, Päivi (2007) Virtuaalivirasto on avattu. Verkkosivusto www.tampere.fi kunnan viestinnän välineenä vuosina 1994–2003. Lisensiaatintutkimus. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos.

- Lagcao, Michael (2003) Snakes and Ladders for Civil Society. An Introduction to Capacity Building. <http://uk.oneworld.net/article/view/47508>. OneWorld.net. (luettu 20.2.2007).
- Lahti, Maria & Kantola, Kristiina & Kinnunen, Timo & Kivinen, Tuomo & Koivisto, Juha-Pekka & Kortekangas, Atte & Ollikainen, Ville & Virtanen, Tytti Koskela, Hanna & Noppari, Elina & Sirkkunen, Esa (2006) ”Kato, nyt sä oot telkkarissa”. Digitaalinen lähiTV paikallis-yhteisöjen viestinnässä. VTT tiedotteita 2345. Helsinki: Valopaino Oy.
- Lehtonen, Heikki (1990) Yhteisö. Tampere: Vastapaino.
- Lehtonen, Pauliina (2004) Kansalaisten verkko – Sosiaalinen pääoma asukaslähtöisessä verkkojulkisuudessa. Cida, Civic Innovations and Digital Applications -projektin raportti. Tampereen yliopisto. Journalismin tutkimusyksikkö.
- Lenhart, Amanda & Fox, Susannah (2006) Bloggers. A portrait of the internet’s new storytellers. July 19, 2006. Pew Internet & American Life Project. <http://www.pewinternet.org/pdfs/PIP%20Bloggers%20Report%20July%2019%202006.pdf>.
- Leye, Veva (2007) UNESCO, ICT corporations and the passion of ICT for development: modernization resurrected. Julkaisussa Media, Culture & Society 29, 972. SAGE Publications.
- Lietsala, Katri & Sirkkunen, Esa (2008) Social Media. Introduction to the tools and processes of participatory economy. University of Tampere. Hypermedia Lab. Tampere University Press.
- Lievrouw, Leah (2004) What’s changed about new media? Introduction to the fifth anniversary issue of new media & society. Julkaisussa New Media & Society 6 (1) February 2004. UK: SAGE Publications.
- Lintulahti, Matti (2006) Tulevaisuuden journalismin jalanjäljillä. Julkaisussa Ruusunoksa, Laura (toim.) Journalismikritiikin vuosikirja 2006, 38–50.
- Livingstone, Sonia (2004) Media literacy and the challenge of new information and communication technologies. *Communication Review* 7 (1), 3–14.
- Madden, Mary (2006) Internet penetration and impact, April 2006. Pew Internet & American Life Project http://www.pewinternet.org/pdfs/PIP_Internet_Impact.pdf.

- Maina, Lucy W. (2006) African Media Development Initiative. Kenya. Research findings and conclusions. BBC World Service Trust.
- Mangesi, Kofi (2004) People-centred ICT for development. <http://uk.oneworld.net/article/view/98468/1>. OneWorld.net.
- Martikainen, Ari (2004) Kaupunginosakirjeenvaihtajat: yhdessä tekemällä verkkokirjoittajiksi Teoksessa Sirkkunen, Esa ja Kotilainen, Sirkku (toim.) Toimijaksi tietoverkoissa. Tampereen yliopisto. Journalismin tutkimusyksikkö, 93–107.
- Marty, David Christopher (2004) A Case Study in Media Inclusion: The Viva Favela Model. A thesis in Master's Program for the degree of Master of Arts at New York University.
- Melakoski, Cai & Sirkesalo, Sohvi & Tirronen, Helena (2007) ”Himottaa, mutta pelottaa?” Suomalaisen sisältötuotantoalan näkemyksiä osallistumistaloudesta ja sosiaalisesta mediasta. PARTECO-hankkeen osaraportti. http://www.somelab.fi/files/TAMK_raportti_Parteco.pdf. TAMK-julkaisuja.
- Melkas, Tuula (2004) Tieto- ja viestintätekniiikan harrastuskäyttö 15–34-vuotiailla. Teoksessa Nurmela, Juha & Melkas, Tuula & Sirkiä, Timo & Ylitalo, Marko & Mustonen, Laura Suomalaisten viestintävalmiudet 2000-luvun vuorovaikutusyhteiskunnassa. Helsinki. Tilastokeskuksen Katsauksia 2004/4.
- Midgley, Gerald & Ochoa-Arias, Alejandro (Eds.) (2004) Community Operational Research. OR and Systems Thinking for Community Development. New York: Springer.
- Miettinen, Reijo & Lehenkari, Jari & Hasu, Mervi & Hyvönen, Jukka (1999) Osaaminen ja uuden luominen innovaatioverkoissa. Tutkimus kuudesta suomalaisesta innovaatiosta. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino Oy.
- Moisio, Pasi & Karvonen, Sakari & Simpura, Jussi & Heikkilä, Matti (toim.) (2008). Suomalaisten hyvinvointi 2008. Helsinki: Stakes, M253.
- Munro, Donald; Schumaker, John F; Stuart, C.Carr (eds.) (1997) Motivation and Culture. New York and London: Routledge.
- Muriu, Charles & Kuira, Mary & Chembukha, Titus & Ngugi, Francis (2007a) Task one: Background Information for the project Mapya? – Social Media and Children in Low Income Communities. Project report.

- Muriu, Charles & Kuira, Mary & Chembukha, Titus & Ngugi, Francis (2007b) Task two: Daily Routines. Report for the project Mapya? Social Media and Children in Low Income Communities.
- Muriu, Charles & Kuira, Mary & Chembukha, Titus & Ngugi, Francis (2007c) Task three: Communication Methods, Practices & Content. Report for the project Mapya? Social Media and Children in Low Income Communities.
- Muriu, Charles & Kuira, Mary & Chembukha, Titus & Ngugi, Francis (2007d) Task four: Media Consumption Habits. Report for the project Mapya? Social Media and Children in Low Income Communities.
- Muriu, Charles & Kuira, Mary & Chembukha, Titus & Ngugi, Francis (2007e) Task five: Social Networks, Dynamics and Decision Making. Report for the project Mapya? Social Media and Children in Low Income Communities.
- Muriu, Charles & Kuira, Mary (2008) Mapya? Social Media Forum Assessment. Report for the project.
- Mäenpää, Pasi (2003) Nettimaunulan paikallisverkon arviointitutkimus. Teoksessa Bäcklund, Pia (toim.). Tietoyhteiskunnan osallistuva kansalainen. Tapaus Nettimaunula. Helsinki: Topnova Oy, 73–105.
- Mäkimattila, Pirkko (2000) ”Olen mukana” – Mansetori-sivuston käyttäjä-tutkimus. Tutkimusraportti. Tampereen yliopisto. Journalismin tutkimusyksikkö.
- Mäkinen, Maarit (2000) Internet yhteisöllisenä mediana. Teoksessa Heinonen, Ari & Mäkinen, Maarit & Ridell, Seija & Martikainen, Ari & Halttu, Mika & Sirkkunen, Esa. Verkkotorilla. Internet kansalaisviestinnän ja paikallisen julkisuuden tilana. Paikallisuus verkkomediassa -projektin loppuraportti. Tampereen yliopisto. Journalismin tutkimusyksikkö, 29–54.
- Mäkinen, Maarit (2004) Viestintävalmiudet ja digitaalinen voimistuminen. Teoksessa Sirkkunen, Esa & Kotilainen, Sirkku (toim.) Toimijaksi tietoverkoissa. Raportti kansalaislähtöisen verkkoviestinnän mahdollisuuksista. Tampereen yliopisto. Journalismin tutkimusyksikkö, 27–49.
- Mäkinen, Maarit (2007) Media and Communicational Environment in Kenya. Background study report for the project Mapya? Social Media and Children in Low Income Communities. Tampere Journalism Research and Development Centre.

- Mäkinen, Maarit (2008) "I feel proud about my articles in the class magazine" The Evaluation Report of the project Mapya? The Social Media and Children in Low Income Communities. Tampere Journalism Research and Development Centre.
- Mäkinen, Maarit & Kuira, Mary (2008) Social Media and Postelection Crisis in Kenya. *International Journal of Press/Politics*. 13 (3). June. CA. Sage Publications, 328–336.
- Narayan-Parker, Deepa (Ed.) (2002) Empowerment and Poverty Reduction: A Sourcebook. World Bank Publications. <http://siteresources.worldbank.org/INTEMPowerment/Resources/486312-1095094954594/draft.pdf>. PovertyNet.
- Niemelä, Seppo (2006) Kansalaisvaikuttaminen pikakuvassa. Julkaisussa *Kansalainen 2006*. <http://www.om.fi>. Kansalaisvaikuttamisen politiikka-ohjelman lehti.
- Norris, Pippa (2001) *Digital Divide. Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide*. New York: Cambridge University Press.
- Nurmela, Juha & Melkas, Tuula & Sirkiä, Timo & Ylitalo, Marko & Mustonen, Laura (2004) Suomalaisten viestintävalmiudet 2000-luvun vuorovaikutusyhteiskunnassa. Helsinki: Tilastokeskuksen Katsauksia 2004/4.
- Nurmela, Juha & Sirkiä, Timo (2005) Muistio tietoyhteiskuntaohjelmalle suomalaisten tieto- ja viestintätekniiikan käytöstä ja siihen suhtautumisesta marraskuussa 2005. Tilastokeskuksen julkaisu 29.12. 2005.
- Nyamnjoh, Francis B (2005) *Africa's Media. Democracy & the Politics of Belonging*. Unisa Press: Pretoria.
- Oesch, Klaus (2007) Virtuaalinen voimaantuminen – Tapaustutkimus ammattikasvatuksen ja oppimisympäristön toimintaedellytysten ja tietokäytäntöjen kehitysmahdollisuuksista vuorovaikutteisen tieto- ja viestintäteknologian näkökulmasta (Virtual Empowerment). Väitöskirja. Kasvatustieteiden laitos/Ammattikasvatus. Tampereen yliopisto.
- Okolloh, Ory (2008) Post-media blackout update Jan 1 4:30 pm. <http://www.kenyanpundit.com/?p=400> (luettu 1.1.08).
- O'Reilly, Tim (2005) What is Web 2.0. Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software. <http://www.oreillynet.com>.

- Palm, Pertti (2004) Projektissa hyvään alkuun, mutta suuriin muutoksiin on matkaa. Kommentti teoksessa Sirkkunen, Esa & Kotilainen, Sirkku (toim.) Toimijaksi tietoverkoissa. Journalismin tutkimusyksikkö. Tampereen yliopisto, 49–51.
- Parjo, Lea (2008) Tietoyhteiskuntamittareiden tulkinta mutkikasta. Tilastokeskuksen julkaisussa Tieto & Trendit 3/2008.
- Parkkisenniemi, Juha (2000) Sosiaalinen konstruktionismi, opettajantyö ja oppimisen uudet muodot. Artikkeliteoksessa Kuusela, Pekka & Saastamoinen, Mikko (toim.) Ruumis, minä ja yhteisö. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulma. Kuopion yliopiston selvityksiä. E. Yhteiskuntatieteet 21, 225–257.
- Pelkonen, Antti (2008) Suomalainen kilpailuvaltio ja alueiden kilpailukyky: Suomi siirtymässä hyvinvointivaltiosta kohti kilpailuvaltiota. Tilastokeskuksen julkaisussa Kuntapuntari 2/2008.
- Peltola, Jari (2003) ”Aktiivisen verkkokansalaisen” retorisesta tuottamisesta. Tiedotustutkimus 2003:3. Tiedotusopillinen yhdistys: Tampereen yliopisto.
- Peltola, Taru & Åkerman, Maria (1999) Toimijuus, verkostot ja valta toimijaverkkoteoriassa. Aluetieteen ja ympäristöpolitiikan laitoksen verkkojulkaisu. http://www.uta.fi/laitokset/yhdt/julkaisut/1999_toimijuus.shtml.
- Pew Internet & American Life Project 2004. <http://www.pewinternet.org> (luettu 15.10. 2004).
- Pinkett, Randall (2002) Creating Community Connections. Sociocultural Constructionism and Asset-Based Approach to Community Technology and Community Building in a Low-Income Community. For the degree of Doctor of Philosophy at the Massachusetts Institute of Technology.
- Plan Kenya (2007) Report on development areas in Kenya. Report received from Plan Kenya office.
- Putnam, Robert (2000) Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster.
- Quan-Haase, Anabel & Wellman, Barry (2004) How does the Internet Affect Social Capital. Teoksessa Huysman, Marleen & Wulf, Volker (eds.) Social Capital and Information Technology. MIT Press, 113–133.

- Raittila, Pentti (toim.) (2002) Etnisyys ja rasismi journalismissa. Suomen Journalistiliitto ja Tampere University Press.
- Rantanen, Heli (2003) Onnistuiko Nettimaunula? Teoksessa Bäcklund, Pia (toim.) Tietoyhteiskunnan osallistuva kansalainen. Tapaus Nettimaunula. Helsinki: Topnova Oy.
- Resnick, Mitchel & Rusk, Natalie & Cooke, Stina (2001) The Computer Clubhouse: Technological Fluency in the Inner City. Teoksessa Schön, Donald .A. & Sanyal, Bish. & Mitchell, William J. High Technology and Low-Income Communities. Prospects for the positive Use of Advanced Information Technology. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 263–287.
- Rheingold, Howard (1998) The Virtual Community. The electronic version. [http:// www.rheingold.com/vc/book](http://www.rheingold.com/vc/book).
- Rich, Richard & Edelstein, Michael & Hallman, William & Wandersman, Abraham (1995) Citizen Participation and Empowerment: The Case of Local Environmental Hazards. American Journal of Community Psychology. Vol 23, no 5.
- Ridell, Seija (2000) Kansalaisjulkisuuden kokeilua verkossa – Mansefoorumi ja paikallisen julkisen viestinnän käytännöt. Teoksessa Heinonen, Ari & Mäkinen, Maarit & Ridell, Seija & Martikainen, Ari & Halttu, Mika & Sirkkunen, Esa. Verkkotorilla. Internet kansalaisviestinnän ja paikallisen julkisuuden tilana. Paikallisuus verkkomediassa -projektin loppuraportti. Tampereen yliopisto. Journalismin tutkimusyksikkö, 55–96.
- Ridell, Seija (2002) Toimijuus mediayhteiskunnassa. Virkaanastujaisesityelmä 23.10.2002. Turun yliopisto. <http://users.utu.fi/~seirid/virkastesitelma.htm>.
- Rodriguez, Clemencia (2001) Fissures in the Mediascape. An International Study of the Citizens' Media. Cresskill, New Jersey: Hampton Press.
- Rogers, Everett, M. (1995) Diffusion of Innovations. Fourth Edition. New York: Free Press.
- Rose, Nikolas (2000) Community, Citizenship, and the Third Way. Julkaisussa American Behavioral Scientist 43 (9). SAGE Publications: <http://abs.sagepub.com/cgi/content/abstract/43/9/1395>.

- Saastamoinen, Mikko (2000) Elämäntapayhteisöt ja yhteisöllistämisen teknologiat – identiteetti, ekspressiivisyys ja hallinnointi. Teoksessa Kuusela, Pekka & Saastamoinen, Mikko (toim.) Ruumis, minä ja yhteisö. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulma. Kuopion yliopiston selvityksiä. Yhteiskuntatieteet 21. <http://www.uku.fi/~msaastam/yhteisot.htm>.
- Saastamoinen, Mikko (2002) Yhteisöt epävarmuuden ajassa – yhteisöllisyyskeskustelun myöhäismoderneja virtauksia. Teoksessa Kuusela, Pekka & Saastamoinen, Mikko (toim.) Polis ja kosmos. Kulttuurisen globalisaation suuntia. Jyväskylän: SoPhi 72, 81–119.
- Saastamoinen, Mikko (2006) Riskitodellisuus ja aktiivisen kansalaisuuden ihanne. Teoksessa Saastamoinen, Mikko & Kuusela, Pekka (toim.) Kansalaisuuden ääri viivoja – Hallinta ja muodonmuutokset myöhäis-modernilla ajalla. Helsinki: Yliopistopaino.
- Sassi, Sinikka (2000) Verkko kansalaisyhteiskunnan käytössä. Tutkimus Internetistä ja uusista politiikan muodoista. Väitöskirja. Viestinnän julkaisuja 3. http://www.valt.helsinki.fi/staff/ssassi/thesis/table_of_contents.html. Helsingin yliopisto.
- Sassi, Sinikka (2003) Synnyttääkö verkko eriarvoisuutta? Tiedotustutkimus 2003:3. Tiedotusopillinen yhdistys: Tampereen yliopisto.
- Sassi, Sinikka (2006) Digitaalinen maailmamme – onko Afrikka kartalla? Teoksessa Aula, Pekka, Matikainen, Janne & Villi, Mikko (toim.) Verkkoviestintäkirja. Helsinki: Yliopistopaino Palmenia.
- Scholz, Trebor (2008) What the MySpace generation should know about working for free. <http://www.re-public.gr/en/?p=138>. Re-Public (luettu 28.8. 2008).
- Schuler, Douglas (1996) New Community Networks. Wired for Change. New York: ACM Press.
- Schuler, Douglas (2003) Reports of the Close Relationship between Democracy and the Internet May Have Been Exaggerated. ss. 69–85 teoksessa Henry Jenkins & David Thorburn (eds.) Democracy and New Media. Cambridge, MA: MIT Press.
- Servaes, Jan (1999) Communication for development. One world, multiple cultures. Cresskill, New Jersey: Hampton Press.

- Servaes, Jan & Malikhao, Patchanee (2005). Participatory communication: the new paradigm?. Teoksessa Hemer & Tufte (eds.) *Media & Global Change. Rethinking Communication for Development*. Buenos Aires: CLASCO, Göteborg: Nordicom, 91–103.
- Servon, Lisa (2002) *Bridging the Digital Divide*. UK: Blackwell Publishing.
- Shor, Ira (1992) *Empowering Education. Critical Teaching for Social Change*. Chicago: the University of Chicago.
- Sifry, David (2007) *State of the Blogosphere*. <http://www.sifry.com/alerts/archives/000436.html>. Sifry's Alert.
- Siitonen, Juha. & Robinson, Heljä (1998) *Empowerment: Links to Teachers' Professional Growth*. Teoksessa Erkkilä Raija & Willman Arto & Syrjäleena (toim) *Promoting teachers' personal and professional growth*. University of Oulu. Department of teacher education. *Acta Univ Oul E* 32, 165–191.
- Siitonen, Juha (1999) *Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua*. Opettajankoulutuslaitos. Väitöskirja. Oulun yliopisto.
- Sillanpää, Kaisu (2004) *Kommentti: Tekniikka ei ole esteenä osallistumiselle*. Teoksessa Sirkkunen, Esa & Kotilainen, Sirku (toim.) *Toimijaksi tietoverkoissa. Raportti kansalaislähtöisen verkkoviestinnän mahdollisuuksista*. Journalismin tutkimusyksikkö. Journalismin tutkimusyksikkö. Tampereen yliopisto, 145–147.
- Sirianni, Carmen. & Friedland, Lewis (2001) *Civic Innovation in America. Community Empowerment, Public Policy, and the Movement for Civic Renewal*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Sirkkiä, Timo (2006) *Kymmenen vuotta tietoyhteiskunnassa. Tilastokeskuksen verkkojulkaisu 1/2006*. <http://www.stat.fi>.
- Sirkkunen, Esa (2006) *Vertaismedia haastaa perinteisen joukkoviestinnän*. Teoksessa Aula, Pekka & Matikainen, Janne & Villi, Mikko (toim.) *Verkkoviestintäkirja*. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus. *Palmenia-sarja*, 139–161.
- Slevin, James (2000) (ed.). *The Internet and Society*. Cambridge. UK: Polity Press.

- Smith, Brian & Bender, Walter & Endter, Ingeborg & Driscoll, Jack & Turpeinen, Marko & Quan, Dennis (2000) Silver Stringers and Junior Journalists: Active Information producers. *IBM Systems Journal*, 39(3–4). <http://researchweb.watson.ibm.com/journal/sj/393/part2/smith.html>.
- Soine-Rajanummi, Seppo & Saastamoinen, Mikko (2002) Uusi paikallisuus, uusi vastuullisuus, uusi kontrolli – episodeja yhteisöjen Suomesta. Teoksessa Kuusela, Pekka & Saastamoinen, Mikko (toim.) *Polis ja kosmos. Kulttuurisen globalisaation suuntia*. Jyväskylä: SoPhi 72, 121–165.
- Sorj, Bernardo (2003) *Brazil@digitaldivide.com. Confronting Inequality in the Information Society*. UNESCO Brazil.
- Staffans, Aija (2004) Vaikuttavat asukkaat. Vuorovaikutus ja paikallinen tieto kaupunkisuunnittelun haasteina. *Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus – ja koulutuskeskuksen julkaisuja A 29*. Teknillinen korkeakoulu. Espoo
- Strauss, Anselm & Corbin, Juliet (1990) *Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques*. SAGE Publications.
- Sutton, Shaun (2006) The ”My” in OhmyNews. A Uses and Gratifications Investigation in the Motivations of Citizen Journalists in South Korea. University of Leeds. UK. http://image.ohmynews.com/download/1/_316425_1%5B1%5D.pdf.
- Tam, Henry (1998) *Communitarianism. A New Agenda for Politics and Citizenship*. New York University Press.
- Tekes (2004) *Teknologiakatsaus 155/2004*.
- The Standard (2006) *The Standard –sanomalehti*. Kenia. 8. March 2006.
- Tietoyhteiskuntaohjelma (2004). *Hallituksen politiikkaohjelmat*. <http://www.tietoyhteiskuntaohjelma.fi>.
- Tietoyhteiskuntaohjelma (2006) *Uudistuva, ihmisläheinen ja kilpailukykyinen Suomi. Kansallinen tietoyhteiskuntastrategia 2007–2015*.
- Tietoyhteiskuntaohjelman loppuraportti (2007) *Suomalaista tietoyhteiskuntaa rakentamassa. – Hallituksen tietoyhteiskuntaohjelma 2003–2007*. <http://www.tietoyhteiskuntaohjelma.fi>.
- Tilastokeskus (2008) *Tieto – ja viestintätekniikan käyttötutkimus 2008: Internetin käyttäjiä enemmän kuin vuosi sitten*. Julkaistu 25.8.2008. http://www.stat.fi/til/sutivi/2008/sutivi_2008_2008-08-25_tie_001.html.

- Tuuva, Sari & Uotinen, Johanna (1999) Tiedon valtateiltä kinttupoluille. Teoksessa Eriksson, Päivi & Vehviläinen, Marja (toim.) Tietoyhteiskunta seisakkeella. Teknologia, strategiat ja paikalliset tulkinnat. Jyväskylä: Yliopistopaino, 203–215.
- UNDP Human Development Report (2006)
<http://hdr.undp.org/hdr2006/statistics>.
- Uotinen, Johanna & Tuuva, Sari & Vehviläinen, Marja & Knuuttila, Seppo (2001) Verkkojen kokijat. Paikallista tietoyhteiskuntaa tekemässä. Saarijärvi: Gummerus.
- Vainio, Niklas (2004) Lähtökohtia yhteisölliseen julkaisemiseen. Teoksessa Sirkkunen, Esa & Kotilainen, Sirkku (toim.) Toimijaksi tietoverkoissa. Journalismin tutkimusyksikkö. Tampereen yliopisto, 127–147.
- Van Aerschot, Lina & Kunz, Jan & Haglund, Essi (2008) Social and cultural barriers and incentives for e-Government. Project report for ELOST, e-Government for low socio-economic status groups.
- Valtioneuvosto (2002) Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle kansalaisten suoran osallistumisen kehittämisestä. Osallisuushankkeeseen liittyvä selonteko. Sisäasiainministeriö: [http://www.intermin.fi/intermin/images.nsf/files/C93962CC359D6F51C2256B91003EDEE1/\\$file/osallisuus-selonteko.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/images.nsf/files/C93962CC359D6F51C2256B91003EDEE1/$file/osallisuus-selonteko.pdf).
- Viherä, Marja-Liisa (2002) Viestintävalmiudet nyt ja tulevaisuudessa. Teoksessa Mäkinen, Mirja & Salminen, Karri ja Viherä, Marja-Liisa (toim.). Tietoyhteiskuntaa ymmärtämässä. Soneran tietoyhteiskuntayksikkö. Helsinki: Nykypaino Oy.
- Wandersman, Abraham & Keener, Dana C. & Snell-Johns, Jessica & Miller, Robin & Flaspohler, Paul & Livet-Dye, Melanie & Mendez, Julia & Behrens, Thomas & Bolson, Barbara & Robinson, LaVome (2004) Empowerment Evaluation: Principles and Action. Teoksessa Jason, Leonard A. & Keys, Christopher B. & Suarez-Balcazar, Yolanda & Taylor, Renée R & Davis, Margaret I. (eds.) Participatory Community Research. Theories and Methods in Action. Washington, DC. American Psychological Association.
- Webster, Frank (2000) Theories of the Information Society. London and New York: Routledge.

- Wellman, Barry (2001) *Physical Place and Cyberplace: The Rise of Personal Networking*. Julkaisussa *International Journal of Urban and Regional Research*. Volume 25(2).
- Wellman, Barry (2002) *Little Boxes, Glocalization, and Networked Individualism*. Teoksessa Makoto, Tanabe & van den Besselaar, Peter & Ishida Toru. *Digital Cities II* Berlin: Springer-Verlag, 11–25.
- Wiio, Juhani (2006) *Media uudistuvassa yhteiskunnassa. Median muuttuvat pelisäännöt*. Sitran raportteja 65. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Wilkinson, Adrian (1998) *Empowerment: theory and practice*. Teoksessa Poole, Michael (ed.) *IEBM Handbook of Human Resource Management*. London: International Thomson Publishing, 40–56.
- Wired.com (2006) *Laptop Detractors Shrugged Off* <http://www.wired.com/science/discoveries/news/2006/04/70584> (luettu 30.3.07).
- Vodafone (2007) <http://www.vodafone.com> (luettu 10.6.2007).
- World Bank (2006) *World Development Indicators*. www.worldbank.org/data.
- World Economic Forum (2004–2006) *Global Information Technology Report 2005–2006*. [http:// www.weforum.org](http://www.weforum.org).
- World Economic Forum (2005) *Global Competitiveness Report 2005–2006*. [http:// www.weforum.org](http://www.weforum.org).
- World Economic Forum (2007) *Global Information Technology Report 2006–2007*. [http:// www.weforum.org](http://www.weforum.org).
- World Economic Forum (2008) *The Global Competitiveness Report 2007–2008*. <http://www.gcr.weforum.org>.
- World Press Freedom Review (2008) *International Press Institute*. <http://www.freemedia.at/cms/ipi>.
- Wresch, William (1996) *Disconnected. Haves and Have-nots in the Information Age*. New Jersey: Rutgers University Press.
- Zimmerman, Marc.A. (1995) *Psychological Empowerment: Issues and Illustrations*. Julkaisussa *American Journal of Community Psychology* 23(5), 581–599.

Verkkosivut

AfricaNews: <http://www.africanews.com>
Apureportteri: <http://www.apureportteri.fi>
Berkeley Foundation for Opportunities in Information Technology:
<http://www.bfoit.org>
Bytes for All: <http://www.bytesforall.org>
Computer Clubhouse: <http://www.computerclubhouse.org>
Daily Nation: <http://www.nation.co.ke>
Digital Divide Network: <http://www.digitaldivide.net>
Digital Opportunity: <http://www.digitalopportunity.org>
Editor: Myself: <http://hoder.com/weblog>
Facebook: <http://www.facebook.com>
Flickr: <http://www.flickr.com>
Habbo Hotel: <http://www.habbo.fi>
HarlemLive: <http://www.harlemlive.org>
Hartsville Today: <http://www.hvtd.com>
Human Rights Watch. Blog for Human Rights: <http://www.hrw.org/blogs.htm>
Independent Media Center: <http://www.indymedia.org>
Kaupunginosat: <http://www.kaupunginosat.net>
Kenyan Pundit: <http://www.kenyanpundit.com>
Kotikatu: <http://kaupunginosat.net/kotikatu/kotikatu.htm>
LinkedIn: <http://www.linkedin.com>
Mahavilachchiya: <http://www.apdip.net/news/lk-evillage>
Mansetori: <http://mansetori.uta.fi>
Mentalacrobatics: <http://www.mentalacrobatics.com>
Mobile for Good: <http://uk.oneworld.net/section/mobile>
MySpace: <http://www.myspace.com>
Mzalendo: <http://www.mzalendo.com>
Nopolanews: <http://www.nopolanews.com>
OhMyNews: <http://www.ohmynews.com>; <http://english.ohmynews.com/>
One Laptop per Child: <http://laptop.org>
Otakantaa: <http://www.otakantaa.fi>

Out There News: <http://www.megastories.com>
People First: <http://www.peoplefirst.net.sb>
Reporters Without Borders: <http://www.rsf.org>
Romano Missio: <http://www.romanomissio.fi>
Seattle: <http://www.scn.org>
Second Life: <http://secondlife.com>
Simputer: <http://www.simputer.org>
Skokie: <http://www.skokie.org>
The Standard: <http://www.eastandard.net>
Tampereen kaupungin Kansalaiskioski:
<http://palvelut.tampere.fi/osallistu/kansalaiskioski>
Tarahaat: <http://www.tarahaat.com>
Thinkersroom: <http://www.thinkersroom.com>
Vaikuttamo: <http://www.vaikuttamo.net>
Valma: <http://valma.tampere.fi>
Wikipedia (Suomi): <http://fi.wikipedia.org>
Wikipedia (English): <http://en.wikipedia.org>
Viva Favela: <http://www.vivafavela.com.br>
Voices of Africa: <http://voicesofafrica.africanews.com>
Worldbank Empowerment Website: <http://web.worldbank.org>.

Haastattelut

- 1) ***Yksilö- ja ryhmähaastattelut Brasilian Rio de Janeirossa 10.–27.10.2005.*** Haastateltavina olivat hankkeen koordinaattorit, asukaskirjeenvaihtajat ja hanketta analysoineet tutkijat.
- Brasilia (2005) Hankkeen koordinaattorien ryhmähaastattelu: Delgado, Sandra. Viva Favelan valokuvaaja ja kuvankäsittelijä & Oliveira, Tete. Viva Favelan toimitussihteeri & Ramalho, Cristiane. Viva Favela -hankkeen pääkoordinaattori.
- Cassia Santos Pinto, Rita (2005) Asukaskirjeenvaihtajan haastattelu.
- Ferraz, Christian (2005) Asukaskirjeenvaihtajan haastattelu.
- Ramalho, Cristiane (2005) Hankkeen vastaavan koordinaattorin haastattelu.

Rodrigues, Manoel (2005) Asukaskirjeenvaihtajan haastattelu.

Sorj, Bernardo (2005) Sosiologian professori ja The Edelstein Center for Social Research -keskuksen johtajan haastattelu.

Strozenberg, Ilana (2005) Sosiaaliantropologian professorin haastattelu. Federal University of Rio de Janeiro.

2) Haastattelut Kenian Nairobissa ja Machakosissa 14.–18.5.2007

Haastattelijoina Maarit Mäkinen, Jussi Impiö ja Viljakaisa Aaltonen

Kenia (2007a) Ryhmäkeskustelut Keniassa 16. toukokuuta 2007 CBO:n (community-based organisation) edustajien ja Plan Kenyan ohjelmakoordinaattoreiden kanssa sekä 17. toukokuuta Machakosin kehitysalueella Plan Kenyan koordinaattoreiden kanssa. Ryhmäkeskusteluissa myös kenialainen toimittaja Lillian Odera.

3) Haastattelut Kenian Nairobissa ja Machakosissa 1.–5.10.2007

Haastattelijoina Maarit Mäkinen, Jussi Impiö ja Viljakaisa Aaltonen sekä projektin kenialaiset tutkijat Charles Muriu, Mary Kuira, Titus Chembukha ja Francis Ngugi.

Kenia (2007b) Lapsiryhmien haastattelut ja keskustelut kohdekouluissa Nairobissa ja Machakosissa. Ryhmähaastattelut tehtiin 3–5 lapsen ryhmissä. Lapset kertoivat toiveistaan, haaveistaan, omista taidoistaan ja kiinnostuksen kohteistaan. Heiltä kysyttiin myös mitä he haluaisivat oppia ja mitä kertoa omasta elämästään muille lapsille. Tutkijat keskustelivat lisäksi kohderyhmän lapsen vanhempien kanssa Kithyokossa 2.10.2007 sekä koulua käymättömien lasten vanhempien kanssa Nairobissa 3.10.2007.

4) Evaluointi Kenian Nairobissa ja Machakosissa 26.4.–2.5.2008

Haastattelijoina Maarit Mäkinen, Viljakaisa Aaltonen ja Marion Boberg. Avustajina kenialaiset tutkijat Charles Muriu ja Mary Kuira.

Kenia (2008) Lasten (15) yksilöhaastattelut Nairobissa ja Machakosissa sekä kenialaisen tutkimusryhmän (Charles Muriu, Mary Kuira, Titus Chembukha ja Francis Ngugi) ryhmähaastattelu Nairobissa. Haastattelukysymykset koskivat a) lasten valmiuksia osallistua projektin toimintaan ja käyttää tietokoneita sekä b) projektin vaikutuksia lasten elämässä. Tutkimusryhmän kanssa keskustelun teemana oli c) arvioida projektin tuloksia ja suunnitella sen loppuvaihetta.

LIITE

TYÖSSÄ KÄSITELLYT TUTKIMUSHANKKEET

Paikallisuus verkkomediassa (Locality in the Global Net)

Toteuttaja: Journalismin tutkimusyksikkö. Tampereen yliopisto

Kesto: 1998–2001

Rahoittajat ja yhteistyökumppanit: Teknologian kehittämiskeskus (TEKES), Alma Media, Kaleva, TPO ja OPOY

Tutkimusprojektin lähtökohtia olivat paikallisuus ja kansalaislähtöisyys. Hankkeessa etsittiin uuden viestintätekniiikan ja erityisesti internetin sosiaalista mielekkyyttä arkisten käytäntöjen suunnasta, kytkemällä tekniikka ihmisten jokapäiväisiin elämämpiireihin ja viestinnällisiin tarpeisiin. Projektin aikana kehitettiin Mansetori-konsepti yhdessä aktiivisten asukas- ja kansalaisryhmien kanssa. Sen kuluessa Manseyhteisöihin liittyi viisi kaupunginosaa, syntyi julkisen kansalaiskeskustelun Mansefoorumi sekä paikallisia aiheita käsittelevä Mansemedia-verkkolehti.

Verkkoyhteisöjen kehittyminen (Evolution of e-Communities)

Toteuttaja: Journalismin tutkimusyksikkö. Tampereen yliopisto

Kesto: 2001–2004

Rahoittajat ja yhteistyökumppanit: Teknologian kehittämiskeskus (TEKES), Alma Media, Kaleva, Oulun Puhelin, Media Tampere

Tutkimushankkeessa kehitettiin edelleen uuden viestintäteknologian käytännöllisiä sovelluskonsepteja paikallisen yhteisöviestinnän ja paikallisjournalismin tarpeisiin. Tutkimusasetelmassa teknologian kehitys ankkuroitiin yhteisöviestinnän tarpeiden tutkimukseen. Hanke toimi yhteistyössä useiden Tampereen ja Oulun alueellisten ja intressiyhteisöjen kanssa. Hankkeen tutkimuksellinen yhteistyökumppani oli MIT Media Laboratory.

Viva Favela

Toteuttaja: Viva Rio -kehitysorganisaatio, joka toteuttaa useita projekteja Rio de Janeiron alueella pyrkien erityisesti köyhien alueiden kehittämiseen.

Kesto: 2001– (edelleen helmikuussa 2009)

Rahoittajat: Brasilialaiset ja kansainväliset sponsorit, joista merkittävimmät Globo.com, EU (European Union) ja IADB (Interamerican Development Bank)

Projekti on suunniteltu vastaamaan erityisesti matalan elintason yhteisöjen tarpeisiin. Verkkolehti tarjoaa käyttäjille erilaisia tietopalveluita, kuten tietoa työpaikoista, koulutuksesta, urheilusta ja terveydestä sekä faveloissa asuvien kirjeenvaihtajien kirjoittamia paikallisia artikkeleita. Kirjeenvaihtajat saavat koulutusta toimitustyöhön sekä korvauksen töistään juttupalkkioina.

Mapya? – Social Media and Children in Low Income Communities

Toteuttaja: Nokia Research Center Tampere

Kesto: 2007–2008

Yhteistyökumppanit: Plan Kenya, Plan Finland, Journalismin tutkimusyksikkö sekä kenialaiset paikallisyhteisöt (CBO:n edustajat)

Projekti tutki sosiaalisen median mahdollisuuksia matalan tulotason yhteisöissä Keniassa. Tutkimuksen keskiössä olivat lasten vuorovaikutus, kommunikaatio ja itseilmaisu. Hanke pyrki identifioimaan ja kehittämään kohde-ryhmien lapsille sopivia sosiaalisen median välineitä.

TIIVISTELMÄ

Mäkinen Maarit

Digitaalinen voimistaminen paikallisten yhteisöjen kehittämisessä

Väitöskirja

Tampereen yliopisto

Tiedotusopin laitos

Tutkimuksessa käsitellään digitaalista voimistumista kansalaisten osallistuvaa roolia edistävänä prosessina. Työn taustalla on huoli tietoyhteiskunnan eriarvoisuuden lisääntymisestä, mikä ilmenee sekä hyvinvointieroina että eriarvoisuutena suhteessa kansalaisten osallistumiseen ja vaikuttamiseen. Työn tavoitteena on tutkia kansalaisten osalliseksi ja kykeneviksi tulemistä; miten se tapahtuu ja miten sitä voidaan tukea.

Tutkimuksessa keskeisinä ovat kehitys- ja toimintamallit, joilla lisätään osallisuuden mahdollisuuksia. Tämän tyyppisinä toimintamalleina käsitellään paikallisyhteisöllisiä uuden viestintäteknologian hankkeita, joilla pyritään yhteisöjä voimistaviin vaikutuksiin. Voimistuminen on mahdollistava prosessi, jonka olennaisin seuraus on ihmisten kompetenssin lisääntyminen itsenäisinä ja yhteistyökykyisinä toimijoina. Tutkimuksessa käytetään käsitettä digitaalinen voimistuminen kuvaamaan mahdollistavaa kehitystä, jossa digitaalisia välineitä kuten uutta viestintäteknologiaa sovelletaan voimistumiskehityksen tukena.

Tutkimus jakautuu kolmeen teema-alueeseen: 1) kansalaisen roolin ja eriarvoisuuden pohdintaan tietoyhteiskunnassa, 2) voimistumisen teorian ja empiirisen aineiston pohjalta syntyvän digitaalisen voimistumisen mallin kehittämiseen sekä 3) mallin soveltamiseen ja arviointiin.

Analysoinnin kohteiksi nostetaan paikallisyhteisöissä toteutettuja viestintäteknologian hankkeita, joita on toteutettu vuosina 1998–2008. Näille hankkeille yhteistä on yhteisöjen osallistava kehittäminen sekä julkaisutoiminta uutta viestintäteknologiaa soveltaen. Esimerkkeinä tarkastellaan tamperelaiseen *Mansetori*-konseptiin kuuluvia kaupunginosien sekä romanien yhteisön verkkohankkeita, jotka olivat

osa Tampereen yliopiston Journalismin tutkimusyksikön tutkimus- ja kehityshankkeita vuosina 1998–2004. Toiseksi tarkastellaan brasilialaista köyhien kaupunginosien *Viva Favela* -verkkojulkaisuhanketta, jota on toteutettu vuodesta 2001 alkaen.

Empiirinen aineisto on olennainen osa teorianmuodostusta. Tutkimuksessa yhdistyvät yhteiskuntatieteellinen näkökulma ja viestinnän tutkimus sekä empiiriset tutkimusprojektit. Voimistumisen teoreettisena tukena sovelletaan lisäksi tutkimusta kasvatustieteiden ja psykologian alueilta. Kvalitatiivisen aineistoanalyysin ja teoreettisen käsitteellistämisen synteessinä johdetaan digitaalisen voimistumisen spiraalimainen malli. Mallia ehdotetaan apuvälineeksi yhteisöllisten viestintäteknologiahankkeiden suunnitteluun, analysointiin ja arviointiin.

Tutkimuksen keskeisenä menetelmänä on toimintatutkimus, joka muodostaa työlle kehämäisen rakenteen. Työn lähtökohtana on muutokseen pyrkivä toiminta, ja työ myös johtaa uuden teorian toiminnalliseen soveltamiseen. Työn loppusuudessa voimistumisen mallia sovelletaan Kenian paikallisyhteisöissä toteutetussa *Mapya*-viestintähankkeessa (2007–2008). Mallia on käytetty hankkeen suunnittelussa ja evaluoinnissa. Tutkimuksen lopussa punnitaan voimistumisen mallin toimivuutta vastaavien hankkeiden analysoinnissa. Näin tutkimus on myös itseään refleктоiva.

Tutkimuksen mukaan yhteisölliset uuden teknologian viestintähankkeet edustavat toimintamalleja, joilla voidaan lisätä kansalaisten ja yhteisöjen osallisuutta tietoyhteiskunnassa. Erityisesti marginaalisten yhteisöjen tapauksessa vuorovaikutusta ja ilmaisunmahdollisuuksia kehittävätkin hankkeet ovat osallistavassa mielessä voimistavia. Tähänastisen tutkimuksen ja kehitystyön painotus on kuitenkin ollut liiaksi teknologian siirrossa sekä ns. parhaiden käytäntöjen kehittämisessä, jolloin projektien todellisten seurausten arviointi yhteisöjen kannalta on jäänyt vähäiselle huomiolle. Tutkimus pyrkii osaltaan aktivoimaan keskustelua hankkeiden vaikutuksista sekä resurssien osoittamista hankkeiden seurantaan ja arviointiin.

Avainsanat: yhteisöjen kehittäminen, viestintäteknologia, digitaalinen voimistuminen, verkkojulkisuus, yhteisömedia, tietoyhteiskunta, osallisuus

ABSTRACT

Mäkinen Maarit

Digital Empowerment in Community Development

Doctoral Dissertation

University of Tampere

Department of Journalism and Mass Communication

The dissertation concerns digital empowerment as a process to improve participatory citizenship in information society. Growing inequalities both in economic welfare and in participation and exerting influence are its background concerns. The aim of this work is to analyse the processes of promoting more competent and active citizens; how it happens and how it can be supported.

The participatory action and development models are the main focus of this study. ICT for community development initiatives is introduced as such working methods, intended to have empowering consequences in communities. Empowerment is defined as an enabling process, which leads to growing competence in acting as independent and cooperative members of society. The processes of empowerment can be related both to having more control over one's life and to becoming a more involved member of the information society. The term digital empowerment is used to describe the empowering process, which utilises digital tools such as new information technology to promote empowerment.

The study is composed of three thematic stages: 1) the discussion about the roles and inequalities of citizens in the context of information society, 2) the development of the model of digital empowerment based on the empirical data and empowerment theory, and 3) the application and assessment of the model.

The dissertation analyses local ICT projects, practised during the period 1998–2008. Community based working methods, participatory development, and publishing activities with new information technology are the common factors in all projects. The first cases in focus are local communities and a group of Roma, which are part of

the *Mansetori*-concept in Tampere city. *Mansetori* was a research and development project of the Journalism and Research and Development Centre, University of Tampere in 1998–2004. The second case is the online magazine *Viva Favela*, which has been published since 2001 in poor neighbourhoods called *favelas* in Brazil.

The empirical data is an essential part of theory building. The work combines the perspectives of social sciences and communication studies with empirical research projects. Empowerment studies in the fields of pedagogics and psychology are also used as theoretical support. The spiralling model of digital empowerment is a synthesis derived from qualitative data analysis and theoretical conceptualization. The dissertation proposes the model to be utilized as a tool for planning, analysing and evaluating ICT programs in communities.

Action research is the main method of the study, and builds a circular structure for this work. The starting point is action, which aspires to change; and the study comes full circle to applying new theory to action. In the last part of the study the empowerment model is applied in practice in a community communication development project *Mapya* in Kenya (2007–2008). The model was used in the planning phase and in the evaluation phase. The empowerment model is then considered and critically pondered as an optional tool for analysing comparable ICT projects. Thus the study is also self-reflecting.

The dissertation suggests that the new communication technology projects in communities represent types of working methods which can be used to enhance the participatory roles of residents and communities in the information society. Particularly in the cases of marginal communities, the projects for developing interaction and self-expression are building empowerment. However the focus of research and development work has been mainly on transferring technology and developing best practices, and hardly any attention has been paid to evaluating the outcomes of the projects. This study for its part aims to activate discussions about the impacts of the ICT projects, and to invest in monitoring and evaluating them.

Keywords: community development, information and communication technology, digital empowerment, online publicity, community media, information society, participation